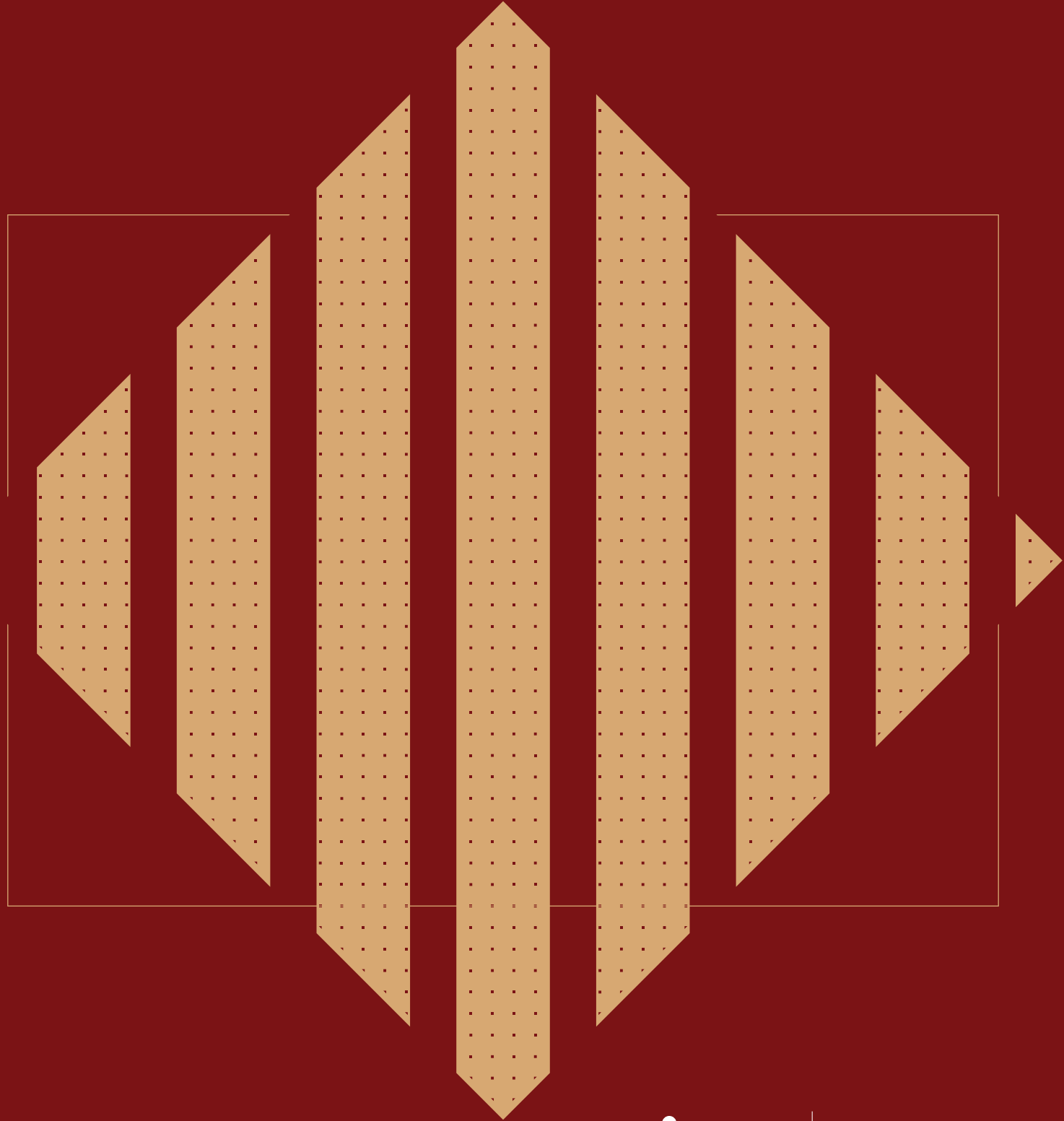

Hukuk İzleme Raporu 2022
HUKUK VE EKONOMİ

ALAN İZLEME
RAPORLARI

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 206
ALAN İZLEME RAPORLARI: 15

HUKUK İZLEME RAPORU 2022: HUKUK VE EKONOMİ

Proje Yürütücüsü: Lütfi Sunar

Proje Danışmanı: Nihat Erdoğan

Hukuk Alan Sorumlusu: Ahmet Sait Öner

Editör: Ahmet Sait Öner, Talha Erdoğan

Katkıda Bulunanlar: Ömer Torlak, Elyesa Koytak

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Yayın Sekreteri: Enes Kuru

Ana Bölüm Yazarları: Fevzi Rifat Ortaç, Halil İbrahim Sarıoğlu, Mehmet Bedii Kaya

Analiz Yazısı Yazarları: Abdulhalim Tirabzon, Abdulkadir Yıldız, Abdurrahman Savaş, Ahmet Sait Öner, Ali Osman Karaoğlu, Elyesa Koytak, Enes Şahin, Fatih Talha Boyraz, Gökhan Ahi, Hafize Zülal Şaylan, Harun Yılmaz, Hasan Basri Bülbül, Kaya Kartal, Kerim Altıntaş, Kübra Erdoğan, M. Hamza Ünal, Mahir Orak, Mehmet Alagöz, Mehmet Bülent Deniz, Muhammed Göçgün, Mustafa Koçyiğit, Ömer Faruk Şengör, Ömer Torlak, Osman Şimşek, Ozan Tok, Rümeyza Şenoğlu, Selahattin Koç, Sümeyye Murat, Talha Erdoğan, Tarkan Erdal, Yavuz Selim Kol, Yunus Emre Bozcu, Yunus Emre Saraç

Veri Toplama ve Veri Görselleştirme: Enes Kuru

Tashih: Elif Sağır

Tasarım: Seyfullah Bayram

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2023
E-ISBN: 978-625-8350-60-9
DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/air15>

Baskı ve Cilt: Limit Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZA13 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 567 45 35

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Hukuk İzleme Raporu 2022, Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) tarafından hazırlanmıştır. TODAM; adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek üzere bilgi ve strateji üretmektedir.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | todam@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nı bağlamaz.

HUKUK İZLEME RAPORU 2022

HUKUK VE EKONOMİ

İLKE İlim Kùltür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2023

İçindekiler

TÜRKİYE'DE HUKUK SİSTEMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

16

Adalet Bakanlığı	20	Tüketici Mahkemeleri	54
Anayasa Mahkemesi	22	Cumhuriyet Başsavcılıkları	56
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	24	Uzlaşma ve Arabuluculuk	58
Yargıtay	26	Barolar	60
Danıştay	28	Ceza İnfaz Kurumu	62
Bölge Adliye Mahkemeleri	30	Adli Tıp Kurumu	64
Bölge İdare Mahkemeleri	32	Kamu İhale Kurumu	66
Hukuk Mahkemeleri	34	Kamu Denetçiliği Kurumu	68
Ceza Mahkemeleri	36	Rekabet Kurumu	70
İdare Mahkemeleri	38	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	72
Vergi Mahkemeleri	40	Sermaye Piyasası Kurulu	74
Aile Mahkemeleri	42	Sigorta Tahkim Komisyonu	76
Asliye Ticaret Mahkemeleri	44	Göç İdaresi	78
İş Mahkemeleri	46	Uluslararası Göç	80
Sulh Hukuk Mahkemeleri	48	Suçta Sürüklenen Çocuklar	84
Fikrî ve Sinaî Haklar Hukuk Mahkemeleri	50	Hukuk Eğitimi	86
İcra Hukuk Mahkemeleri	52	Hukukun Üstünlüğü Endeksi ve Türkiye	88

HUKUK VE EKONOMİ

90

Türkiye’de Hukuk ve Ekonomi

92

Ekonomik Değişimlerin Vergi Hukukuna Etkisi

106

Dijital Ekonomi ve Veri Güvenliği

114

Bankacılık ve Finans Kurumları

123

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

132

Kısaltmalar

ABA	: Amerikan Barolar Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
CEPEJ	: European Commission for the Efficiency of Justice
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
FSEK	: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	: Hâkimler ve Savcılar Kurulu
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
ICO	: İngiliz Veri Koruma Otoritesi
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KVKK	: Kişisel Verileri Koruma Kurumu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SerPK	: Sermaye Piyasası Kanunu
SMK	: Sınai Mülkiyet Kanunu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
WJP	: World Justice Project
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

Şekil ve Tablo Listesi

Şekiller

Şekil 1. Hakim ve Savcı Sayısı (2015-2022)	21
Şekil 2. Cinsiyet Dağılımına Göre Hakim ve Savcı Oranları (% , 2015-2022)	21
Şekil 3. Avrupa ve Türkiye’de 100.000 Kişiye Düşen Hakim ve Savcı Sayısı (2016-2020)	21
Şekil 4. Adalet Bakanlığı Bütçesi ve Merkezi Bütçe İçerisindeki Payı (Milyar TL; % , 2012-2022)	21
Şekil 5. Anayasa Mahkemesi Yıl İçinde Açılan İptal Davaları ve İtiraz Başvuruları Sayısı (2015-2022)	23
Şekil 6. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Dosya İstatistikleri (2015-2022)	23
Şekil 7. Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı (2018-2022)	23
Şekil 8. AİHM’ye Yapılan Başvuru Sayısı (2015-2022)	25
Şekil 9. AİHM’nin Türkiye Hakkında Verdiği İhlal Kararlarının Dağılımı (2017-2022)	25
Şekil 10. AİHM 2022 Yılı İhlal Kararlarının Nüfusa Oranı (100.000 Kişi, 2022)	25
Şekil 11. Yargıtay Ceza Dairelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)	27
Şekil 12. Yargıtay Hukuk Dairelerinde Dosya Sayısı(2015-2022)	27
Şekil 13. Danıştay Dava Daireleri ve Kurullarında Dosya Sayısı (2015–2022)	29
Şekil 14. Danıştay Dava Daireleri ve Kurulları Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; % , 2015-2022)	29
Şekil 15. Danıştay Karar Türüne Göre Temyizen İncelenen Dosya Dağılımı (% , 2022)	29
Şekil 16. Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Dairesinde Dosya Sayısı (2017-2022)	31
Şekil 17. Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Dairesinde Dosya Sayısı (2017-2022)	31
Şekil 18. Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Daireleri Dosya Sayısı (2022)	31
Şekil 19. Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Daireleri Dosya Sayısı (2022)	31
Şekil 20. Bölge İdare Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	33
Şekil 21. Bölge İdare Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; % , 2015-2022)	33
Şekil 22. Bölge İdare Mahkemeleri Dava Daireleri Dosya Sayısı (2022)	33
Şekil 23. Bölge Vergi Mahkemeleri Dava Daireleri Dosya Sayısı (2022)	33
Şekil 24. Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (Gün; Milyon, 2015-2022)	35
Şekil 25. Hukuk Mahkemelerindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)	35
Şekil 26. Hukuk Mahkemelerinde Ana Konularına Göre Açılan Davaların Oranı (% , 2018-2022)	35
Şekil 27. Ceza Mahkemelerinde Dosya Sayısı (Milyon, 2015–2022)	37
Şekil 28. Ceza Mahkemelerindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)	37

Şekil 29. Ceza Mahkemelerinde Uyuğa Göre Sanık ve Mağdur/Müşteki Sayısı (2022)	37
Şekil 30. İdare Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	39
Şekil 31. İdare Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	39
Şekil 32. İdare Mahkemelerindeki Bölgesel Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)	39
Şekil 33. İdare Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Dosya Sayısı (İlk 10 Konu, 2022)	39
Şekil 34. Vergi Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	41
Şekil 35. Vergi Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	41
Şekil 36. Vergi Mahkemelerindeki Bölgesel Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)	41
Şekil 37. Vergi Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Dosya Sayısı (İlk 10 Konu, 2022)	41
Şekil 38. Aile Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)	43
Şekil 39. Aile Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	43
Şekil 40. Aile Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Yıl İçinde Açılan Dosya Sayısı (2022)	43
Şekil 41. Asliye Ticaret Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)	45
Şekil 42. Asliye Ticaret Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015–2022)	45
Şekil 43. İş Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	47
Şekil 44. İş Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	47
Şekil 45. Sulh Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	49
Şekil 46. Sulh Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	49
Şekil 47. Sulh Hukuk Mahkemeleri Kirayla İlişkili Yıl İçinde Açılan Dava Sayıları (2015–2022)	49
Şekil 48. Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	51
Şekil 49. Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	51
Şekil 50. İcra Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	53
Şekil 51. İcra Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	53
Şekil 52. Tüketici Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)	55
Şekil 53. Tüketici Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)	55
Şekil 54. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Dosya Sayısı (Milyon, 2015–2022))	57
Şekil 55. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Soruşturma Evresindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)	57
Şekil 56. Suç Türlerine Göre Cumhuriyet Başsavcılıklarında Soruşturma Evresinde Gelen Dosya, (İlk 10 Suç; Milyon, 2022)	57
Şekil 57. Uzlaştırma Dosya Sayısı Görünümü (2017-2022)	59
Şekil 58. Uzlaştırmacıya Tevdi Edilen Dosyaların Durumu (% , 2017-2022)	59
Şekil 59. İhtiyari Arbuluculuk Uygulaması ile Sonuçlanan Dosya Sayısı (2017-2022)	59
Şekil 60. Dava Şartı Uygulaması ile Sonuçlanan Dosya Sayısı (2017-2022)	59
Şekil 61. Avukat Toplamı ve 100.000 Kişi Başına Düşen Avukat Sayısı (2015-2022)	61
Şekil 62. İllere Göre 100.000 Kişi Başına Düşen Avukat Sayısı (2022)	61

Şekil 63. Avrupa'da 100.000 Kişi Başına Düşen Avukat Sayısı (2020)	61
Şekil 64. Ceza İnfaz Kurumlarına Giren ve Çıkan Akış Nüfusu (2016-2022)	63
Şekil 65. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Kişi Sayısı (2016-2022)	63
Şekil 66. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Sayısı (2016-2022)	63
Şekil 67. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Türk Vatandaşı ve Yabancı Uyruklu Oranı (% , 2016-2022)	63
Şekil 68. Adli Tıp Kurumunda Dosya Sayısı (2015–2022)	65
Şekil 69. Adli Tıp Şube Müdürlükleri Dosya Sayısı (% , 2014-2021)	65
Şekil 70. Adli Tıp Adli Muayenelerin Türüne Göre Oranları (% , 2015-2021)	65
Şekil 71. Kamu İhale Kurumu Genel Görünümü (2015-2022)	67
Şekil 72. İdarelerin Türlerine Göre Kamu Alım Tutarları (Milyar, 2015-2022)	67
Şekil 73. Kamu Alımlarının İhale Usullerine Göre Dağılımı (2015-2022)	67
Şekil 74. Kamu Denetçiliği Kurumu Yıllık Şikayet Başvuru Sayıları (2015-2022)	69
Şekil 75. Kamu Denetçiliği Kurumu Karar Türlerine Göre Dağılımı (% , 2018-2022)	69
Şekil 76. Kamu Denetçiliği Kurumu Şikayet Başvurularının Konularına Göre Dağılımı (İlk 5 Konu, 2022)	69
Şekil 77. Kamu Denetçiliği Kurumu Şikayet Başvurularının İdarelere Göre Dağılımı (İlk 5 İdare, 2022)	69
Şekil 78. Rekabet Kurumu Kurul Kararlarının Kapsam, Nitelik ve Sonuçlarına Göre Dağılımı (2018-2022)	71
Şekil 79. Rekabet Kurumu Rekabet İhlali Kararları Oranları (% , 2015-2022)	71
Şekil 80. Kurul Kararlarının Sektörlere Göre Dağılımı (2022)	71
Şekil 81. Rekabet Kurumu Tarafından Verilen İdari Para Cezaları (Milyar TL, 2015-2022)	71
Şekil 82. BDDK Gözetiminde Bulunan Kuruluşların Finansal Sektör İçerisindeki Payları (% , 2022)	73
Şekil 83. Finansal Sektör Toplam Aktifler (Milyar TL, 2015-2022)	73
Şekil 84. BDDK'ya Ulaşan Başvuru Konularının Dağılımı (İlk 5 Konu, 2019-2022)	73
Şekil 85. Sermaye Piyasaları Kurulu İhraç Başvuru ve Sayıları (2018-2022)	75
Şekil 86. Sermaye Piyasaları Kurulu İdari Para Cezası Uygulama Nedenleri ve Tutarları (Milyon TL, 2018-2022)	75
Şekil 87. Sigorta Tahkim Komisyonuna Başvuruların Poliçe Türlerine Göre Dağılımı (% , 2018-2022)	77
Şekil 88. Sigorta Tahkim Komisyonuna Başvuruların İçeriklerine Göre Dağılımı (% , 2018-2022)	77
Şekil 89. Sigorta Tahkim Başvurularının Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2022)	77
Şekil 90. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler Sayısı (Milyon, 2014-2022)	79
Şekil 91. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı (% , 2022)	79
Şekil 92. Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruklarına Göre Dağılımı (2014-2022)	79
Şekil 93. Ülkelere Göre Mülteci Sayısı (2021)	81
Şekil 94. En Çok Mülteci Bulunduran İlk 10 Ülke (2022)	81
Şekil 95. Türkiye'ye İltica Eden Mülteci Sayısı (1990-2022)	81
Şekil 96. En Çok İltica Başvurusu Yapan Ülkelerin İltica Başvurusunda Bulunduğu Ülkeler (İlk 8 Ülke, 2022)	82
Şekil 97. En Çok İltica Başvurusu Yapan Ülkeler (2022)	82
Şekil 98. Türkiye'den En Çok İltica Başvurusu Yapılan Ülkeler (2022)	83
Şekil 99. İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Yabancıların Sayısı (2014-2022)	83
Şekil 100. İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Yabancıların Sayısı (İlk 10 Uyruk, 2022)	83
Şekil 101. Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuklar (% , 2015-2022)	85
Şekil 102. Cinsiyete Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı (2022)	85
Şekil 103. Geliş Nedenine Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı (2022)	85
Şekil 104. Suça Sürüklenen Çocuklara İsnat Edilen Suç Türü Dağılımı (% , 2021)	85
Şekil 105. Hukuk Fakülteleri Öğrenci Sayısı (2016-2022)	87

Şekil 106. Hukuk Fakültelerindeki Akademisyen ve Öğretim Görevlisi Başına Düşen Öğrenci Sayısı (2016 -2021)	87
Şekil 107. Hukuk Fakültesi ve Akademisyen Sayısı (2016-2022)	87
Şekil 108. Hukukun Üstünlüğü Endeksi - Türkiye Genel Görünümü (2022)	89
Şekil 109. Dış Ticaret Dengesi (Milyar USD, 2013-2022)	94
Şekil 110. Kur Korumalı TL Mevduat ve Katılma Hesapları (Milyon TL, 2022)	94
Şekil 111. Kur Korumalı Mevduat Maliyeti (Milyar TL, 2022)	95
Şekil 112. Türkiye’de Yıllık Enflasyon Oranları (Yıllık % Değişim, 2012-2022)	97
Şekil 113. Türkiye’de Aylık Enflasyon Oranları (Yıllık % Değişim, 2022)	97
Şekil 114. Yabancılara Yapılan Konut Satışı ve Toplam Satıştaki Payı (2013-2022)	98
Şekil 115. Asgari Ücret ve Enflasyon Oranı Karşılaştırması (2016-2023)	102
Şekil 116. Dijital Dönüşüm Eğilimi	107

Tablolar

Tablo 1. Merkezi Yönetim Borç Stoku (Milyar TL)	95
Tablo 2. Benzin Ortalama Fiyat Oluşumu (TL/LT, İstanbul Avrupa Yakası, 2015-2023)	96
Tablo 3. Kısa Çalışma Ödeneği Miktarları ve Yararlanan Çalışan Sayısı (2013-2022)	101
Tablo 4. Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı İşlenmesi Durumunda Ortaya Çıkabilecek Bireysel Zararlar	117
Tablo 5. Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı İşlenmesi Durumunda Ortaya Çıkabilecek Toplumsal Zararlar	119

Takdim

Lütfi Sunar

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Alan İzleme Raporları Projesi Yürütücüsü

Türkiye'nin toplumsal ihtiyaçlarını gidermek üzere vizyon oluşturmayı ve karar mercilerine somut öneriler sunmayı kendimize şiar edindik. Bu kapsamda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu alanlarda bilgi, politika ve strateji üretiyor; araştırmacılar, sivil toplum, karar alıcılar ve uygulayıcılar arasında bir köprü vazifesi icra ediyoruz. Eğitim, iktisat, toplum, hukuk ve yönetim alanlarında şimdiye kadar gerçekleştirdiğimiz çalışmalarla toplumsal meselelerin daha derinlikli ve nitelikli kavranmasını sağlamaya çalışıyoruz.

Bünyemizde yer alan araştırma merkezlerimizde yıllık olarak Alan İzleme Raporları yayımlıyoruz. Eğitim, hukuk, iktisat, sivil toplum ve toplumun görünümü başlıklarında yıllar içinde yaşanan gelişmeleri, sorunları ve yönelimleri veri temelli bir yaklaşımla, mukayeseli olarak masaya yatırıyor; toplumun dönüşümünü izlenebilir kılıyoruz. Bu sene, Alan İzleme Raporları serimizin 15.si olan Hukuk İzleme Raporu 2022'yi kamuoyuna sunuyoruz.

Hukuk İzleme Raporu, Türkiye'de 2022 yılı boyunca ön plana çıkan hukuki gelişmeleri, yargı sistemini ve kurumların işleyişini adli istatistiklerle analiz ederek Türkiye'de hukuk alanını bütüncül bir perspektif ile kamuoyuna sunmayı amaçladı. Raporun birinci bölümünde, anayasa hukukundan uluslararası göçe, aile mahkemelerinden barolara, hukuk eğitiminden suçta sürüklenen çocuklara hu-

kuk alanının önemli konu, kurum ve kuruluşları alanında uzman isimler tarafından analiz edildi. 34 farklı başlıkta kaleme alınan analiz yazısıyla, Türkiye'de hukukun genel görünümü bütüncül bir perspektifle incelendi.

Geçen sene "Adalete Erişim" temasıyla yayımladığımız Hukuk İzleme Raporu'nun bu yılki teması "Hukuk ve Ekonomi" olarak belirlendi. Son birkaç yıldır, dünya genelinde ülke ekonomilerini etkileyen COVID-19 salgınının yanı sıra, doğal afetler, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, tedarik zincirlerindeki değişimler gibi ekonomik faktörler ülkemiz ekonomisini etkiledi. Diğer yandan dijital teknolojilerin etkisiyle gelişen yeni iş kolları ile iş görme biçimleri toplumun farklı alanlarında dönüşümü gerekli kıldı. Bu meseleler ekseninde raporun ikinci bölümünde, hukuk ve ekonomi konusu dijital ekonomi, sosyal medya, kripto para, düzenleyici ve denetleyici kurulların işleyişi gibi yeni ekonomi alanlarının hukukla ilişkisi etrafında incelendi.

Hukuk İzleme Raporu ile her yıl olduğu gibi bu sene de hukuk alanını titizlikle inceliyor; geçmişten ve günümüzden yola çıkarak ortaya koyduğumuz tespit ve önerilerle geleceğe yön verecek teklifler sunuyoruz. Birçok kişinin değerli katkı, görüş ve önerileriyle hazırlanan raporumuzun hukuk politikalarının niteliğini artırmaya bir vesile olmasını temenni ediyoruz.

Önsöz

Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi
Hukuk Alan Sorumlusu

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, hazırladığı izleme raporları ile hukuk, eğitim, iktisat ve toplumun görünümü başlıkları altında alana mercek tutmaya devam etmektedir. Her yıl bir tema ile hazırladığımız raporların tamamı ciddi birer emek mahsulü olarak ortaya çıkmaktadır. Hukuk alanına dair temel göstergeler grafikler haline getiriliyor ve konunun uzmanları tarafından analiz ediliyor. Alanında uzman kişilerin kaleme aldıkları ana bölüm ve analiz yazıları ile ortaya bütünsel bir rapor çıkmaktadır. Hukuk İzleme Raporu 2022, işte böyle büyük bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Malum olduğu üzere, ülkemiz son yıllarda ekonomik sıkıntılarının kısılcacında zor süreçler geçirdi. Küresel bir felaket olan pandeminin sarsıntısını henüz atlarmaya çalışırken, ulusal bir felaket olan depremi yaşadı. Tüm bunlarla beraber artan enflasyon, Türk lirasının alım gücünün azalması, fahiş kira fiyatları gibi problemler toplumu ekonomik açıdan olumsuz etkiledi. Kuşkusuz, insan ihtiyaçlarının kaybolmaz gölgesi olan hukukun, bu ekonomik dönüşümlere bigane kalamayacağı düşüncesinden hareketle Hukuk İzleme Raporu 2022'de ana tema "Hukuk ve Ekonomi" olarak belirlendi.

"Hukuk ve Ekonomi" teması bağlamında ana bölüm yazılarını birbirinden kıymetli hocalarımız kaleme aldı. Prof. Dr. Fevzi Rifat Ortaç, "Ekonomik Değişimlerin Vergi Hukukuna Etkisi", Prof. Dr. Halil İbrahim Sarıoğlu, "Türkiye'de Hukuk ve Ekonomi İlişkisi", Doç. Dr. Mehmet Bedii Kaya, "Dijital Ekonomi ve Veri Hukuku" başlıklı yazılarıyla raporumuza kıymetli katkılarını sundular. Bunun yanı sıra Talha Erdoğmuş'un Melikşah Utku ile gerçekleştirdiği söyleşi rapor içeriğimizi zenginleştirdi. Ana bölüm yazarlarımıza yoğun akademik çalışmaları ve idarî görevleri arasında değerli zamanlarını ayırarak katkıda bulunmaları sebebiyle müteşekkirimiz.

Ana tema yazıları dışında hukuk sistemine dahil olan kurum ve kuruluşları her yıl analiz yazılarıyla mercek altına almaktayız. Hukuk İzleme Raporu 2022'de de bu bağlamda mahkemeler, barolar, cezaevleri gibi kurumlar analiz yazılarında irdelenmiştir. "Hukuk ve Ekonomi" temasıyla yakın ilintisi nedeniyle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Rekabet Kurumu, Sigorta Tahkim Komisyonu gibi kurum/kurullar da ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu vesileyle yine her biri alanında yetkin analiz yazarlarımıza içten teşekkür ederiz.

Raporun ortaya çıkmasında değerli emekleriyle katkı sunan İLKE ailesi çalışan ve yöneticilerine şükranlarımızı sunuyoruz. Bu kapsamda İLKE Vakfı Araştırmacısı Enes Kuru'ya, Araştırma Yayın Koordinatörü Mehtap Nur Öksüz'e, Genel Sekreter Melih Tayyip Aksüt'e; tüm aşamalardaki fikri katkı ve editöryal destekleri için Talha Erdoğan ve TODAM Direktörü Dr. Elyesa Koytak'a teşekkür ederiz. Son olarak rapor hazırlanırken tüm kademelerinde öncülük eden; desteklerini

esirgemeyerek tüm imkanları seferber eden İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Lütfi Sunar ve Vakfımızın Mütevelli Heyet Başkanı Sayın Prof. Dr. Nihat Erdoğan'a en kalbi şükranlarımızı sunarız.

Hukuk İzleme Raporu 2022'nin başta hukuk sistemi olmak üzere ilgili tüm hukukçulara, araştırmacılara, politika üreticilere ve uygulayıcılara katkı sunması bizleri maksatta muvaffak kılacaktır.

Türkiye'de Hukuk Sisteminin Genel Görünümü

2022 Yılı Genel Görünümü

Ahmet Sait Öner

*İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi
Hukuk Alan Sorumlusu*

Küreselleşmenin ivme kazandığı günümüzde, dijitalleşmenin de etkisiyle tüm insanlar dünyada olup biten hadiselerden anında haberdar olma imkanına sahip hale gelmiştir. Söz konusu gelişmelerden nasibini alan ülkemizde de bundan sadece otuz yıl önce İstanbul'dan çıkan bir gazetenin doğu illerine ulaşması birkaç gün alırken günümüzde herkes ulusal ve küresel gündeme aynı anda vakıf olabilmektedir. Dünyada yaşanan değişimin hızı, hukuk dünyasına da aynı şekilde yansımaktadır. Ekonomik dönüşüm ve çalkantılar ile dijitalleşme gibi hususlar yeni hukuki problemlere yol açmakta, buna bağlı olarak politikacıları ve kanun koyucuları çözüm arayışlarına sevk etmektedir.

Hukuk alanındaki gelişmeler ile ekonomik değişimler arasındaki sıkı etkileşim açıkça görülmektedir. Mülkiyete ilişkin kadim meselelerin yanı sıra yeni ekonomik sistem ve koşulların ortaya çıkardığı yeni konular da hukuki düzenlemelere doğrudan yansımaktadır. Bu bağlamda, hukuk ile ekonomi arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda ekonominin hukuk üzerinde daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu hususlara binaen Hukuk İzleme Raporu 2022'nin ana teması "Hukuk ve Ekonomi" olarak belirlenmiştir.

Türk Hukuk Sistemi, kadim kültürle bağı zayıflamış olmakla beraber Kıta Avrupası geleneği çizgisinde yeni bir form kazanmıştır. Jeopolitik açıdan Doğu-Batı düzlemindeki orta hat konumlanması, küresel düzlemdeki görüntüsüne de yansımaktadır. Bu bağlamda Türk Hukuk Sistemi'nin; mahkemelerin işleyişi, kolluk kuvvetlerinin nizamı, enformasyon, dijitalleşme vb. alanlardaki gelişimi ile modern bir görünüm taşıdığını söylemek mümkündür. Küresel entegrasyondaki bu görünüm, adaletin tecellisine hizmet ettiği oranda bizi arzu edilen hukuk sistemine yaklaştıracaktır. Diğer taraftan, Türk toplumunun geleneksel özellikleri ve hukuk sisteminin taşıyıcısı olduğu kadim değerlerden istifade edilerek sürecin etkinleştirilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

Çeşitli eksiklikleri bulunmakla beraber mahkemelerin oturmuş yapısının arabuluculuk ve uzlaşma kurumu ile tahkim edildiği gözlemlenmektedir. Uzlaşma ve arabuluculuk gibi çözüm mekanizmalarının Türk

Hukuk Sistemi'ne adaptasyonu gün geçtikçe güçlenmekte ve görünen o ki ziyadesiyle verim alınmaktadır. Bu bağlamda, bu kurumların mahkemelere alternatif çözüm kurumları olmaktan ziyade yargı sisteminin aslî kurumları gibi görülmesi ve kapsamının genişletilmesi gerekmektedir. Bu vesileyle aile hukuku ile ilgili davaların kapsama alınmasına dair tartışmaların müsbet katkısının olacağı düşünülmektedir.

Türk hukukunda yargıda süre sorununun çeşitli yöntemlerle aşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, öncelikle ilk derece mahkemelerinde hedef süre uygulamasının yerleşik, denetlenebilir ve işlevsel hale getirilerek geliştirilmesi gündem edilmektedir. Diğer taraftan bölge adliye mahkemelerinin etkinliğinin artırılması, kesin olarak hükme bağlanacak dosyaların süratle sonlandırılması da bu bağlamda tartışılmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin mahkemeler hiyerarşisindeki yerini koruması, bütünlükçü ve istikrarlı kararları ile itibarını devam ettirmesi kaçınılmazdır. Mahkemenin yer yer atama usulü ve tazminat başvuruları ile beraber artan iş yükü ile gündeme geldiği görülmektedir. Bireysel başvuru sisteminin sağlıklı işlemesi adına özellikle tazminat başvurularında komisyonlar kurulması suretiyle iş yükünün azaltılması çözüm olarak öngörülmektedir.

Hukuk Sistemine dışarıdan gözlemci mesabesinde bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AIHM) Türkiye aleyhine açılan dava sayılarında ciddi değişiklikler olmazken, toplam dava sayılarında ilk sırada bulunan Türkiye'nin nüfusa oranla hak ihlali yapılan ülkeler sıralamasında orta sı-

ralarda bulunduğu genellikle gözden kaçırılmaktadır. Özellikle 2022 yılında ifade özgürlüğü konusunda verilen karar sayısında önemli oranda düşüş olduğu verilere yansımıştır. Diğer yandan mülkiyet hakkına yönelik karar sayısının 2022 yılında önceki yıla oranla iki katına çıktığı, ekonomik etmenlerin de bu tabloya etki ettiği müşahade edilmektedir.

Yine haricî bir tesir olarak kabul edebileceğimiz göçmen meselesinin de Türk hukuk Sistemi'ni etkilediği gözlenmektedir. İnsan onurunun çifte standart ile ele alınamayacağı düsturundan hareketle bu meselede, toplum ve medyanın çözümün bir parçası olarak sevk ve idare edilmesi zaruri olup üretilecek siyasi ve hukuki çözümlerin insan onuru merkezli olması kaçınılmazdır.

Son olarak ana tema bağlamında bir değinide bulunmak gerekirse, ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde adil piyasa faaliyetlerinin korunması ve haksız rekabete yol açılmaması adına düzenleyici ve denetleyici misyonuyla Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasa Kurulu (SPK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) "Hukukî Ekonomi"yi tahkim ettiği söylenebilir.

İLKE Vakfı, hukuk, sivil toplum, ekonomi ve toplum alanlarında şimdiye dek 15 Alan İzleme Raporu'na imza attı. Bu yıl dördüncüsünü hazırlanan Hukuk İzleme Raporu ile 2022 yılında hukuk alanında meydana gelen gelişmelere projeksiyon tutuldu. Araştırmacı kadronun genişlemesi ve gündün güne artan tecrübeyle bu birikim önümüzdeki yıllarda da ileri taşınmaya devam edecek. Bilgi, politika ve strateji üretme misyonu ile daha adil ve müreffeh bir Türkiye'ye katkı sunmayı temenni ediyoruz.

Adalet Bakanlığı

Fatih Talha Boyraz

Avukat

Adalet teşkilatının insan kaynakları istatistikleri; adalet sisteminin etkinliği, hızı, kalitesi ve adalete erişim açısından büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda Adalet Bakanlığı, adalet hizmetlerinin etkin ve kaliteli sunulması ile süreçlerin makul sürede sonuçlandırılması hedefleri doğrultusunda hakim ve savcı sayılarını istikrarlı bir biçimde artırmaktadır. Bakanlık verilerine göre, 2015 yılında toplam hakim sayısı 10.382 iken, bu sayı 2022 yılında 15.710'a yükselmiştir. Bu dönemde hakim sayısında sürekli bir artış gözlenmiş; özellikle 2018 ve sonrasında önemli bir yükseliş kaydedilmiştir. Diğer yandan, toplam savcı sayıları da benzer bir eğilim göstermektedir. 2015 yılında 4908 olan savcı sayısı, 2022 yılında 7440'a çıkmıştır. 2018 ve sonrasında savcı sayısında da gözle görülür bir artış yaşanmıştır.

Bütün bu artışlara rağmen Türkiye'deki hakim ve savcı sayısı, Avrupa Konseyine üye ülkelerin ortalamasının altındadır. CEPEJ 2022 yılı raporuna göre Avrupa Konseyine üye ülkelerde yüz bin kişiye düşen hakim sayısı ortalaması 22,2 iken Türkiye'de bu sayı 17,2'dir. Aynı raporda yüz bin kişiye düşen savcı sayısı ortalaması ise 11,8 iken Türkiye'de bu sayı 8,2'dir.

Adalet teşkilatının sağlıklı bir biçimde işleminde hakim ve savcı sayılarının yanında diğer personel sayılarının da önemi yadsınamaz. Hakim ve savcı istatistiklerinde gerçekleşen genel eğilimin bir benzeri diğer personel sayılarında da gözlemlenmektedir. 2015 yılında adalet teşkilatında çalışan diğer personel sayısı 60.388 iken, bu sayı 2016 yılında 56.571'e düşmüştür. Ancak sonraki yıllarda sürekli bir artış gözlenmiştir. 2019 yılında 72.102 olan diğer personel sayısı, 2022 yılında 94.059'a yükselmiştir. Bu dönemde diğer personel sayısında önemli bir artış kaydedilmiştir.

Bilindiği üzere 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişiminin ardından yargı teşkilatından toplam 3968 hakim ve savcı görevlerinden ihraç edilmiştir (Gazete Vatan, 2021). Ancak yıl sonu verilerine bakıldığında bu ihraçlar toplam sayılarda azalmaya neden olmamış, yargı teşkilatı bu boşlukları hızlıca doldurmuştur. Öte yandan, diğer personel sayılarında gerçekleşen düşüş ancak devam eden yıllarda tamamlanabilmiştir.

Adalet teşkilatı insan kaynaklarındaki bu hızlı artış, yargılama hızı açısından olumlu bir etki doğuramamıştır. Örneğin, ceza mahkemelerindeki dosyaların ortalama görülme süresi 2015'te 228 gün iken, 2022 yılında 254 güne yükselmiştir. Hukuk mahkemelerinde ise 2015'te 218 gün olan süre, 2022 yılında 246 güne yükselmiştir. Bu veriler yargılama hızı açısından bir ilerleme kat edilemediğini, aksine giderek yargılama hızının yavaşladığını göstermektedir.

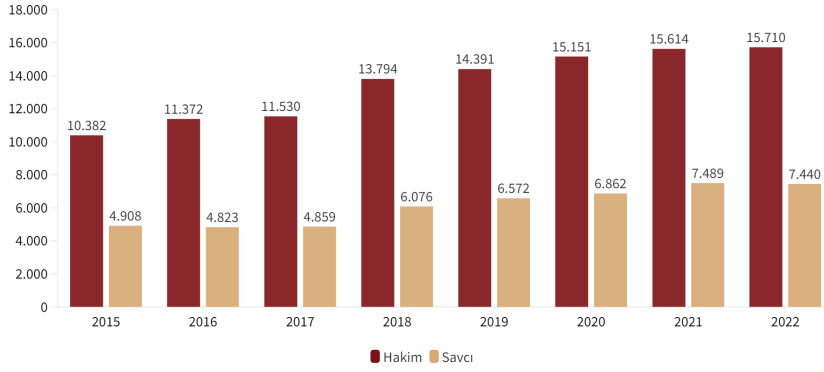
Bununla birlikte insan kaynağındaki sayısal artışın adalet sisteminin etkinliği ve kalitesine olan katkısı da oldukça tartışmalıdır. "Etklilik" ve "kalite" gibi nitel değerlerin daha iyi tanımlanması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru istatistikleri bu nitel değerlerin bir göstergesi olabilir. Anayasa Mahkemesi verilerine göre gerek bireysel

başvuru oranı gerekse verilen ihlal kararı sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum ilk derece, istinaf ve temyiz yargılamalarına olan tatminsizliğin bir göstergesi olarak bireysel başvuru yolunun bir derece yargılaması olarak görülmeğe başladığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Adalet Bakanlığı, Türkiye'deki adalet sisteminin işleyişini ve hizmet kalitesini sağlamak amacıyla bütçe kaynaklarını giderek artan oranlarda kullanmaktadır. Bu bağlamda, 2014-2022 yılları arasındaki dönemde Adalet Bakanlığının merkezi yönetim bütçesi başlangıç ödeneği ve merkezi bütçe içerisindeki yüzdeler payı istatistiklerine bakıldığında bazı önemli eğilimler gözlemlenmektedir. Son 10 yılın verilere göre, Adalet Bakanlığının 2012 yılındaki başlangıç ödeneği 5,2 milyar TL iken, bu sayı 2022 yılında 33,3 milyar TL'yi geçmiştir. Ancak bu dönemde bütçenin Amerikan doları bazında ciddi bir biçimde azaldığı gözlemlenebilir. Buna göre bütçe yaklaşık olarak 2012 yılında 2,9 milyar Amerikan dolarına, 2014 yılında 3,4 milyar Amerikan dolarına tekabül ediyorken 2022 yılının başında 2,5 milyar Amerikan dolarına yıl sonunda ise 1,8 milyar Amerikan dolarına denk düşmektedir. Öte yandan, Adalet Bakanlığının merkezi bütçe içerisindeki yüzdeler payına bakıldığında ise 2012-2014 arası artış mevcutken sonraki yıllarda dalgalı bir eğilim görülmektedir. Bu dönemde bakanlığın bütçe içerisindeki yüzdeler payı, 2014 yılında %1,72 iken, 2018 yılında %1,62'ye düşmüştü, 2022 yılında ise %1,76'ya yükselmiştir.

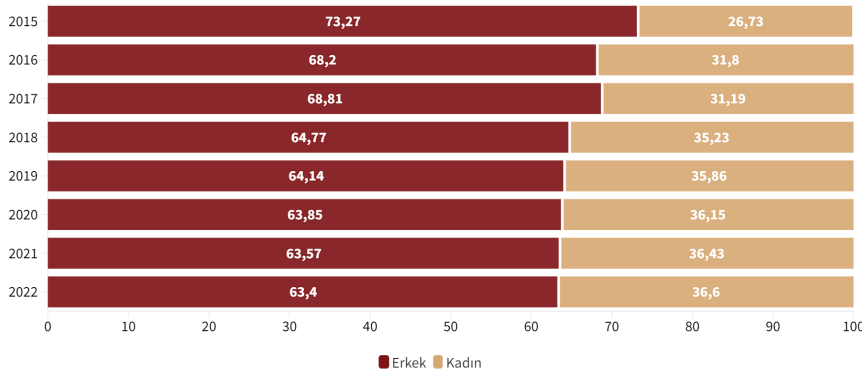
2014-2022 yılları arasında adalet sisteminde görev yapan hakim ve savcılarının cinsiyet dağılımı incelendiğinde, belirli bir eğilim gözlemlenebilir. Verilere göre, bu dönemde hakim ve savcılarının büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmuştur. 2014 yılında erkek hakim ve savcılarının oranı %73,2 iken, bu oran 2022 yılında %63,4'e düşmüştür. Başka bir deyişle, kadın hakim ve savcılarının oranı 2014 yılında %26,7 iken, 2022 yılında %36,6'ya yükselmiştir. Bu istatistikler, kadın hakim ve savcılarının oranının zaman içinde arttığını ve cinsiyet dengesinin daha yakın bir hale geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Adalet Bakanlığı istatistiklerine dayanarak yapılan analiz Türkiye'deki adalet teşkilatının insan kaynaklarının son yıllardaki genel portresini ortaya koymaktadır. Hakim ve savcı sayılarının istikrarlı bir biçimde artması, adalet hizmetlerinin etkin ve kaliteli sunulması hedefine yönelik atılmış önemli adımlardır. Ancak, Avrupa Konseyi üye ülkelerinin ortalamalarına kıyasla hakim ve savcı sayısındaki hala bir açık bulunmaktadır. Bununla birlikte, hızlı personel artışının yargılama hızına olumlu bir etki yapmadığı ve yargılama sürelerinin uzadığı görülmektedir. Adalet sisteminin etkinliği ve kalitesi de tartışmalı bir konudur ve bu bağlamda Anayasa Mahkemesi istatistikleri önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu analiz, adalet sisteminin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi için daha fazla çabanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

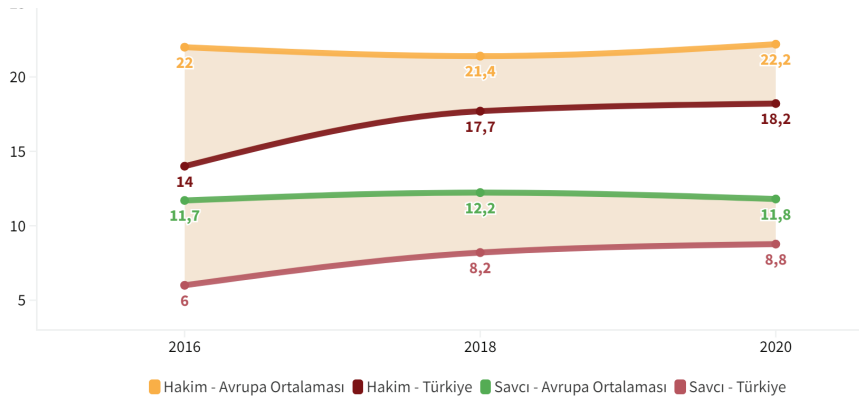
Şekil 1. Hakim ve Savcı Sayısı (2015-2022)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2022.

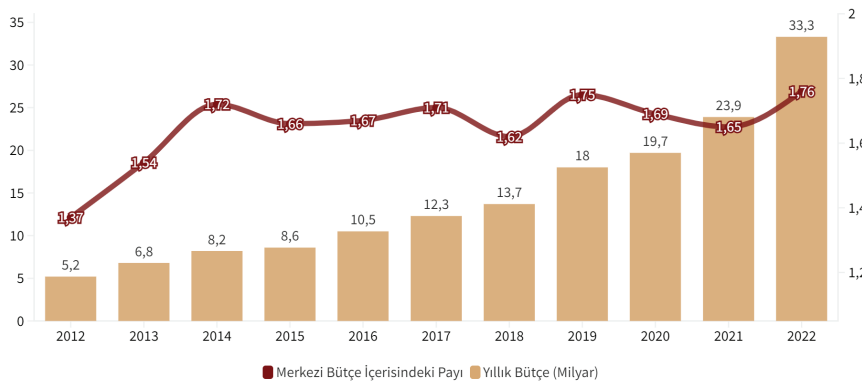
Şekil 2. Cinsiyet Dağılımına Göre Hakim ve Savcı Oranları (% , 2015-2022)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2022.

Şekil 3. Avrupa ve Türkiye'de 100.000 Kişiye Düşen Hakim ve Savcı Sayısı (2016-2020)

Kaynak: Council of Europe, European Judicial Systems - CEPEJ Evaluation Report 2022.

Şekil 4. Adalet Bakanlığı Bütçesi ve Merkezi Bütçe İçerisindeki Payı (Milyar TL; %, 2012-2022)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2022.

Anayasa Mahkemesi

Abdülkadir Yıldız

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi

Anayasa Mahkemesi on beş üyeden oluşur. Bu üyelerden on iki tanesi Cumhurbaşkanı, üç tanesi ise TBMM tarafından belirlenmektedir. 2022 yılında emekli olan Celal Mümtaz Akıncı ve Hicabi Dursun'un yerine Kenan Yaşar ve Muhterem İnce TBMM tarafından seçilmiştir. Mahkeme üyelerinin belirlenmesinde kaynak ve nitelik bakımından aranan anayasal farklılıklar, Mahkeme'nin demokratik meşruluğunun yanında hak temelli yaklaşım, güçler ayrılığı, denge ve denetim gibi liberal anayasal demokrasinin olmazsa olmaz gerekliliklerinin sonucudur. Bu sebeple Mahkeme üyelerinin belirlenmesi, Mahkemenin bir önceki cümlede anılan fonksiyonlarını yürütebilmesi açısından son derece önemlidir. Zira Mahkeme üyelerinin hak temelli yaklaşımı benimsememesi, 2012 yılından sonra genel anlamda bu konuda iyi bir üne kavuşan Anayasa Mahkemesinin kısır bir dönemden öte fonksiyon üstlenememesi sonucunu doğurur. Mahkeme kararlarına bakıldığında istikrarlı içtihatlardan sapmaların olması ve özellikle kamuoyunun dikkatini çeken davalarda ya da cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili davalarda oy dengesinde bu durum görülebilmektedir.

Normların anayasaya uygunluğunun denetimi, anayasanın üstünlüğü ilkesinin pratiğe aktarımını sağlayan geleneksel yoldur. Mahkemeye 2022 yılında 52 iptal davası, 105 itiraz başvurusu yapılmış; Mahkeme ise yıl içinde 56 iptal davasını ve 110 itiraz başvurusunu sonuçlandırmıştır. İptal davalarından 41 tanesinde iptal, 11 tanesinde ise ret kararı; itiraz başvurularında ise 37 iptal ve 56 ret kararı verilmiştir.

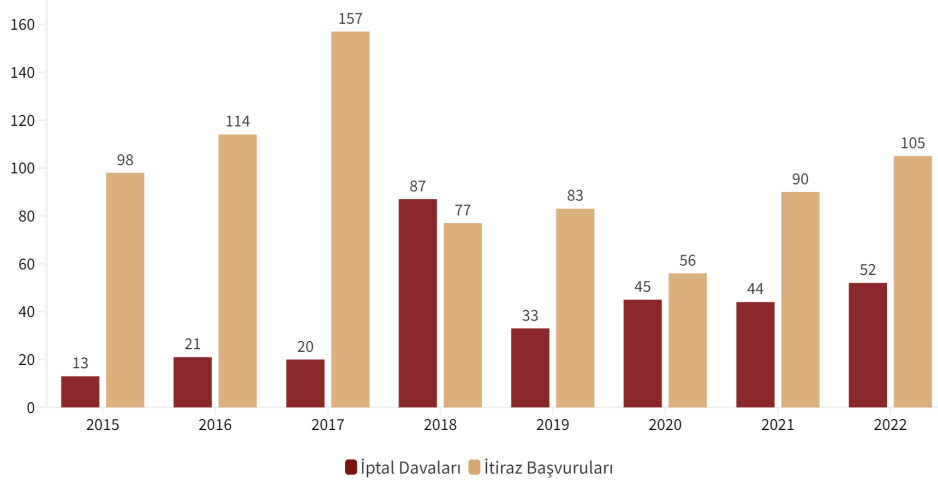
Hâlihazırda Anayasa Mahkemesinin iş yükünü en temelde bireysel başvurular oluşturmaktadır. 2022 yılında Anayasa Mahkemesine 109.779 bireysel başvuru yapılmış, 73.036 başvuru ise sonuçlandırılmıştır. Bu bağlamda mahkemenin başvuruları karşılama oranı 2021 yılında %68 iken bu oran 2022'de %67'dir. Öte yandan yapılan başvuru sayısının 2022 yılında 2021 yılına göre ciddi bir oranda arttığı görülmektedir. Son beş yılda bireysel başvurular belli bir seyirde ilerlerken 2022 yılındaki başvuru sayısı bu seyrin neredeyse iki katına çıkmıştır. 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla Mahkemenin önündeki derdest başvuru sayısı 72.278'dir. Bireysel başvurunun kabul edildiği 2012 yılından itibaren yapılan toplam bireysel başvuru sayısı 470.938; sonuçlandırılan başvuru ise 375.017'dir. Şu haliyle yapılan toplam başvuruları Mahkemenin karşılama oranı %79,6'dır.

Anayasa Mahkemesi, 2022 yılında 35.527 başvuruyu esastan incelemiş; makul sürede yargılanma hakkı hariç bunlardan 3.606'sında en az bir hakkın ihlal edildiğine, 120'sinde ise herhangi bir hakkın ihlal edilmediğine karar vermiştir. 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da ihlal kararlarının önemli bir kısmı (%80) adil yargılanma hakkıyla ilgilidir. Adil yargılanma hakkının ihlali ise çoğunlukla makul sürede yargılanma unsurunun ihlalinin kaynaklanmaktadır. İhlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımına bakıldığında en az ihlalin 9 ihlal kararının verildiği eğitim hakkıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Norm denetiminde olduğu gibi bireysel başvuru yolu da anayasanın üstünlüğü ilkesine hayatiyet kazandırmaktadır. Bu durum ihlalin yargı veya yürütme kaynaklı olması durumunda yeniden yargılama yapılmasına karar veren Mahkemenin, ihlalin kanundan kaynaklı olduğu durumda da yeniden yargılamaya hükmetmesinde görülmektedir. Örneğin, Hulusi Yılmaz kararında Anayasa Mahkemesi; yeniden yargılama sırasında hâkimin Anayasa'ya aykırılığı tespit edilmiş kanun hükmüne göre karar veremeyeceğini, bu sebeple ya itiraz yoluna başvurarak kanunun iptali yolunu açması ya da Anayasa'nın 90. maddesinden yola çıkarak doğrudan uluslararası sözleşme hükmünü uygulayarak karar vermesi gerektiğinden söz ediyor.

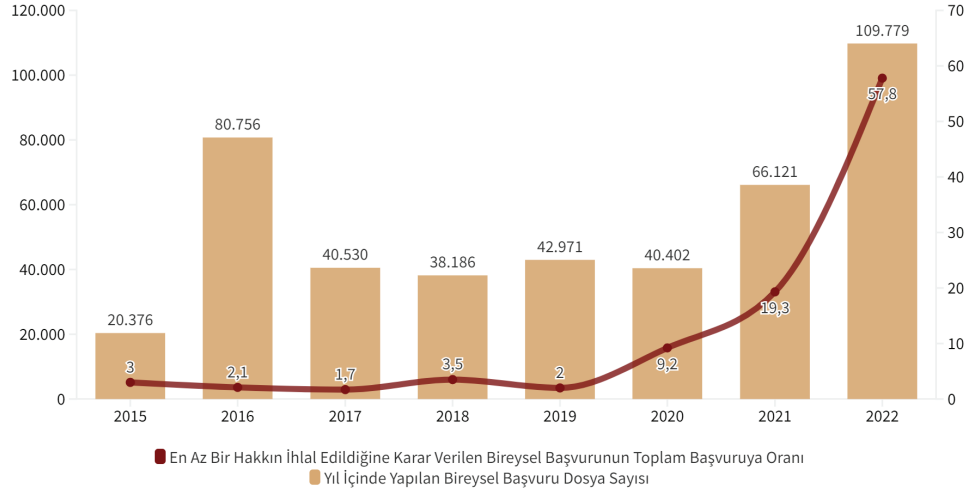
İhlalin giderilmesi yolunda belirtilen bu alternatiflerden ilki bir ölçüde genel mahkeme sistemini anımsatması, diğeri ise normların uygulanması sırası ve hâkimin kanunla bağlılığı yönlerinden tartışılabilir. Öte yandan bu durum, yasama organının da diğer devlet organları gibi anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine bağlılığı, ayrıca bireysel başvurunun objektif etkisinin ortaya çıkması yönlerinden olumlu değerlendirilmelidir.

2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da bireysel başvuruda hak ihlallerine ilişkin kararların önemli bir kısmının makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olması, makul sürede yargılanma ile ilgili adımların atılması gerekliliğini göstermektedir. Öte yandan Mahkemenin hak temelli yaklaşımını sürdürmesi, anayasanın üstünlüğü ilkesinin yanında birey hak ve özgürlüklerin korunmasının temel şartıdır.

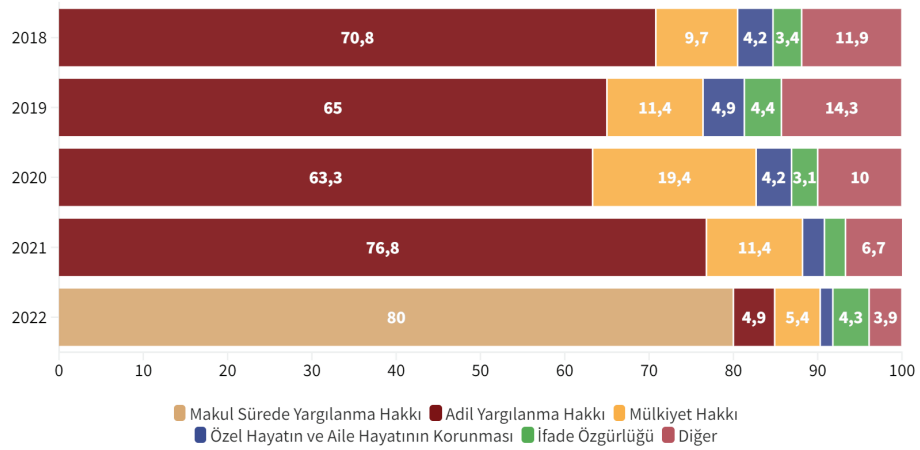
Şekil 5. Anayasa Mahkemesi Yıl İçinde Açılan İptal Davaları ve İtiraz Başvuruları Sayısı (2015-2022)

Kaynak: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Norm Denetimi İstatistikleri 2022.

Şekil 6. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Dosya İstatistikleri (2015-2022)

Kaynak: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri 2022.

Şekil 7. Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı (2018-2022)

Kaynak: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri 2022.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Ali Osman Karaoğlu

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi

Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa Konseyinin en önemli fonksiyonlarından biri, üye devletlerde insan hakları standartlarını yükseltmektir. Bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bölgesel bir insan hakları koruma mekanizması olarak bu işlevi yerine getiren en önemli kuruluştur. Mahkemenin yayınladığı yıllık istatistikler Avrupa'da insan haklarının yargı önündeki durumunu ortaya koymaya yardımcı olmaktadır.

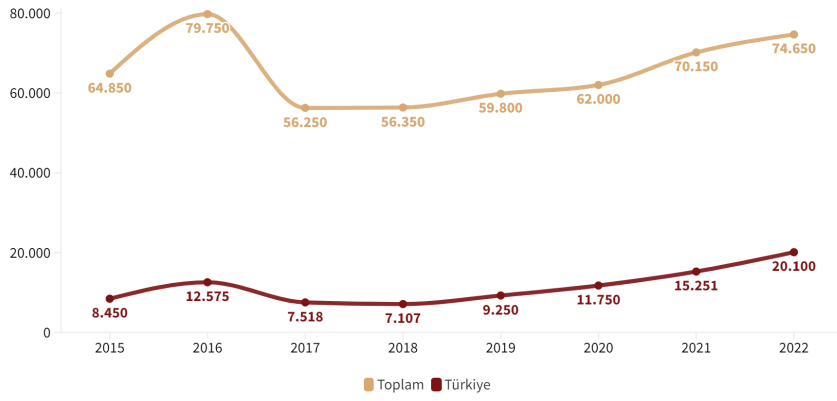
İstatistiklere bakıldığında 2021 yılında 44.250 başvuru alan Mahkeme, 2022 yılında 45.500 başvuru almıştır. Bu da bir yılda ortalama %3'lük bir iş yükü artışı anlamına gelmektedir. Mahkeme önünde bekleyen başvuru sayısı ise 2021 sonunda 70.150 iken 2022 sonunda 74.650'ye yükselmiştir. Öte yandan 2022 yılında neticelenen (karara bağlanan, kabul edilemez bulunan veya listeden çıkarılan) başvuru sayısında da bir artış gözlemlenmektedir. Nitekim 2021 yılında 36.093 başvuru neticelendirilmiş iken bu sayı, 2022 yılında %10 civarında bir artışla 39.570'e yükselmiştir. Yine toplam sayı içerisinde karara bağlanan başvuru sayısı için 2022 yılında %33'lük bir artış görülmektedir. Mahkeme 2021 yılında 3.131 başvuruyu karara bağlarken, 2022 yılında bu sayı 4.168'e yükselmiştir. Benzer bir artış kabul edilemez bulunan ya da listeden çıkarılan başvuru sayısında da gözlemlenmektedir. 2021 yılında 32.962 başvuru, 2022 yılında ise 35.402 başvuru Mahkeme tarafından kabul edilemez bulunmuş veya listeden çıkarılmıştır (AİHM, 2022).

Türkiye özelinde 2022 istatistiklerine bakıldığında, Mahkeme önünde bekleyen 74.650 başvuru arasında Türkiye'ye karşı yapılan başvurular 20.100 başvuru ile başı çekmektedir. Bu da toplam sayının %26,9'una tekabül etmektedir. Türkiye'yi, 16.750 (%22,4) dosya ile artık Avrupa Konseyi üyesi olmayan Rusya takip etmektedir. Üçüncü sırada ise 10.400 (%13,9) dosya ile Ukrayna yer almaktadır (AİHM, 2022). Ancak belirtmeliyiz ki en çok başvurunun Türkiye'ye karşı yapılmış olması en çok ihlalin de Türkiye aleyhine çıktığı anlamına gelmemektedir. En az bir madde yönünden ihlal saptanmış kararların devletlere göre dağılımında Rusya 374 ihlal kararı ile başı çekmekte, Rusya'yı

141 ihlal kararı ile Ukrayna takip etmektedir. Türkiye ise 73 ihlal kararı ile üçüncü sırada yer almaktadır. Elbette devletleri nüfus ve diğer makro göstergeler göz önünde bulundurarak değerlendirmek daha anlamlı bir analiz ortaya çıkaracaktır. 2022 yılında AİHM'den çıkan ihlal kararı o ülkenin nüfusuna oranlandığında -San Marino ve Malta gibi nüfusu çok az olan ülkeler göz ardı edildiği takdirde- Moldova, Ermenistan, Hırvatistan ve Karadağ'ın yıl içinde nüfusa oranla en fazla ihlal kararına sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Nüfusu 10 milyonun üzerinde olan ülkeler ele alındığında ise Rusya, Ukrayna, Romanya ve Azerbaycan'daki ihlal oranı dikkat çekmektedir. Türkiye ise 2022 yılında en yüksek ihlal karar sayısına sahip 3. ülke olmasına rağmen nüfusa oranla 28. sırada yer almaktadır. Avrupa'nın ekonomik gelişmişliği ve GSYH en yüksek ülkelere baktığımızda ise Almanya 1, Fransa 19, İngiltere 2, İtalya ise 25 ihlal kararı ile 2022 yılını tamamlamıştır (AİHM, 2022).

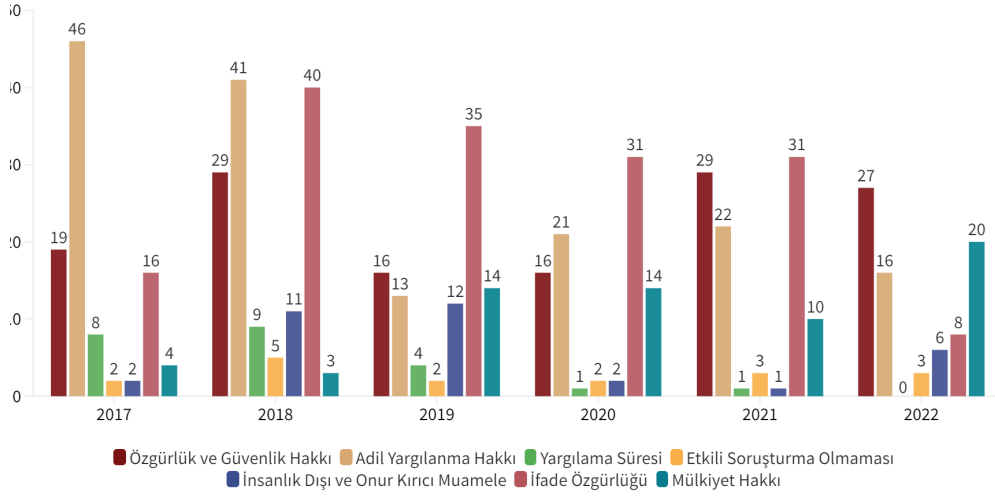
Türkiye hakkında çıkan kararların Sözleşme maddelerine dağılımına bakıldığında 2021 yılında ifade özgürlüğü hakkında 31 karar çıkmış iken bu sayı 2022 yılında 8'e düşmüştür. Özgürlük ve güvenlik hakkı için 2021 yılında 29 olan karar sayısı 2022 yılında 27'ye; adil yargılanma hakkı için 2021 yılında 23 olan karar sayısı 16'ya düşmüştür. Öte yandan mülkiyet hakkı için 2021 yılında 10 olan karar sayısı 2022'de 20'ye çıkarak iki kat artış göstermiştir. Elbette mülkiyet hakkı karar sayısındaki bu artışta Türkiye ekonomisinin gidişatı önemli bir rol oynamıştır. Yine insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele açısından 2021 yılında 1 olan karar sayısı 2022'de 6'ya yükselmiştir. Bu hak bakımından sayının yükselmesi, Türkiye açısından olumsuz bir durumdur.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) uyum bakımından Konsey üyeleri arasında orta düzey ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir fakat Türkiye'nin potansiyeli ve imkanları daha iyi bir insan hakları koruma düzeyini gerektirmektedir.

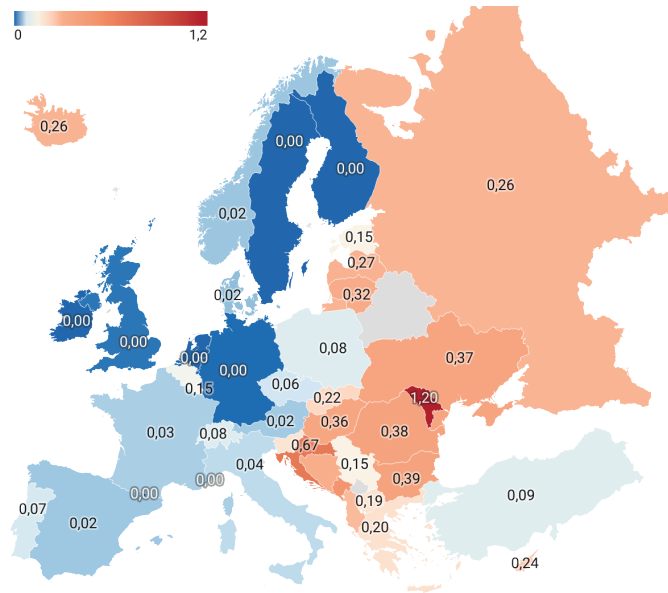
Şekil 8. AIHM'ye Yapılan Başvuru Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İstatistikleri, 2022.

Şekil 9. AIHM'nin Türkiye Hakkında Verdiği İhlal Kararlarının Dağılımı (2017-2022)

Kaynak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İstatistikleri, 2022.

Şekil 10. AIHM 2022 Yılı İhlal Kararlarının Nüfusa Oranı (100.000 Kişi, 2022)

Kaynak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İstatistikleri, 2022.

Yargıtay

Mehmet Alagöz

Avukat

Adli yargı teşkilatının lideri olarak görülen Yargıtayın vizyonu; yargılama faaliyetinin hukuk devleti gereklerine uygun biçimde gerçekleştirilmesini sağlayan yüksek bir mahkeme olmaktır.

Adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı mercii-ne bırakmadığı hükümlerin temyiz makamı olarak son inceleme mercii olan Yargıtay, aynı zamanda kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakmaktadır. Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hakim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslek-ten sayılanlar arasından seçilmekte olup tecrübeli yargı mensuplarının görev aldığı bir makam olarak etik ilkeler ile evrensel hukuk değerleri ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının temel ilkeleri ışığında, yargılamaları makul sürede sonuçlandırarak ülke genelinde içtihat birliğini gerçek-leştirme gibi önemli bir misyon üstlenmektedir. Bu nedenle Yargıtayın faaliyetleri toplumun bütünü için ciddi önem arz etmektedir.

İlk derece mahkemelerinin kararlarının hukuka uygunluğunu denet-leyen temyiz mercii olan Yargıtay, 20 Temmuz 2016'dan sonra istinaf mercii olarak bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçmesinden beri bu mahkemelerde verilen kararları da denetlemeye başlamıştır.

2015 yılında Yargıtayın ceza dairelerinde toplam 455.566 yeni dava dosyası açılmışken bölge adliye mahkemelerinin kurulduğu 2016'da 288.341 dosya açılmıştır. 2018'den sonra dosya sayısı tekrar artmaya başlamış; 2021'de açılan dosya sayısı 324.137 bulmuştur. 2022 yılın-da ise açılan dava sayısı tekrar düşmüş ve 197.714 olmuştur. Nüfus artışı, FETÖ/PDY davalarının yansımaları, özellikle örgütlü dosyalarda sanık sayısının çokluğu nedeniyle kısmi de olsa bozma kararlarının verilmesi ve dosyaların yeniden Yargıtaya tevdi edilmesi gibi etmen-ler dikkate alındığında, dosya sayısındaki azalmanın önemli olduğu açıktır. İş yükünün azalmasında bölge adliye mahkemelerinin açılma-sının, CMK'da yapılan değişikliklerle seri muhakeme ve basit yargılama usullerinin yürürlüğe girmesinin, arabuluculuk ve uzlaştırma yönte-mi gibi alternatif çözümlerin doğrudan etkisi olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Aynı etki hukuk dairelerinde de görülmekte; 2016'da yeni açılan dosya sayısı 513.891 iken, 2021'de hukuk dairelerinde 175.596, 2022 yılında ise 139.764 dosya açılmıştır. Açılan yeni dosya sayıları gibi toplam dosya sayılarının da aynı şekilde azaldığı görülmek-tedir. Nitekim bölge adliye mahkemelerinin faaliyete başladığı 2016'da toplam dosya sayısı 677.604 iken; 2022'de 493.542 olmuş-tur. Hukuk mahkemelerinde ise 2016'da 785.609 dosya açılmışken 2022'de toplam açılan dosya sayısı 214.872'ye düşmüştür. Toplam ve yeni açılmış dosya sayılarında gözlemlenen bu düşüşün, dos-ya görülme sürelerine aynı oranda yansımadağı görülmektedir.

Ceza dairelerinde 2015'te 306 gün, 2016'da 472 gün süren ortalama dosya görülme süresi 2021'de 389'a kadar düşmüşken 2022 yılında 538 güne çıkmıştır. Posta, tebligat, yazı işleri, arşiv, diğer safahat süreleri ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığında geçen süreler de ek-lendiğinde bu sürelerin ortalama iki katına çıktığı göz ardı edilmeme-lidir. Geçen zaman zarfında dava sayısı azalmasına rağmen dosyanın ortalama görülme süresinin azalmaması, çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak durmaktadır. Hedef süre uygulamasının ceza dairele-rinde etkin bir şekilde kullanılmadığı değerlendirilmektedir.

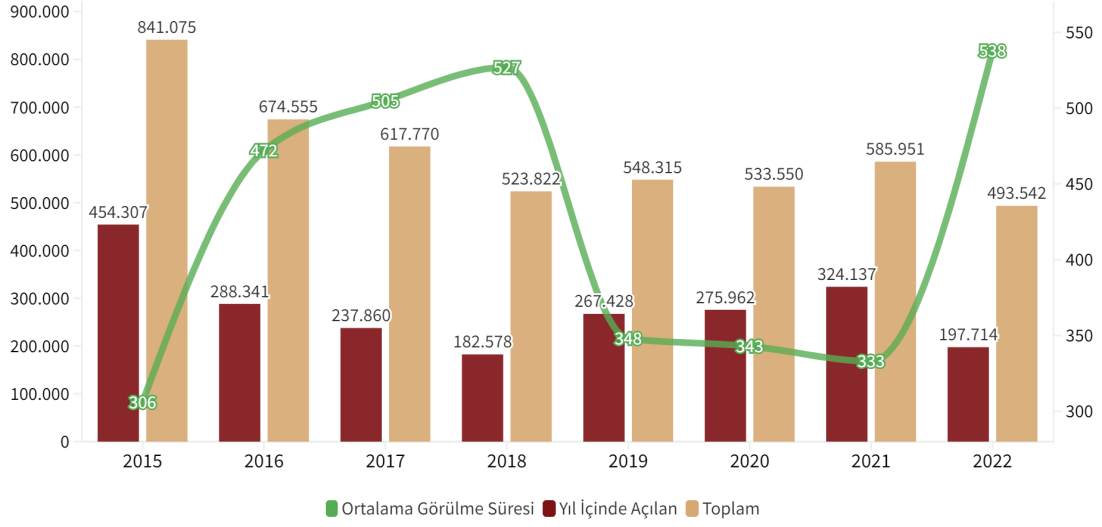
Hukuk dairelerinde ise sürelerin daha kısa olduğu gözlemlenmekte olup 2016'da 286 gün süren ortalama dosya görülme süresi 2021'de 166'ya kadar düşmüş; 2022 yılında ise 74 güne çıkmıştır.

Yargıtayın hem hukuk dairelerinde hem de ceza dairelerinde bir son-raki yıla devreden dosyaların sürekli olarak iş yükünü artırdığı, bu dosyaların çözülmesi halinde daha etkin ve adilane yargılamaların yapılabileceği öngörülmektedir.

Dosyaların onama-bozma durumuna bakınca ceza dairelerinde 2022'de %34,9 oranında onama, %32,3 oranında bozma kararı ve-rildiği; %23,8 oranında kısmi onama/bozma veya geri çevirme gibi kararların verildiği, %9,1 oranında da ret kararlarının verildiği gö-rülmektedir. Onama oranlarının beklenenin aksine düşük olduğu, ilk derece ve istinaf mahkemelerinin kararlarının büyük oranda ceza dairelerince kısmen veya tamamen değiştirildiği görülmektedir.

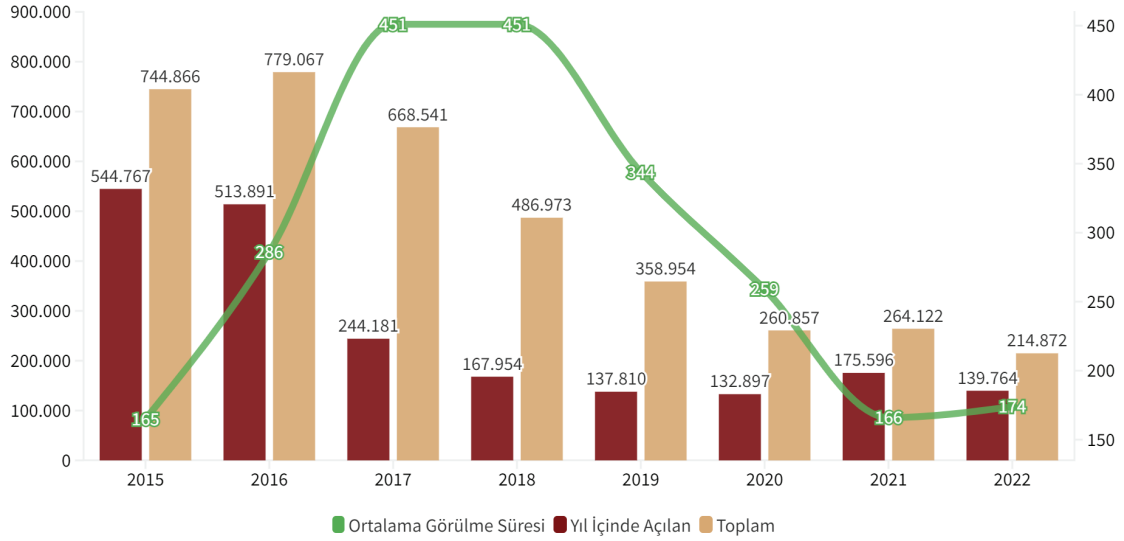
Hukuk dairelerinde ise 2022'de %55,5 oranında onama, %18,5 ora-nında bozma kararı verildiği, %15,1 oranında gönderme veya geri çevirme gibi kararların verildiği, %11 oranında da ret kararlarının verildiği görülmektedir. Onama oranlarının hukuk dairelerinde daha yüksek olduğuna dikkat çekilmelidir.

Adaletli yargılamanın güvencesi olması gereken Yargıtay, iş yükünün/ dosya sayılarının fazlalığı ve buna bağlı olarak dosya neticelenmesi-nin uzun yıllar sürmesi ile gündeme gelmiştir. Ancak özellikle bölge adliye mahkemelerinin ihdası, arabuluculuk ve uzlaştırma yöntemi, seri muhakeme ve basit yargılama usullerinin devreye girmesiyle Yargıtayın iş yükü bir nebze de olsa hafifletilmiş ve adil yargılanmaya katkı sağlanmış olsa da hedeflenen verimliliğe henüz ulaşılamamıştır. Bozma oranlarının onama oranlarına karşı yüksek oluşu ise hukuki denetimin işlediğini ve dosyaların ayrıntılı şekilde incelenip değerlendirildiğini göstermektedir. Yargılamada amaç tek başına hızlı karar alınması değil, sağlıklı ve adil karar verilmesi olmalı; aynı zamanda yargılama süreci, tüm taraflara adaletli bir karar çıkacağı konusunda güven duygusu vermelidir. Bu sebeple, Yargıtayın ulusal ve uluslararası alanda örnek, saygın bir yüksek mahkeme olması için daha verimli çalışmalar yapması gerekmektedir.

Şekil 11. Yargıtay Ceza Dairelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 12. Yargıtay Hukuk Dairelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Danıştay

Harun Yılmaz

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi

Danıştay, idarenin yargı yoluyla denetlenmesinde görevli etkin ve önemli bir yargı mercii olmasının yanında bir danışma, inceleme ve karar mercii olarak da faaliyet yürütmektedir. Ülkemizdeki yüksek mahkemelerden biri olarak Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciiine bırakmadığı davalara bakan ilk ve son derece mahkemesidir (Anayasa, madde 155).

Danıştay, ilk derece mahkemeleri ile bölge idare mahkemelerinin kararları üzerinde önemli etkiye sahip bir içtihat mahkemesidir. Zira Danıştayda karara bağlanan dosyaların %94'ü, temyizen incelenenlerdir (Adalet İstatistikleri, 2022). Danıştayın anılan niteliğinin ortaya çıkarılabilmesi için son yıllarda ülkemizdeki idari yargı rejiminde önemli değişikliklere gidilmiştir. Yargılama sürecini hızlandırmaya yönelik yapılan usuli düzenlemeler ve istinaf kanun yolunun hayata geçirilmesi, ilk bakışta sayılabilecek örneklerdir. Özellikle istinaf kanun yolunun hayata geçirilmesi ile Danıştayın iş yükünün azaltılması ve içtihat mahkemesi niteliğinin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır.

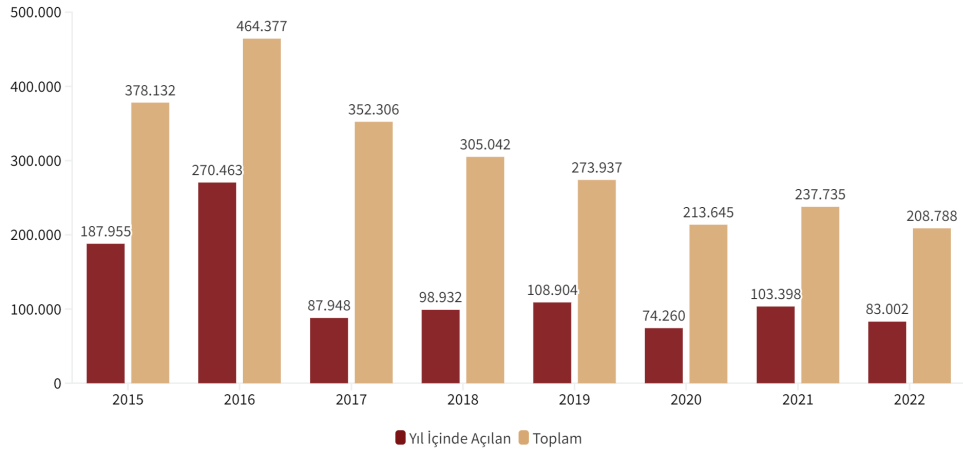
Tablolara bakıldığında, toplam dava sayısında yıllar içerisinde düşüş olmakla birlikte, Danıştayın halen ciddi oranda iş yükü altında olduğu söylenmelidir. Son yıllarda idari yargıdaki idari dava yükünün büyük bölümünü kamu personeli ile ilgili uyuşmazlıklar oluşturmaktadır. Özellikle 2016 yılındaki darbe girişiminden bugüne kamu personelinin ilgilendirir uyuşmazlıklar idari yargının iş yükünü önemli nispette artırmıştır. Buna ek olarak 2017 yılındaki anayasa değişikliği ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kapatılmasının Danıştayın iş yükü üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu gelişmeler ışığında 2016-2018 yılları arasındaki verilerde de Danıştayda dava ortalama görülme süresinin dikkat çekici yükselişi göze çarpmaktadır.

Danıştay tarafından yayımlanan faaliyet raporu, 2020 yılında küresel düzeyde ortaya çıkıp etkisini 2021 yılında da ciddi derecede hissettiren COVID-19 salgınıyla mücadele sürecinde uygulanan idari izin, esnek çalışma koşulları ile toplu ortamlarda bulunmama gösterilen özen neticesinde heyetlerin sıklıkla toplanamamasının, yargılamaları olumsuz etkilediği ve uzayan dava süreçlerinin Danıştayın iş yükünü artırdığını ortaya koymaktadır. Nitekim 2020 yılına ait dava ortalama görülme süresi

ile çıkan dosyaların gelen dosyalara oranına dair verilerde bir önceki yıla göre anlamlı bir yükseliş izlenmektedir. Söz konusu faaliyet raporunda, salgının uzun süreli etkisi sonucunda yargılama faaliyetlerinde oluşan aksaklığın 2022 yılı için öngörülmüş gösterge değerlerinde de istenilen seviyeye ulaşılamamasına sebebiyet verdiği ayrıca aktarılmaktadır.

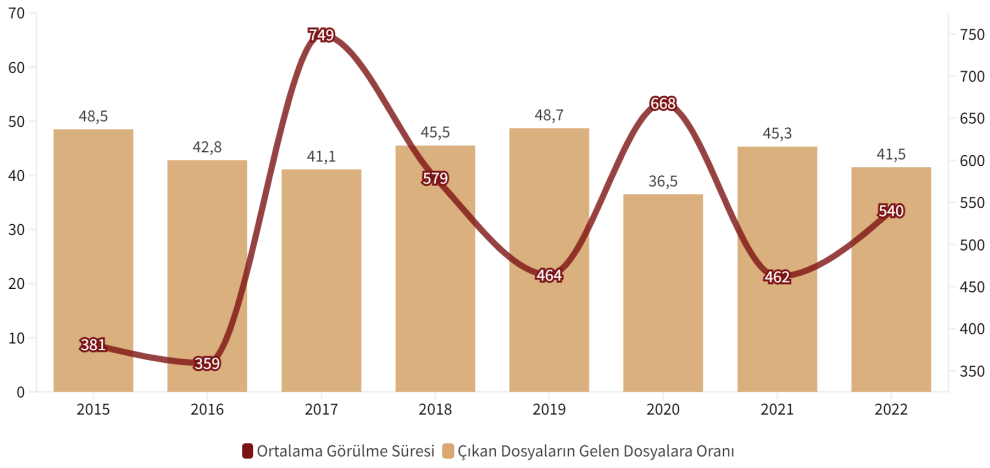
Danıştayın ciddi iş yükünü azaltacak önerilerin başında, idari karar alma süreçlerinin iyileştirilmesi için yürütülecek çalışmalar gelmektedir. Bu noktada idari usul ilke ve kurallarına riayet, bahse konu karar alma süreçlerini iyileştirecek unsurların belki de en önemlisidir. Danıştayın ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı davaların sadece %11,9'unda iptal kararı verilirken, davaların toplamda %47'si için ret (esastan ret, dilekçe ret ve görevsizlik ret) kararı verilmektedir. Danıştayın idareye yönelik korumacı tutum takınabildiği hatırd tutularak bu oranlara ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Ancak bu oranlar, idari karar alma süreçleri hukuka uygun olsa bile yeterince şeffaf ve öngörülebilir biçimde yürütülmediğinde kişilerin idari yargıya başvurma ihtiyacı duyabildiklerini düşündürmektedir. İdarenin faaliyetlerine hâkim kılınacak idari usul ilke ve kuralları, bireylere hak ve yetkiler tanıyarak işlemi gerçekleştiren makamın hukuka bağlılığını temin edecek, böylece bireyin hukukunun korunduğu bir düzende olası uyuşmazlıkların önüne geçilmek suretiyle yargı organlarının iş yükü hafifleyecektir.

Danıştayın tutarlı, etkili ve istikrarlı içtihatları, hukuki belirlilik ve kesinliğin ortaya çıkarılmasıyla birlikte olası uyuşmazlıkların önüne geçilmesinde pekâlâ etki sahibi olacaktır. 2022 yılında Danıştayın temyizen incelediği dosyaların sadece %11,8'i hakkında bozma kararı verilmiş olması, istinaf mercilerinin büyük ölçüde Danıştay içtihatlarına paralel kararlar verdiği izlenimi uyandırmaktadır. Danıştayın işleyiş yön verecek içtihat oluşturma kapasitesinin artması, iş yükünün azalmasına bağlıdır. Bunun başlıca yolu, istinaf kanun yolunun gereği gibi etkin bir işleyişe kavuşturulmasıdır. Nihayet idari yargıda alternatif çözüm yollarının teşvik edilerek hayata geçirilmesi ve Kamu Denetçiliği Kurumu başta olmak üzere yargı dışı çözüm mekanizmalarının güçlendirilmesi, Danıştayın iş yükünün azaltılmasına katkı sağlayacak öneriler arasında sayılmalıdır.

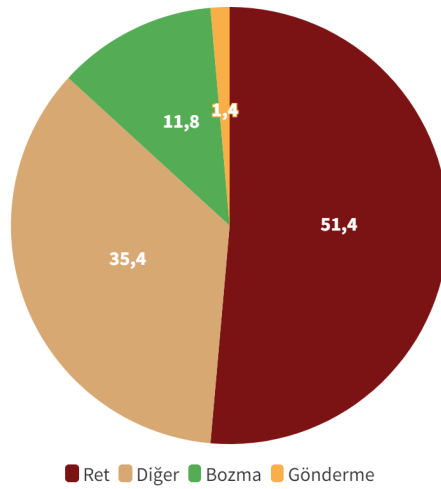
Şekil 13. Danıştay Dava Daireleri ve Kurullarında Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 14. Danıştay Dava Daireleri ve Kurulları Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 15. Danıştay Karar Türüne Göre Temyizen İncelenen Dosya Dağılımı (% , 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Bölge Adliye / İstinaf Mahkemeleri

Ahmet Sait Öner

Avukat

2016 yılında faaliyete başlayan bölge adliye mahkemeleri, 5235 sayılı "Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun" kapsamında kurulmuştur. İlk derece mahkemelerinin vermiş olduğu kararlar, olağan kanun yolu kanalı olan bölge adliye, diğer adıyla istinaf mahkemeleri tarafından incelenmektedir. İnceleme neticesinde verilen kararlar para cezası, hapis cezası miktarı ve benzeri yasal sınırlamalara tabi olmadığı sürece Yargıtay nezdinde temyiz edilebilmektedir.

Bölge adliye mahkemelerinin kuruluş amacının hatırlatılması işbu analiz yazımız açısından önem arz etmektedir. Buna göre; ilk derece mahkemelerinde verilen kararların maddi-hukuki açıdan denetlenmesinin öncelikli hedef olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, istinaf mahkemesince kesin suretle karara bağlanan dosyaların Yargıtaya intikal etmemesi de Yargıtayın iş yükünün azaltılması hedefine matuftur. Elbette bu hedefler adaletin tecellisi, hukuki güvenliğin sağlanması, adil yargılanma ilkesinin icra edilmesi gibi hukukun temel ilkelerinin gerçekleşmesi gayesine de hizmet etmektedir.

Bölge adliye mahkemelerinin kuruluşundan bu yana geçen yedi yıllık süreçte yukarıda zikredilen hedeflere ulaşım ulaşılmadığı, Türk hukuk sistemine yeni girmiş olması karşısında ne gibi problemlerle yüzleştiği ve bu problemlerin çözümü için nasıl bir yol izlediğine dair hususları istatistikî veriler ışığında cevaplamak mümkündür.

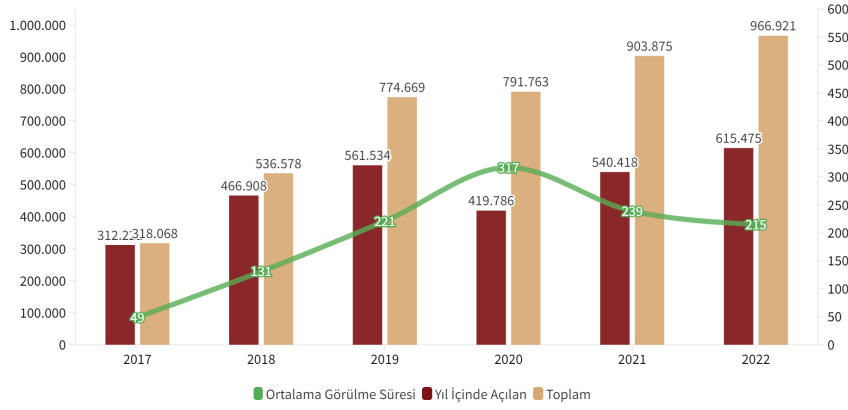
Kurulduğu yıldan itibaren bölge adliye mahkemeleri ceza ve hukuk dairelerinde dosya açılış sayılarının hızla arttığı görülmektedir. Örneğin, 2017 yılında ceza dairelerinde 312.222 dosya açılmışken, 2021 yılında bu sayı 540.418'e, 2022 yılında ise 615.475'e yükselmiştir. Aynı durum benzer verilerle hukuk daireleri için de geçerlidir. Elbette artan nüfus, dava çeşitlenmesi, hak arama bilincinin gelişmesi gibi etmenler karşısında dosya sayısının yıldan yıla artışını tek başına olumsuz bir veri olarak ele almak doğru değildir. Bilakis Yargıtaya intikal eden dosya sayısının azaltılmasına hizmet etmesi açısından bu artışın olumlu etkilerinden söz edilebilir. Burada önemli olan dosya artış hızının ortalama dosya görülme süresine tesirinin ne şekilde olduğudur.

İstinaf mahkemelerinde karşılaşılan temel problemlerin başında, dosya görülme süresinin dikkat çekecek şekilde uzaması zikredilebilir. Yıl içerisinde açılan ve toplam dosya sayısındaki artışla paralel

olarak ortalama dosya görülme süresi de artmıştır. Hukuk daireleri üzerinden somutlaştırmak gerekirse, 2018 yılında dosya sonuçlandırma süresi ortalama 176 gün iken 2022 yılında bu sürenin 311 güne kadar çıktığı görülmektedir. Bu tablo, artan iş yükünün dosya görülme süresine negatif etkiye bulunduğu delalet eder; temyiz kanun yoluna intikal süreci de dikkate alındığında, bu sürenin oldukça uzun olduğu ve bölge adliye mahkemelerinin kuruluş amacına ters düştüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Ceza dairelerinde son üç yılda ibrenin aşağı doğru seyretmesi ise söz konusu negatif görünümün olumlu bir istisnası olarak dikkat çekmektedir.

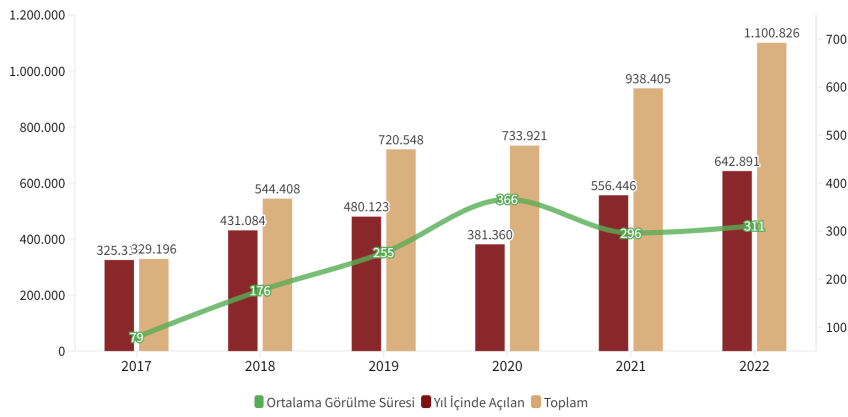
Netice olarak, yıllık açılan ve toplam dosya sayılarının artması ve bu artışa paralel olarak dosyaların ortalama görülme sürelerinin uzaması, bölge adliye mahkemelerinin kuruluş gayesini sorgulatmaktadır. Yukarıda zikredilen kuruluş amaçları bağlamında adaletin tecellisinin geciktirildiği, hukuki güvenliğin zayıfladığı ve bu durumun adil yargılanma ilkesinin ihlali anlamına geldiğini belirtmek gerekir. Uzun süren dosyaların vatandaş aleyhine ekonomik maliyeti artırdığı hususu da burada dile getirilmelidir. Özellikle alacak-tazminat içerikli hukuk davalarında, Türk lirasının değer kaybı yaşaması gerçeği karşısında beklenen ekonomik hak edişler kıymetsizleşmekte; bu durum da hukukun mikro ölçekte ekonomiye olumsuz etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Türk hukuk sisteminde yeni bir uygulama olarak görülmekte olan bölge adliye mahkemelerinin itibarının korunması için ihdas amacıyla ulaşacak şekilde konumlandırılması gerekmektedir. Bugüne kadar Yargıtaydaki iş yükünü azaltması, temyize götürülmeden neticelendirilerek istinafta kesinleşen dosyaların yargılama sürelerinin kısalmasına katkı sunması, mahkemelerde verilen kararların isabet oranını artırması istinaf mahkemeleri adına olumlu görülen hususlardır. Bununla beraber, yargıda gecikmeyi görünür şekilde azaltmak için dosya görülme sürelerinin kısalması gerekmektedir. Yanı sıra Yargıtaya intikal eden dosyalarda temyiz merciinin iş yükünü azaltacak şekilde maddi ve hukuki denetimin yerinde yapılması önem arz etmektedir. Bölge adliye mahkemeleri tarafından içtihatla birliğin sağlanması adına verilen kararlarda bütünlük ve istikrar oranı artmalı; dağınık ve çelişik bir görünüm oluşmamalıdır. Aksi takdirde istinaf mahkemelerinin varlığı, tartışma konusu olmaya devam edecektir.

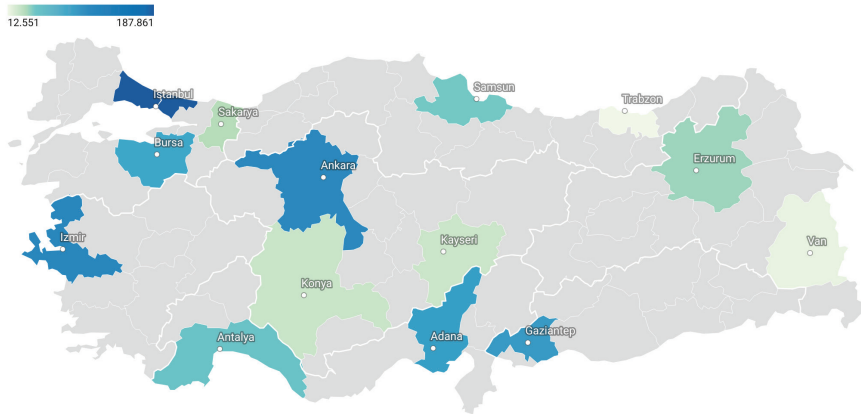
Şekil 16. Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Dairesinde Dosya Sayısı (2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

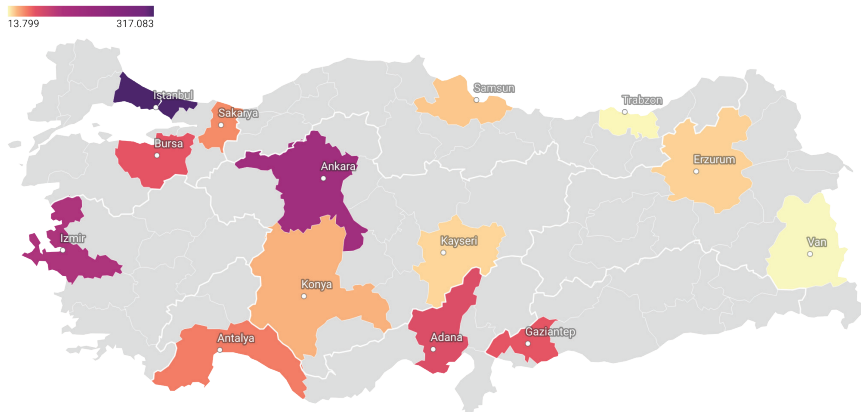
Şekil 17. Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Dairesinde Dosya Sayısı (2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 18. Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Daireleri Dosya Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 19. Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Daireleri Dosya Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Bölge İdare Mahkemeleri

Muhammed Göçgün

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi

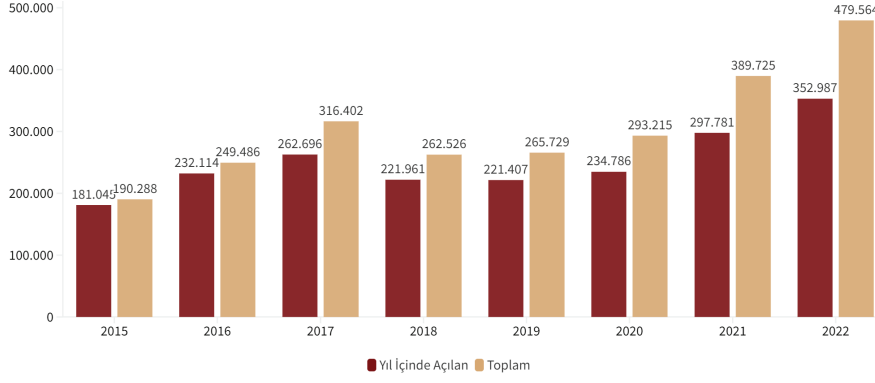
Ülkemizde 2576 sayılı Kanun ile kurulan bölge idare mahkemeleri, 20 Temmuz 2016 tarihinde tüm yurttaki görevlere başlamıştır. Bu çerçevede günümüzde 2020 yılında kurulan Adana Bölge İdare Mahkemesi ile birlikte toplam 9 adet bölge idare mahkemesi faaliyet göstermektedir. Bölge idare mahkemelerinin faaliyete başlamasıyla birlikte idari yargıda üç dereceli yargılama sistemine fiilen geçilmiş ve sözlük anlamı “yeniden başlamak” olan istinaf, idari yargıda olağan kanun yollarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla bölge idare mahkemelerinin en önemli işlevinin, idare ve vergi mahkemeleri tarafından verilen nihai kararlara ilişkin yapılan istinaf başvurularını kanun yolu mercii olarak inceleyip karara bağlamak olduğu söylenebilir. Bölge idare mahkemelerinin istinaf incelemesi sonucunda verdiği kararların dışında ise; idare mahkemeleri tarafından yürütmenin durdurulması talepleri hakkında verilen kararlara karşı yapılan itirazları sonuçlandırmak, ilk derece mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyumsuzluklarının giderilmesini sağlamak, bağlantılı davalara ilişkin kararlar vermek ve 4483 sayılı Kanun uyarınca verilen kararlara karşı yapılan itirazları karara bağlamak gibi önemli görevler bulunmaktadır.

Bölge idare mahkemelerine ilişkin Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan veriler incelendiğinde dikkat çekici sonuçlara ulaşmak mümkündür. Örneğin; 2022 yılında, yargı çevresinde 5 il bulunan İstanbul Bölge İdare Mahkemesinin incelediği idari dava dosya sayısı 45.636 iken aynı yıl yargı çevresinde 14 il bulunan Ankara Bölge İdare Mahkemesinde bu sayı 152.046 olmuştur. Vurgulanmalıdır ki; Ankara Bölge İdare Mahkemesinin incelediği dava sayısının fazla olması, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası kurulan OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonuna yapılan başvuruların çok büyük bir kısmının reddedilmesinin bir sonucudur. Zira 7075 sayılı Kanununun 11. maddesiyle mezkûr Komisyonun kararlarına karşı açılacak davalarda Ankara İdare Mahkemeleri yetkili ve görevli kılınmıştır. Söz konusu yargılamaalarda istinaf incelemesi yapmakla görevli mahkeme Ankara Bölge İdare Mahkemesi olduğu için de bu mahkemenin iş yükünde özellikle 2022 yılında olağandışı bir artış ortaya çıkmıştır. Bu noktada Adalet Bakanlığının gerek bölge idare mahkemelerinin yargı çevrelerinde geçici ya da kalıcı şekilde değişikliğe

gitmek gerekse yeni bölge idare mahkemeleri kurmak gibi kararlar almak suretiyle, idari yargıda olağandışı dönemlerden kaynaklanan iş yükünün olağan dönemlere sirayetini olabildiğince engellemesi beklenir.

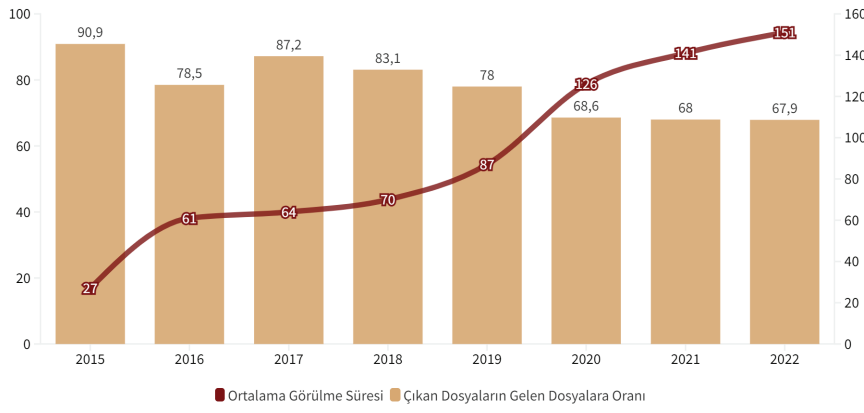
Bölge idare mahkemelerinde 2019 yılından bugüne; incelenen dosya sayısının sürekli artmasının bir sonucu olarak bir önceki yıldan devralınan dosya sayısı, bir sonraki yıla devredilen dosya sayısı ve bu ikisi arasındaki fark artmaktadır. Bu durum, dosyaların ortalama görülme süresine de yansımaktadır. Buna karşılık; incelenen dosya sayısında düşüşün olduğu ya da bu sayıların birbirine çok yakın seyrettiği yıllarda da dosyaların ortalama görülme süresinin artması, bölge idare mahkemelerinin 2577 sayılı Kanun ya da diğer mevzuattan kaynaklanan görevleriyle ilişkilidir. Hukuk devletinin bir gereği olan idarenin yargısal denetimi söz konusu olduğunda ilgili idari işlemi ya da eylemi gerçekleştiren de bu işlem ya da eylemin yargısal denetimini yapacak olan da bir bakıma devlet olmaktadır. Bu nedenle devlet, egemenlik yetkisini ve bu yetkiden kaynaklanan kamu gücünü elinde bulunduran bir otorite olmanın sorumluluğunu üstlenerek kişilerin adil yargılanma haklarını hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda kullanmalarını mümkün kılacak bir titizlik ve özen içerisinde hareket etmek durumundadır.

Bu açıdan bakıldığında; idari işlem ya da eylemlerin yargısal denetimi bakımından yürürlükte olan üç dereceli yargılama sisteminin bir sonucu olarak idari yargının işleyişindeki iyileştirmelerin idare ve vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştayın birbirleriyle olan ilişkisinin bütüncül olarak ele alınmasıyla mümkün olacağı ifade edilmelidir. Dahası, gerek yasal düzenlemelerle gerekse yargısal denetim öncesi mekanizmalara işlerlik kazandırılarak idarenin bir mahkeme kararına gerek olmaksızın hukuka uygun davranmasının sağlanması, hukuki güvenliğin ve adil yargılanma hakkının idari yargılama süreci bakımından hayata geçmesinde önemli bir etkidir. Bu noktada daha önce farklı tarihlerde taslak ya da tasarı olarak hazırlanmış olan idari usul kanununun çıkarılarak, idarenin gerekçeli karar alması veya kişilere dinlenilme hakkının kullanılması gibi adımların atılması orta/uzun vadede kalıcı ve daha etkili sonuçlar doğurabilir.

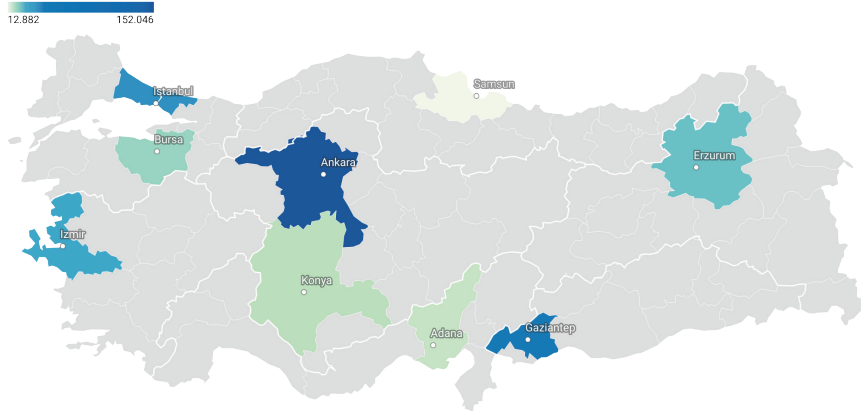
Şekil 20. Bölge İdare Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

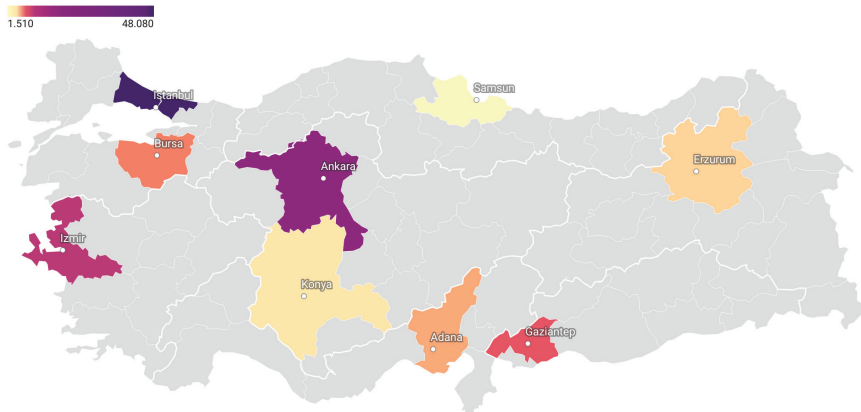
Şekil 21. Bölge İdare Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 22. Bölge İdare Mahkemeleri Dava Daireleri Dosya Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 23. Şekil 46. Bölge Vergi Mahkemeleri Dava Daireleri Dosya Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Hukuk Mahkemeleri

Ozan Tok

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi

Hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri ile birlikte adli yargı kolunda yer alan ve özel hukuk kaynaklı uyuşmazlıkları çözmeye görevli olan mahkemelerdir. Hukuk mahkemelerinde özel hukuk yargılamasına ilişkin kuralları içeren Hukuk Mahkemeleri Kanunu uygulanır. Özel hukuk, tarafların hakları üzerinde tasarruf yetkisinin yoğun olarak gerçekleştiği bir alandır. Bu sebeple, idari yargı ve ceza yargısından farklı olarak medeni yargılama hukuku, amaç olarak yalnızca maddi gerçeğin tespitini konu almaz. Tasarruf ilkesi gereği hukuk yargılaması, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının yanı sıra hakların gerçekleştirilmesini de konu almaktadır.

Hukuk yargılamasında, tartışmalı olmakla birlikte, bir genel mahkeme ve görevi kanunla belirlenmiş birden çok özel mahkeme bulunmaktadır. Asliye hukuk mahkemesi, Hukuk Mahkemeleri Kanunu'na göre malvarlığı ve şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli olduğundan genel görevli mahkeme karakterindedir (HMK madde 2). Diğer taraftan doktrinde çoğunluk görüşüne göre sulh mahkemesi de genel görevli bir mahkeme statüsünde olmayıp bir özel mahkemedir. Sulh mahkemesinin yanında tüketici işlemlerinden kaynaklanan uyuşmazlıklar için tüketici mahkemesi, iş hukukundan doğan uyuşmazlıklar için iş mahkemesi, tarafların ticari işletmelerinden veya Türk Ticaret Kanunu'ndan doğan uyuşmazlıklar için de asliye ticaret mahkemesi görevli kılınmıştır. Özel mahkemeler, belirli bir uyuşmazlık tipi için görevli kılınmış uzman mahkemelerdir. İktisadi ilişkiler karmaşıklıklaştıkça veya nitelik değiştirdikçe özel mahkemelerin sayısı ve özel mahkemelerdeki dosya sayısı değişebilmektedir.

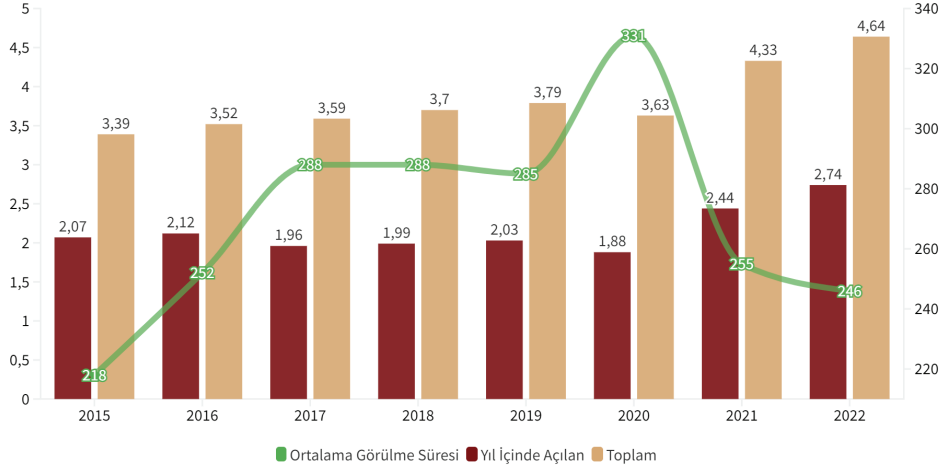
Hukuk mahkemelerinde yıllara göre değişen dosya sayıları, genel anlamda ülkenin ekonomik durumu hakkında bir çerçeve çizmektedir. Örneğin 2020 yılında sulh hukuk mahkemelerindeki dosya sayısı 887.061 iken 2022 yılında bu sayı 1.356.040 olmuştur. Görüldüğü gibi iki yılda sulh hukuk mahkemesindeki dosyası sayısı %50'den fazla bir artış göstermiştir. Diğer mahkemelerin dosya sayısında rastlanılmayan bu artışın sebebi sulh hukuk mahkemesinin tahliye de dâhil olmak üzere kira sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlıklarda görevli olmasıdır (HMK madde 4). İki yıldır gündelik hayatta da yoğun olarak hissedilen kira tespiti ve tahliyeyle ilişkin uyuşmazlıklar, bahsedilen istatistiğin temelini oluşturmaktadır.

Kira uyuşmazlıklarının dışında kalan diğer uyuşmazlık tiplerinde ise kısa ve orta vadede belirgin bir artış olduğu, hatta çoğu uyuşmazlık tipinde artış yönünde bir eğilim olduğu söylenemez. Örneğin iş mahkemelerindeki uyuşmazlık sayısı 2021 yılında 681.592 iken 2022 yılında düşüş göstererek 648.629 olmuştur.

Diğer bir husus, makul sürede yargılanma hakkıyla bağlantılı olan davaların görülme süresidir. Makul sürede yargılama, uyuşmazlığın niteliğine göre yargılamanın olması gerekenden daha uzun veya daha kısa sürede yapılmamasını ifade eder. Makul sürede yargılama prensibi ve hakkı; bir yandan uyuşmazlığa hak ettiği ilginin gösterilmesine hizmet etmekte, diğer yandan uzun süren bir yargılamayla ilgilinin hukuki menfaatinin bertaraf edilmesinin önüne geçmektedir.

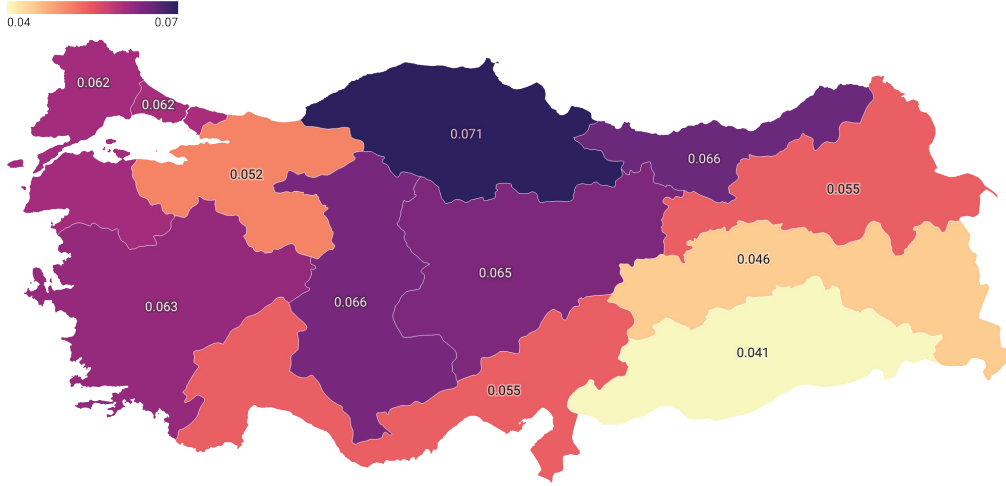
Bu noktada hukuk mahkemelerinde yapılan yargılamaların süresinin en azından belirgin bir artış göstermediği ifade edilebilir. Şüphesiz bu husus sevindiricidir. 2020 yılında 331 gün olan dosya görülme süresi, 2021 yılında 255 ve 2022 yılında 246 gün olmuştur. Bununla birlikte İstanbul gibi büyükşehirlerde dosya sayısının daha çok olduğu düşünüldüğünde, dosya görülme gün sayılarının daha fazla olduğu ifade edilebilecektir. Bilhassa büyükşehirlerde dosya sayısının oldukça fazla olması sebebiyle oturumlar arasında uzun süreler olabilmektedir. Kira uyuşmazlıklarının artmasıyla birlikte büyükşehirlerdeki sulh hukuk mahkemelerinin oldukça ileri tarihler için duruşma günü verdikleri görülmektedir. Yine de bu örneğin bir istisna teşkil ettiğini, sulh hukuk mahkemesi dışında kalan diğer hukuk mahkemelerinde bu soruna daha az rastlandığını ifade etmek gerekir.

Son olarak birçok özel hukuk alanında kabul edilen arabuluculuğa müracaat zorunluluğunun, tarafları uzlaşmaya teşvik ederek hukuk mahkemelerini gereksiz bir iş yükünden kurtardığı görülmektedir. Dava sayısının uyuşmazlık sayısı kadar artmaması, zorunlu arabuluculuk kurumunun birçok açıdan etkili olduğunu göstermektedir. Daha etkili bir hukuk yargılaması tesis edebilmek için şüphesiz hukuk fakültelerindeki öğretimin kalitesinin yükseltilmesi ve yeterli derecede adli personelin istihdam edilmesi gerekmektedir.

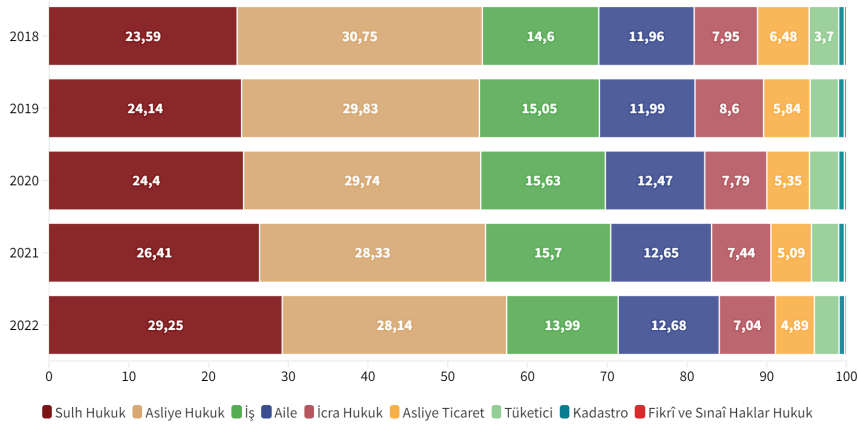
Şekil 24. Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (Gün; Milyon, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 25. Hukuk Mahkemelerindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 26. Hukuk Mahkemelerinde Ana Konularına Göre Açılan Davaların Oranı (% , 2018-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Ceza Mahkemeleri

Selahaddin Koç

Arş.Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Ceza muhakemesi sistemimiz; ilk derece mahkemeleri, istinaf ve temyiz kanun yolları olmak üzere üç aşamalı bir yapıya haizdir. İlk derece mahkemeleri; asliye ceza mahkemeleri, ağır ceza mahkemeleri ve bu ikisi dışında kalan özel kanunlarla kurulmuş diğer mahkemelerden müteşekkildir. Özel kanunlarla kurulan mahkemelere; çocuk mahkemeleri, icra ceza mahkemeleri, fikri ve sınai haklar ceza mahkemeleri örnek olarak gösterilebilir. Ceza mahkemelerinde asliye ceza mahkemeleri dosya sayısının, diğer mahkemelere nazaran çok daha fazla olduğunu görülmektedir. Bu durumun sebebi, ağır ceza mahkemelerinin ve özel kanunlarla kurulan mahkemelerin yetkisi dışında kalan tüm dosyaların, genel yetkili asliye ceza mahkemelerinde görülmesidir.

2022 yılında ceza mahkemelerine gelen dosya sayılarına baktığımızda ilk sırayı hırsızlık, yağma, mala zarar verme, güveni kötüye kullanma, dolandırıcılık, hileli iflas gibi suç tiplerini içeren malvarlığına karşı suçların aldığını görmekteyiz. İkinci sırada ise kasten yaralama, neticesi sebebiyle ağırlanmış yaralama veya taksirle yaralama gibi vücut dokunulmazlığına karşı suçlar bulunmaktadır. Üçüncü sırada tehdit, şantaj, cebir, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma ve dördüncü sırada hakaret ve kişinin hatırasına hakaret gibi şerefe karşı suçlar yer almaktadır.

2022 yılında ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı, 3.303.740 gibi bir sayıya ulaşmıştır. Yukarıda belirtilen dört başlığın altında işlenen suçlar ise 2.386.114'e yani toplam sayının yaklaşık olarak dörtte üçüne tekabül etmektedir. Malvarlığına karşı suçlar ve hürriyete karşı suçların altında çok sayıda suç tipi düzenlenmesine rağmen vücut dokunulmazlığına karşı suçların büyük çoğunluğunu yaralama suçları oluşturmaktadır. Şerefe karşı suçlar başlığı altında ise sadece hakaret suçları düzenlenmiştir. Vücut dokunulmazlığına ve şerefe karşı işlenen suçlarda toplam dosya sayısı 1.108.704'tür. 2022 yılı verilerine göre yaralama¹ ve hakaret suçları ceza mahkemelerinin iş yükünün yaklaşık olarak üçte birini oluşturmaktadır. 2020 ve 2021 yılı verilerine bakıldığında oranların benzer bir seyirle 2022 yılına çok yakın olduğu görülmektedir.

Hakaret suçlarının yargının iş yükü üzerinde tek başına çok büyük bir orana sahip olması, ceza hukukunun son çare olma ilkesi (ultima ratio) ve farklı gerekçelerle; hakaretin suç olmaktan çıkarılması ile yalnızca özel hukuk yaptırımlarına tabi tutulması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Hakaretin suç olmaktan çıkarılması üzerine tartışmalar ayrı bir konu olsa da tek bir suç tipinin yargının iş yükü üzerindeki etkisi, üzerine düşünülmesi gereken bir husustur.

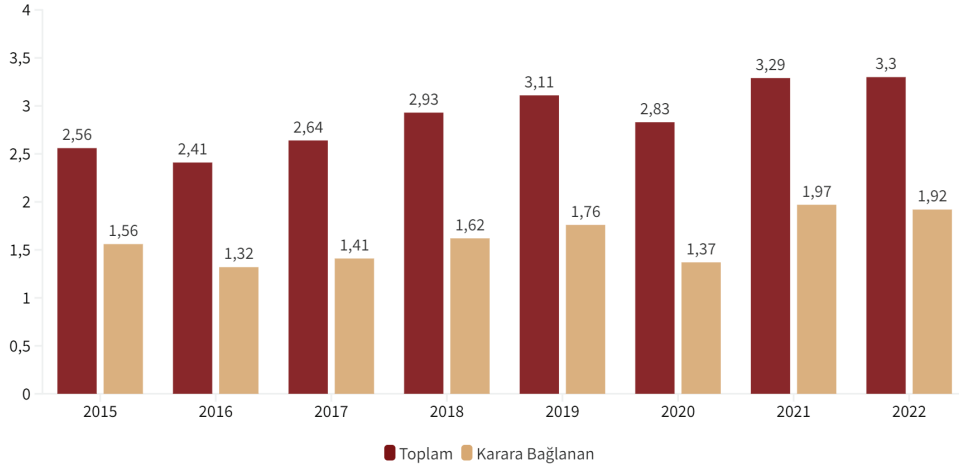
2015-2022 yılları arasında ceza mahkemelerindeki dosya sayılarına bakıldığında bu yıllar arasında genel bir artıştan bahsedilebilirken, 2020 yılındaki düşüş göze çarpmaktadır. Bu düşüşün kaynağının ise pandemi sebebiyle sokağa çıkma yasağı ve diğer tedbirler olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle malvarlığına karşı suçlar ve vücut dokunulmazlığına karşı suçlar açısından 2020 öncesi ve sonrasında belirgin bir farklılık vardır.

Son olarak Ceza mahkemelerinde İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) içindeki bölgelere göre dosya sayısı incelendiğinde İstanbul 631.072 dosya sayısı ile en fazla dosyanın bulunduğu bölgedir. Dosya sayısının nüfusa oranına bakıldığında Türkiye genelinde çok küçük farklarla benzer bir yoğunluk mevcuttur. Bununla birlikte, İBBS Düzey-1'e göre yapılan dağılımda Batı ve Doğu Karadeniz bölgeleri ile Batı ve Orta Anadolu bölgelerinin öne çıktığı dikkat çekmektedir.

Ceza mahkemeleri önünde sanık, mağdur ve müşteki sıfatlarını büyük oranda Türk vatandaşları taşımaktadır. Bu veri özellikle, son dönemde yabancı uyruklu kişilerin yoğun biçimde adli vakalara karıştığına ilişkin haber ve izlenimlere temkinli yaklaşmak gerektiğini ortaya koymaktadır.

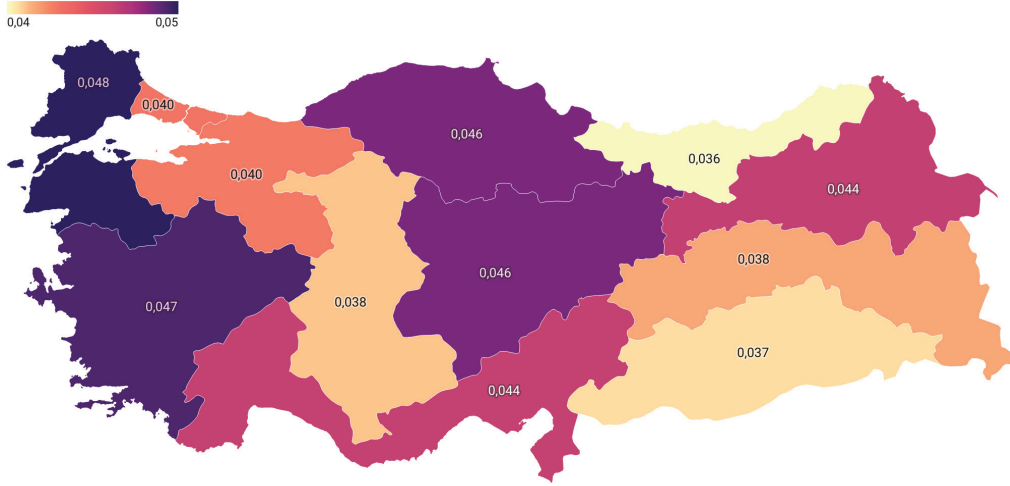
Netice itibarıyla ceza mahkemelerine ilişkin temel veriler, Türkiye'deki adli vakaların dağılımının doğru anlaşılabilmesi ve doğru bir iş yükü planlaması yapılabilmesi için genel geçer yargılardan ziyade veri temelli bir bakışın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1 İnsan üzerinde deney, organ ve doku ticareti suçları da vücut dokunulmazlığına karşı suçlardandır. Ancak dosya yoğunluğu yaralama suçlarında olduğu için bu suç tiplerini vurgulamak istenmiştir.

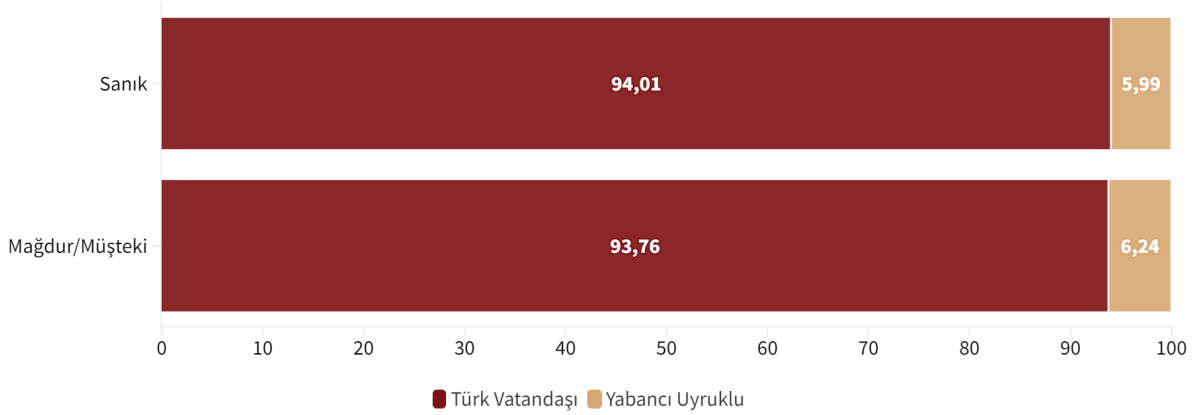
Şekil 27. Ceza Mahkemelerinde Dosya Sayısı (Milyon, 2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 28. Ceza Mahkemelerindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 29. Ceza Mahkemelerinde Uyuğa Göre Sanık ve Mağdur/Müşteki Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

İdare Mahkemeleri

Talha Erdoğan

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

Vergi mahkemelerinin görevine girenler, ilk derecede Danıştayda çözümlenecek olanlar ve adli yargının görevli kılındığı istisnai durumlar hariç tutulduğunda, idari uyuşmazlıklar kural olarak ilk aşamada idare mahkemelerinin önüne gelmektedir. Bu yüzden idare mahkemeleri önündeki dosya sayılarının sayısal, bölgesel ve dosya türüne göre dağılım grafikleri, Türkiye’de idare ile kişiler arasında yaşanan uyuşmazlıkların genel dağılımına dair önemli veriler sunmaktadır.

İdare mahkemelerinin toplam dosya sayılarının son beş yıldaki artış trendinin 2022 yılında da devam ettiği görülmektedir. Ayrıca 2022 yılı içinde açılan dosya sayısı, başarısız darbe girişimi sonrasında çok sayıda kamu görevlisinin ihraç edildiği 2016 yılında açılan dosya sayısını dahi geçerek, bugüne kadarki en yüksek sayıya ulaşmıştır. İş yükü açısından sirenler çalmaya devam etmektedir. Artan toplam iş yüküne rağmen dosyaların ortalama görülme süresinde düşüş eğiliminin devam etmesi sevindiricidir. Ancak bu iyileşme artan iş yükünü karşılamadığı için çıkan dosyaların gelen dosyalara oranında 2022 yılında yeniden bir azalma görülmektedir. Dolayısıyla, mahkemenin uyuşmazlık çözme kapasitesi artmış olsa da bu gelişme, artan iş yükünü karşılayabilecek düzeye ulaşamamıştır.

İdare mahkemelerinin 2022 yılındaki iş yükünün ülke genelindeki bölgesel dağılımına bakıldığında ise ilginç bir tabloyla karşılaşmaktayız. Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1’e göre yapılan bölgesel dağılımda, iş yükünün en fazla İstanbul (TR1), Ege (TR3) ve Akdeniz (TR6) bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dağılımda, bölgede yer alan illerin kalabalık nüfusu belirleyici olmuştur. Diğer bir ifadeyle; kalabalık nüfus, idare mahkemelerinin il bazında iş yükünü artıran bir unsurdur. Fakat dosya sayısının nüfusa oranla dağılımının yapıldığı ikinci tablo daha dikkat çekicidir. Bu tablodaki dağılımda İstanbul (TR1), Ege (TR3) ve Akdeniz (TR6) orta alt veya alt düzey yoğunluklarda yer alırken Ankara ve Konya illerini içeren Batı Anadolu (TR5) bölgesi açık ara farkla en yoğun bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu’daki (TR5) yoğunluk, şüphesiz, başkent idaresi ve pek çok

idari birimin merkezinin Ankara’da bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus, Kuzeydoğu Anadolu (TRA) ve Ortadoğu Anadolu (TRB) bölgelerinde de nüfusa oranla dosya sayısının oldukça fazla olmasıdır. Bu ilginç veri, idare mahkemelerinin iş yükü değerlendirmesinin yanı sıra teşkilatlanma ve personel planlaması yapılırken salt dosya sayısını esas almanın ne denli yanıltıcı olabileceğini gösterdiği için oldukça önemlidir.

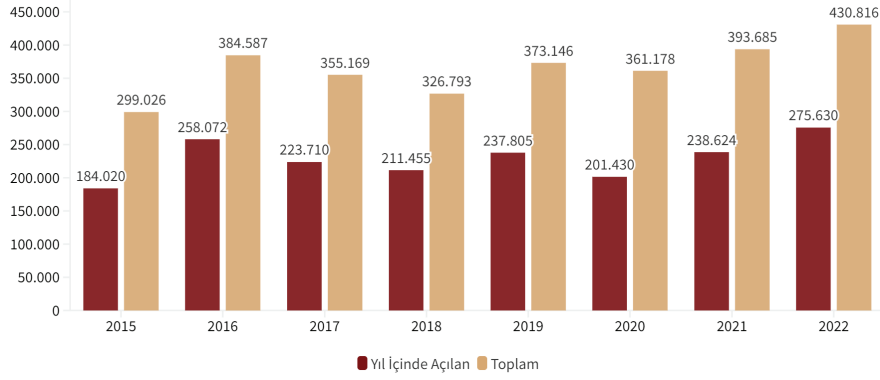
İdare mahkemelerindeki dava türlerine ilişkin dağılımda ise, iş yükünün en büyük dilimi memurlara ilişkin işlemlere aitken, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’ndan doğan işler ve imar konusundaki uyuşmazlıkların da önemli bir ağırlığa sahip olduğu göze çarpmaktadır. İdari yargı alanındaki tazminat davaları olan tam yargı davaları ise dağılımda görece düşük bir orana sahiptir. Yine idari para cezalarına ilişkin davaların ise sadece %5 oranında olması dikkat çekmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarında oldukça farklı konularda ve çok sayıda idari para cezasına hükmedilirken bu denli düşük bir oranın ortaya çıkması, aksi belirtilmeyen tüm idari para cezalarının (trafik cezaları veya KVKK kapsamında verilen idari para cezaları gibi) kabahat niteliğinde değerlendirilerek sulh ceza hakimliği denetimine tabi kılınmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹

Veriler, kronik iş yükü sorununun idare mahkemeleri açısından da geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu veriler, idare mahkemelerinin iş yükü ve personel planlaması açısından farklı göstergeleri hesaba katma gerekliliğine işaret etmektedir. İlaveten, 6 Şubat 2023’te yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremlerin idare mahkemeleri açısından ciddi bir iş yükü artışına sebep olacağı düşünülmektedir.²

Türkiye’nin ekonomik istikrar ve gelişim çabası, ancak idarenin hukuka bağlı kaldığı ve uyuşmazlıkların etkin biçimde çözülebildiği bir zemin kazanırsa kalıcı hale gelebilir. Kamu hizmetlerinin sunumunda teknoloji kullanımı bu düzeye gelmişken, atıl yargısal işlemin adaletin gecikme bahanesi olarak kabulü mümkün değildir.

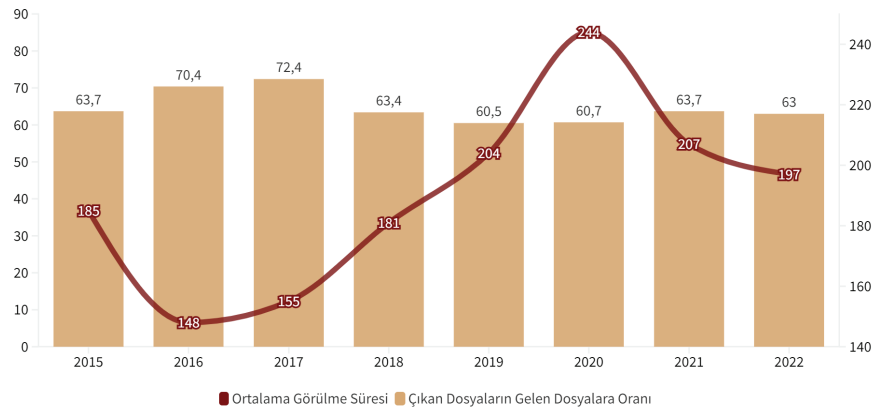
1 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, madde 3 hükmü uyarınca idari para cezalarına ilişkin genel kanun hükmündedir ve madde 27 vd. hükümleri uyarınca yetkili denetim mercii sulh ceza hakimlikleridir.

2 8 Nisan 2023’te depremden etkilenen Osmaniye ilinde bir idare mahkemesi kurulmuştur. 27 Mayıs 2023’te ise depremden etkilenen illeri de kapsayacak şekilde 12 ilde mevcuda ek, yeni idare mahkemeleri kurulmuştur.

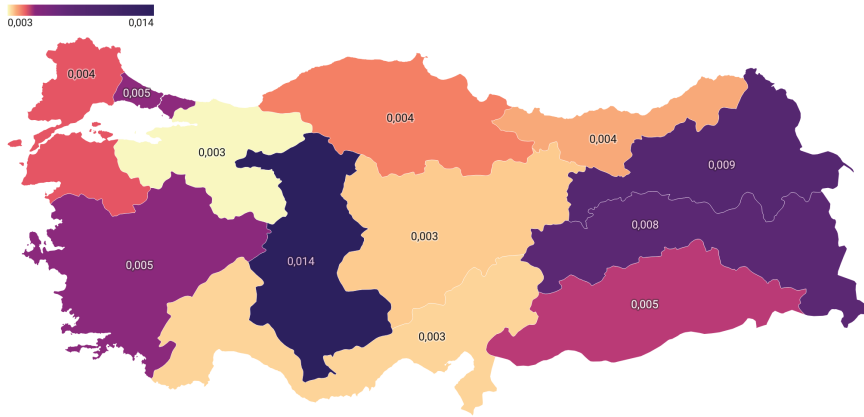
Şekil 30. İdare Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

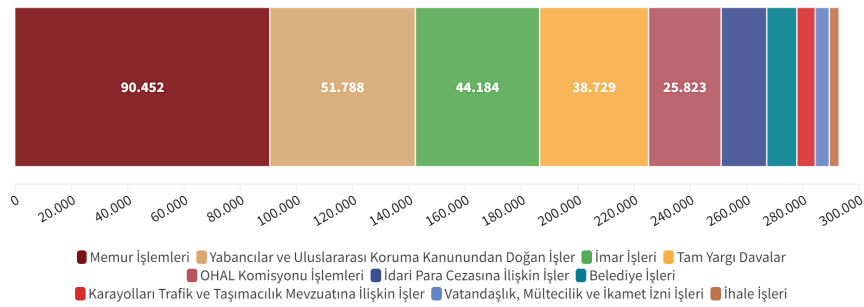
Şekil 31. İdare Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 32. İdare Mahkemelerindeki Bölgesel Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/ Nüfus, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 33. İdare Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Dosya Sayısı (İlk 10 Konu, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Vergi Mahkemeleri

Osman Şimşek

Avukat

Mevcut kamu mali araçları arasında en güvenilir gelir kaynağı vergilerdir. Bilindiği üzere vergilerin belirlenmesi ve mali hakların kullanılması anayasal ve yasal hükümlere tabidir. Vergi sosyal, ekonomik ve politik yönleri olan geniş bir kavram olup, ulusal veya uluslararası gelişmelerden etkilenmektedir (Armağan, 2019). Bu etkileşim, vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasındaki işlemlerin gerçekleştirilmesinde bazı sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir. Vergi uyuşmazlığı olarak nitelendirilen bu sorunlara yönelik iki türlü çözüm yolu mevcuttur: ilki idare ile mükellef arasında "barışçıl (idari) çözüm yolları" olarak isimlendirilen dava dışı çözüm yoludur. Diğeri ise vergi mahkemelerinin görev alanına giren vergi yargısı yoludur.

Vergi gibi oldukça yaygın bir uygulamanın hemen hemen her vatandaşı ilgilendirmesi nedeniyle, bu konuda yaşanan uyuşmazlık sayısı da oldukça fazladır. Vergi mahkemeleri, vergi mevzuatı ve yargılamaya usulleri konusunda uzmanlaşmış hakimler tarafından idare edilmesi nedeniyle diğer birçok mahkemeden ayrılmaktadır. Bu nedenle uyuşmazlığın çözüm süresi, temizlenen ve devreden dosya sayısı gibi unsurlarda daha başarılıdır.

Adalet Bakanlığı verilerine göre 2022 yılı içinde vergi mahkemelerinde 108.869 yeni dosya açılmış, önceki yıldan 55.923 dosya devretmiş ve 3.738 dosya da üst mahkemelerde bozularak ilk derece mahkemelerine geri dönmüştür. 2022 yılı bazında vergi mahkemelerindeki açık dosya sayısı toplamda 168.530 olmuştur. Dosyaların illere ve bölgelere göre dağılımında 69.094 adet dosya ile İstanbul açık ara ilk sıradadır. İstanbul'u 28.783 ile Batı Anadolu, 15.407 ile Ege, 14.996 ile Akdeniz Bölgesi takip etmektedir. Bu veriler, nüfus ve ticaret yoğunluğunun olduğu yerlerde vergi uyuşmazlıklarının da daha fazla olduğunu göstermektedir.

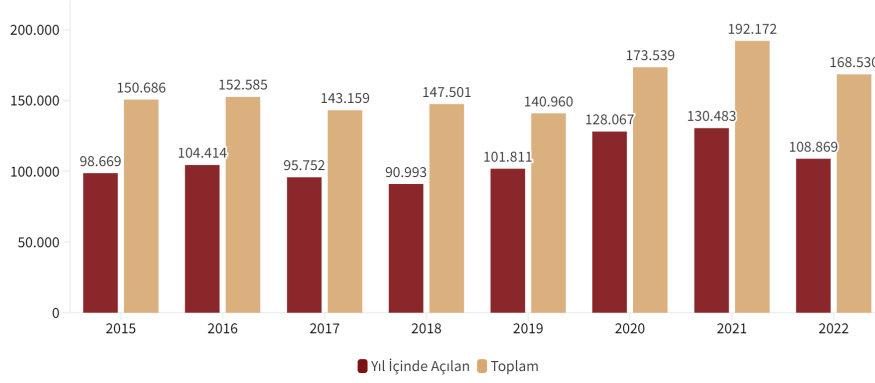
Yıl içinde açılan dosya sayısı üzerinden 2022 ve geçmiş yıllar kıyaslandığında, son yıllardaki artış ivmesinin aksine açılan yeni dosya sayısında bir önceki yıla göre %12 oranında azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüşteki ana nedenin 09 Haziran 2021 tarihli 31506 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7326 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun olduğu değerlendirilmektedir. Kanun kapsamında birçok mükellef matrah artırımında bulunarak ya da kamu alacaklarını yapılandırarak vergi uyuşmazlığı yargıya intikal etmeden idari çözüm yoluna

başvurmuştur. Bunun da vergi mahkemelerinde açılan dosya sayısında azalmaya neden olduğu değerlendirilmektedir.

Vergi mahkemelerinin 2022 yılındaki uyuşmazlık çözüme performanslarına bakıldığında; toplam 114.913 karar verdiği, bunların 21.551 adet ret kararı, 55.668 adet kabul kararı, 9.729 adet kısmen kabul kısmen ret kararı, 11.659 adet ilk inceleme üzerine dilekçe ret, dava ret, merciine tevdi kararı olduğu görülmektedir. Ortalama uyuşmazlık çözüme süresinin de 197 gün olarak makul denilebilecek bir seviyede olduğu görülmektedir.

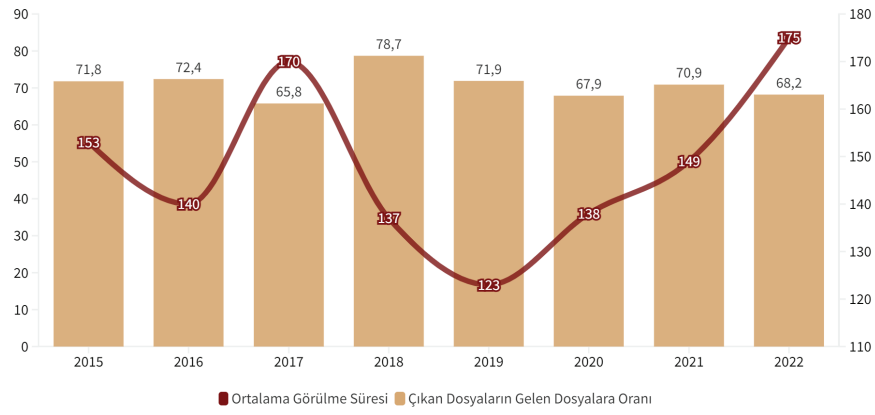
2022 yılında derdest olan dosyalardaki en yüksek uyuşmazlık konusu, Amme Alacaklarının Tahsiline ilişkindir. 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Hakkında Kanun kapsamında açılan davaların ödeme emirlerine ve haciz işlemine karşı olduğu açıktır. Adalet Bakanlığının 2022 yılı öncesindeki verileri incelendiğinde gerçek kişi davacıların tüzel kişilerden daha fazla olduğu görülmektedir. 2022 yılı adli istatistik verilerinde bu bilgi paylaşılmamış olsa da durumun değişmediği düşünülmektedir. Bu durumda gerçek kişi davacıların sayısının tüzel kişi davacılar- dan fazla olmasının en önemli sebebi tebligat uygulamasında yaşanan farklılık olarak yorumlanmaktadır. Tüzel kişilerde genel olarak elektronik ortamda tebligat yapılırken gerçek kişilere çok yüksek oranda fiziki tebligat yapılmaktadır. Bu da tebligattan haberi olmayan mükelleflerin süresinde dava yoluna gitmemeleri nedeniyle ödeme emriyle muhatap olmalarına neden olmaktadır. İçinde bulunduğumuz dijital çağda tebligat nedeni sorunların ortadan kaldırılması için gerçek kişiler için de güvenli elektronik tebligatın yaygınlaştırılması ve duruma göre zorunlu tutulması kaçınılmazdır. Özellikle tebligat yapılamaması nedeniyle uzayan birçok dava bu şekilde çok daha hızlı çözümlenecek ve yargının iş yükü hafifleyecektir.

Vergi mahkemelerinde önceki yıllara ilişkin veriler incelendiğinde davaların kabul oranının ret oranından oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bu veri bize, vergi incelemesi yapmaya yetkili kişilerin, vergi dairesi ve gümrük idaresi memurlarının, belediyelerde ilgili birimlerde çalışan personelin ve posta tebligat sorumlularının yetkinliklerinin artırılması gerekliliğini göstermektedir. İdari personel özelinde ve yapılacak diğer niteliksel ve niceliksel iyileştirmeler, en yaygın idari işlemlerden olan vergi salınmasında yaşanacak ihtilafları oldukça azaltacaktır.

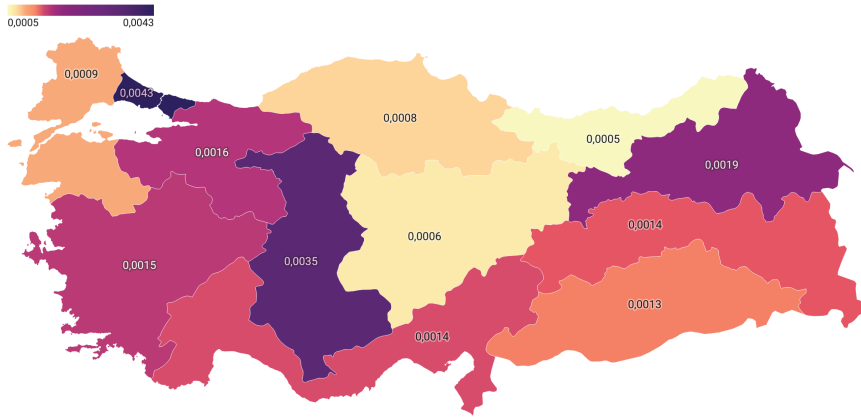
Şekil 34. Vergi Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

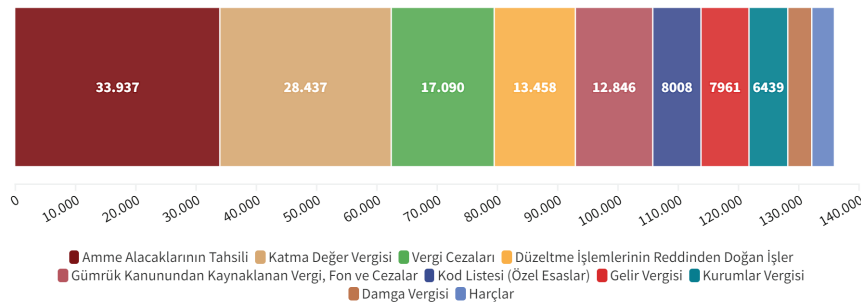
Şekil 35. Vergi Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 36. Vergi Mahkemelerindeki Bölgesel Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/ Nüfus, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 37. Vergi Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Dosya Sayısı (İlk 10 Konu, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Aile Mahkemeleri

Yavuz Selim Kol

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

Aile kurumu, sosyal bilimlerin her alanında önemli bir inceleme konusu olmuştur. Evlenme ve boşanmaya ilişkin TÜİK verileri incelendiğinde ülkemizde son yirmi yılda kaba boşanma hızının genel olarak artış eğiliminde olduğu, diğer yandan kaba evlenme hızının da her geçen gün düştüğü gözlemlenmektedir. Aile kurumunun çeşitli sebeplerle birtakım problemlerle karşı karşıya olduğunu gösteren bu tablo, mahkemelere gelen bu sorunların çözümünde klasik yargılama usulleri ve kurallarının yanında çeşitli alternatif çözüm yolları bulunması gerekliliğine işaret etmektedir.

Sözleşme özgürlüğü, sözleşmeler hukukuna hâkim olan temel ilkelere biri olup taraflar bu ilke kapsamında aralarındaki sözleşmeyi serbest bir şekilde kurabilir ve sona erdirebilirler. Evlilik, en temelde bir sözleşme olmasının yanında bu ilişkinin kurulması çeşitli saiklerle birtakım şekil şartlarına tabi kılınmış; sona ermesi ve bundan doğacak sonuçlar da salt tarafların iradesine bırakılmamıştır. Bu meyanda aile hukukundan doğan dava ve işlere bakmak üzere bir uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemesi kurulmuştur.

Adalet Bakanlığınca yayımlanan aile mahkemelerine ilişkin 2022 yılı istatistikleri incelendiğinde aile mahkemelerinde yıl içinde açılan dosya sayısındaki artış eğiliminin devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda 2021 yılında açılan dosya sayısı 352.524 iken bu rakam 2022 yılında 384.398 olmuştur. Açılan dosya sayısındaki bu artış, aile mahkemeleri nezdindeki toplam dosya sayısını da etkilemiş ve 2022 yılında toplam dosya sayısı 587.722 olmuştur. Çıkan dosya sayısının gelen dosyalara oranının nispeten sabit olduğu dikkate alındığında, 2015'ten 2022'ye kadar geçen yedi yıl içerisinde toplam dosya sayısında gözlemlenen iki kat artış oldukça dikkat çekicidir.

2022 yılında aile mahkemeleri nezdinde açılan 384.398 dosyanın 289.088'i boşanma davasına ilişkindir (Adalet İstatistikleri, 2022). 2015 yılında ise açılan 252.468 dosyanın 205.871'i boşanma davasıdır. Bu kapsamda son yedi yıllık verilere göre açılan toplam dosya içerisindeki boşanma davası oranının düştüğünü,

bunun yanında açılan boşanma davası sayısının yaklaşık %40 arttığını söylemek mümkündür.

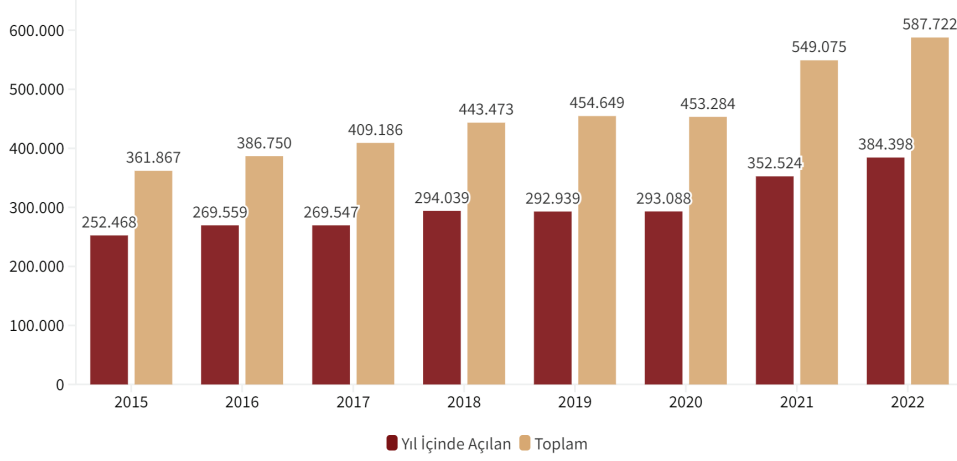
Aile mahkemeleri dosya sayısı verileri de bu mahkemelerdeki iş yükünün yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda son yedi yılda geçen yıldan devreden, yıl içinde açılan, bozularak gelen ve gelecek yıla devreden dosya sayılarının oranları incelendiğinde; her ne kadar karara bağlanan dosya sayısı ciddi şekilde artsa da toplam dosyalar içerisindeki gelecek yıla devreden ve geçen yıldan devralınan dosya oranının her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir.

Adalet İstatistikleri'ndeki bir diğer veri de aile mahkemelerindeki dosyaların ortalama görülme süresine ilişkindir. 2015'ten bu yana artış eğiliminde olan bu süre, COVID-19 pandemisi ile birlikte zirve yapmış ve sonrasında düşüş eğiliminde seyretmiştir. 2021 verileri uyarınca açılan boşanma davalarının yarısının anlaşmalı boşanma şeklinde olduğu ve bu dosyaların da kısa sürede kapandığı dikkate alınır, anlaşmalı boşanma dışındaki dava türlerinin ortalama görülme süresinin bir yılın üzerinde olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Aile mahkemelerinin her geçen yıl artan iş yükünü azaltmak adına arabuluculuk bir alternatif çözüm yolu olarak düzenlenmelidir. Aile mahkemelerinde görülen davalar tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri iş ve işlemlerden olsa da mukayeseli hukuktaki düzenlemeler de dikkate alınarak, aile içi şiddetin olmadığı ve çocuğun üstün yararının tehlikede olmadığı hallerde istisnai olarak arabuluculuğa imkân tanınmalıdır.

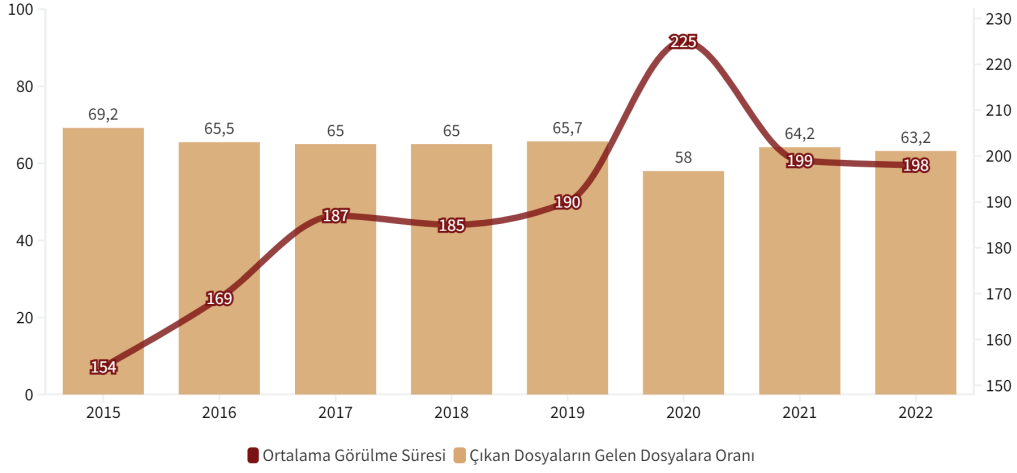
TÜİK verilerine göre, anlaşmalı boşanma dışındaki boşanma davalarının en az %90'ının genel boşanma sebebi olan evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına ilişkin TMK m. 166/I-II hükmüne dayanırıldığını söylemek mümkündür.¹ Fakat ilgili hüküm, kusurun boşanmada dikkate alınması, yargılama süresinin uzaması ve tarafların özel hayatlarına dair detayların ortaya çıkarılması gibi birtakım sakıncaları içermektedir. Uzun süreli ve dinamik bir ilişki olan evlilikteki kusur tespitinin, yalnızca belirli bir kesit dikkate alınarak yapılması adalet duygusuyla da bağdaşmamaktadır.

1 İlgili hükmün incelemesi ve özellikle hüküm gereğince kusur değerlendirmesi neticesinde evlilik birliğinin temelinden sarsılıp sarsılmadığının tespitinin ve bir tarafa defî hakkı tanınmasının eleştirisi için bkz. Ünlütepe, M. (2019). Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma (TMK m. 166/I-II).

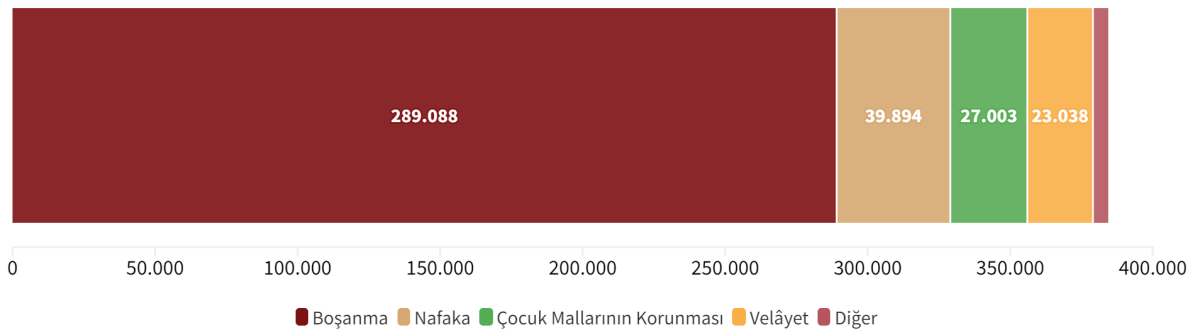
Şekil 38. Aile Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 39. Aile Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 40. Aile Mahkemeleri Dava Türlerine Göre Yıl İçinde Açılan Dosya Sayısı (2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Asliye Ticaret Mahkemeleri

Muhammet Hamza Ünal

Avukat

Ticaret hukuku, mal ve hizmetlerin üretim ve tüketim aşamalarını kapsayacak şekilde ticari faaliyetleri düzenleyen özel hukuk dalıdır. Ancak küresel bir köy haline gelen günümüz dünyasında ticari faaliyetler, yalnızca belirli bir ülke topraklarıyla sınırlı kalmamakta; mal ve hizmet değişimleri, çoğu kez ülke sınırlarını aşmakta ve çok kısa süreler içerisinde gerçekleşebilmektedir. İşbu nedenle ticari hayatın son dönemde kazanmış olduğu ivme ve güçlenen uluslararası perspektif; ticaret hukukunun ve ticari yargılamanın hızlı, şeffaf ve esnek temellerde uyumsuzluklara çözüm üretmesini gerektirmiştir. Bu saikle ticaret mahkemelerinin de söz konusu dinamik yapıya uyum sağlaması kaçınılmaz hale gelmiştir.

2022 yılı itibariyle asliye ticaret mahkemeleri önünde toplam dosya sayısı 226.560 adet olup hukuk mahkemelerinde derdest 4.636.406 adet davanın yaklaşık %5'ini teşkil etmektedir (Adalet İstatistikleri, 2022). Bu oran, her ne kadar genel hukuk dosyaları içerisinde az bir yere sahip olsa da asliye ticaret mahkemesi davalarında uyumsuzluk meblağının nispeten yüksek olması, maddi değer açısından yapılacak bir kıyaslamada çok daha büyük bir yüzdeliğe sahip olmasına neden olacaktır.

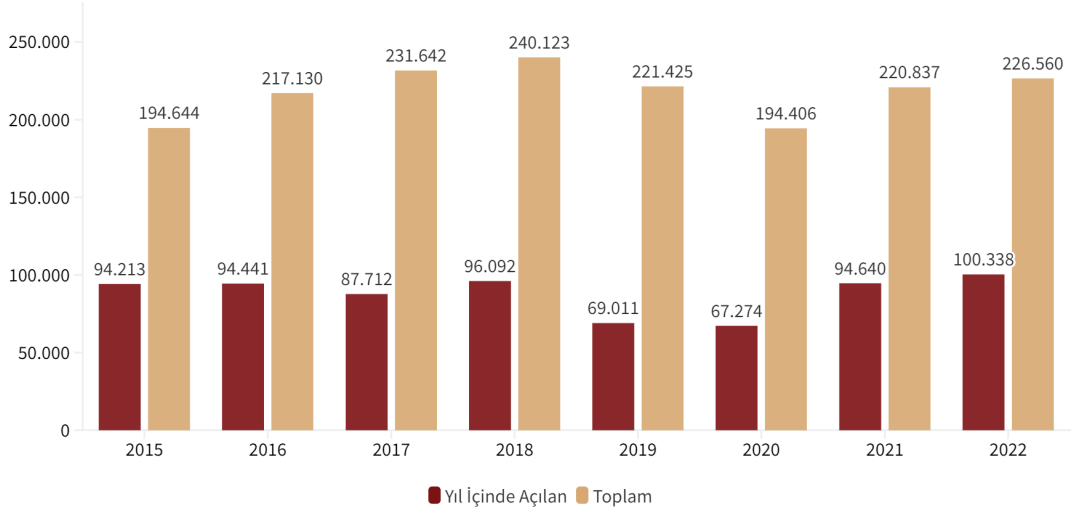
Yıl içerisinde açılan dosya sayısı 2020 yılında en az seviyelerde gözlemlenirken 2022 yılı itibariyle 100.338 ile en yüksek sayıya ulaşmıştır. 2022 yılı itibariyle dosya sayısının ortalama görülme süresi 399 gün seviyesine düşmüş olup davaların geçmiş yıllara oranla daha kısa sürede sonuçlandırıldığı görülmektedir. Son üç yıldaki trend değerlendirildiğinde, asliye ticaret mahkemelerinin iş yükü geçmiş senelerden daha hızlı bir ivmeyle artarken; davaların geçmişe kıyasla daha hızlı görülmesi ve karara bağlanması müspet bir dinamizm yakalandığının işaretidir. Bu ise usuli harcamaların azalması, mali belirsizliklerin giderilmesi ve yatırımların ilgisizleşmesinin önüne geçilmesi yönünden olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

2022 yılı içerisinde açılan dosya sayısı, asliye ticaret mahkemeleri önündeki toplam dosya sayısının %44,28'ine tekabül etmektedir. Geçen seneden devreden dosya sayısı (118.695 adet), toplam dosya sayısının %52,4'üne denk gelmektedir. Üst derece mahkemelerinden bozularak gelen 7.527 adet dosya ise %3,32'lik bir kısmı teşkil etmektedir. Bu oranlar bir arada değerlendirildiğinde,

geçen seneden devreden dosya adedinin 2022 yılı içerisinde açılan dosya sayısından fazla olması, mahkemelerin iş yükünün önemli bir kaynağını göstermektedir. Ancak geçmiş senelerle yapılacak bir karşılaştırmada son üç yılda olumlu bir trendin söz konusu olduğu söylenebilir. Zira çıkan dosyaların gelen dosyalara oranının artma eğiliminde olması, geçen senelerden kalan dosya sayısında azalmaya işaret etmektedir. Bu ise karara çıkma ihtimalini ve karardan beklenen verimi artırmaktadır. Ayrıca bozularak dönen dosya sayısının, toplam dosya sayısı içerisinde %3,32'lik bir kısmı oluşturması ve bu oranın son üç senedir korunması isabetli karar verme potansiyelini de ortaya koymaktadır.

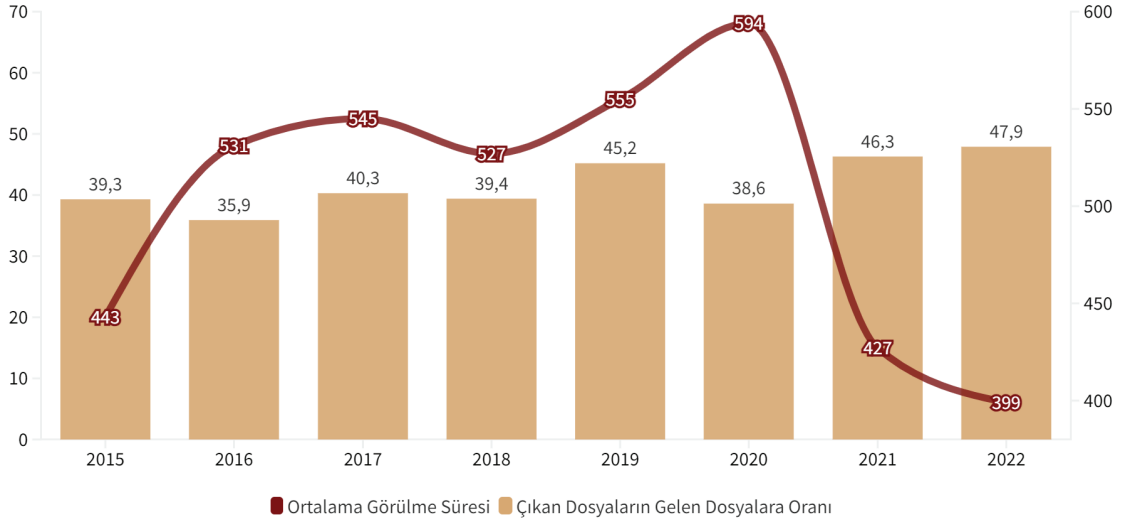
Dosyanın ortalama görülme süresinin 399 gün olması nedeniyle ortalama olarak her dosyanın görülmesi 1 yıl 1 ay sürmektedir. Bu süre, asliye ticaret mahkemeleri önündeki toplam 226.560 dosyanın 118.026'sının gelecek seneye devrettiğinin gün bazında göstergesidir. Diğer bir ifadeyle, toplam dosyaların yaklaşık %52'si gelecek yıla devretmektedir. İdeal olan, dosyanın aynı sene içerisinde bitirilmesidir. Geçmiş yıllardaki dosya temizleme endeksleri karşılaştırıldığında iyileşme görülmekle birlikte, günümüz ekonomik şartları ve hızlanan ticari ilişkiler nedeniyle ihtiyacın gerisinde kaldığı söylenebilir.

2015-2020 aralığındaki dalgalı seyre rağmen son üç yıldaki eğilim değerlendirildiğinde ticaret mahkemeleri nezdinde açılan dava sayısında dikkate değer bir artış olmasına rağmen ortalama dosya görülme süresinin azalması olumlu bir tablo oluşturmaktadır. Ancak ekseriyetle dosyaların görülme süresinin 1 yıldan fazla olması, dosyaların seneye devretmesine neden olmakta ve geçen senelerden devreden dosyalarla mahkemelerin iş yükü artmaktadır. Zira yargılama sürecinin uzaması, dosyanın karara bağlanmasını zorlaştırmakta ve karardan beklenen faydayı düşürmektedir. Bu itibarla ticari faaliyetlerden beklenen başat sonucun ekonomik fayda olduğu nazara alınarak bu fayda anlamını yitirmeden yargılama süreci, isabetli bir kararla nihayete erdirilecek biçimde hızlandırılmalı ve kolaylaştırılmalıdır. Bu tarz bir iyileşmenin ülke ekonomisine ve ticari hayata katkı sunacağı izahtan varestedir.

Şekil 41. Asliye Ticaret Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 42. Asliye Ticaret Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

İş Mahkemeleri

Mustafa Koçyiğit

Avukat

İş mahkemesi, iş hukuku uyuşmazlıklarından kaynaklanan alacak, tazminat, tespit vb. iş davalarına bakmakla görevli hukuk mahkemesidir. İş mahkemeleri, 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'na istinaden kurulan, özel nitelikte ilk derece mahkemeleridir. İş mahkemeleri işçiler ile işveren veya işveren vekilleri arasında, iş ilişkisi nedeniyle sözleşmeden veya kanundan doğan her türlü hukuk uyuşmazlıklarına bakmakla görevlidir (7036 s. Kanun m.5). İşçiler haricinde gemi adamları ve gazetecilerin iş ilişkisi nedeniyle açtıkları her türlü dava hakkında yargılama yapma görevi de iş mahkemesine aittir. Ayrıca işçi ve işverenler arasındaki rekabet yasağına ilişkin ihlal davaları ve iş akdi sürecindeki haksız rekabet hallerinin de çözümü iş mahkemelerinin görev alanındadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) veya Türkiye İş Kurumunun taraf olduğu iş ve sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan uyuşmazlıklara (idari para cezalarına itirazlar ile 5510 sayılı Kanunun geçici 4. maddesi kapsamındaki uyuşmazlıklar hariç), sigortalılığın tespiti ve sigorta hizmetinin başlangıcına ilişkin davalara iş mahkemeleri bakmakla görevlidir. Diğer özel kanunlar iş mahkemesini özellikle görevli kılmışsa, iş mahkemeleri bu özel kanunların verdiği görevleri de yerine getirmek zorundadır.

2022 yılında Türkiye'de toplam 4.636.226 adet aktif hukuk mahkemesi dosyası bulunmakta olup bunun 628.629 adeti (%14), iş mahkemelerindeki aktif dosyalardır. 2022 yılında açılan iş mahkemelerindeki dosya sayısı ise 224.382 adettir. 2022 yılında iş mahkemelerinde karara bağlanan dosya sayısı ise 266.385 adettir. Yine 2021 yılı için bir iş mahkemesi dosyasının karara bağlanma süresi 544 gün olarak tespit edilmiştir.

İş mahkemelerinde dava şartı olarak arabuluculuk uygulaması 7036 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesinde düzenlenmiş olup 01.01.2018 tarihi itibarıyla uygulamaya alınmıştır. Adalet Bakanlığının İş Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk İstatistikleri'ne göre, Türkiye genelinde karara bağlanan dosyaların %58'inin anlaşma ile sonlandığı; %42'sinin ise anlaşmama olarak sonlandığı görülmektedir.

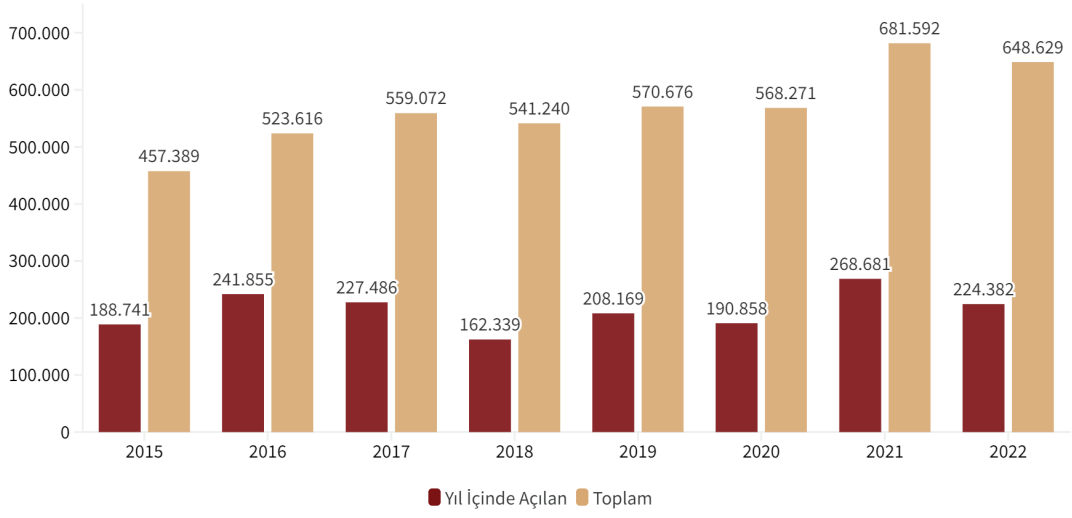
Bir önceki yılın verilerinde 2021 yılında COVID-19 pandemisine dair tedbirler ve işten çıkarma yasakları ile mevcut bekleyen sözleşme fesihleri gündeme gelerek açılan iş davası sayısı artmıştır. 2022 yılındaki veriler incelendiğinde, açılan dava sayısında bir önceki yıla göre kısmi azalma olsa bile, açılan davaların sayısı son 5 yılın ortalamasının yine de üzerinde bulunmaktadır. Bunun başlıca sebebi, arabuluculuk uygulaması ile anlaşma oranlarının azalmasıdır. Mahkemelerin iş yükünü azaltarak uyuşmazlık çözüm sürelerini kısaltması beklenen

arabuluculuk uygulamasından istenen düzeyde verim alınamamıştır. Halihazırda 2018 yılından itibaren açılan dosya sayılarında azalma olması gerekirken, artış eğiliminin ortaya çıkmasında COVID-19 pandemisinin etkili olduğu düşünülmektedir.

2014 ile 2022 yılları arasında iş mahkemelerinde bir dosyanın ortalama karara bağlanma süresinin 2014'ten 2018'e kadar arttığı, 2019 yılında azaldığı, 2020 yılında tekrar arttığı ve nihayet 2022 yılı içinde (544 günle) azaldığı görülmektedir. Uyuşmazlık çözüm sürelerinin uzaması, 2021 yılı itibarıyla COVID-19 pandemisi sonrasında mahkemeler nezdindeki dosya sayısındaki artış ve 2021 yılından 2022 yılına devredilen dosya sayısındaki (394.087 adet) artıştan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple mahkemelerin dosya sayısındaki yoğunluğu 2022 yılında yeni açılan dosyaların karara bağlanma süresini de doğrudan etkilemektedir.

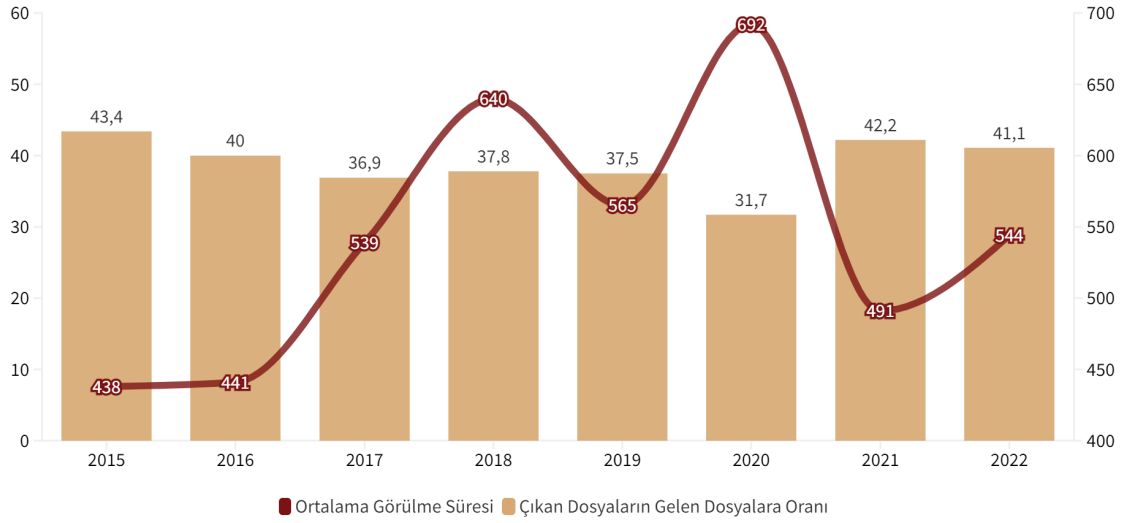
Bütün veriler birlikte değerlendirildiğinde, 2022 yılında iş mahkemelerinde açılan dava sayısının bir önceki yıla göre düşüşe geçtiği ve ancak bu haliyle dahi incelenen son 8 yılın en yüksek dava sayılarından birisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna mukabil bir dosyanın karara çıkma süresinin bir önceki yıla göre düştüğü, zorunlu arabuluculuk uygulamasının dosya sayısında ve yargılamanın süresi konusunda gözle görülür bir azalma meydana getirmedeği anlaşılmıştır. Ayrıca bir sonraki yıldan devreden dosya sayısının düzenli olarak artış gösterdiği görülmüştür.

Sonuç olarak yargı sisteminin toplumsal yaşamla ilişkisi dikkate alındığında, ülkedeki ekonomik ve sosyal gelişmelerin hukuki işleyiş üzerindeki etkisi görülmektedir. Mesela taşınmaz kiralalarına ilişkin dava sayılarındaki patlama nedeniyle son iki yılda sulh hukuk mahkemelerinin iş yükündeki artış buna örnektir. Hakeza, dosyaların 544 gün gibi oldukça uzun sürede karara bağlanması, taraflar açısından uzun yargılama süreçlerinde hesaplanan tazminat miktarlarının enflasyon verilerinin altında kalmasına sebebiyet vermektedir. İşçilerin dava sonunda hak kazandıkları tazminat ve alacaklar güncel ekonomik durumda enflasyon verilerinin dönemsel olarak altında kalmaktadır. Ayrıca uyuşmazlık tarafları açısından tazminat talep edilen taraf açısından ödemenin geciktirilmesi asgari ücret artışı ve enflasyon değerleri açısından daha karlı olduğu için, uyuşmazlıkların arabuluculuk ile çözülmesi oranı ciddi oranda düşürmektedir. Bu yansımalar, iş mahkemelerinin durumu değerlendirilirken, teknik hukuki sorunların beraberinde sosyal ve ekonomik etkilerin de hesaba katılması gerekliliği konusunda birer uyarı niteliğindedir.

Şekil 43. İş Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 44. İş Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Sulh Hukuk Mahkemeleri

Sümeyya Murat

Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi

Sulh hukuk mahkemeleri, asliye hukuk mahkemeleri ile birlikte özel hukuk uyuşmazlıklarına bakan genel görevli mahkemelerden olup 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 4. maddesi çerçevesinde kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıkları, ortaklığın giderilmesine, zilyetliğin korunmasına ilişkin davaları ve ilgili diğer kanunların sulh hukuk mahkemelerini görevlendirdikleri davaları incelemekle görevlendirilmiştir. Ayrıca sulh hukuk mahkemeleri, HMK madde 383 kapsamında çekişmesiz yargı işleri için de genel görevli mahkeme olarak belirlenmiştir.

Esas itibarıyla basit yargılama usulüne tabi olan sulh hukuk mahkemelerinin, asliye hukuk mahkemelerine kıyasla daha az girift ve daha hızlı sonuçlanabilecek uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu mahkemelerdir. Ancak Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan 2022 istatistiklerinin ortaya çıkardığı tablo, mevcut durumun bu çıkarımlara pek de paralel olmadığını göstermektedir. Zira 2015'te sulh hukuk mahkemelerinde bir dosyanın ortalama görülme süresi 91 gün iken 2022'de bu süre yaklaşık %19'luk bir artış göstererek 108 güne çıkmıştır. Özellikle son dönemlerde sıklıkla gündeme gelen kira uyuşmazlıklarının, sulh hukuk mahkemelerindeki dava yükünün önemli bir bölümünü oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda bu uyuşmazlıklar için öngörülen duruşma tarihlerinin neredeyse bir yılı buluyor olması da istatistiklerin işaret ettiği sonucu destekler niteliktedir.

İstatistiklere göre, sulh hukuk mahkemelerinde açılan dava sayısında da yıllar içerisinde agresif bir artış gözlenmektedir. 2022 yılı içerisinde açılan dava sayısı 1.079.465'e -son 7 yıl içerisinde yıl bazında en yüksek sayıya- ulaşmıştır. Bu sayı aynı zamanda, 2022 yılı içerisinde hukuk mahkemelerinde açılan davaların %29'unu teşkil etmektedir. (Bu oran asliye hukuk mahkemesi için %28'dir.) Ayrıca sulh hukuk mahkemeleri, 2015 yılına oranla açılan dava sayısındaki artışın %91'e ulaşması ile de hukuk mahkemeleri arasında, açılan dava sayısının yıllar içerisindeki artışı sıralamasında ilk sıraya yerleşmiştir. Bu sonuç doğal olarak sonraki yıla devreden dosya sayısında da bir artışa neden olmuş ve sonraki yıla devreden dosya sayısı 2022 itibarıyla %100'ün üzerinde bir artışla 352.267'ye ulaş-

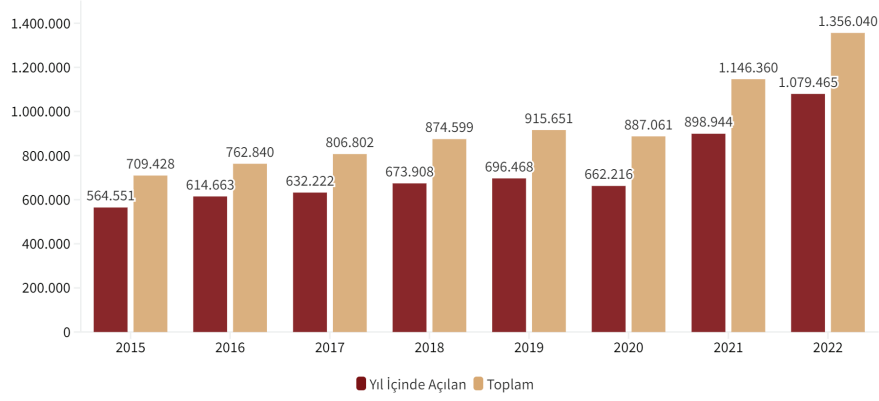
mıştır. Bu durumun artan dosya sayısının doğal bir sonucu olduğu tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır.

Sulh hukuk mahkemelerinin artan iş yükü, yıl içerisinde gelen dosya sayısı kadar dosyanın aynı yıl içerisinde sonuçlandırılmasına ilişkin oranlarda da bir düşüşe neden olmuştur. 2020-2021 yıllarında %96,8 olan dosya temizleme oranı 2022 yılında %93'lere gerilemiştir. Ayrıca istatistikler, aile mahkemeleri hariç olmak üzere diğer hukuk mahkemelerinin aksine, 2015-2022 yılları arasında sulh hukuk mahkemelerinin dosya temizleme oranının ilgili hiçbir yılda %100'e ulaşmadığını da göstermektedir. Bu nedenle çıkan dosyaların gelen dosyalara oranında da benzer bir düşüş yaşanmış ve 2015 yılında %79,7 olan oran, 2022 itibarıyla %74'lere kadar düşmüştür.

İş yükünün ve dava yoğunluğunun her yıl ciddi bir artış gösterdiği sulh hukuk mahkemeleri açısından iş yükünün azaltılması ve yargılama sürelerinin düşürülmesi noktasında ilk olarak mahkeme sayısında önemli bir artışa gidilmesi gerekliliği söz konusudur. Zira mevcut 809 adet sulh hukuk mahkemesinin (HSK Faaliyet Raporu, 2022) mevcut dava yoğunluğu karşısında yeterli olmadığı ve gelecekte de olamayacağı açıktır. Ayrıca, her ne kadar çekişmesiz yargı işlerinin oldukça büyük bir bölümü için görevlendirilmiş olsa da sulh hukuk mahkemelerinde görülen çekişmeli yargı işleri için alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının getirilmesi de uyuşmazlıkların yargıya taşınmadan çözülebilmesine imkan sağlayarak iş yükünün azalmasında etkin bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda sulh hukuk mahkemelerinin görev alanına giren birtakım uyuşmazlıklar için dava şartı olarak arabuluculuğun getirilmesi¹ olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

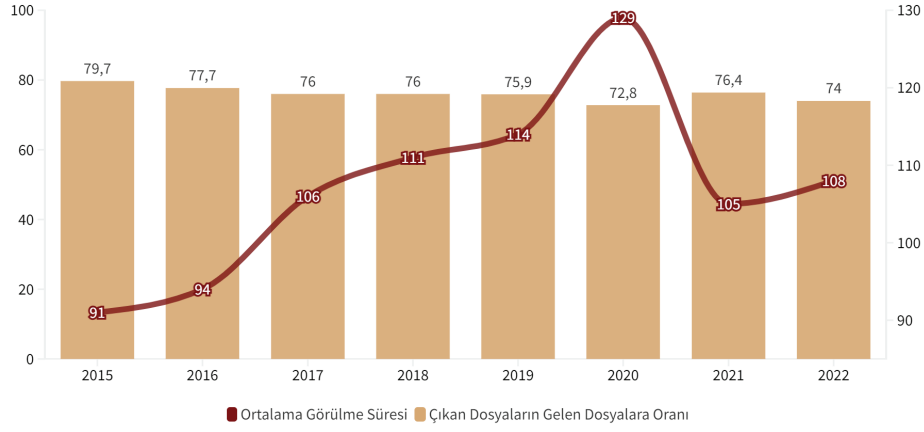
Son olarak ifade etmek gerekir ki yargı mensuplarının içinde yaşadıkları toplumun sosyo-ekonomik gerçeklerine aşına olması, kanuni düzenlemelerin toplumsal ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde gerçekleştirilmeleri de göz önünde bulundurulması gereken etkenlerdendir. Bu bağlamda, niceliksel değişikliklerin nitelikli düzenlemelerle desteklenmesi, sulh hukuk mahkemelerinin varoluş amacına uygun olarak hızlı ve etkin bir şekilde adaleti tesis etmeleri noktasında oldukça önemli katkılar sağlayacaktır.

1 05.04.2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7445 sayılı Kanun ile Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapılmış ve 01.09.2023 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar (ilamsız icra yoluyla tahliye hariç olmak üzere), ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, kat mülkiyetinden kaynaklanan uyuşmazlıklar ve komşu hakkıyla ilgili uyuşmazlıklar, dava şartı olarak arabuluculuk kapsamına alınmıştır.

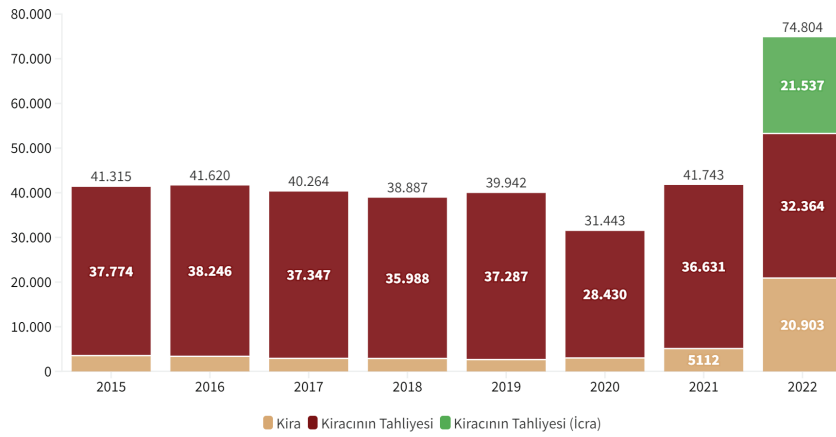
Şekil 45. Sulh Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 46. Sulh Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 47. Sulh Hukuk Mahkemeleri Kirayla İlişkili Yıl İçinde Açılan Dava Sayıları (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Not: Adalet Bakanlığının 2022 öncesi Adalet İstatistikleri'nde, Kiracının Tahliyesi (İcra) konusunun özel bir başlık altında yer almamasının bu tür davaların sayısının sınırlı olmasından kaynaklandığı ve bu dava türünün diğer kategorisi içinde sunulduğu öngörülmektedir.

Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemeleri

Ömer Faruk Şengör

Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi

Fikri mülkiyet haklarına konu hukuk uyuşmazlıklarında özel görevli mahkeme olan fikri ve sınai haklar hukuk mahkemeleri, 2001 yılında kurulmuştur. Mahkemelerin uzmanlık alanındaki uyuşmazlıklar, telif hakları ve sınai haklarla ilgili olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) m.2 ile 5 uyarınca, ilim ve edebiyat eserleri, güzel sanat eserleri ile musiki ve sinema eserleri FSEK'te gösterilen fikir ve sanat eserlerinden (telif hakları) olup iki temel gruptan ilkidir. Diğer grupta marka, coğrafi işaret, geleneksel ürün adı, tasarım, patent ve faydalı model olarak 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) m.1'de sayılan ve tarihsel köken açısından sanayiye uyarlanabilirliğe dayalı sınai mülkiyet hakları bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan 2022 istatistiklerinde fikri ve sınai haklar hukuk mahkemelerinin bulunduğu iller (İstanbul, Ankara, İzmir) bazında dosya ayrımına gidilmemiştir. Sınai mülkiyet hukukundan kaynaklı uyuşmazlıkların bir kısmının, SMK m.156/1 gereğince (fikri ve sınai haklar hukuk mahkemesi bulunmayan yerlerde) asliye hukuk mahkemelerinde görülebileceği hattırda tutulmalıdır. Ancak Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan istatistiklerde, asliye hukuk mahkemeleri nezdinde görülen sınai mülkiyet hukukuna ilişkin davaların hesaba katılıp katılmadığı net olarak anlaşılamamaktadır. Bu nedenle fikri ve sınai haklar ile ilgili verilerin yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir ile sınırlı kalmaması gerektiği yorumu da yapılabilir.

Bahsi geçen verilerden hareketle Türkiye'de 2022 yılında fikri ve sınai haklar hukuk mahkemesi sıfatıyla görevli mahkemelerde derdest 4049 dosya hakkında karar verilmiştir. Bunlardan 1687'si kabul edilmiş, 1057'si reddedilmiştir. 833 dosyada kısmen kabul kısmen ret kararı verilmiştir. İstatistiklere göre "diğer kararlar" kısmına giren¹ 472 adet karar mevcuttur.

İncelememize konu mahkemelerin 2022 yılındaki dosya temizleme oranı² %79,7 olup 2021 yılındaki %108,5 orana göre %28,8'lik bir düşüş gözlemlenmektedir (Adalet İstatistikleri, 2022). Yine aynı verilerde 2020 yılından 2021 yılına doğru dava görülme süresinin düştüğü gözlemlenmiştir. 2021 yılında 362 gün olan süre, 2022 yılında 466 güne çıkmıştır. Ayrıca 2020 yılında mahkemenin devreden dosyayı elden çıkarma süresi 550 gün iken, 2021 yılında bu süre 334 güne düşmüş, 2022 yılında ise artarak 572 güne ulaşmıştır.

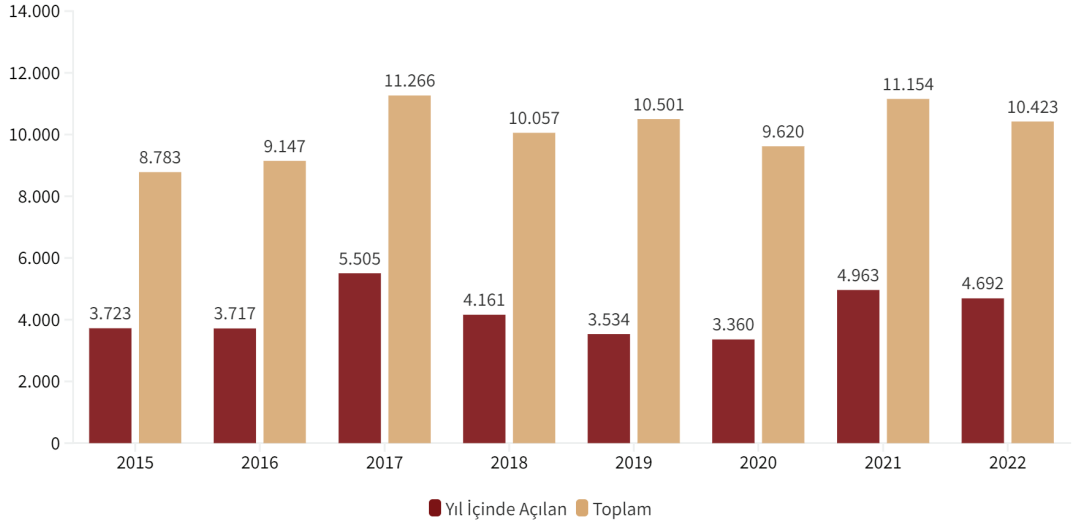
Mahkemelerdeki toplam dosya sayısı 2020 yılında 9620 iken 2021 yılında bu sayı 11.154'e çıkmış, 2022 yılında ise 10.423'e düşmüştür. Her ne kadar mahkemelerdeki toplam dosya sayısı azalsa da bu açık bir düşüş değildir ve eldeki istatistiğin dosyanın görülme süresiyle birlikte yorumlanması gerekmektedir. Sonuç olarak, verilerdeki bu dalgalanma ilerleyen yıllar için istikrarlı bir beklentiye beraberinde getirmemektedir. 2022 yılında mahkemelerdeki dosya görülme hızının düşmesi, 2023 yılı bakımından iş yükünün azalacağı yönünde bir beklentiye de engel olmaktadır.

Ayrıca, raporumuza konu mahkemelerde görülen dosyalardan, çıkan (karara bağlanan) dosyaların (4061) gelen dosyalara (10.423) oranının %39 olduğu tespit edilmiştir. Bir önceki yılda bu oran %52,3 gibi ciddi bir seviyeye ulaşmışken böylesine bir düşüş yukarıda belirtildiği üzere 2023 yılı için iş yükünün azalacağı beklentisini zayıflatmaktadır.

Sonuç olarak, fikri ve sınai haklar alanındaki işleyiş ve iş yükünün doğru tespiti Adalet Bakanlığı tarafından ilgili verilerin soru işaretlerini giderecek biçimde yayımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Katma değeri yüksek ve ciddi derecede uzmanlık gerektiren davalarla karşılaşılan fikri ve sınai haklar hukuk mahkemelerinin uyuşmazlık çözme kapasitesinin artışı, Türkiye'nin ekonomik gelişimine çok değerli katkılar sunacaktır.

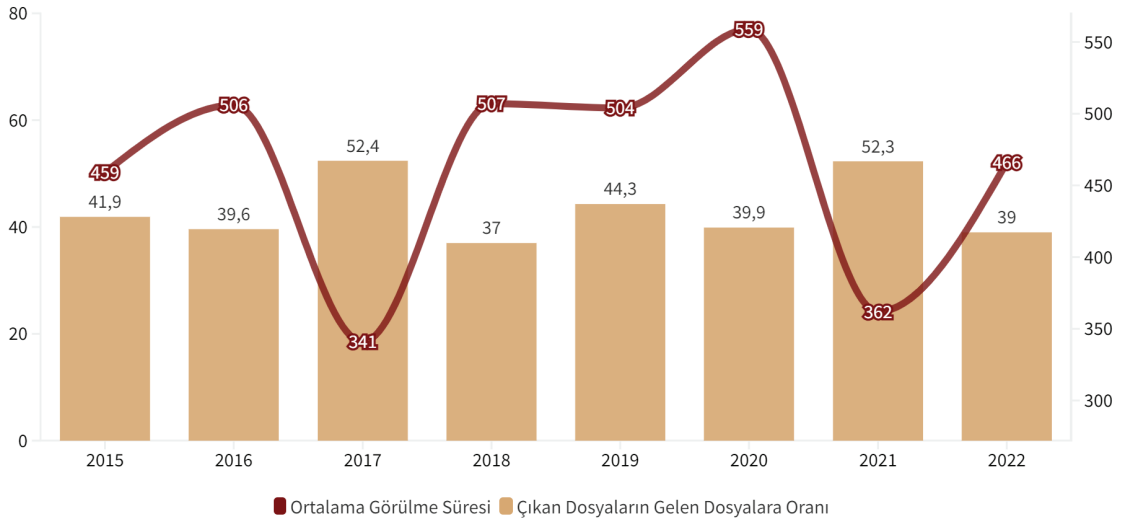
1 Davanın açılmamış sayılması, davanın birleştirilmesi, karar verilmesine yer olmadığı, sulh olma karar türlerini kapsamaktadır (Adalet İstatistikleri, 2022, s. 98).

2 Dosya Temizleme Oranı: Adli birimde (raporumuzda fikri ve sınai haklar hukuk mahkemesi) yıl içinde karara bağlanan dosyaların, yıl içinde yeni gelen dosyalara oranıdır (Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Meta Veri ve Sınıflamalar).

Şekil 48. Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 49. Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

İcra Hukuk Mahkemeleri

Abdulhalim Tırabzon

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

İcra hukuk mahkemeleri, icra ve iflas dairelerinin işlem ve kararlarına ilişkin şikayet ve itirazları inceleyen tek hakimli özel görevli mahkemelerdir (2004 s. Kanun m.4). 2022 yılında icra hukuk mahkemelerindeki toplam dosya sayısı 326.277'dir. Dosyaların 234.018'i 2022 yılı içinde açılmış olup 85.379'u geçen yıldan devreden ve kalan 6.880'i de bozularak gelen dosyalardan oluşmaktadır. Türkiye genelinde icra hukuk mahkemelerinde görülen 326.277 davanın ancak 246.532'si (%75,5) karara bağlanmıştır (Adalet İstatistikleri, 2022). Karara bağlanan dosya sayısının toplam dosya sayısından daha az olması, iş yükü ve dosya yığılması sorununun gelecek yıllarda da devam edeceğini göstermektedir.

Adalet İstatistikleri verileri, 2015 yılından 2022 yılına kadar icra hukuk mahkemelerinde açılan dosya sayılarının kademeli olarak arttığını göstermektedir. Bu sayılar, 2020 ve 2021 yıllarında pandemi şartları ve pandemi döneminde alınan yargıda sürelerin durdurulması gibi birtakım tedbirler nedeniyle olağandışı olarak düşmüştür.¹

Son üç yılın icra hukuk dosya sayısı verilerine göre karara bağlanan dosya sayısı, yıl içinde açılan dosya sayısını yükselen bir ivme ile geçmiştir. 2022 yılı içinde 234.018 dosya açılmış ve 246.532 dosya karara bağlanmıştır. Esasında yıl içinde açılan dosyaların, aynı yıl içinde karara bağlanması mümkündür. Bunun için geçmiş yıllardan kalan dosyaların ivedilikle sonlandırılmasına yönelik hususi bir çalışma gereklidir. Ayrıca 2019'dan itibaren, gelecek yıla devreden dosya sayısı kademeli biçimde düşmektedir. Burada, pandemi döneminde sürelerin durması sebebiyle görülemeyen dosyaların sonlandırılmasının da payı büyüktür.

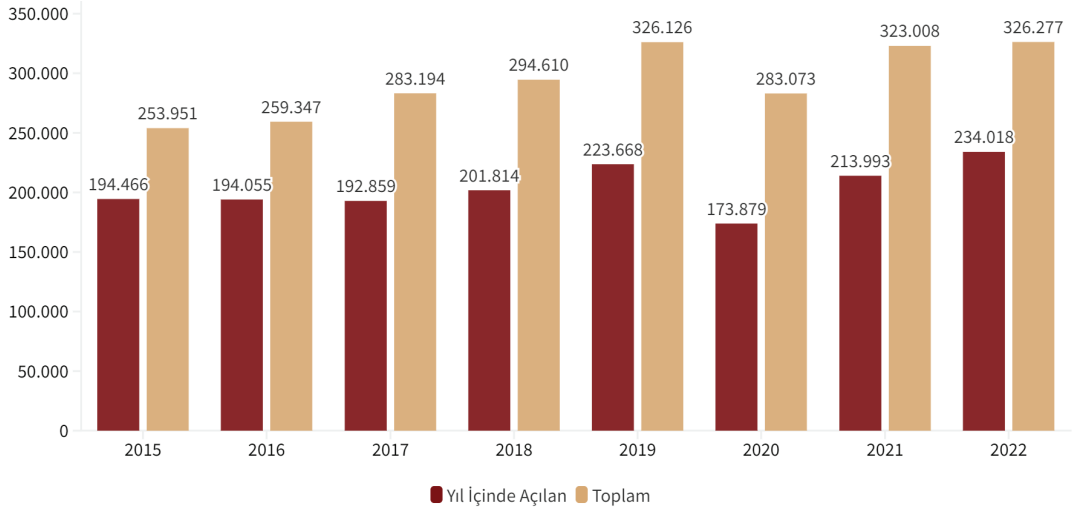
Bir dosyanın icra hukuk mahkemesinde görülme sürelerini gösteren veri ve grafikler, 2015 yılından 2020 yılına kadar düzenli bir artışa işaret etmektedir. 2015 yılında bir dosya 103 günde sonuçlandırılırken 2020 yılında bu süre 210 günlere kadar yükselmiştir. Burada, 15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsü sonrasında terör örgütü üyeliği veya iltisakı sebebiyle çok sayıda hakim ve savcının ihraç edilmesi etkili olmuştur. Yargıdaki hakimlerin nicelik olarak yetersizliğinin yanında, darbe teşebbüsü sonrasında yapılan adli hakim ve savcı adaylığı sınavlarında taban puan uygulama-

sının kaldırılması ile liyakat esasının ihmal edilmesi ya da staj/adaylık sürecinin hiç veya gereği gibi yapılmadan mesleğe kabullerin yapılması gibi nedenlerin yargılamaya sürelerinin uzamasına sebebiyet verdiği düşünülmektedir. 2021 ve 2022 yıllarında dosya görülme süresinde iyileşme olsa da bu süre hala 2015 yılının gerisindedir. İcra hukuk mahkemelerinin özel yapısı sebebiyle, sınırlı inceleme yapma yetkisi bulunması, davaların çoğunda dosya üzerinden karar verilmesi ve diğer hukuk mahkemelerindeki gibi kapsamlı tahkikat yapılmaması dolayısıyla bu sürelerin çok daha kısa olması gerekirdi. Ancak iş yükü, dosyaların karara bağlanma süresini olması gerekenden daha uzun hale getirmektedir.

Dosya türüne göre, 2021 yılında 65.253 dosya ile şikayet yargılamaları birinci, 46.434 dosya ile icra takibine itiraz üzerine açılan davalar ikinci sıradadır. Bu iki başvuruyu 26.396 dosya ile kiralananın tahliyesine ilişkin davalar takip etmektedir. En çok dosyanın şikayet yargılamasından² kaynaklanması, icra ve iflas dairelerinin düzgün işlemediğini göstermektedir. İcra ve iflas dairelerindeki dosya yoğunluğunun çok, memur sayısının yetersiz olması icra ve iflas dosyalarının gereği gibi incelenmesini engellemektedir. İcra ve iflas dairelerinde iyileşmeye gitmeden, şikayet yargılamalarının azalması beklenemeyecektir. İcra takibine itiraz üzerine açılan davalar ve kiralanan taşınmazların ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin dosya sayısının ikinci ve üçüncü sıralarda yer alması, hukuk ve ekonominin ayrılmaz ilişkisini gözler önüne sermektedir. Özellikle, enflasyon artışı ile hayat pahalılığı sebebiyle ticari ve sivil hayatta ödenemeyen borçlar ile sayısız tahliye davaları, son yıllarda ülke ekonomisinde yaşanan sorunların yargısal işleyişe yansımalarıdır. 7409 sayılı Kanun ile konut kira artış oranına %25 sınırlama getirilmesi ve kira uyumsuzlukları için zorunlu arabuluculuk müessesesinin getirilmesi gibi politikalar ise sorunu tehir etmeye yönelik olup kalıcı çözümden ziyadesiyle uzaktır.

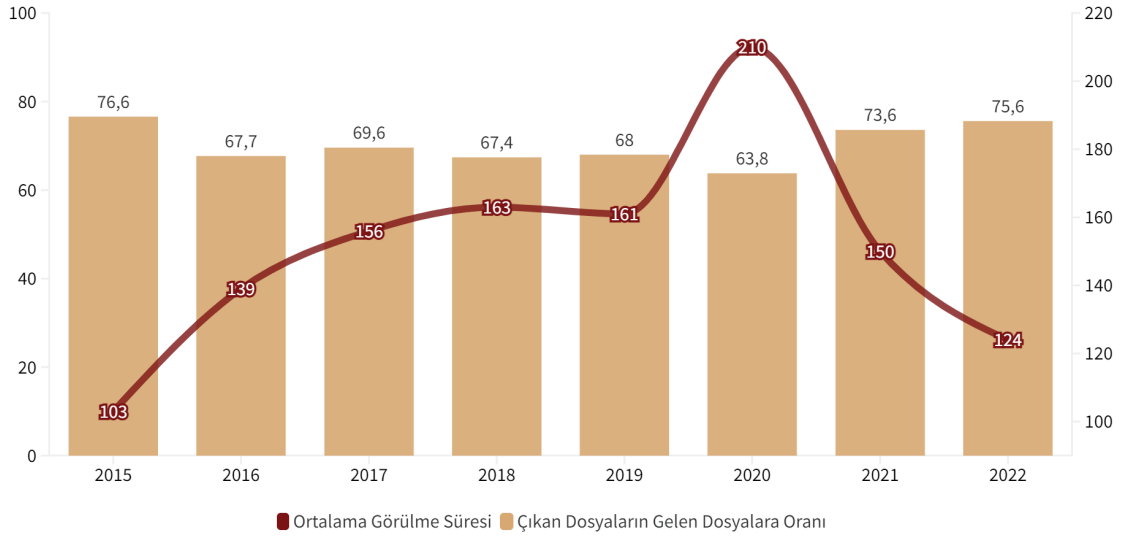
İcra hukuk mahkemelerinde yapısal düzenlemeler yapılmadığı müddetçe, dönemsel düzeltilmeler olsa da, ekonominin istikrarsız seyrinden kaynaklı dosya sayılarının artışı nedeniyle iş yükünün üstesinden gelinemeyen seviyelere varması kaçınılmazdır.

- 1 26.03.2020 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 7226 sayılı Kanununun Geçici 1'inci maddesi ile COVID-19 salgını hastalığının ülkemizde görülmüş olması sebebiyle yargı alanındaki hak kayıplarının önlenmesi amacıyla dava açma, icra takibi başlatma, başvuru, şikayet, itiraza ilişkin süreler 13.03.2020 tarihinden itibaren 30.04.2020 tarihine kadar durdurulmuş, 30.04.2020 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Yargı Alanındaki Hak Kayıplarının Önlenmesi Amacıyla Getirilen Durma Süresinin Uzatılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararı ile de bu süreler 15.06.2020 tarihine kadar ertelenmiştir.
- 2 Şikayet yargılamasının konusunu icra ve iflas dairelerinin yapmış oldukları veya yapması gerekirken de yapmadıkları işlemler oluşturmaktadır (Aşık, Oruç, Tok ve Saçar, 2022).

Şekil 50. İcra Hukuk Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 51. İcra Hukuk Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Tüketici Mahkemeleri

Mehmet Bülent Deniz

Avukat, Tüketici Birliği Federasyonu Genel Başkanı

28.11.2013 tarih ve 28835 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a göre taraflardan birinin tüketici olduğu uyuşmazlıkların çözümünde, tüketici hakem heyeti ve tüketici mahkemesi yetkili ve görevlidir. Tüketici uyuşmazlıklarının çözümünde özel olarak görevli ve yetkili kılınan her iki kurumdan da uyuşmazlıkların çözümünü “hızlı ve ucuz” şekilde sağlaması beklenmektedir.

Yasal düzenleme gereği, kural olarak; “tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalarda” görevli kılınan tüketici mahkemelerinin beklenen iş yükünün belirlenmesinde, her yurttaşın tüketici kimliğini taşıdığı gerçekliği esas alınmaktadır. Bu nedenle tüketici uyuşmazlığının tüketici mahkemesi önüne gelmeden giderilmesinde, tüketici hakem heyeti yanında başka idari mekanizmalar da faaliyette bulunmaktadır. Örneğin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Reklam Kurulu, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu gibi düzenleyici ve denetleyici kurumlar eliyle; taraflardan birinin tüketici olduğu uyuşmazlıklarla ilgili idari soruşturma ve yaptırım kararlarının oluşması sürecinde, uyuşmazlığın tarafı olan başvuru hakkının teslim edilmesi söz konusudur. Ancak daha önemlisi, verilen idari yaptırım kararları ile tüketici topluluklarını ilgilendiren uyuşmazlıkların azalması sağlanmaktadır.

Nitekim 2022 yılında Reklam Kurulu ve Ticaret Bakanlığının çeşitli birimleri tarafından haksız ticari uygulama ve reklam mevzuatına aykırılık nedeniyle 21.199 başvuru hakkında 42.329.745 TL; tüketici kanununda öngörülen tüm sözleşme tipleri bakımından mevzuata aykırılık nedeniyle 157.173.605 TL; güvenli olmayan ürünler için 5.072.668 TL idari para cezası uygulanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2023). Kuşkusuz, tüm bu idari mekanizmaların tüketici uyuşmazlıklarının yargısal faaliyetlerdeki yoğunluğunu azaltıcı bir etkisi vardır.

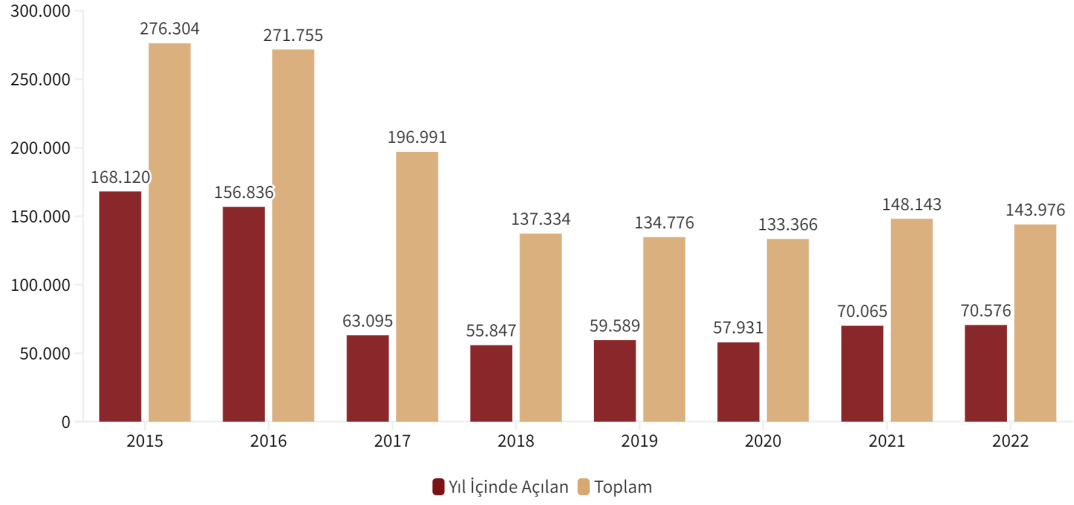
Öte yandan tüketici yargısının ilk ayağı olan tüketici hakem heyeti

ya da yapılacak başvurulara parasal sınır, 2022 yılı başında 15.430 TL iken, 01.10.2022 tarihinde 30.000 TL’ye yükseltildi. Başvuru zorunluluğunu belirleyen bu sınırdaki artışın da tüketici mahkemeleri önüne giden uyuşmazlık sayısının azalmasında etkili olduğu görülmektedir. Nitekim nüfus artışı ve buna bağlı olarak ekonomik ilişkilerdeki artış, salgın sonrası ekonominin canlanması ve 2021 yılı sonundan itibaren gözlemlenen enflasyon gerçekliğine karşın 2022 yılında tüketici mahkemelerinde açılan yeni dava sayısı, bir önceki yıla göre neredeyse aynı seviyede kalmıştır. Bu olumlu durumun oluşmasında, tüketici yargısı için 2020 yılında getirilen zorunlu arabuluculuk uygulamasının etkisi de irdelenmelidir.¹

Tüketici uyuşmazlıklarına ilişkin davaların görülme süresindeki eğilime ilişkin olarak Hukuk İzleme Raporu 2021’de belirtilen “tüketici uyuşmazlıklarına ilişkin davaların görülme süresindeki eğilimin düşüşün, eğilim niteliği kazanıp kazanmadığını görmek için sonraki dönemler bakımından da bu verinin izlenmesi” (Deniz, s. 40) gerektiğine ilişkin önerme, 2022 yılında gerçekleşmiştir. Tüketici uyuşmazlıklarına ilişkin davaların görülme süresi bakımından 2021 ve 2022 rakamlarının -neredeyse- yinelenmesi sevindirici bir gelişmedir.

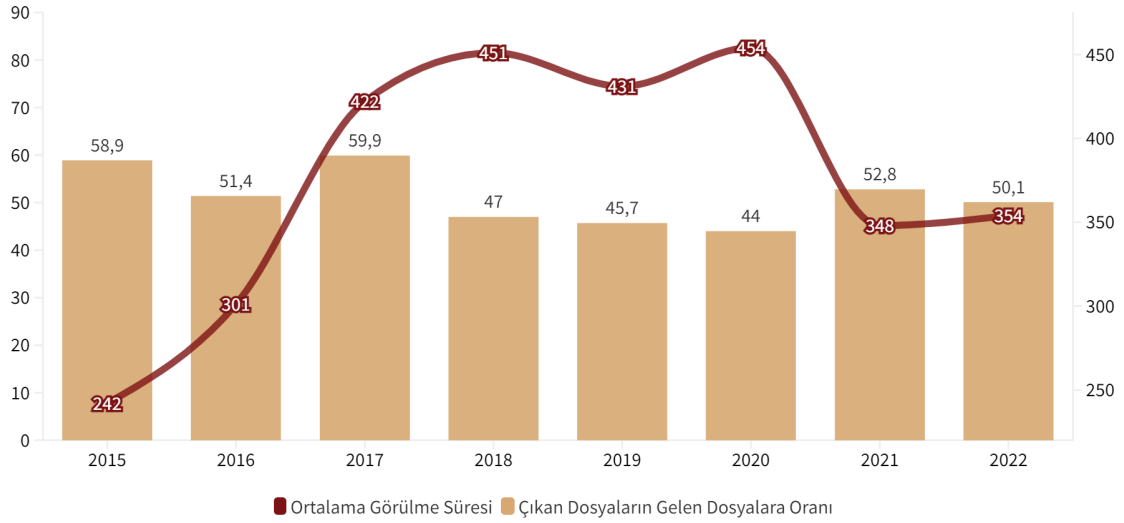
Sonuç olarak, buraya kadar işaret edilen olumlu verilerin 2023 yılı içinde de gerçekleşmesi durumunda, yıl içinde açılan dava sayısı ve dosyaların ortalama görülme süresine ilişkin veriler buldukları seviyede katılaşmaya başlayacaktır. Ancak tüketici mahkemelerinde verilen kararların istinaf (ve/veya Yargıtay) incelemesi sonunda bozulmasına ilişkin verideki yükseliş eğilimini sürdürmesi, bu konuda ayrıntılı bir bakışı zorunlu kılmaktadır. Yargı kararları arasında olması beklenen yeknesaklığın ve içtihat uyumluluğunun tüketici yargısının tamamı tarafından benimsenmesi, hukuk güvenliğinin sağlanmasında olmazsa olmaz niteliktedir. Üst ve yüksek mahkemelerin tüketici yargısına ilişkin kararları, tüketici hakem heyeti rapörtör ve üyeleri de dahil olmak üzere tüketici yargısı paydaşlarının erişimine açık bir havuzda toplanmalıdır.

1 Her ne kadar Hukuk İzleme Raporu 2021: Türkiye’de Adalet Erişim’de tarafımızca yapılan değerlendirmede, “tüketici yargısında, zorunlu arabuluculuk uygulamasının [açılan dava sayısındaki] düşüşte etkili olduğu öne sürülse de bu uygulamanın 2020 yılından itibaren uygulanmaya başlamış olması” (Deniz, s. 40) nedeniyle bu önermeye kuşku ile yaklaşmış olsa da aradan geçen bir yılın sonunda, zorunlu arabuluculuk uygulamasının olumlu etkisinin belirginleşmeye başladığına işaret edilmelidir.

Şekil 52. Tüketici Mahkemelerinde Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 53. Tüketici Mahkemelerinde Ortalama Görülme Süresi ve Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (Gün; %, 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Cumhuriyet Başsavcılıkları

Yunus Emre Saraç

Cumhuriyet Savcısı

Cumhuriyet Başsavcılıkları CMK'nın 2/1-e. maddesinde düzenlenen soruşturma kavramı çerçevesinde çalışmaktadır. Cumhuriyet Başsavcılıkları CMK'nın 160. maddesinde belirtildiği şekliyle suçun işlendiğine dair başlangıç şüphesinin tebarüz etmesi halinde, olayın aslını araştırıp meselenin halline yönelik karar vermeye yetkili ve görevli birimdir. Başsavcılık tarafından araştırılan olaylara yönelik deliller tam ve eksiksiz olarak ikmal edildikten sonra yeterli şüphe varsa iddianame tanzim edilir. Tanzim edilen iddianamedeki olay anlatımları mahkemeleri bağlayıcı olup hüküm olay anlatımının dışına çıkılmaksızın verilmektedir. Başsavcılıkların ceza mahkemelerinde duruşmalara katılmak, kanun yollarına lehe ve aleyhe olacak şekilde başvurmak, infaz işlemlerini takip etmek, idari iş ve işlemleri yerine getirmek vb. görevleri vardır.

Ceza hukuku, sosyoloji, ekonomi, kültür ve toplumsal değişimler ile ilişkilidir. Sosyolojik değişimler, ekonomik sorunlar, kültür çatışmaları, sınıraşan göç meseleleri, kültürel yapının sosyal medya ve diğer dışsal etkenlerle dönüşümü suç oranlarını ve dolayısıyla Başsavcılıkların iş yükünü artırmaktadır.

2022 yılı soruşturma evresinde gelen dosya sayısında açık ara en fazla soruşturmanın malvarlığına karşı suçlar kapsamında yapıldığı görülmektedir. Kaldı ki bilişim suçları soruşturmaları, kamu idaresinin güvenilirliğine yönelik soruşturmalar, kamu sağlığına karşı soruşturmalar, kamu güvenine yönelik soruşturmalar, özel ceza kanunlarına (VUK, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu vb.) yönelik soruşturmalar ardıl-öncül açıdan ekonomik yönleri ağırlıklı olan suç tipleridir. Hem pandemi sürecinde dünya genelinde yaşanan ekonomik daralma hem de jeopolitik açıdan Türkiye'nin çevresinde halihazırda devam eden savaşlar neticesinde ülkede baş gösteren iktisadi olumsuzlukların yoğun etkisi mali konularda soruşturma sayılarını ve suç oranlarını etkilemektedir.

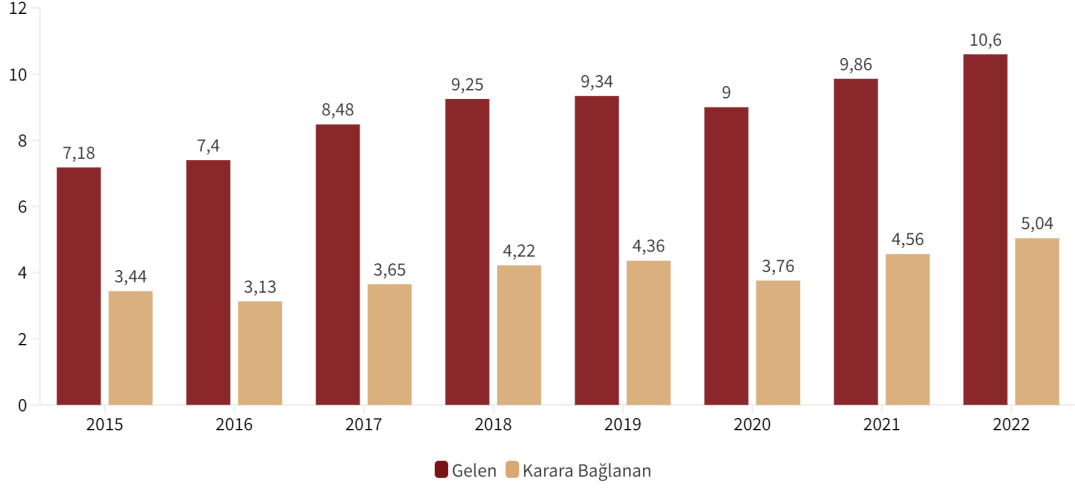
Savaş ortamları, özellikle uyuşturucu madde, kaçakçılık ve insanlığa karşı suçlar gibi sınıraşan suçlarda artışa sebep olmaktadır. Sınıraşan suçlar, suç kaynaklı gelirlerin aklanması, terörizmin finansmanının önlenmesi gibi birtakım suç tipleri ile birlikte ardıl suçlar şeklinde çeşitli etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerin en aza indirilmesi için önleyici faaliyetler önem arz etmektedir. Göç yollarının üzerinde transit konumda yer alan ülkemiz açısından bu sorunların çözümü ulusal güvenliğimizi ve kaynaklarımızın değerini korumak açısından önemlidir.

Özel hayatın gizliliğine, cinsel dokunulmazlığa, şerefe, vücut bütünlüğüne ve hürriyete karşı suçlar üzerinde daha ziyade kültürel açıdan farklılaşma ve sosyolojik değişimler, mahalle kültürü ile ak-

rabalık bağlarının zayıflaması vb. sebeplerin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumlar insanların kişisel bağlarını zayıflatıp uyumsuzluklarını daha sert zeminlerde çözme arayışlarını tetiklemektedir. Ayrıca sosyal medyanın olumsuz kullanımı ve denetiminin zorluğu da bu suç tiplerinde yapılan soruşturmalarda artışa neden olmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet Başsavcılıkları önündeki soruşturma sayılarının dağılımında nüfusun iş yükünü doğrudan artıran bir faktör olduğu verilerden anlaşılmaktadır.

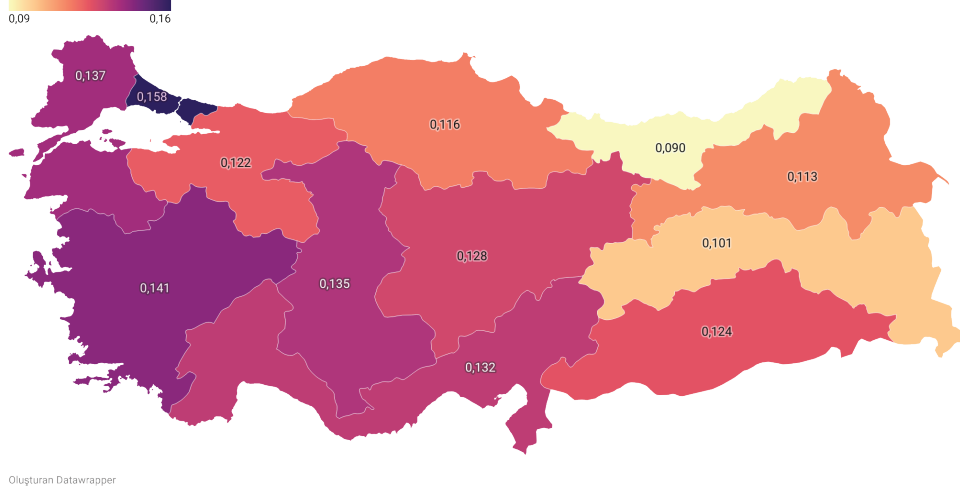
Yargıda Hedef Süre, alternatif çözümler vb. uygulamalar karar bağlanan soruşturma sayılarına ve bu dosyaların karar bağlanma sürelerine müspet katkı sağlamaktadır. Ancak bu işlemlerdeki sonuç yüzdesini ve sonuç süresini hızlandırmak adına elektronik tebligat uygulamasının daha aktif hale gelmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Fiziki tebligatın adres vb. sebeplerle iadesi sonuç yüzdesini ve sürelerini olumsuz etkilemektedir. Elektronik tebligat adreslerinin Başsavcılıklar tarafından tüm dosya tarafları için resen oluşturulması, yapılacak tebliğlerin bu şekilde icra edilmesi halinde istinabe ve tebliğ işlemlerinde zaman kaybının önüne geçilmesine fayda sağlayacaktır. Hakaret, basit tehdit, kişilerin huzur ve sükununu bozma gibi nispeten düşük cezalar öngörülen suç tiplerinde alternatif çözümler artırılması ve adli bakımdan yeni alternatif müesseseler oluşturulmasıyla seri muhakeme usulüne benzer yeni yaklaşımlar getirilmesi nihayetinde sonuçlandırma oranları ile işlem süreleri üzerinde müspet katkılar sağlanabilir. 2020 yılı istisna tutulduğunda 2015 yılından itibaren hem gelen hem de karara bağlanan dosya sayısında bir artış görülmektedir. Cumhuriyet Başsavcılıkları her geçen yıl daha çok sayıda dosya sonuçlandırmış olsa bile her yeni yılda artan iş yükü, çözülmesi gereken bir sorun olarak kendisini göstermektedir.

Hukuk, sosyal bilimler içerisinde ciddi bir önemi haiz olsa da salt mevzuat düzenlemeleri toplumsal sorunların çözümüne direkt katkı sağlamamaktadır. Hukuk ile ekonomi, sosyoloji vb. sosyal bilimler disiplinleri neo-modern dönemde iç içe geçmektedir. Bu noktada multidisipliner çalışmalara ihtiyaç vardır. Devletin cezalandırma gücünün en net şekilde tebarüz ettiği Başsavcılıklardaki iş yükü dikkate alındığında sorunların halline yönelik; önleyici tedbirler, sosyal medya kullanımı açısından alınacak tedbirler, sosyolojik dinamiklerin yeniden değerlendirilmesi, ekonomik koşullara yönelik üretilecek politikalar, insanlara sağlanacak psiko-sosyal destekler ile devletin yargı erkinin bir bütün halinde koordine edilmesi durumunda meselelerin hallinin sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

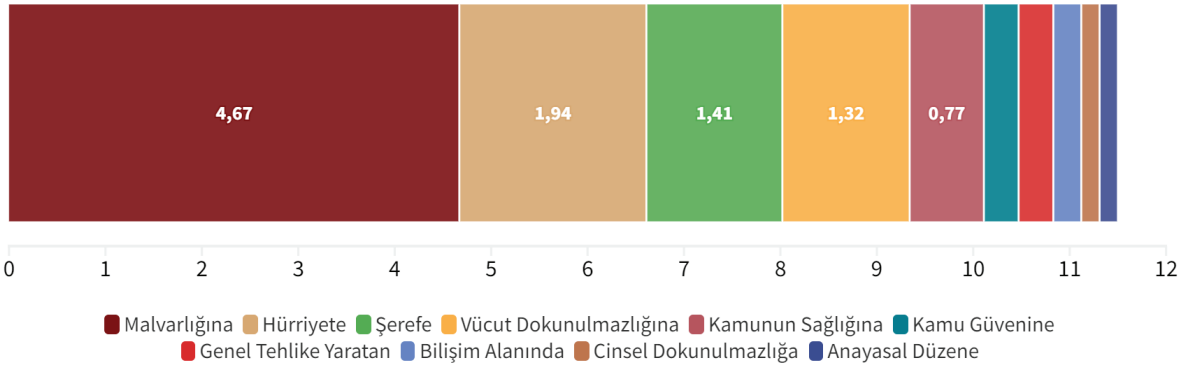
Şekil 54. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Dosya Sayısı (Milyon, 2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 55. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Soruşturma Evresindeki Dosya Yoğunluğu (Dosya Sayısı/Nüfus, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 56. Suç Türlerine Göre Cumhuriyet Başsavcılıklarında Soruşturma Evresinde Gelen Dosya, (İlk 10 Suç; Milyon, 2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Uzlaştırma ve Arabuluculuk

Tarkan Erdal

Avukat

Uzlaştırma ve arabuluculuk müesseseleri yargının her geçen gün ağırlaşan yükünü hafifletebilmek, daha hızlı ve daha ekonomik çözümler sağlayabilmek amacıyla getirilmiş alternatif uyuşmazlık çözüm yollarındandır. Uzlaştırma, ceza adalet sisteminde; arabuluculuk ise özel hukuk uyuşmazlıklarından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde başvuru kurumlarıdır. Her iki kurum da tarafların arasında meydana gelen uyuşmazlıkların tarafsız ve bu konularda uzman bir üçüncü kişinin gözetim ve yönetiminde başarılı yöntemlerle çözüme kavuşturulmasını amaçlamaktadır.

Uzlaştırma, tarafsız bir uzlaştırmacı aracılığıyla suçun mağduru ve failinin iletişim kurduğu bir süreçtir. Bu süreçte amaç, temel olarak, uzlaştırmaya tabi suçlar açısından mağdurun haklarının korunması ve failerin topluma kazandırılmasıdır. Sürece katılım tamamen gönüllülük esasına dayandığından, her iki tarafın da özgür iradeleriyle bu sürece katılmak istemeleri gereklidir.

Uzlaştırma Yönetmeliğinin yayımlandığı 2017 yılında, uzlaştırmaya tabi toplam 634.767 uzlaştırma dosyasından 538.228 tanesi uzlaştırmacıya tevdi edilmiş ve bu dosyalardan 278.530 tanesinde taraflarca uzlaştırma görüşmelerinin gerçekleştirilmesi teklifi kabul edilmiştir. Yapılan görüşmelerde dosyaların 223.469 tanesi uzlaşma ile sonuçlandırılmıştır. 2018 yılına gelindiğinde de 497.775 uzlaştırma dosyasından uzlaştırma görüşmelerinin yapılmasını kabul eden 255.962 dosyanın 208.014 tanesi tarafların el sıkışarak uzlaşması neticesinde sonuçlanmıştır. Bu verilerin seyrinin 2022 yılına gelindiğinde de yaklaşık olarak benzer seyrettiğini söylemek mümkündür. Zira 2022 yılında da uzlaştırmaya tabi olan 582.760 dosyadan 234.294 tanesinde uzlaşma sağlanırken sadece 51.869 tanesinde uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir (Adalet Bakanlığı, 2022).

Dolayısıyla uzlaştırmacıya sevk edilen dosyalardan tarafların neredeyse yarısının, uzlaştırma kapsamında görüşmeyi kabul ettiği gözlemlenmektedir. Kabul eden tarafların ise yaklaşık %80'lik kısmının anlaşacağını söylemek mümkündür. Uzlaştırmacıya sevk edilen ancak uzlaşma teklifini kabul etmeyenlerin (yaklaşık diğer yarısı diyebileceğimiz grup) ise, meselenin kişisel hale getirilmiş olması veyahut kurumun amacını tam anlayamamış olmaları gibi sebeplerle uzlaşmaya hiç yanaşmayarak yargılamanın mahkeme-lerce yapılmasını talep ettiği öngörülmektedir.

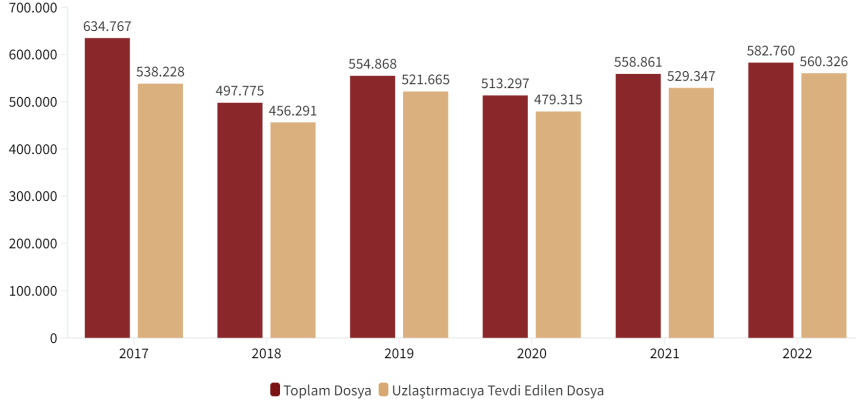
Hukuk uyuşmazlıklarında başvuru arabuluculuk kurumu ise, ihtiyari arabuluculuk ve dava şartı arabuluculuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İhtiyari arabuluculuk, tarafların kendi iradeleri neticesinde başlatılabilirken; dava şartı arabuluculuk, tarafların dava açmaları için öncelikle başvuru yapması gereken dava şartı bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olağan sınırları aşan iş davaları sayısı dolayısıyla, 25 Ekim 2017 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren İş Mahkemeleri Kanunu ile ülkemizde bireysel iş uyuşmazlıklarının çözümü için dava açmadan önce arabulucuya başvurulması zorunlu hale gelmiştir. Dava şartı arabuluculuğun kapsamı daha sonra sırasıyla ticari davalar ve tüketici uyuşmazlıklarının da dahil edilmesi için genişletilmiştir. 2023 yılında ise kira uyuşmazlıkları, Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan ve komşuluk hukukundan kaynaklananlar uyuşmazlıklar için de dava şartı arabuluculuk getirilmiştir.

İstatistiklere bakıldığında 2017 yılında ihtiyari arabuluculuğa başvuru toplam 21.175 dosyadan sadece 2.912'sinde anlaşma sağlanamamışken, 2018 yılında başvuru toplam 61.945 dosyadan sadece 3.332'sinde anlaşma sağlanamamıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise başvuru 469.829 dosyadan sadece 5.393 tanesinde anlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Böylece, her geçen yıl ihtiyari arabuluculuğun faydası anlaşarak bu yola başvuru sayılarının ciddi şekilde artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

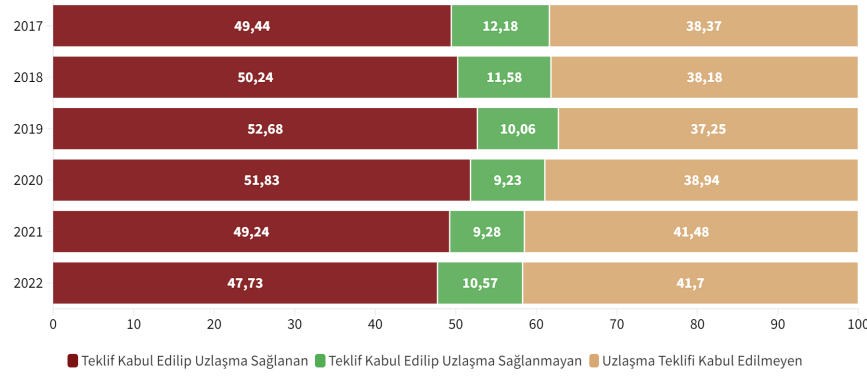
Aynı durum dava şartı olan arabuluculuk için de geçerlidir. Zira 2018 yılında dava şartı arabuluculuğa başvuru 342.744 dosyadan 237.693 tanesinin, 2019 yılında 536.969 dosyadan 311.376 tanesinin, 2020 yılında 446.744 dosyadan 226.984 tanesinin, 2021 yılında 532.465 dosyadan 267.725 tanesinin ve nihayet 2022 yılına gelindiğinde 569.818 dosyadan 321.132 tanesinin anlaşma ile sonuçlandığı görülmektedir. Esasen arabuluculuk yoluyla dosyaların neredeyse yarısından fazlasının görüşmeler neticesinde taraflarca kazan-kazan esasına dayalı şekilde neticelendirildiği görülecektir.

İstatistiksel olarak bakıldığında hem uzlaştırma hem arabuluculuk kurumlarının getirilmesiyle yargının iş yükünün neredeyse yarı oranında hafiflediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle hem her iki tarafın da kazanması esasına dayalı olan hem de çok ekonomik ve hızlı olan bu yöntemlerin daha da geliştirilerek hukuk sistemine entegre edilmesi son derece faydalı olacaktır.

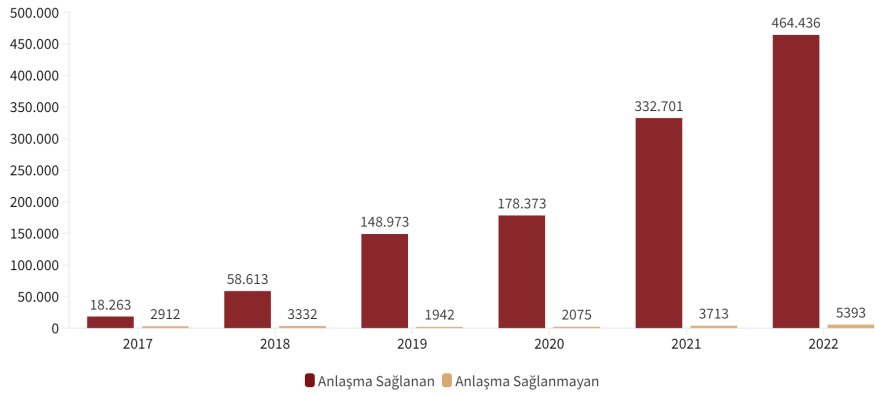
Şekil 57. Uzlaştırma Dosya Sayısı Görünümü (2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

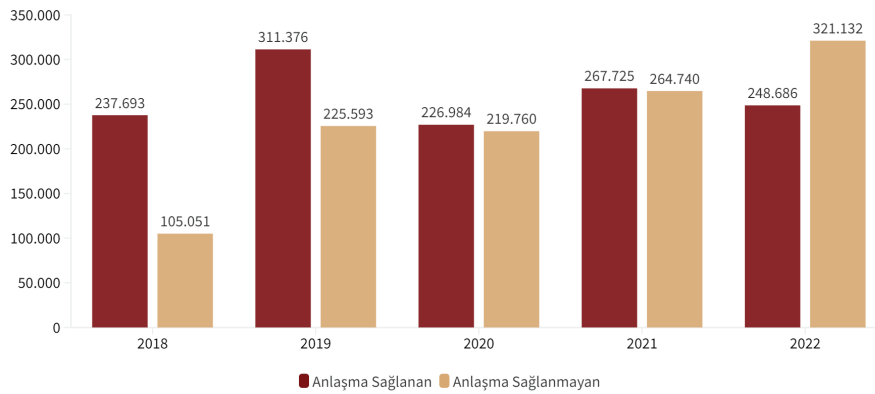
Şekil 58. Uzlaştırmacıya Tevdi Edilen Dosyaların Durumu (% 2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 59. İhtiyari Arabuluculuk Uygulaması ile Sonuçlanan Dosya Sayısı (2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 60. Dava Şartı Uygulaması ile Sonuçlanan Dosya Sayısı (2017-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Barolar

Gökhan Ahi

Avukat

Türkiye’de 2014 yılındaki toplam avukat sayısı 86.981’ken 8 sene gibi kısa bir sürede iki katına çıkarak 2022 yılında 174.533’e ulaşmıştır. Temmuz 2013 itibarıyla yaklaşık olarak 180 bin avukat ve 27 bin stajyer avukat bulunmakta ve bu durum avukatlığın halen toplumda prestijli ve yüksek gelirli bir meslek olarak algılandığını göstermektedir. Mevcut hukuk fakültelerinde de yaklaşık 100 bin öğrenci olduğu ve artış hızını gösteren projeksiyonlar göz önünde alındığında 5 yıl içerisinde Türkiye’de avukat sayısı 280 bine ulaşacağı öngörülmektedir. Mevcut avukatların %46’sı 0-5 yıl kıdeme sahip (Türkiye Barolar Birliği, 2023) olduğu düşünüldüğünde son yıllardaki bu kontrolsüz artış tartışılmaya değer bir husustur.

Türkiye’de yüz bin nüfus başına düşen avukat sayısı 2015 yılında 119’ken 2022 yılı itibarıyla 205’e ulaşmıştır. Bu sayı 2021 yılından sonra Avrupa ülkeleri ortalamasının üzerine çıkmasına rağmen, avukatlık hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği hakkında tek başına kesin bir bilgi vermez. Eğer bir ülkede çok sayıda iyi eğitilmiş ve profesyonel avukat bulunuyorsa, avukatlık hizmetlerinin kalitesi de bir o kadar yüksek olacaktır.

İhtiyaçtan fazla sayıda olan hukuk fakültelerinin eğitim kalitesi, öğretim kadrosu, fiziki olanakları, laboratuvar ve kütüphane çeşitliliği istenilen seviyede değildir. Köklü ve iyi öğretim kadrosuna sahip olan yüksek puanlı hukuk fakültelerinden mezun olanlar ile bir bina dört derslikten oluşan düşük puanlı hukuk fakültelerinden mezun olan hukukçular arasında avukatlık mesleğine giriş açısından hiçbir fark yoktur. Bu durum, yeteri kadar hukuk nosyonu ve hukuk pratikleri alamayan, mesleki bilgi ve becerilere sahip olmayan avukat sayısının artmasına yol açmaktadır.

Son yıllarda artan stajyer avukat sayısı, staj sürecinin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Staj süreci, bir avukat adayı için gözlemleme, deneyimleme ve mesleki bilgi beceriyi sağlamak için çok önemli bir gerçek saha çalışmasıdır. Stajyer avukatların bilhassa büyükşehir adliyelerinde staj yapmaları fiilen engellenmekte, sadece gelip imza atmaları istenmektedir. Bu durum, stajyerlerin mahkeme süreçlerini, savcılık işleyişini ve icra dairelerinin çalışmalarını gözlemleme ve deneyimleme çalışmalarını engellemektedir.

Stajın ikinci 6 ayındaki avukatlık bürosu stajında ise stajyer avukatlar ya ücretsiz çalıştırılmakta ya da ucuz işgücü olarak rutin günlük işlerde kullanılmaktadır. Bu durum hukuk fakültesinde alınan eğitimin pratiğe dönüşmemesine ve staj sürecinin değersizleşmesine yol açmaktadır.

Baroların insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü savunma gibi görevlerinin yanı sıra, avukatların mesleki faaliyetlerini düzenleme, meslek standartlarını geliştirme ve bu mesleğin toplum yararına en iyi şekilde icra edilmesini sağlama görevleri de vardır. Mesleğin icrasında kaliteyi, dayanışmayı ve mesleki disiplini sağlamak zorunda olan barolar, meslek eğitimiyle de avukatların kendilerini geliştirmesini ve uzmanlaşmayı

teşvik etmelidir. Staj eğitim süreçleri yetersiz olduğu gibi, yeni avukatların mesleki bilgi ve beceriler edinebilmesine dair bir rehberlik bulunmamaktadır. Sayı çokluğundan dolayı kişi başına düşen eğitim olanakları azaldığından, yeni avukatlar ucuz işgücü kaynağına ve sadece standart işleri takip eden “hukuk teknisyenlerine” dönüşmektedir.

Avukat sayısının fazlalığı ve niteliksel olarak yetersizliği nedeniyle avukatlar arasında işsizlik, değersizleşme ve haksız rekabet oluşmaktadır. Serbest çalışan avukatlar müvekkil edinmekte zorlanmakta, aylık giderlerini, kiralarını ve sosyal güvenlik prim borçlarını ödeyememekte; mali kredibiliteleri düşük olduğundan kredilere dahi ulaşamamaktadırlar. Bağlı çalışma modelini tercih eden avukatlar ise mesleğin onuruna yaraşır ücretlerde iş bulamamakta, sayının çokluğu da emek sömürsünün önünü açmaktadır. Yeni avukat sayısının fazlalığı bağlı çalışma modelinde aylık ücret ortalamalarını oldukça azaltmakta, nerdeyse vasıfsız bir işçinin asgari ücretine yakın ücretler ödenmektedir.

Avukatlar mesleklerinin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak için CMK veya Adli Yardım görevleri almaktadır. Fakat adli yardım ve CMK ücretleri baz olarak düşük oldukları gibi son 2 yılın enflasyonist ekonomik ortamından dolayı daha da düşmüştür. Ayrıca bu ücretlerden yüksek oranda KDV alınmaktadır.

Bu verilerdeki en sevindirici gelişme, kadın avukat sayısının artması ve erkek avukatlarla eşit sayıya yaklaşmasıdır. İstanbul Barosu dahil Türkiye’deki 4 baroda kadın avukat sayısı erkek avukat sayısını geçmiştir. Toplumun yarısını oluşturan kadınların mesleki alanlarda da eşit şekilde temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimin bir göstergesidir.

Anılan sorunları çözmek için hukuk fakültelerinin sayısı ve öğrenci kontenjanı azaltılmalı, hukuk öğretimin kalitesi artırılmalıdır. Avukatlık mesleğine giriş düzenleyici mekanizmalar güçlendirilmeli, avukatlık stajı nitelikli ve yoğun hale getirilmelidir. Meslek içi eğitimlerle avukatların yetkinlikleri artırılmalı, uzmanlaşmanın önü açılmalıdır. Avukatlık stajı ve bağlı avukatlık, işveren avukatın emek istismarına açık olmaktan kurtarılmalı, bağımsızlığı sağlayabilecek çalışma modelleri geliştirilmelidir. Avukatlık stajı, mesleğe duyulan inancı güçlendirecek ve mesleki gelişimi sağlayacak bir şekilde kavuşturulmalıdır. Adalete erişim açısından CMK ve Adli Yardım kapsamı genişletilmeli, bu alanlardaki ücretler mesleğin onuruna uygun olarak yeniden düzenlenmeli, vergiler düşürülmelidir.

Avukatlık hizmetleri her yönüyle adalete erişim sağladığı için, bilgi temelli ve kamusal fayda amaçlı politikaların konusu olmalıdır. Avukatlık mesleğinin adil ve hakkaniyetli bir çalışma rejimine kavuşması ihmal edildikçe, yeni kuşak avukatlar ve dolayısıyla adalete erişim isteyen bireyler zorluklarla karşılaşacaktır.

Ceza İnfaz Kurumu

Kaya Kartal

Avukat

Hukuk İzleme Raporu'nun 2021 yılı değerlendirmesinde; sık sık gündeme gelen örtülü af niteliğindeki denetimli serbestlik ve şartlı tahliye düzenlemelerinin, 5275 sayılı İnfaz Kanunu'nu yamalı bohçaya çevirdiği, suç tarihi ve suç tiplerine göre ciddi bir dengesizliğe sebep olduğu ifade edilmisti. 15.07.2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan ve infaz kanununda esaslı değişiklikler yapan kanun ile suç ve ceza dengesizliği daha da derinleşmiş, özellikle siyasi mahpuslar aleyhine açık bir ayrımcılık yapılmış, adli suçlar yönünden eleştiri konusu yaptığımız cezasızlık politikası kurumsallaştırılmıştır.

Adalet erişim açısından etkili, öngörülebilir, eşit ve adil bir infaz rejiminin en az cezaevi koşulları, kapasiteleri, yeterlilikleri ve özellikleri kadar önemli olduğunu tekrar ifade ederek değerlendirmeye geçilebilir.

Adalet Bakanlığı işletim maliyetleri, hizmet kalitesi ve çağdaş infaz anlayışı çerçevesinde; uluslararası normlara uymayan, fiziki şartları ve kapasiteleri itibarıyla eğitim ve iyileştirmenin kısıtlı yapıldığı ya da hiç yapılmadığı küçük ilçe ceza infaz kurumlarının kapatıldığını ifade etmektedir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2023). Ancak 2016'da 382 olan cezaevi sayısı, 2022'de 399'a çıkmıştır. Yeni yapılan cezaevlerinin kampüs niteliğinde ve yüksek kapasiteli olduğu dikkate alındığında, aslında kapasite artışının cezaevi sayısından çok daha fazla olduğu anlaşılacaktır. Zaten 2016 yılında 202.675 olan yatak kapasitesinin 2022'de 289.974'e çıkmış olması artışın boyutunu ortaya koymaktadır. Cezaevlerinin kapasitelerinin bu hızla artırılmış olmasının toplumun hayrına olmadığını düşünüyoruz. Zira kapasite arttıkça mahpus sayıları da artmakta, suç önlemeye ve islahaya yönelik politikalarından ziyade cezalandırma politikalarının öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Tutuklu ve hükümlü sayılarına baktığımızda ise 2016 yılında 200.727 olan sayının istikrarlı olarak arttığı, 2019'da 220.529 olan sayının pandemi afıyla birlikte 266.546'ya düştüğü, sonrasında artışın devam ettiği ve 2022'de sayının 341.294 olduğu görülmüştür.

Raporda da yer verilen istatistiklere baktığımızda 2022 yılı için açıklanan 289.974 yatak kapasitesine rağmen mahpus sayısının bundan 51.320 kişi fazla olması yani cezaevlerinin dolmuş olması, biten pandeminin devam eden izinleri kapsamında dışarda bulunan adli mahpusların çağrılmasıyla zorluklar, seçim süreçlerinin oluşturduğu talepler infaza ilişkin yeni düzenlemeleri gerektirmiş ve neticede 15.07.2023 tarih ve 32249 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7456 sayılı Kanun ile kanaatimizce örtülü af niteliğinde olan infaz düzenlemesi yapılmıştır.

İslah, caydırıcılık ve cezalandırma amaçlarından zaten yoksun olduğunu düşündüğümüz bir cezalandırma aracı olan cezaevlerinin durumu, yıllara

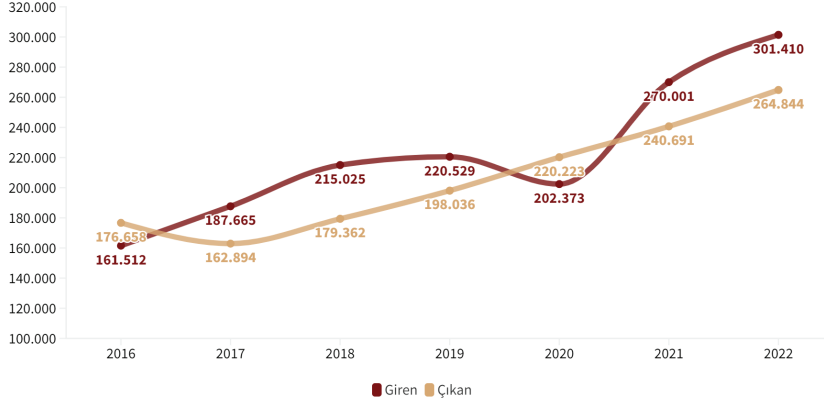
göre giren-çıkan sayılarına bakıldığında da anlaşılmaktadır. 2016 yılında 176.658 kişinin çıktığı cezaevlerine 2017 yılında 187.665 kişi girmiştir. Sonrasında ise girişler çıkışlardan fazla olmaya devam etmiş ve 2020 pandemi dönemi hariç her yıl ortalama 50.000 kişilik bir artış olmuştur.

Tutuklu sayıları açısından değerlendirme yapacak olursak özellikle 15 Temmuz 2016 ve sonrası artan tutuklu sayılarının yıllar içerisinde azaldığı görülebilmektedir. 2016 yılında 72.641 olan tutuklu sayısının 2017'de 79.261 ve 2022'de 42.342 olduğu görülmektedir. Ancak burada cezası verilmekle beraber, istinaf ve temyiz süreçleri devam ettiği için hüküm henüz kesinleşmeyen hüküm özlülerin de hükümlü kategorisinde gösterildiği gözden kaçırılmamalıdır. Hüküm özlülerin en azından ayrı bir kategori olarak listelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Hükmen tutuklu/hüküm özlü olarak ifade edilen ve aslında tutuklu kategorisinde değerlendirilmesi gereken mahpuslar olması gerektiği gibi, tutuklu sayıları içerisinde ele alındığında tutuklu sayıları daha da artacaktır. Hüküm özlülerin tutuklu sayıları içerisinde gösterilmemesini, tutuklu sayısını düşük gösterme refleksi olarak okuduğumuzu ifade edip bu tür kalem oyunlarının sorunları çözmediğini hatırlatmak isteriz.

Yabancı uyruklu mahpus sayılarının da yıllar içerisinde arttığı dikkat edilmesi gereken verilerdendir. 2016 yılında 4442 olan yabancı uyruklu mahpus sayısı, pandeminin ilk yılı hariç tutulursa ortalama 2000 kişi artışla 2022 yılında 15.028 olmuştur.

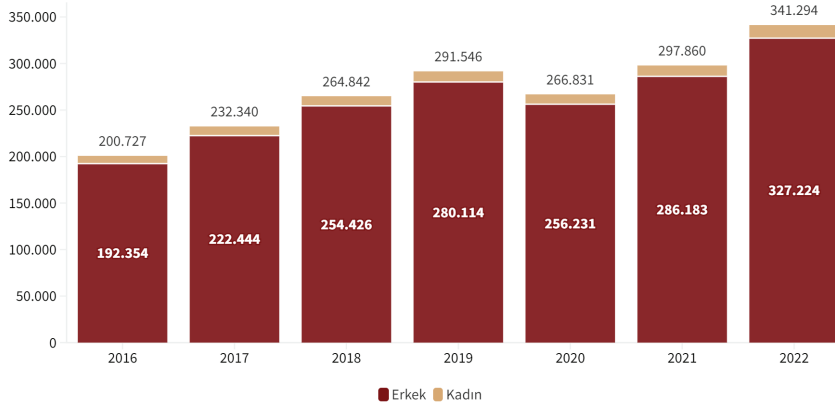
Suç tipleri açısından yapılacak değerlendirmede ise hırsızlık, yaralama ve uyuşturucu madde satın alma, bulundurma ve kullanma suçlarından cezaevine girenlerin, bütün suç gruplarının yarısından fazlasını teşkil ediyor olması dikkate alınmalıdır.

Gerek kapasiteleri gerekse tutulan mahpus sayısı sürekli artan cezaevlerinin köklü bir tartışmaya tabi tutulması gerekmektedir. Yaygın bir cezalandırma aracı olarak kullanılmaya başlanılan 3-4 asır geçmeyen cezaevleri, cezalandırmanın amaçlarını karşılamaktan uzak, mahiyeti itibarıyla ihlal üreten ve bedensel cezalardan dahi daha ağır sonuçları olabilen bir cezalandırma aracına dönüşmüştür. Özellikle son yıllarda sık sık tekrarlanan örtülü aflarla mahpuslar ve suça eğilimli kişiler yönünden caydırıcılığı ve islah etkisi bulunmadığı gibi, mağdurlar ve toplum yönünden tatmin edici bir cezalandırma olarak da görülmemektedir. Gelinen aşamada alternatif cezalandırma yöntemlerinin tartışılması, infaz rejiminin öngörülebilir, etkili, adil ve eşit bir mahiyete kavuşması gibi tartışmalar kaçınılmaz hale gelmiştir.

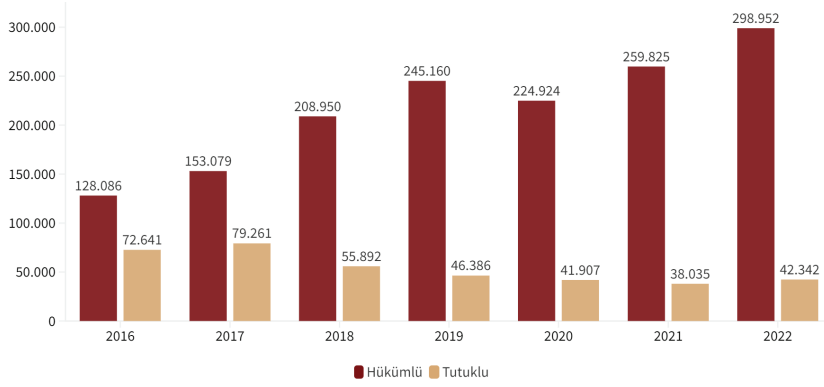
Şekil 64. Ceza İnfaz Kurumlarına Giren ve Çıkan Akış Nüfusu (2016-2022)

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri 2022.

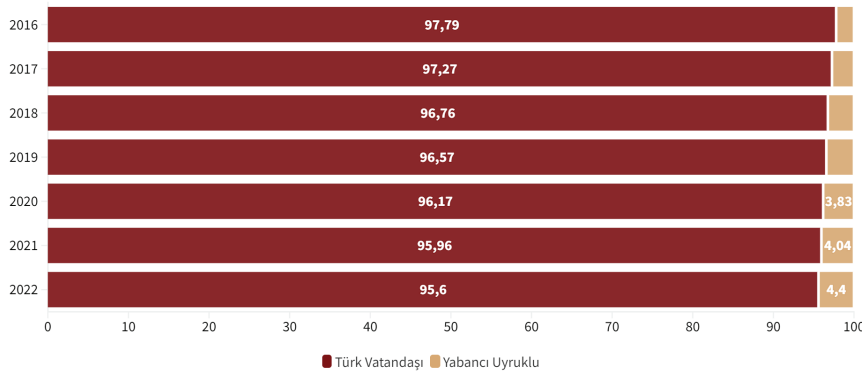
Şekil 65. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Kişi Sayısı (2016-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri 2022.

Şekil 66. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Sayısı (2016-2022)

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri 2022.

Şekil 67. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Türk Vatandaşı ve Yabancı Uyruklu Oranı (% 2016-2022)

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri 2022.

Adli Tıp Kurumu

Abdurrahman Savaş

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi

Adli konularda bilirkişilik yapması amacıyla kurulan Adli Tıp Kurumu, Adalet Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir. Görev ve yükümlülüğü, Enstitünün uygun gördüğü alanlardaki mahkemeler, hakimler ve savcılar ile kamu kurum ve kuruluşları ile adli tıpla ilgili konularda bilimsel ve teknik tavsiyelerde bulunmaktır. Adli tıp kurumunun bu temel misyonuna ek olarak; Adli tıp alanında mesleki ve uzmanlık eğitimi vermek, adli tıp ve adli bilimler alanında eğitim kursları hazırlamak, konferans, seminer ve benzeri bilimsel etkinlikler düzenlemek ve adli hizmetlerde zorunlu sağlık sigortası hizmetlerini sağlamak sorumludur.

Adli Tıp Kurumu şube müdürlüğünde görevli personel, Adalet Bakanlığınca görev sınırları belirlenen yerlerde bulunan mahkemeler, hâkimlikler ve savcılıklar tarafından adli tıpla ilgili olmak üzere gerekli görülecek otopsi, muayene ve keşifleri, gerekirse olay yerine de gitmek suretiyle yaparak bu hususta rapor vermek ve yapılan davet üzerine sözlü görüşlerini bildirmekle yükümlüdür. Adli Tıp Kurumu şube müdürlüğü bulunmayan yerlerde bu görevler adli tabip ve diğer personel tarafından yerine getirilir.

Her yıl Adli Tıp Kurumu ihtisas daireleri ve kurullarına gelen dosya sayıları istatistiki olarak değerlendirilmekte, meydana gelen değişiklikler izlenmektedir. Dosya sayılarında önceki dönemlere göre gerçekleşen azalma veya artışlar, sosyolojik olaylara bağlı olarak gerçekleşebileceği gibi teknik ya da mevzuat değişiklikleri nedeniyle de gerçekleşebilmektedir. Bu değerlendirmede bir önceki yıla göre gerçekleşen değişiklikler ele alınmıştır. Daha uzun dönemleri kapsayan ve daha pek çok parametrenin birlikte değerlendirilmesini gerektiren analizler, bu yazının hem sınırını hem de amacını aşacaktır.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan 2022 yılı istatistiklerine göre 2022 yılında Adli Tıp Kurumu Şube Müdürlüklerine gelen dosya sayısı bir önceki yıla göre %17,6 artış göstererek toplamda 440.686 olmuştur. Bu artış, bir önceki yılda gerçekleşen artış oranının iki katından fazladır. 2015 yılındaki dosya sayılarına göre ise %46,4 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Adli Tıp Şube Müdürlüklerine gelen ve adli muayene, ölü muayenesi ile mezar açma işlemlerinden oluşan dosyaların sayısında da artış olduğu tahmin edilmekle birlikte 2022 yılına

ait verilerin olmaması nedeniyle kesin bir oran belirtmek mümkün değildir.

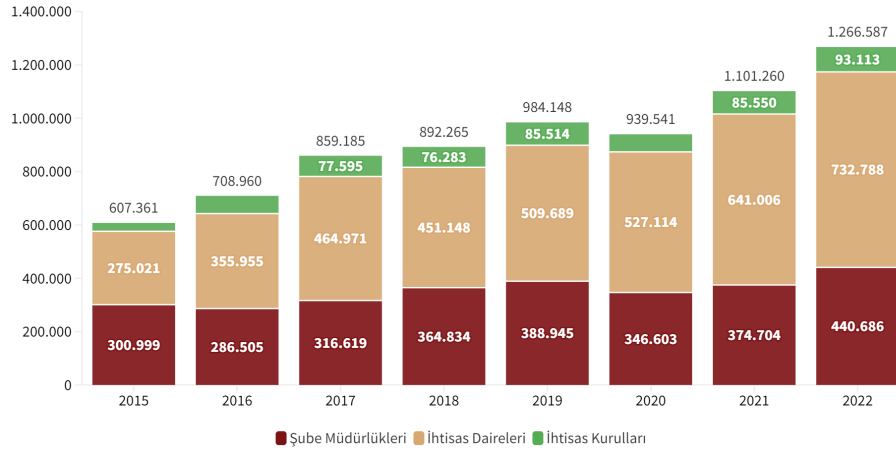
Adli Tıp Kurumu bünyesinde Morg, Gözlem, Kimya, Biyoloji, Fizik, Trafik ve Adli Bilişim olarak toplam yedi adet İhtisas dairesi bulunmaktadır. Bu dairelere 2022 yılında gelen toplam dosya sayısı bir önceki yıla göre %14,3 artış göstererek 732.788 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki dönemde yaklaşık %21,6 olarak gerçekleşen artışın pandemi sonrası döneme ait olduğu göz önüne alındığında, 2022 yılındaki artışın çok daha fazla önem arz ettiği söylenebilir.

Adli Tıp Kurumu bünyesinde sekiz ihtisas kurulu bulunmaktadır. Her kurul bir başkan ile adli tıp uzmanı iki üye yanında sayısı ve ihtisas alanı ilgili kanunda sayılan uzmanlardan oluşur. Adli Tıp İhtisas Kurullarına 2022 yılında gelen toplam dosya sayısı 93.113 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre gerçekleşen artış oranı %8,8 dir.

Ülkemizde nüfus artışı ve özellikle de dava sayılarında gerçekleşen artışlara paralel olarak Adli Tıp Kurumu ihtisas dairelerine ve kurullarına gelen dosya sayılarında da artış gözlemlenmektedir. Bu artışların bir kısmı nüfus ve dava sayılarındaki artışın yansıması iken önemli bir kısmı ise Adli Tıp Kurumu bünyesindeki daire ve kurulların, kendilerine gönderilen dosyaların hızlı ve etkin çözüme kavuşturulmasından kaynaklanmaktadır.

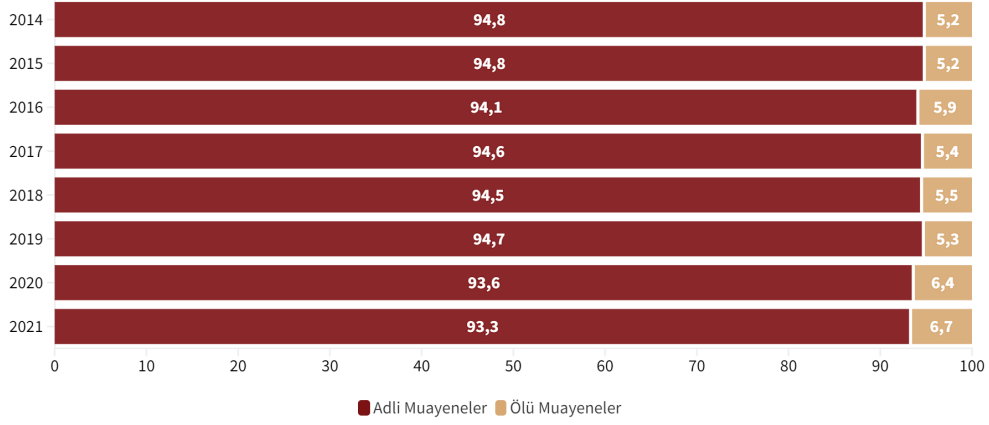
4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 10. maddesi gereği kurulan Grup Başkanlıkları da buldukları bölgelerde mahkeme, hakimlik ve savcılıklara bilirkişilik hizmeti vermektedir. Grup başkanlıklarının sayısının artırılması verilen bilirkişilik hizmetlerini olayların gerçekleştiği bölgelere kadar götürmekte, dolayısıyla hem yargının hızlanmasına hem de daha etkin ve adil sonuçlar elde edilmesine vesile olmaktadır.

Gerek kendisine duyulan güven ve gerekse sunulan hizmetin niteliği açısından zirvede yer alan Adli Tıp Kurumunun personel sayısı, artan iş yükü ile orantılı olarak daha fazla artırılmalıdır. Bu sayede hem azalan iş yükü sebebiyle dosyalar daha hızlı sonuçlandırılabilir hem de içerik açısından daha verimli sonuçlar alınabilecektir.

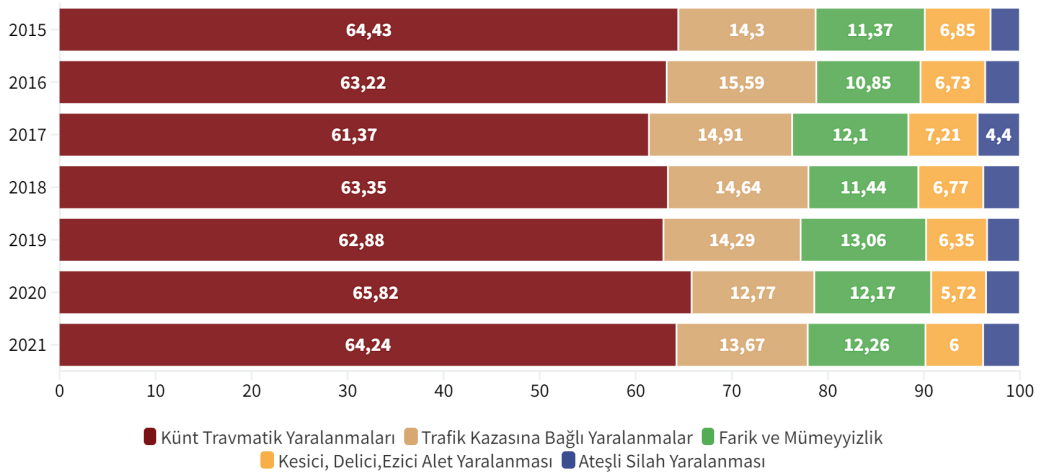
Şekil 68. Adli Tıp Kurumunda Dosya Sayısı (2015–2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

Şekil 69. Adli Tıp Şube Müdürlükleri Dosya Sayısı (% , 2014-2021)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2021.

Şekil 70. Adli Tıp Adli Muayenelerin Türüne Göre Oranları (% , 2015-2021)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2021.

Kamu İhale Kurumu

Rumeysa Şenoğlu Demir

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu çerçevesinde görev yapan Kamu İhale Kurumu, kamu hukuku alanında faaliyet yapan, kamu kaynaklarını tasarruf eden tüm kamu kurumları ile kuruluşlarının ihalelerinde yetkili mercidir. Hem idari hem de mali özerkliğe sahip bu kurum, görevini ifa ederken bağımsız olarak çalışmaktadır (Kamu İhale Kanunu). Diğer bir ifadeyle, kamuya ayrılmış kaynakların kullanılmasının gerektiği işlere özgülenmiş olan ihalelerin yürütülmesi ve bu çerçevede alım-satım, hizmet, kiralama veya kiraya verme, taşıma gibi hem harcama yapmaya hem de gelir getirmeye yönelik işlemler konusunda yetkilidir. Buna binaen, ihalelerin haksız rekabetten uzak biçimde ve güvenilir yürütülmesi ile ihale süreçlerinde ve devamında kamu yararının esas alınmasını gözetmektedir (bkz. KİK Gereği).

2015-2022 verilerine göre ihale yapan idare sayısının, yüklenici sayısının, sözleşme ve ihale sayılarının azaldığı görülürken 2020 yılı itibariyle yapılan sözleşme sayısında yukarı yönlü bir ivme izlenmektedir. Benzer biçimde yapılan ihale sayısının da 2020 yılı itibariyle ilk sene düşmesi fakat ikinci sene artması, COVID-19 pandemisi kaynaklı ekonomik, toplumsal ve siyasal değişikliklerin etkisi olarak yorumlanabilir. Bilhassa ihalenin yapıldığı tarihten sonra iptal edilen ihalelerin sayısının 2021 yılında 25.943 iken 2022'de 34.810'a yükselmesi, yıldan yıla yukarı yönlü bir ivmenin varlığını sürdürdüğünü gösterirken, 2020 yılında ivmenin artışı daha keskin biçimde gerçekleşmiştir. Bu durumun, COVID-19 sonrası dönemin ekonomi politikalarını doğrudan etkilemesi ve fiyatlardaki istikrarsızlıktan kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

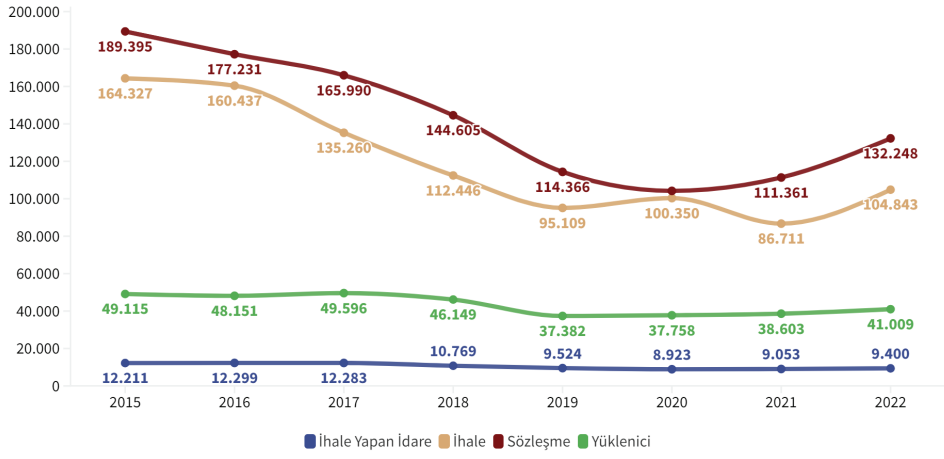
Dikkat çekici bir diğer husus ise 2021 yılında hem yerel hem de merkezi ölçekte kamu alımlarının tutarında belirgin bir artış yaşanmıştır. Zira 2015-2017 yılları arasında kamu alımlarında artış yaşansa da bu artış, yüzde yüz oranının üzerinde olmamıştır. Fakat 2017-2019 yılları arasında benzer biçimde aksi yönde ivme görülmüş ve kamu alımları azalmıştır. Kamu alımları 2019'dan itibaren artış eğilimi göstermekle birlikte 2021 yılında yerelde ve merkezde yüzde yüzden fazla artış olması dikkat çekicidir. Bu tablodan, 15 Temmuz anayasal darbe girişiminin, Türkiye'nin içinde bulunduğu hukuk ve güvenlik sorunları göz önünde bulundurulduğunda, kamu alımlarına aşağı yönde ivme ola-

rak yansıdığı düşünülebilir. 2018 yılında OHAL'in sona ermesinin ardından 2019 itibariyle kamu harcamalarının artması da bu yorumu destekler niteliktedir. 2020 yılında başlayan ve iki yıl süren COVID-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının iş yükünün arttığı dikkate alındığında, kamu alımlarının yadsınamayacak nitelikte artışını açıklamaktadır. Hassaten, COVID-19 pandemisi etkisiyle değişen ekonomik düzenin yanı sıra 2023 yılında yapılan Türkiye Cumhurbaşkanı ve 28. Dönem Milletvekilleri Genel Seçimi ile 2024 yılında yapılacağı ilan edilen Yerel Seçimler de düşünüldüğünde kamu alımlarının yerelde ve merkezde istatistiki olarak 2021-2022 yılı arasında yüzde yüz oranından fazla artması anlaşılır bir gelişme olarak görülmektedir.

Adı geçen Kanun'un 13. maddesi uyarınca Kamu İhale Kurumu, kamu alımlarında açık ihale, belirli istekliler arasında ihale ve pazarlık usulü olarak üç tür ihale usulü benimsemiştir. Fakat aynı Kanun'un "Temel ilkeler" başlıklı 5. maddesi, açık ihale usulü ve belirli istekliler arasında ihale usulünün temel ihale usulü olduğunu ifade ederken diğer usullerin ancak kanunda belirtilen hallerde başvurulabilen istisnai usul olduğu düzenlenmiştir. Pazarlık usulünün de istisnai usul olduğu açıktır.

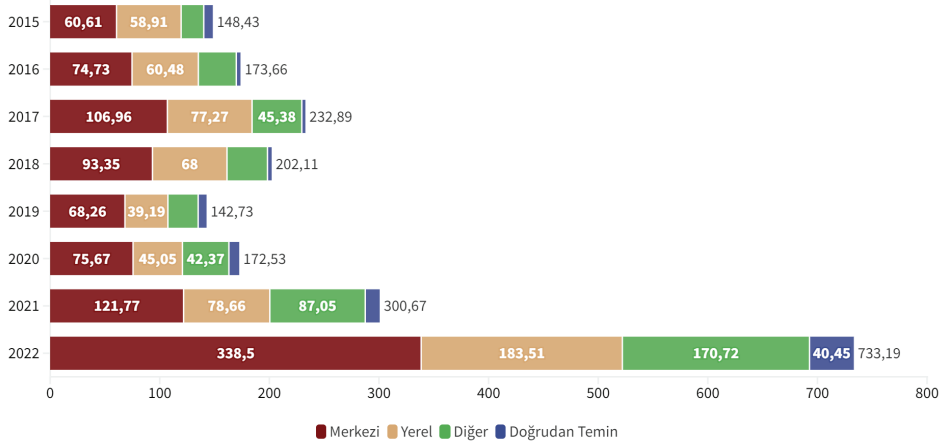
2015-2022 yılları arasındaki dönemde her sene pazarlık usulünün oranında artış yaşanmışken açık ihale usulü oranı azalmıştır. Fakat bu dönem boyunca açık ihalenin bugüne dek en çok tercih edilen ihale usulü olduğu ve 2015'ten beri %70'in üzerinde seyretmesine rağmen 2022 yılı itibariyle %68,12'ye düştüğü görülmektedir.

Kamu İhale Kurumunun faaliyetlerine ilişkin verileri içeren rapor kapsamında hazırlanmış grafikler, Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi konjoktüre bağlı olarak yaşanan dalgalanmaları göstermektedir. Kamu İhale Kurumu, bir kamu hizmeti ifa etmekte olup kamu kaynaklarının yönetimi hususunda özerk yetkiyi haizdir. Değişen konjoktürel durumun kamu tasarruflarını doğrudan etkilememesi, kamu hizmetinin ifasını hem hesap verilebilirlik hem de işlevsellik açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle; toplumsal, iktisadi ve siyasi tüm politikaların bu çerçevede planlaması gerekliliği yadsınamayacak bir gerçektir.

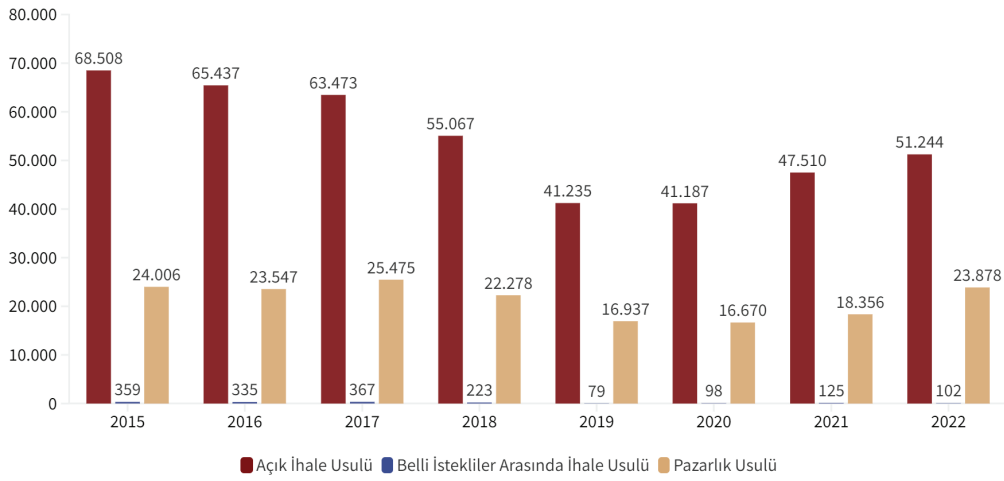
Şekil 71. Kamu İhale Kurumu Genel Görünümü (2015-2022)

Kaynak: Kamu İhale Kurumu İstatistikleri, 2022.

Şekil 72. İdarelerin Türlerine Göre Kamu Alım Tutarları (Milyar, 2015-2022)

Kaynak: Kamu İhale Kurumu İstatistikleri, 2022.

Şekil 73. Kamu Alımlarının İhale Usullerine Göre Dağılımı (2015-2022)

Kaynak: Kamu İhale Kurumu İstatistikleri, 2022.

Kamu Denetçiliği Kurumu

Hafize Zülal Şaylan

Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Kamu Denetçiliği Kurumu, kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Kurumu işler kılan en önemli hukuki düzenlemeler; Kurumun inceleme ve araştırma konusu hakkında istediği bilgi ve belgelerin, bu isteğin tebliğ edildiği tarihten itibaren otuz gün içinde verilmesinin zorunlu olması ile Kurum tarafından inceleme ve araştırmanın başvuru tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırılmasına ilişkin hükümlerdir. Kuruma yapılan başvurunun dava açma süresini durdurucu etkisi, yapılan başvuruların başvuru bakımindan herhangi bir mali yük içermemesi, başvuruların sonuçlandırma sürelerinin dava yoluna nazaran oldukça kısa olması hususları yargı organlarına başvurmadan Kuruma başvuru tercihine yöneltici etkiye sahiptir.

Kuruma yapılan şikâyet başvurularına karşı gönderme kararı, incelenemezlik kararı, dostane çözüm kararı, tavsiye kararı ve ret kararı verebilmektedir. Gönderme kararı idari başvuru yolları tüketilmeden Kuruma yapılan başvurular hakkında verilmektedir. Gönderme kararları, idarelere yapmış olduğu işlemi tekrar gözden geçirerek yeniden değerlendirme fırsatını sunmaktadır. Gönderme kararlarında idarelere, şikâyetçilere ve iyi yönetim ilkeleri gereğince Kuruma bilgi verilmesi hususunun hatırlatılmasının yanı sıra şikâyet konusu hakkında neler yapılması gerektiği konusunda yol gösterilmektedir. Kurumun verdiği tüm kararlar içinde gönderme kararları her zaman oransal olarak ilk sırada olmuş ve 2022 yılı için bu oran %38,43 olarak gerçekleşmiştir. Dostane çözüm kararıyla ise vatandaş ve idare arasında köprü görevi yürütülerek dostane çözüme ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu karar ile şikâyetlerin daha hızlı ve etkin çözümü amaçlanmaktadır. İstatistiklere bakıldığında dostane çözüm kararı verilen başvuru sayısının 2018 yılından itibaren azalışa geçtiği görülmektedir. Bunun haricinde 2022 yılı için incelenemezlik kararı %34,23, dostane çözüm kararı %8,13, tavsiye kararı %6,29 ve ret kararı %5,83 oranlarında gerçekleşmiştir.

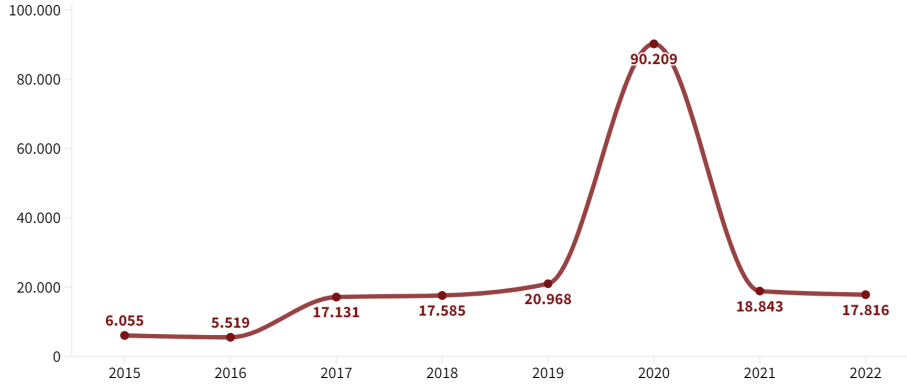
2020 yılında COVID-19 döneminde verilen temel destek kredilerine ilişkin 70.440 adet başvurudan kaynaklanan ciddi artış (Mete, 2021) bir kenara bırakıldığında 2019 yılından itibaren kuruma yapılan baş-

vuruların sayısında azalma olduğu ve bu durumun 2022 yılında da devam ettiği görülmektedir. Kuruma 2022 yılında yapılan 17.816 adet şikâyet başvurusunun yanında, 2021 yılından devreden 2.042 adet dosya ile birlikte toplamda 19.858 adet dosya 2022 yılında incelemeye alınmış, başvuruların 18.094 tanesi sonuçlandırılmıştır.

Kurumun işlerliğini ve hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi noktasındaki katkısını nihai olarak gösterecek husus, idarelerin tavsiye kararlarına uyma oranlarıdır. Her ne kadar idarelerin tavsiye kararlarına uyma zorunluluğu bulunmasa da Kurumun önerileri doğrultusunda tesis ettiği işlemler veya Kurumun önerdiği çözümü uygulanabilir nitelikte görmediği takdirde bunun gerekçesini otuz gün içinde Kuruma bildirme zorunlulukları bulunmaktadır.

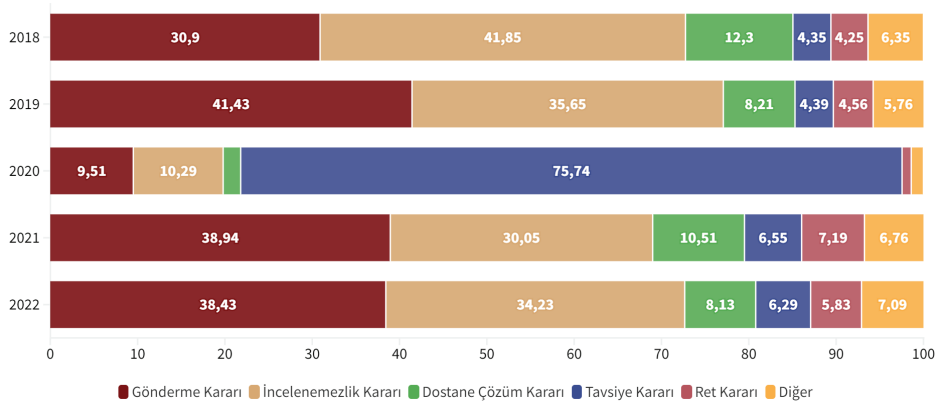
Bu kapsamda Kurumun tavsiye kararlarına uyum oranı 2013 yılında %20'lerde iken 2017 yılında %65'e, 2018 yılında %70'e, 2019 yılında %75'e, 2020 yılında ise %76,38'e yükselmiş; 2021 yılında bu oran %79,50'ye ulaşmıştır (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2022). 2022 yılına bakıldığında ise uyum oranı %64,94 olmuştur. Uyum oranının böyle gerçekleşmesinde Manisa Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğüne "yeni bina su aboneliklerinde ön ödemeli elektronik kartlı su sayacı kullanımının zorunlu hale getirilmesine yönelik itiraz hakkında" verilen 220 adet tavsiye kararına idarece uyulmaması etkili olduğu ifade edilmiştir. Ancak söz konusu tavsiye kararları dikkate alınmadığında ise tavsiye kararı uyum oranının %80,01 olarak gerçekleştiği belirtilmiştir.

Kurumun işlerliğini idarelerin tavsiye kararlarına uyması suretiyle tesis edebilmek için tavsiye kararına uymayan idarelerin göstermek zorunda oldukları gerekçelerin tavsiye kararında tartışılan her bir hukuki sorunu detaylı bir şekilde karşılayacak bir formatta hazırlamaları yönünde bir düzenlemeye gidilmesi düşünülmelidir. Bir yandan somut olarak uyuşmazlığı karşılamayan gerekçelerin kabul edilmesini sağlayacak mekanizmaları hayata geçirmenin gerekliliği öne sürülürken, Kurumun 2022 yıllık raporunda Dicle Üniversitesinin, Kocaeli Gebze Güzeller OSB Genel Müdürlüğü'nün Kuruma herhangi bir cevap vermediği belirtilmiştir. Raporlar tanzim edilirken kanunun açık emrine rağmen bu kayıtsızlığı gösteren idareler hakkında tesis edilen işlemlerin de paylaşılması, idareleri hukuka uygun davranmaya yöneltmek için kurulan bu ve benzeri tüm mekanizmaların amaçlarına hizmet edebilmeleri için faydalı olacaktır.

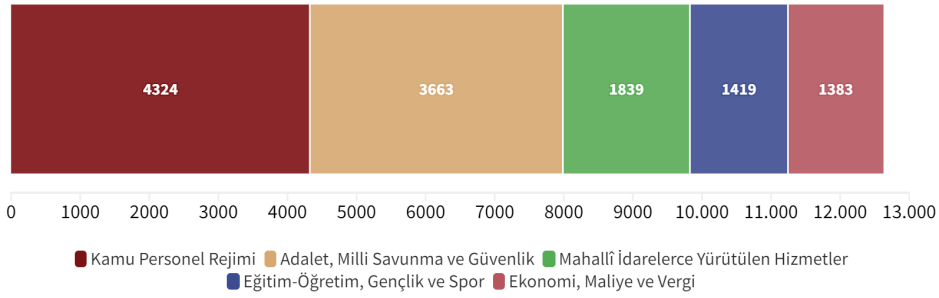
Şekil 74. Kamu Denetçiliği Kurumu Yıllık Şikayet Başvuru Sayıları (2015-2022)

Kaynak: TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, Yıllık Raporlar, 2022.

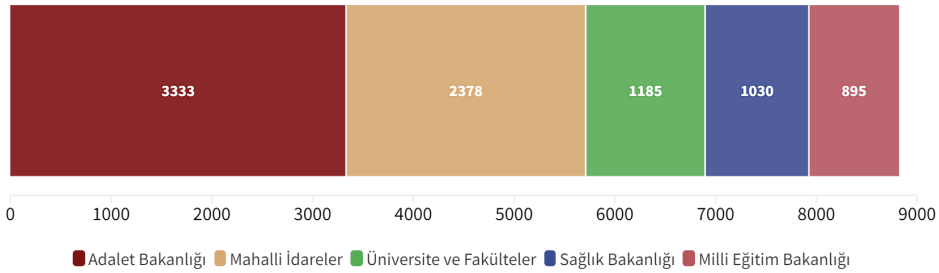
Şekil 75. Kamu Denetçiliği Kurumu Karar Türlerine Göre Dağılımı (% 2018-2022)

Kaynak: TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, Yıllık Raporlar, 2022.

Şekil 76. Kamu Denetçiliği Kurumu Şikayet Başvurularının Konularına Göre Dağılımı (İlk 5 Konu, 2022)

Kaynak: TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, Yıllık Raporlar, 2022.

Şekil 77. Kamu Denetçiliği Kurumu Şikayet Başvurularının İdarelere Göre Dağılımı (İlk 5 İdare, 2022)

Kaynak: TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, Yıllık Raporlar, 2022

Rekabet Kurumu

Ömer Torlak

Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi

Nihai hedefi “tüketicinin (alıcının) ekonomik refahını korumak” şeklinde tanımlanabilecek rekabet hukuku, ülkemizde 1994 tarihinde kanunlaşan haliyle 25 yılını geride bırakan Rekabet Kurumu eliyle yürütülmektedir. Düzenleyici ve denetleyici bir otorite olarak Rekabet Kurumunun çeyrek yüzyılı geride bırakan birikimine bakıldığında, AB ve Avrupa Komisyonunun güncel mevzuatına oldukça yakın güncellemelerle yoluna devam ettiği görülebilir.

Rekabeti engelleyen ya da bozan her türlü anlaşma ve eylem yanında, hakim durumun kötüye kullanılması yoluyla alıcının refahından çalan firma eylemlerine yönelik yaptırım uygulama gücü olan Rekabet Kurumu, tespitleri sonucunda yüksek miktarlara ulaşabilen maddi yaptırımlarını devreye alır. Öte yandan “rekabet savunuculuğu” olarak isimlendirilen yöntemle de firmalara rehberlik etmeye çalışır.

Bu kapsamda bir yandan rekabeti bozan ve engelleyen her türlü eylemin önlenmesi yoluyla daha rekabetçi piyasalarda tüketicilerin her türlü ürüne daha uygun fiyatlarla erişiminin yolu açılmaya çalışılırken; diğer yandan ise Kurum, değişen rekabetçi endişeleri gidermeye yönelik mevzuat çalışmaları ile dijitalleşen ekonomi dinamiklerine uygun hareket etmeyi sürdürür.

2022 yılı verilerine bakıldığında, rekabet ihlali kararlarının 2021 yılına göre biraz arttığı ve 74’ten 78’e çıktığı görülmüştür. Buna karşılık birleşme-devralma dosya sayısı 2021 yılında 302 iken 2022 yılında 238’e gerilemiştir. Son beş yıl içinde hem rekabet ihlali sayıları hem de birleşme-devralma dosya sayısında dalgalanma dikkat çekmektedir. Rekabet ihlali şüphesi ile açılan dosyalar bakımından ise 2021 yılında 44 olan sayının 2022 yılında 28’e düşerek önemli oranda bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada elbette yıllara sâri dosya sayısı olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu bağlamda yine yıllara sâri dosyaların devamı sebebiyle muhtemelen ceza verilen dosya sayısı son yılların en yüksek seviyesi olan 2021’de 25’ten 2022 yılında 9’a düşmüştür. Bu rakam son beş yılın ortalaması olan 14’e göre düşük, ancak bir önceki yıldaki çok yüksek sayı olan 25’e göre ise neredeyse üçte bir oranını bize göstermektedir.

Rekabet ihlali kararı verilen 78 dosyanın 58’i, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un 4. maddesi yani uyumlu eylem ya da rekabeti bozan anlaşmalar kapsamında iken 14 tanesi hâkim durumun kötüye kullanılması, kalan 6’sı ise her iki hususun birlikte oluşması sebebiyledir. Bir önceki yıl Hukuk İzleme Raporu’nda da yer

verildiği üzere, 4. madde kapsamında, yani uyumlu eylem ve rekabeti bozucu anlaşmalar kapsamındaki dosya sayısının artması, Rekabet Kurumunun daha müdahaleci politika izlemesi ile açıklanabilir.

Bu noktada, uzlaşma ve taahhüt uygulamalarının imkan dahiline gelmiş olması sebebiyle daha fazla soruşturma dosyasının açılması sonucuna ilişkin rakamların önümüzdeki yılda sonuçlara yansımalarının mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

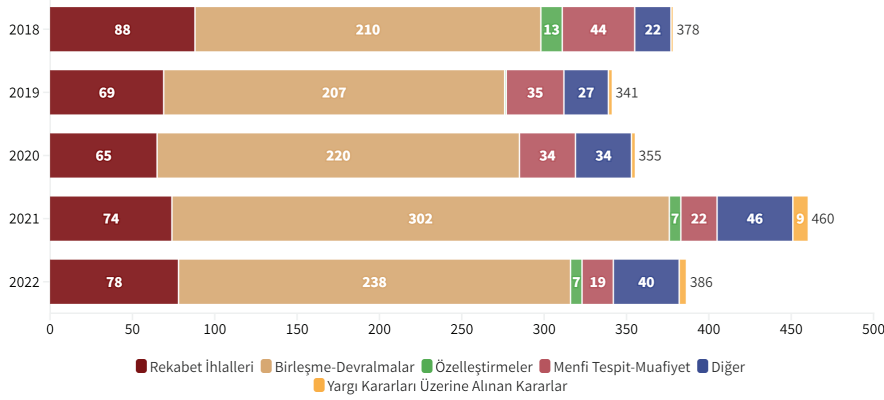
2022 yılı verilerine bakıldığında, Rekabet Kurulunun kararlarında öne çıkanlar olarak dosya sayısı ağırlığı itibarıyla; kimya ve madencilik, gıda toptan ve perakende ticareti, bilişim teknolojileri ve platform hizmetleri, sağlık hizmetleri, bankacılık finans ve sigortacılık ile otomotiv sektörleri görülmektedir.

Son yıllarda hızlı tüketim ürünleri ve gıda perakendeciliğine ilişkin sektör raporları yanında, dijitalleşen ekonomilerde e-ticaret ve platform ekonomilerinin artan ağırlığını da önemseyen Kurum, 2022 yılı içinde yaş meyve ve sebze ile e-pazaryeri platformlarına ilişkin sektör raporlarını yayımlamıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere Rekabet Kurumunun değişen piyasa ve rekabet hususlarına ilişkin kapasite geliştirme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durum da bize Kurumun bir taraftan daha fazla sayıda soruşturma dosyası açabilen diğer taraftan ise dijitalleşen ekonomilerde ortaya çıkabilecek rekabetçi endişeleri tespiti yönelik bir hazırlık içinde olduğunu göstermektedir. Sektörden elde edilen bilgilere göre, uzmanlık bilgi ve tecrübesi olan, azımsanamayacak bir insan kaynağının özel sektöre geçmiş olması ise son iki yıl içinde Kurumun yetişmiş uzman kaybına da işaret edebilir.

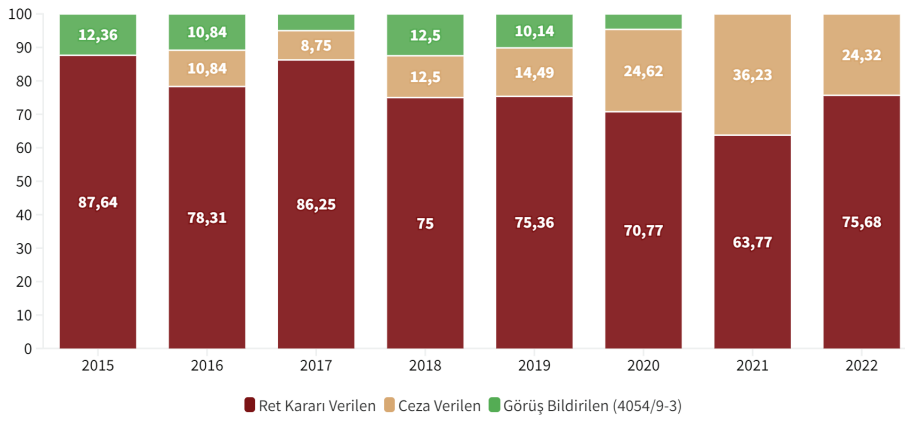
Sonuç olarak, Rekabet Kurumunun bir yandan artan sayıda dosya ile uğraşmaya başladığı, öte yandan ise artan iş yükünü karşılamaya yönelik, çok sayıda uzman yardımcısı istihdamının kapasite geliştirme amaçlı olduğu söylenebilir. Dijitalleşen ekonomilerde farklılaşan piyasalar bağlamında rekabetçi endişeleri gidermek bakımından bu tür kapasite geliştirme çabaları önemlidir.

Son iki üç yıldır daha müdahaleci politikanın sonuçlarının ilerleyen yılların verilerinde daha görünür olacağı söylenebilir. Doğrudan yatırım ve sermaye ihtiyacı olan ekonomiler bakımından oldukça önemli rolü bulunan Rekabet Kurumunun hukuki öngörülebilirlik konusundaki etkisi ve rolünün de önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

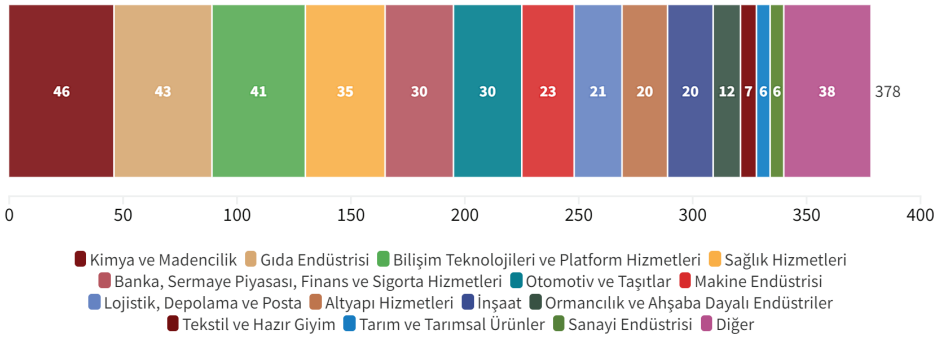
Şekil 78. Rekabet Kurumu Kurul Kararlarının Kapsam, Nitelik ve Sonuçlarına Göre Dağılımı (2018-2022)

Kaynak: Rekabet Kurumu Karar İstatistikleri, 2022.

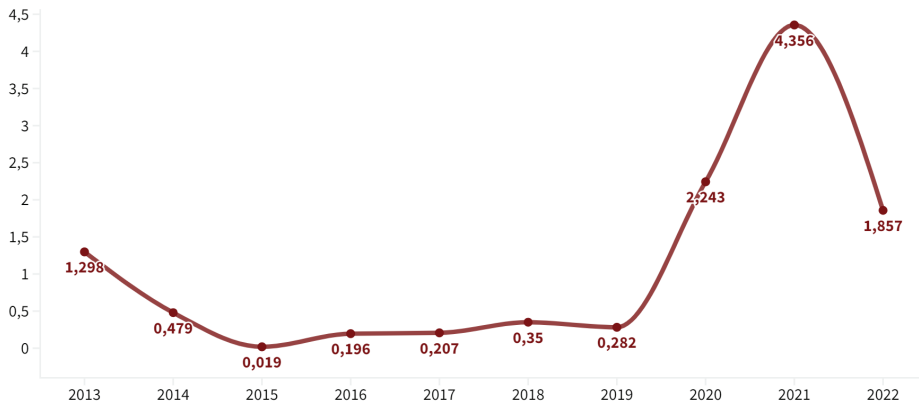
Şekil 79. Rekabet Kurumu Rekabet İhlali Kararları Oranları (% 2015-2022)

Kaynak: Rekabet Kurumu Karar İstatistikleri, 2022.

Şekil 80. Kurul Kararlarının Sektörlere Göre Dağılımı (2022)

Kaynak: Rekabet Kurumu Karar İstatistikleri, 2022.

Şekil 81. Rekabet Kurumu Tarafından Verilen İdari Para Cezaları (Milyar TL, 2015-2022)

Kaynak: Rekabet Kurumu Karar İstatistikleri, 2022.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Kerim Altıntaş

Avukat

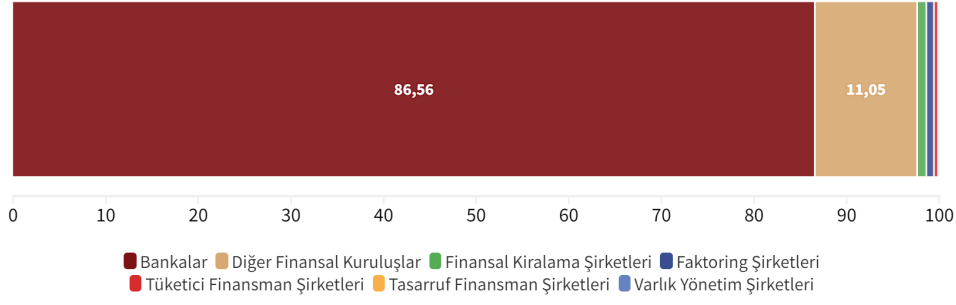
23.06.1999 tarih ve 23734 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan mülga 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir otorite olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Hâlihazırda yürürlükte olan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile de BDDK’nın bağımsızlığı, etkinliği ve kapasitesi güçlendirilmiştir. Kurumun kuruluş amacı, esasında, bankacılık sektöründe yaşanan dalgalanmalardan sonra ekonomik büyümeye uzun vadede katkı sağlamaktır.

BDDK gözetiminde bulunan kuruluşların, 2022 yılı finansal sektör içerisindeki payları ise kuruluş türüne göre farklılık göstermektedir. Finansal sektör içerisinde en büyük payı bulunan kuruluş, 57 adet ve %86,56 oranla bankalar olmuştur. Bankaların hemen ardından, %11,05 pay oranıyla diğer kuruluşlar yer almaktadır. Bunları sırasıyla, 21 adet ve %0,99 pay oranıyla finansal kiralama şirketi, %0,82 ile faktoring şirketleri, %0,45 ile tüketici finansman şirketleri, %0,08 ile tasarruf finansman şirketleri ve %0,05 oranla varlık yönetim şirketleri takip etmektedir. Kuruluşlar arasında oran olarak bir kıyaslama yapıldığında ise aradaki farkın oldukça büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu farkın sebebi ise bankacılık sektörünün finansal sektör içinde önemli bir alt sektör olarak yer alması ve ekonomik faaliyetin kalbi durumunda olmasıdır.

BDDK gözetimindeki kuruluşların toplam aktif miktarının, finansal sektör içerisindeki rolünün yıllar içerisindeki değişimi incelendiğinde; 2013 yılında finansal sektör toplam aktifinin 1.973,9 milyar TL olduğu, BDDK gözetimindeki kuruluşların toplam aktifinin ise 1.800,5 milyar TL olduğu görülmektedir. Bu oranlar baz alındığında 2013 yılında finansal sektör toplam aktif miktarının %94’e yakın bir oranını BDDK gözetimindeki kuruluşların oluşturduğu aşikardır. Fakat bu oran yıllar içindeki değişim göstererek gitgide açılmıştır. 2014-2021 yılları arasında BDDK gözetimindeki kuruluşların, finansal sektör toplam aktif miktarı içindeki oranları da 2013 yılına mukayeseye %85-90 bandında bir değişim göstermiştir. 2022 yılında finansal sektör toplam aktif 16.575,62 milyar TL iken; BDDK gözetimindeki kuruluşların toplam aktif ise 14.743,98 milyar TL olmuş ve toplam aktifin %80’lik kısmını oluşturmuştur. Bunun sebebinin ise ekonomik dalgalanmalar sebebiyle finansal sektör piyasasında diğer birçok kurumun aktif şekilde rol almaya başlaması olduğu kanaatindeyiz.

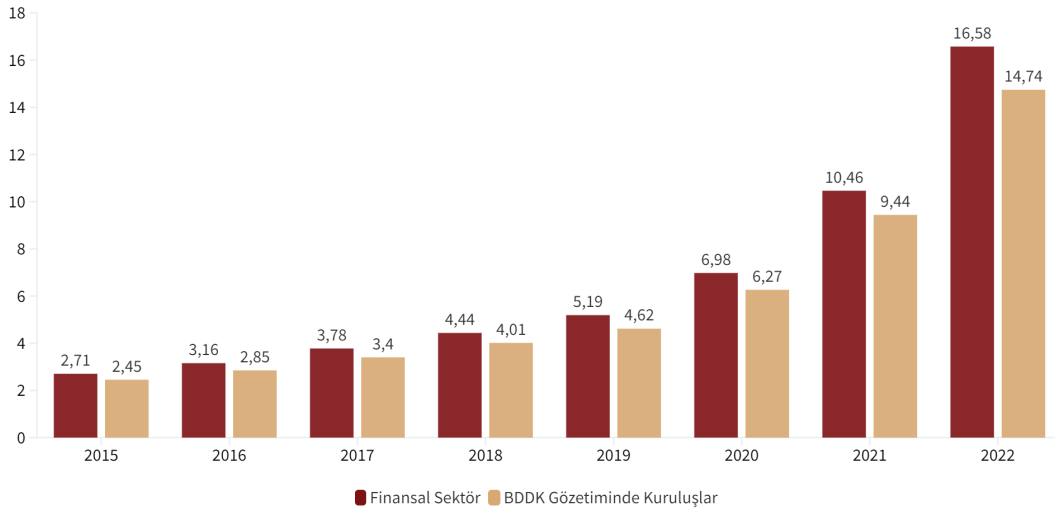
Kuruma ulaşan başvuru konuları arasında kıyaslamaya gidildiğinde ise banka ve kredi kartlarına rağbetin en çok, 40.043 sayısı ile, 2020 senesinde olduğu görülmektedir. Bu sayı 2022 yılına kadar azalış gösterse de canlılığını korumayı başarmıştır. Bireysel kredi başvurularının da 85.513 başvuru ile 2020 yılında zirve yaptığı fakat 2022 yılına doğru bu oranın neredeyse yarı oranda azaldığı tespit edilmiştir. Bunun sebebinin ise faiz oranlarındaki fahiş artış olduğu düşünülmektedir. Mevduat/katılım fonu işlemleri başvuruları ise yıllar içerisinde artış göstermiştir. Bu sayı; 2019 yılında 11.070, 2020 yılında 25.112, 2021 yılında 16.682, 2022 yılında ise 45.269 olarak düzenli şekilde artış göstermiştir. Kuruma yapılan ticari kredi/ürün başvuru sayısında ise diğer birkaç başvuru konusunda olduğu gibi, 2022 yılında en yüksek sayıda başvuru yapılmış olup bu sayı zamanla düşüş göstermiştir. Kuruma 2019 yılında 11.070 başvuruda bulunmuş iken, 2020 yılında bu sayı üç katına çıkarak 34.158’e ulaşmıştır. Fakat bu sayının 2021 yılında 16.682, 2022 yılında ise 10.583’e düşmesi neticesinde başvuruların ilgisinin gitgide azaldığı gözlemlenmektedir. 2020 yılında başlayan pandemi sürecinin başvurular üzerindeki yüksek etkisi gözle görülür derecede açıktır. Pandemi sürecinde ülkemizde yaşanan ekonomik buhran sebebiyle insanların farklı ekonomik destek kaynaklarına başvurduğu ve bu sebeple 2020 yılındaki başvuru sayılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, BDDK’nın 2018-2022 yılları arasındaki genel istatistikleri de dikkate alındığında Kurum denetimi alanında yer alan kuruluş sayısının yıllar içinde değişim gösterdiği fakat son yılda arttığı; Kurum tarafından yapılan düzenleme sayısında ise 2020 yılında artış yaşandığı, sonraki yıllarda düşüşe geçerek istikrarsızlaştığı gözlemlenmektedir. BDDK tarafından hazırlanan denetim raporu sayısı ve Kurul tarafından alınan karar sayısında ise ilk yıllardaki kadar etkin olmadığını fakat sektör bazında hazırlanan gözetim raporu sayısı ve kurum tarafından değerlendirilen ihbar ve şikayet sayısının, diğer istatistiklere oranla artış göstererek 2022 yılında yargının iş yükünü ciddi düzeyde azalttığı söylenebilir. Ayrıca ülkemizde yaşanan finansal dengesizlik hali içinde Kurumun da kendi içerisinde bazı iniş çıkışlar yaşadığı gözlemlenmektedir. Kurum, daha etkili denetim ve daha istikrarlı çalışmalar düzenleyerek ülke içerisindeki etkinliğini daha da artırabilir.

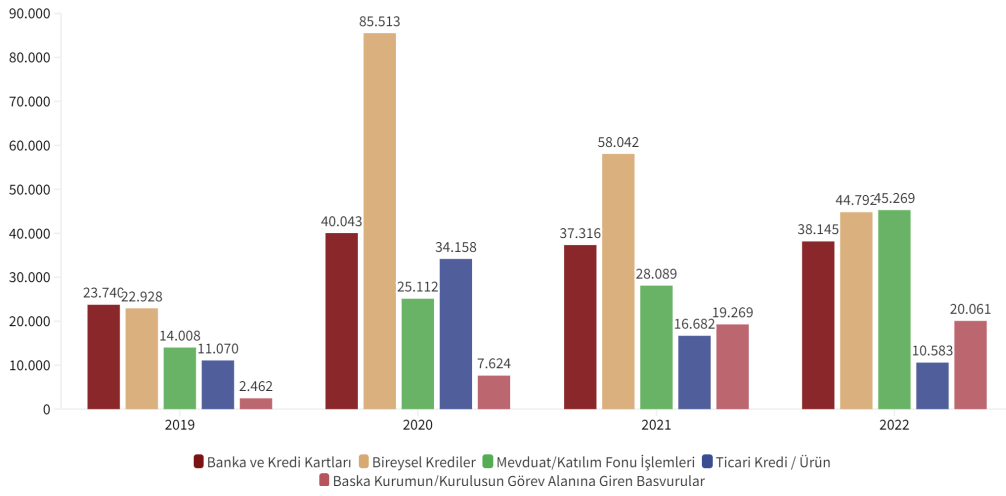
Şekil 82. BDDK Gözetiminde Bulunan Kuruluşların Finansal Sektör İçerisindeki Payları (% 2022)

Kaynak: BDDK, Faaliyet Raporları 2022.

Şekil 83. Finansal Sektör Toplam Aktifler (Milyar TL, 2015-2022)

Kaynak: BDDK, Faaliyet Raporları 2022.

Şekil 84. BDDK'ya Ulaşan Başvuru Konularının Dağılımı (İlk 5 Konu, 2019-2022)

Kaynak: BDDK, Faaliyet Raporları 2022.

Sermaye Piyasası Kurulu

Mustafa Koçyiğit

Avukat

Ekonomi biliminde üretim faktörlerinden biri olarak ele alınan sermayenin varlık olarak adlandırılması da mümkündür. Bununla beraber sermaye kavramını hukuk düzeninde kişilerin malik oldukları her türlü varlık ile servet olarak tanımlayabiliriz. Piyasa ise, gelişmiş ve organize olarak alım satımın yapıldığı pazar olarak tarif edilebilir. Bu açıdan piyasalar, alım satım konusu olan malların, varlıkların arz ve talebinin karşılaştığı yerlerdir. Sermaye piyasası serbest piyasanın ortaya çıkardığı bir yapıdır. Serbest piyasa; ürünün fiyatının alıcı ve satıcının karşılıklı olarak anlaşmasıyla belirlendiği, arz ve talebe devlet tarafından bir müdahalenin olmadığı piyasadır. Serbest piyasa tanımı devletin ekonomik hayata müdahalesinin sadece piyasa katılımcılarının arasında gerçekleşecek zorlama ve sahtekarlık gibi durumlarla kısıtlı olmak üzere dar bir biçimde olmasını savunan laisses-faire ekonomik felsefesinin bir ürünüdür.

Sermaye Piyasası Kanunu'nun (SerPK) "Genel Hükümler" başlıklı birinci kısmında yer alan 1. maddesine göre bu Kanunun amacı, "sermaye piyasasının güvenilir, şeffaf, etkin, istikrarlı, adil ve rekabetçi bir ortamda işleyişinin ve gelişmesinin sağlanması, yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunması için sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesidir." Buradaki düzenleme, 1. maddenin gerekçesi ile birlikte ele alındığında, SerPK'nın iki temel amacının olduğu anlaşılmaktadır. Başta sermaye piyasasının güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlamak, sermaye piyasasında yatırım sahiplerinin haklarını korumak ve sağlanan güven ve istikrar ortamı içerisinde yatırımların sermaye piyasasının gelişmesini sağlayıcı şekilde piyasaya akmasını gerçekleştirmektir.

Bu iki amacın korunması maksadıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuştur. Kurul vazifesini yaparken, sermaye piyasası araçlarına müdahale etmesi amaçlanmadığı için piyasa açısından denetleyici vazifeleri bulunmaktadır. Kurulun genel amacı sermaye piyasasında güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışarak yatırımcıların haklarının korunmasıdır.

Aslında Kanun borsa gibi yatırım araçlarında spekülasyon ve yatırımcıları manipüle eden fiillerin engellenmesini ve piyasa özelinde güvenin sağlanmasını amaçlanmaktadır. Bu noktada SPK bahse konu fiilleri işleyen kişi ve kurumlara karşı hak mahrumiyeti içeren ihraç kararları alabilmektedir. Ayrıca SPK özelinde belirtilen suçlar ile kurum tarafından bu tarz fiiller şikayete konu edilebilmektedir.

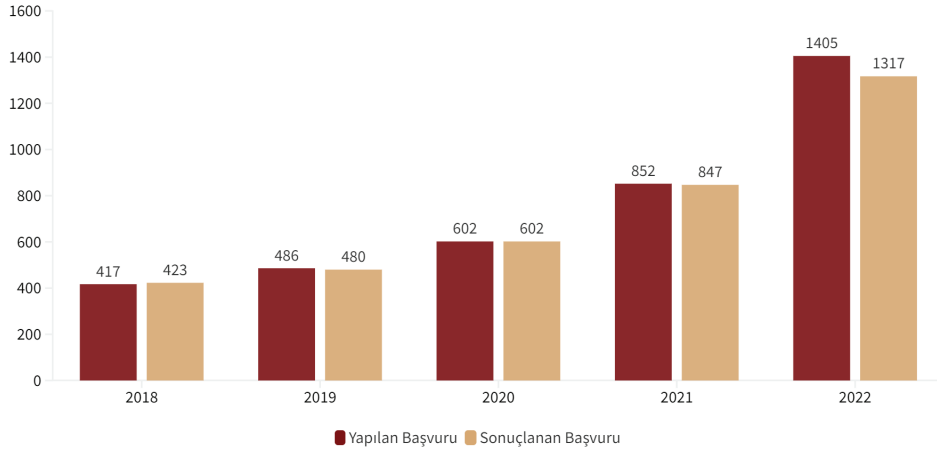
2022 yılı Kurum nezdinde yapılan ihraç başvurularının sayısının bir önceki yıla göre ciddi oran artarak 1405'e ulaştığı görülmektedir. Bir önceki yıla göre %70 den fazla olduğu görünen başvurulara dair artış oranı kurumun önceki yıllara göre iş yükünün arttığını göstermektedir. Ayrıca yine Kurum verilerine göre, sonuçlandırılan ihraç

başvuruları başvuru sayısına oranlandığı, sonuçlandırılma oranında düşüş tespit edilebilmektedir. 1405 başvurunun sadece 1317 adeti sonuçlandırılmıştır. Bahse konu durum kurulun iş yükünün artışıyla başka bir veri özelinde ispatlanabilmektedir.

Kurul tarafından sermaye piyasasındaki spekülasyon ve hukuka aykırı harcamalardan dolayı kesilen idari para cezalarında 2022 yılı için bir önceki yıla göre ciddi bir düşüş olduğu ve bahse konu düşüşün yarı yarıya denilebilecek bir oran gösterdiği anlaşılmaktadır. 2022 yılı için 122.818.097 TL ceza kesilmiş ve bu cezaların çoğunluğunun bir önceki yıl olduğu gibi %80'den fazlası gerçek kişiler ve yatırım kuruluşlarına kesilmiştir. Kesilen cezaların tutarı değişse bile cezaların kesildiği serbest piyasa yatırımcıları cezaların oranına göre değişmemiştir.

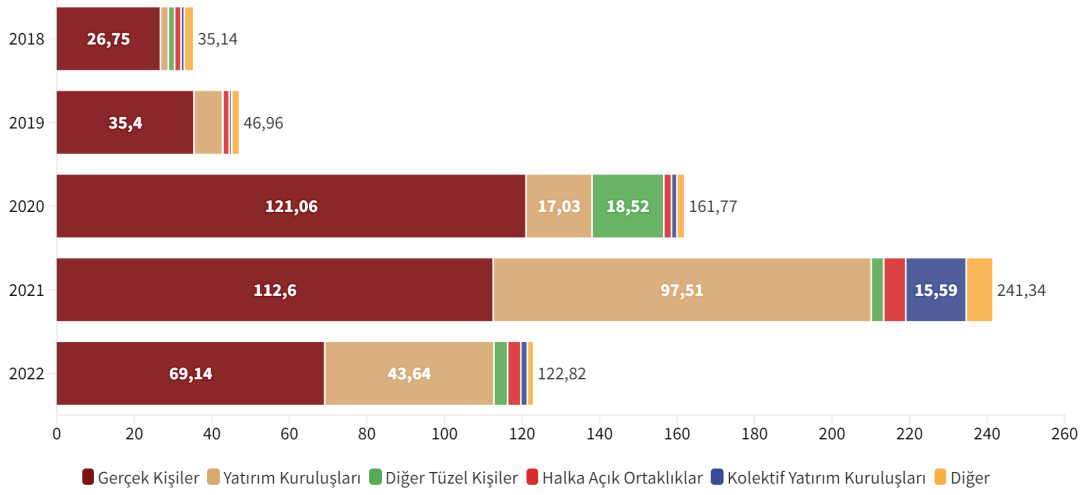
Yine Sermaye Piyasası Kurulu'nun denetim görevine dair sorumlulukları bulunmaktadır. Bu yükümlülükle ilgili denetime tabi olan konular farklılık göstermekte olup yatırım kuruluşu denetimi, izinsiz sermaye piyasası faaliyetleri, piyasa dolandırıcılığı ve bilgi suistimali gibi çeşitli konularda denetimler yapılmaktadır. Kurulun 2022 yılı içinde denetim ve inceleme faaliyetleri 377 inceleme ile bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Ancak bahse konu artış, son beş yıllık süreç baz alındığında ortalamanın altında kalmaktadır. Aslında bu veriler kurul denetimlerinde son iki yıllık süreçte denetim konularında azalma olduğunu bize göstermektedir. Denetimlere dair diğer bir önemli husus konulara göre denetimin artmış olduğu hususlardır. Piyasa bozucu eylemler ve izinsiz sermaye piyasası faaliyetleri son dönemde ciddi artış göstermiştir. Bu veriler ışığında kurulun genel denetimlerine konu aracı yatırım şirketleri halka açık ortaklıkların denetimi gibi kısımlardaki rutin denetimlerin dışında sermaye piyasasındaki spekülasyon hareketlerin artışı incelemelerde anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak 2022 yılı verilerinden, sermaye piyasasında ihraç ve denetim konularındaki artışın ve kurulun bir önceki yıllara göre incelemeleri sonuçlandırmadaki azalmanın iş yükünü ciddi oranda artırdığı; bu duruma bağlı olarak Kurulun serbest piyasa özelindeki denetimlerinin ciddi oranda arttığı anlaşılmaktadır. Ekonomiye dair spekülasyon ve manipülasyon hareketlerin yoğunlaştığı dönemler enflasyonun ve kriz ortamının arttığı dönemlerdir. Ekonomik gelişmelerle dair belirsiz durum 2022 yılı itibarıyla ihraç ve şikayet durumlarının artışıyla doğru orantı göstermektedir. Ancak bir önceki yıla nazaran kesilen cezalardaki düşüş kurulun önceki yıllardaki piyasada güven sarsan hareketlerin, kurulun denetimleri ile azaldığını ispatlamaktadır. Dönemsel ekonomik krizler ve uluslararası ticaretteki daralma durumlarında serbest piyasanın güvenilirliği, bu gibi kurulların vazifelerine ifa etmeleri ve piyasaya güven vermeleri ile sağlanabilecektir.

Şekil 85. Sermaye Piyasaları Kurulu İhraç Başvuru ve Sayıları (2018-2022)

Kaynak: SPK, Faaliyet Raporları 2022.

Şekil 86. Sermaye Piyasaları Kurulu İdari Para Cezası Uygulama Nedenleri ve Tutarları (Milyon TL, 2018-2022)

Kaynak: SPK, Faaliyet Raporları 2022.

Sigorta Tahkim Komisyonu

Kübra Erdoğan

Avukat

Sigorta Tahkim Komisyonu (Sigorta Tahkim), 14.06.2007 tarihinde yürürlüğe giren 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun 30. maddesi ile kurulmuş olup Sigortacılıkta Tahkime İlişkin Yönetmelik çerçevesinde düzenlenmiştir. Sigorta sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların çözümü için kurulan bu Komisyon ihtiyari bir tahkim niteliği taşımaktadır. Başvurucular, sigorta hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde doğrudan dava yolunu tercih edebileceği gibi, dava açılacak taraf bir sigorta şirketi ise dava açmak yerine Sigorta Tahkime de başvuruda bulunabilirler. Sigorta Tahkim nezdinde sigorta şirketleri aleyhine başvuruda bulunulduğundan, ilgili sigorta şirketinin Komisyona üye olması gerekmektedir. Komisyon tarafından verilen kararlar ilam hükmünde ve icra edilebilir niteliktedir. Sigorta Tahkime başvuruda bulunulabilmesi için tarafların uyuşmazlığa konu olaya ilişkin, ilgili sigorta şirketine başvuruda bulduklarını ve bu başvurunun cevapsız kaldığını veya olumsuz sonuçlandığını belgelemeleri gerekmektedir.

Sigorta Tahkim nezdindeki hakemler hayat dışı branşı ve hayat branşı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hakemlerin 2015-2022 yılları arasındaki sayısal değişimine baktığımızda, en büyük değişimin hayat dışı branşında olduğunu söyleyebiliriz. Bu alandaki hakem sayısı artışının en temel sebebi, yıllar içerisinde artan araç sayısına bağlı olarak trafik kazası sayılarındaki yukarı yönlü değişimdir. Zira Komisyon nezdindeki başvuruların branşlara göre dağılımını incelediğimizde, trafik sigortasından kaynaklanan başvuruların yıllık başvuruların %90'ından fazlasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Hatta bu oran 2022 yılında %95'in üzerine çıkmıştır. Trafik sigortasından kaynaklanan başvuru sayısının bu denli fazla olmasının sebebi, motorlu bütün araçların trafik sigortası yaptırma zorunluluğudur. Trafik sigortasından sonra en fazla başvuruyu, kasko sigortasıyla ilgili uyuşmazlıklar takip etmektedir. Ancak yine de bu başvuruların sayısı trafik sigortasıyla kıyaslanamayacak nicelikte olup son yıllarda %3-4'lere düşmüştür.

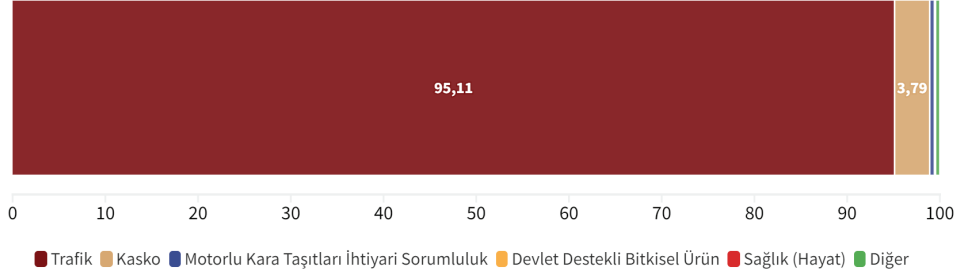
Sigorta Tahkim nezdindeki başvuruların en büyük dilimini, sigorta şirketleri tarafından hak sahiplerine tazminatların hiç ödenmemesi oluşturmaktadır. 2018-2022 yılları arasındaki verilere göre tazminatın ödenmemesi sebebiyle Komisyona yapılan başvurular tüm başvuruların %70 ila %80'lik kısmını oluşturmaktadır. Tazminatın hiç ödenmemesi kısmını bu noktada biraz açmak gerekir.

Hak sahipleri, başvurudan önce ilgili sigorta şirketine başvuruda bulunmakta ve esasında sigorta şirketleri, elindeki verilerle hesaplama yaparak bir tazminat teklifinde bulunmaktadır. Ancak genelde hak sahipleri, alacağının daha fazla olduğunu düşünerek sigorta şirketi tarafından teklif edilen miktarı reddetmektedir. Hak sahiplerinin sigorta şirketinden yapılacak ödemeyi kabul etmeyecek uyuşmazlığın Komisyon nezdinde görülmesini istemeleri, başvuruların büyük bir kısmının tazminatın ödenmemesi şeklinde sonuç doğurması üzerinde etkilidir.

Sigorta Tahkim Komisyona yapılan başvuruların ülkemiz coğrafi dağılımına baktığımızda en büyük pay sahibi Marmara Bölgesi'dir. 2022 yılında Sigorta Tahkime yapılan toplam 501.032 adet başvurunun 312.860 tanesi Marmara Bölgesi'nden yapılmıştır. Daha sonra sırasıyla 74.507 adet ile Ankara'nın yer aldığı İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir. En az başvuru ise 7.350 adet ile Doğu Anadolu Bölgesi'nden yapılmıştır. Dolayısıyla Marmara Bölgesi toplam başvuruların %65'i ile en büyük orana sahiptir. Ancak Marmara Bölgesi'nden yapılan başvuru sayısının bu denli yüksek olması, gerek yaşayan insan sayısı gerek araç sayısı göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı bir sonuç değildir.

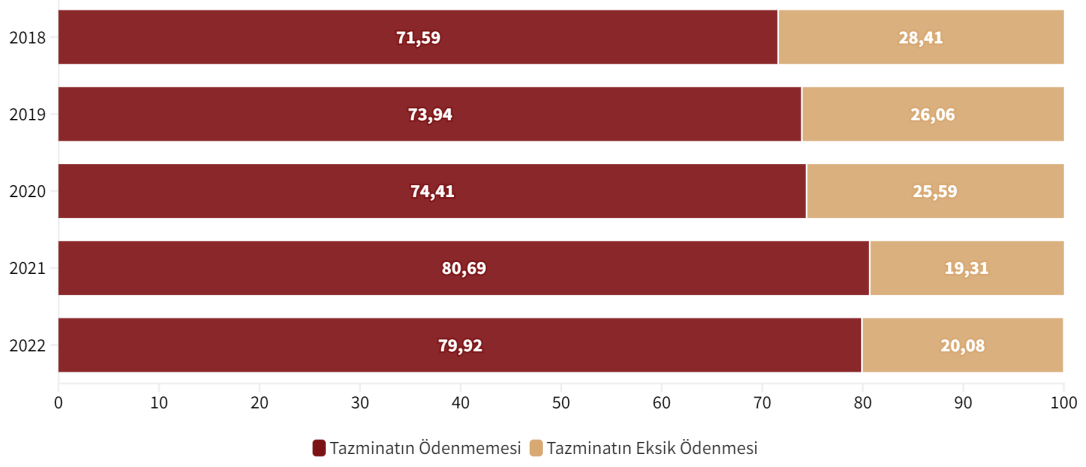
Yine başvuru sahiplerinin 2018-2022 yılları arasındaki gerçek veya tüzel kişi olarak dağılımını incelediğimizde gerçek kişiler tarafından yapılan başvuruların çoğunlukta olduğunu açıkça ifade edebiliriz. 2018 yılında gerçek kişilerin başvuru oranı %70 civarındayken 2022 yılına geldiğimizde bu oran %88'e yükselmiştir.

Sigorta Tahkim Komisyonu, sigorta hukukundan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü noktasında, özellikle hızlı sonuç alma mekanizması sayesinde etkili bir yoldur. Zira komisyon nezdindeki hakemlerin, önüne gelen uyuşmazlıklar hakkında azami 4 ay içerisinde karar verme zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak 2022 yılı verilerine göre; yıllık toplam 501.032 başvuru, toplam hakem sayısına (246 adet) oranlandığında hakem başına yıllık ortalama 2037, aylık ise ortalama 170 adet dosya düşmektedir. Söz konusu artan iş yükü ve yetersiz kalan hakem sayısı sebebiyle, dosyaların hakemlere atanma süresi aylarca sürebilmektedir. Bu yüzden, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin toplam süre (atama süresi + azami 4 aylık karar süresi) gün geçtikçe uzamaktadır. Dolayısıyla Komisyonun hızlı ve etkili bir yol olarak çalışabilmesi için hakem sayısının artırılması gerektiği açıktır.

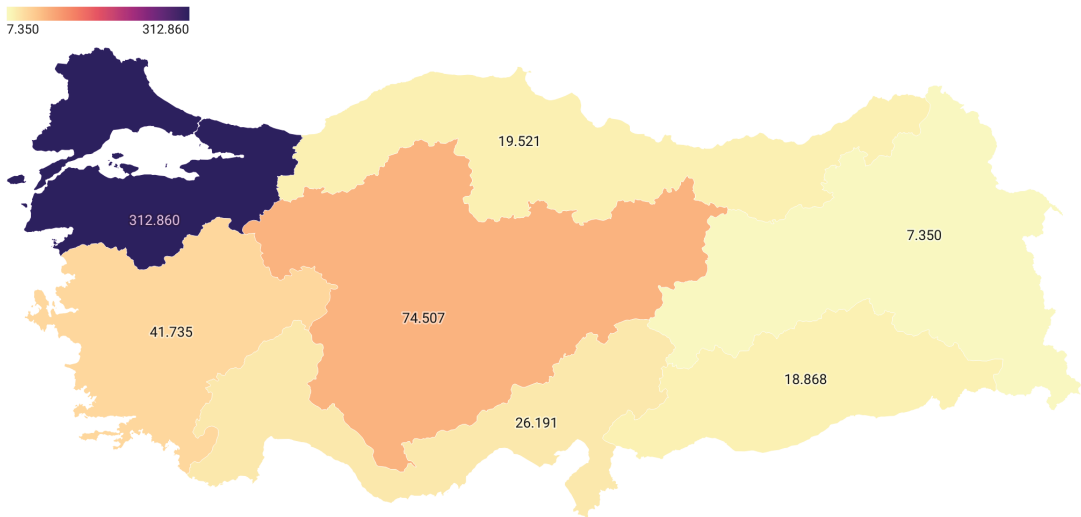
Şekil 87. Sigorta Tahkim Komisyonuna Başvuruların Poliçe Türlerine Göre Dağılımı (% , 2018-2022)

Kaynak: Sigorta Tahkim Komisyonu, Faaliyet Raporları 2022.

Şekil 88. Sigorta Tahkim Komisyonuna Başvuruların İçeriklerine Göre Dağılımı (% , 2018-2022)

Kaynak: Sigorta Tahkim Komisyonu, Faaliyet Raporları 2022.

Şekil 89. Sigorta Tahkim Başvurularının Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2022)

Kaynak: Sigorta Tahkim Komisyonu, Faaliyet Raporları 2022.

Göç İdaresi: Düzensiz Göçmen ve Geçici Koruma

Enes Şahin

Avukat

Geçici koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış ve geri dönemeyecek kişilerin, kitlesel akınların yaşandığı bir dönemde bu kitlelerin içinde veya münferiden Türkiye'ye giriş yapmaları halinde kendilerine tanınan statüye denir. Bu statü, özellikle Suriye İç Savaşıyla birlikte artarak devam eden ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri neticesinde yaşanan göç akınları ile birlikte Geçici Koruma Yönetmeliği'nde sistematik olarak düzenlenmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 2022 sonu itibarıyla 3,5 milyon kişiyi geçmiştir. 2012 yılından itibaren hızla artış göstermeye devam eden geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2019 yılı itibarıyla dalgalı bir seyir izlemeye başlamış, 2021 yılı ve devamında ise azalış göstermeye başlamıştır. Bu azalışta Suriyelilerle ilgili olarak izlenen açık kapı politikasına yönelik kamusal tepkilerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin doğu sınırlarında belirli düzeyde askeri ve güvenlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin nüfusa oranla en yoğun yaşadıkları il Kilis olup buradaki Suriyelilerin toplam nüfusa oranı %33 bandında seyretmektedir. Ayrıca Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Mersin, Adana, Mardin gibi illerin de diğer illerle karşılaştırıldığında nüfusa oranla en çok Suriyeli barındıran iller olduğu görülmektedir. Bu illerin gerek bir kısmının sınır şehri olması gerekse Türkiye vatanı olan Arapların, Kürtlerin ve Suriye ile etkileşimi daha kolay olabilecek etnik/kültürel toplumların yoğun yaşadığı bölgelerden olmaları, kültürel etkileşimi kolaylaştıran etmenler olduğundan istatistiklerin bu yönde seyrettiği düşünülmektedir.

Düzensiz göç ise Göç Terimleri Sözlüğü'nde; kaynak, transit ve hedef ülkelerin normları dışında gerçekleşen göç olarak tanımlanmıştır (Çiçekli, 2009). Kaynak ülke bakımından mevzuatta öngörülen usullere aykırı bir şekilde ülkeden çıkış yapılması, hedef ve transit ülke bakımından ise gerekli izin ve belgelere sahip olmadan ülkeye giriş yapılması veya yasal yollarla girildikten sonra yasal kalış süresinin bitmesi ve sair sebeplerle artık orada kalınmasının yasal olmaktan çıkması olarak açıklanabilir.

Türkiye'de kayda geçen düzensiz göçmen sayıları yıllara göre periyodik olarak artış göstermektedir. 2019 yılında 454 bine ulaşan, yakalanan düzensiz göçmen sayısı; 2020 yılı mart ayında başlayan pandemi sebebiyle tüm dünyada etkisini gösteren kapanmalardan

etkilenecek düşüş göstermişse de 2021 yılı itibarıyla yine artışını sürdürmeye devam etmiştir. Neticede pandemi etkisinden arındırılmış istatistiklerde, Türkiye'de düzensiz göçmen sayısının her geçen gün artmaya devam ettiği gözlemlenmektedir.

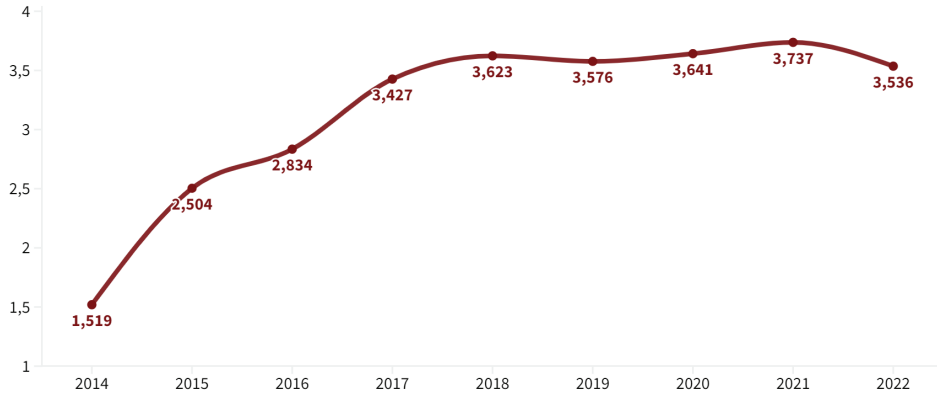
Yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruklara göre dağılımlarına bakıldığında, özellikle son yıllarda Afganistan'da yaşanan iç karışıklıkların etkili olduğu görülmektedir. Zira pandemi öncesinde 200 bini aşan Afgan uyruklu yakalanan düzensiz göçmenler, pandemi sonrasında da artış göstererek 2022 yılında 155 bine ulaşmıştır.

Yakalanan düzensiz göçmenlerin sayılarında Afganistan, Suriye, Pakistan ve Özbekistan uyruklu yabancıların çoğunlukta olması; her bir ülke için son yıllarda yaşanan iç karışıklıklar ve ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri ile açıklanabilir. Bunun yanında bu ülkelerin direkt olarak Türkiye'ye veya İran'a sınırı olduğu da gözden kaçmamalıdır. Bu veriler, Türkiye'nin İran ve Suriye sınırlarındaki güvenlik zafiyetine yönelik eleştirilerde haklılık payı bulunduğunu göstermektedir.

Düzensiz göçmen sayılarında 2014-2022 yılları arasında yaşanan artışa paralel olarak insan kaçakçılığı vakalarında da artış yaşanmıştır. Buradan düzensiz göçün, insan kaçakçılığı ile yakından ilişkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Veriler arasındaki bu paralellik, Türkiye'ye düzensiz girişlerde insan kaçakçılığı faaliyetinin önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. İnsan kaçakçılığı suçu ise Türk Ceza Kanunu'nda tanımlı tipik bir suç olup cezalandırılmaktadır.

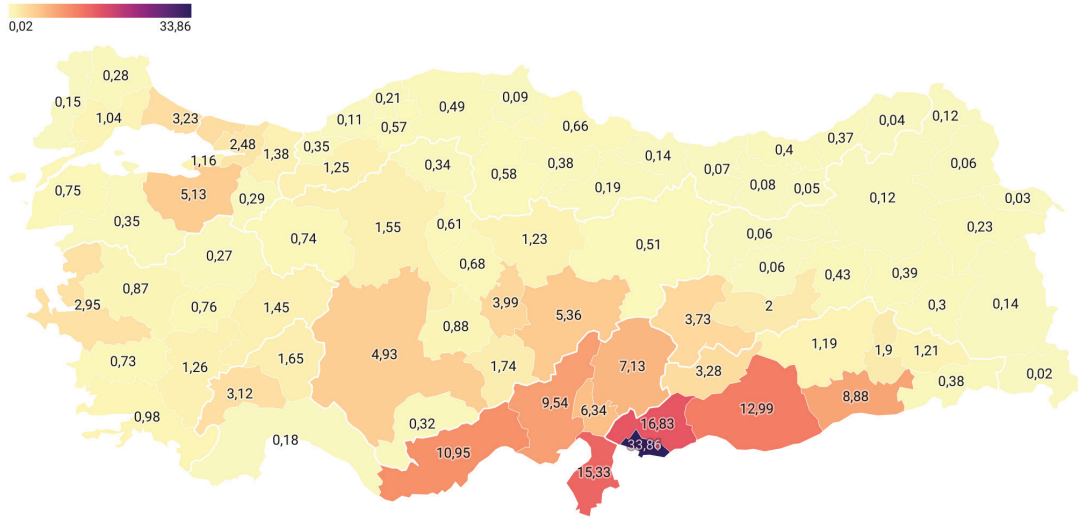
Düzensiz göç vakasında, özellikle kaynak ülkeler göz önüne alındığında, birçok hak ihlalinin gündeme geldiği ülkelerden kaçan insanların bu kapsama girdiği görülecektir. Göçmenlerin düzensiz olması -yani kayıt altına alınamaması- Türkiye açısından bir güvenlik açığı anlamına geldiği gibi, bu kişiler bakımından da -takipleri mümkün olmadığı için- birçok sosyal hakkın kullanımına engel olmakta ve hak ihlallerini doğurmaktadır. Ayrıca kayıt altında olmayan kişilerin yakalanmadıkları sürece devletin pozitif yükümlülüklerinin yerine getirilmesine engel olduğu da rahatça söylenebilir.

Düzensiz göç; mücadele edilmesi gereken değil, kontrol altına alınması gereken genel bir sorundur. Konunun öncelikle insan hakları bakımından ele alınarak birçok hak ihlalinin önüne geçilmesi, ayrıca güvenlik bilimleri ışığında alternatif çözüm yolları ile başta sınırların ve sosyal yapının korunması amaçlanmalıdır.

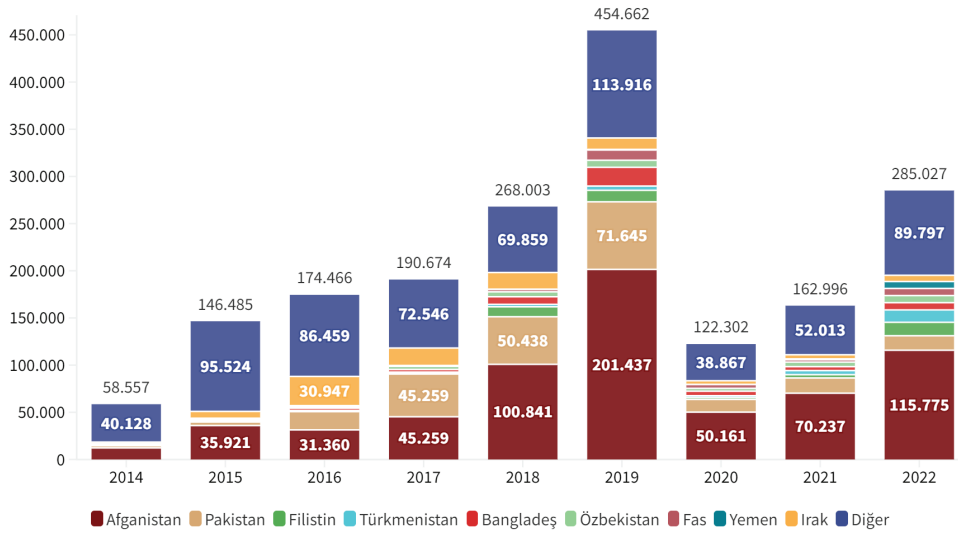
Şekil 90. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler Sayısı (Milyon, 2014-2022)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı İstatistikleri.

Şekil 91. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı (% , 2022)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı İstatistikleri.

Şekil 92. Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruklarına Göre Dağılımı (2014-2022)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı İstatistikleri.

Uluslararası Göç ve Hukuk

Hasan Basri Bülbül

Dr. Öğr. Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi

Dünyada zorla yerinden edilen insan sayısı her geçen gün daha da artmakta. Savaş, zulüm, iç karışıklıklar, yaygın şiddet ve ekonomik buhran artan zorunlu göçün en temel sebepleri arasında yer almaktadır. UNHCR verilerine göre 2021 yılında korumaya muhtaç yerinden edilmiş insan sayısı 89,3 milyon iken (UNHCR, 2021) bu rakam 2022 yılında 108,4 milyona ulaşmıştır (UNCHR, 2022). Bu artışın temel sebebi Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile milyonlarca insanın kendi ülkesi içerisinde yerinden edilmesi ve başka ülkelere sığınması olmakla birlikte Afganistan'da Taliban'ın yönetimi ele geçirdikten sonra uyguladığı baskıcı politikalar sebebiyle bölge halkının ülkeyi terk etme eğilimleri olmuştur.

Son 9 yıldır olduğu gibi, Türkiye 2022 yılında da dünyada en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumunu sürdürmüştür. Türkiye 2013 yılında göç hukuku mevzuatını yenilemiş ve büyük oranda uluslararası standartlara uygun hale getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye sadece Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelenlere mülteci statüsü vermekte, diğerlerine ise daha sonra başka bir ülkeye gönderilmek üzere şartlı mülteci statüsü vermektedir. Kitlesel olarak Türkiye'ye gelmiş olan Suriyeliler ise geçici koruma statüsü altındadır.

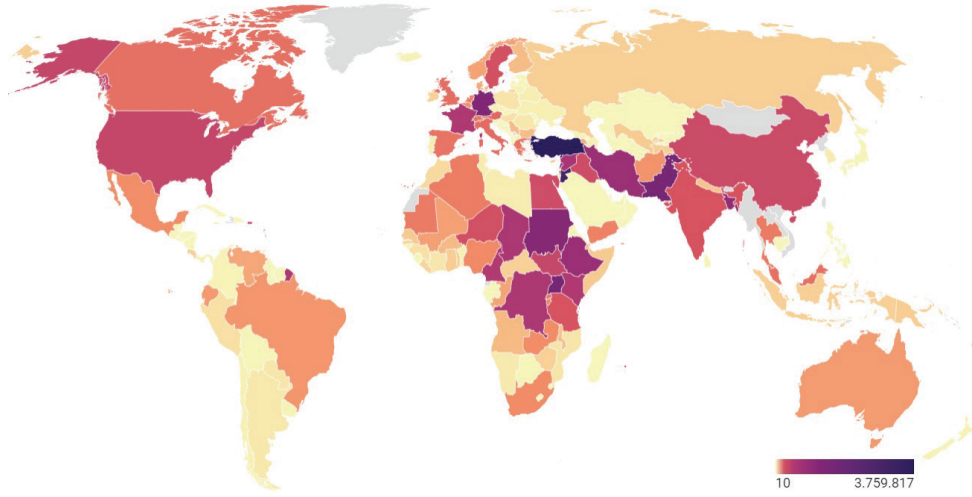
Yaygın kanaatin aksine, Türkiye'de bulunan geçici koruma sahibi Suriyeli sayısında düşüş yaşanmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2021 yılında 3.737.369 kişi ile zirveye ulaşmış, 2022'de ise 3.535.898'e düşmüştür. Düşüş 2023 yılının ilk yarısında da devam etmiş ve 3.321.072'ye kadar inmiştir. Bu durumu açıklayan unsurlardan biri Suriyelilerin ülkelerine ve özellikle Türkiye'nin askeri varlığının bulunduğu Suriye'nin kuzeyine geri dönmeleridir. 2022 sonlarında hükümet yaklaşık 526.932 Suriyelinin gönüllü olarak ülkesine döndüğünü açıklamıştır (Mülteciler Derneği, 2023). Bununla birlikte 2022 sonu itibarı ile 223.881 Suriyeli Türk vatandaşlığını kazanmıştır. Haliyle bu kişiler geçici korumaya ilişkin verilerden çıkarılmıştır. Sayıları az olmakla beraber bazı Suriyelilerin ise "gönüllü geri dönüş belgesi" imzalamaya mecbur edilerek Suriye'ye sınır dışı edildiği endişe verici bir husus olarak raporlara geçmiştir (Middle East Eye, 2023).

Suriyeliler dışında Türkiye'de en çok iltica başvurusu Afganlar, Ukraynalılar ve Iraklılar tarafından yapılmış olup bunların toplam sayısı 20.000'den biraz fazladır (Göç İdaresi Başkanlığı Uluslararası Koruma İstatistikleri, 2023). Diğer yandan Türkiye'de ikamet izni ile

kalan yabancıların sayısındaki artış devam etmektedir. 2022 yılında bu sayı yaklaşık 50.000 artışla 1.354.094 olmuştur. Geleneksel olarak ikamet izni ile Türkiye'de bulunanlar en çok Orta Asya ve Ortadoğu ülkelerinden olurken, 2022 yılında Rus uyruklular 142.194 kişi ile ilk sıraya yerleşmiştir. Artış Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle ilişkilidir. Türkiye'de ikamet izni ile kalan Ukraynalı 39.424 sayısı ile Rusların üçte birinden daha az olarak kayıtlara geçmiştir. Milyonlarca Ukraynalı yerinden edilmişken Türkiye'deki Rus sayısının Ukraynalı sayısından fazla olması birkaç sebep ile açıklanabilir. Öncelikle Avrupa Birliği diğer mültecilere uyguladığı bariyerleri Ukraynalılar için kaldırmış, Ukraynalılar da ezici bir çoğunlukla Avrupa ülkelerine sığınmışlardır. Ruslar ise ülkelerinde savaşla birlikte değişen siyasi ve ekonomik durumdan dolayı ülkelerini terk etmeye başlamışlar, Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar sebebiyle yönlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir. Türkiye, Batı blokunda Rusya ile diyalogu sürdüren tek devlet olduğundan Rusların iş ve işlemlerini daha kolay halledebilecekleri bir konum olarak ön plana çıkmıştır.

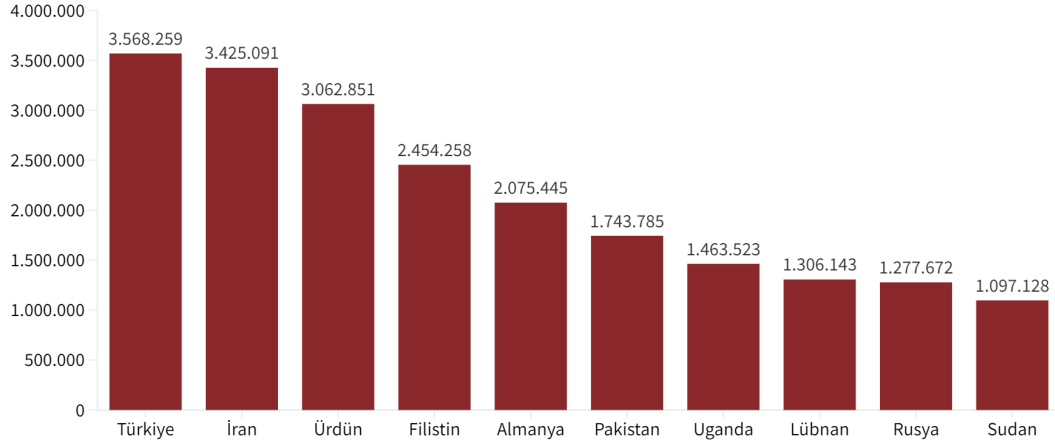
Diğer yandan 2022 yılında Türkiye yalnızca iltica edilen bir ülke değil, vatandaşlarının iltica ettiği bir ülke görünümü de sergilemiştir. En çok iltica başvurusunun geldiği ülkeler arasında Türkiye daha önce listelerde görünmezken 2022 yılında 8. sıraya yerleşmiştir (UNHCR, 2022). İltica talebinde bulunan Türk uyruklu kişi sayısı 2021 yılında 20.000-25.000 civarında iken bu rakam 2022 yılında 87.985'e çıkmıştır. Türkiye'de son yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik daralmanın bu artışta etkisinin olduğu düşünülmektedir. Türkiye'den ayrılanlar büyük oranda Almanya, Fransa ve Kanada'da sığınma arayışında olmuşlardır.

Türkiye uzun yıllar göçmenlerin transit geçiş yaptığı bir ülke olarak tanımlanmıştır. Özellikle 2000'lerden sonra yaşanan ekonomik gelişmeyle birlikte aynı zamanda hedef ülke haline de gelen Türkiye, 2010'lardan sonra ise bulunduğu coğrafyada yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle zorla yerinden edilenlerin sığınma aradığı bir ülkeye dönüşmüştür. Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar Türk vatandaşlarının da daha gelişmiş ülkelere göç etmesine sebep olmuştur. Kısaca, 2022 itibarıyla Türkiye hem transit hem hedef hem de göç veren bir ülke görünümündedir.

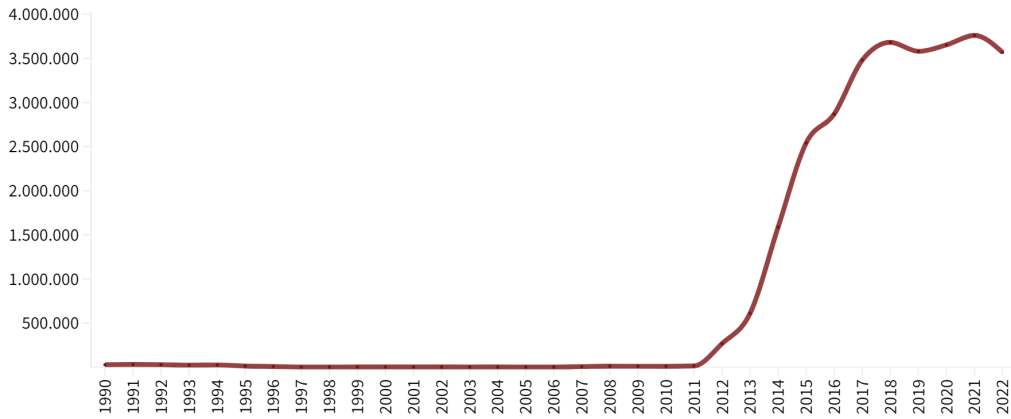
Şekil 93. Ükelere Göre Mülteci Sayısı (2021)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

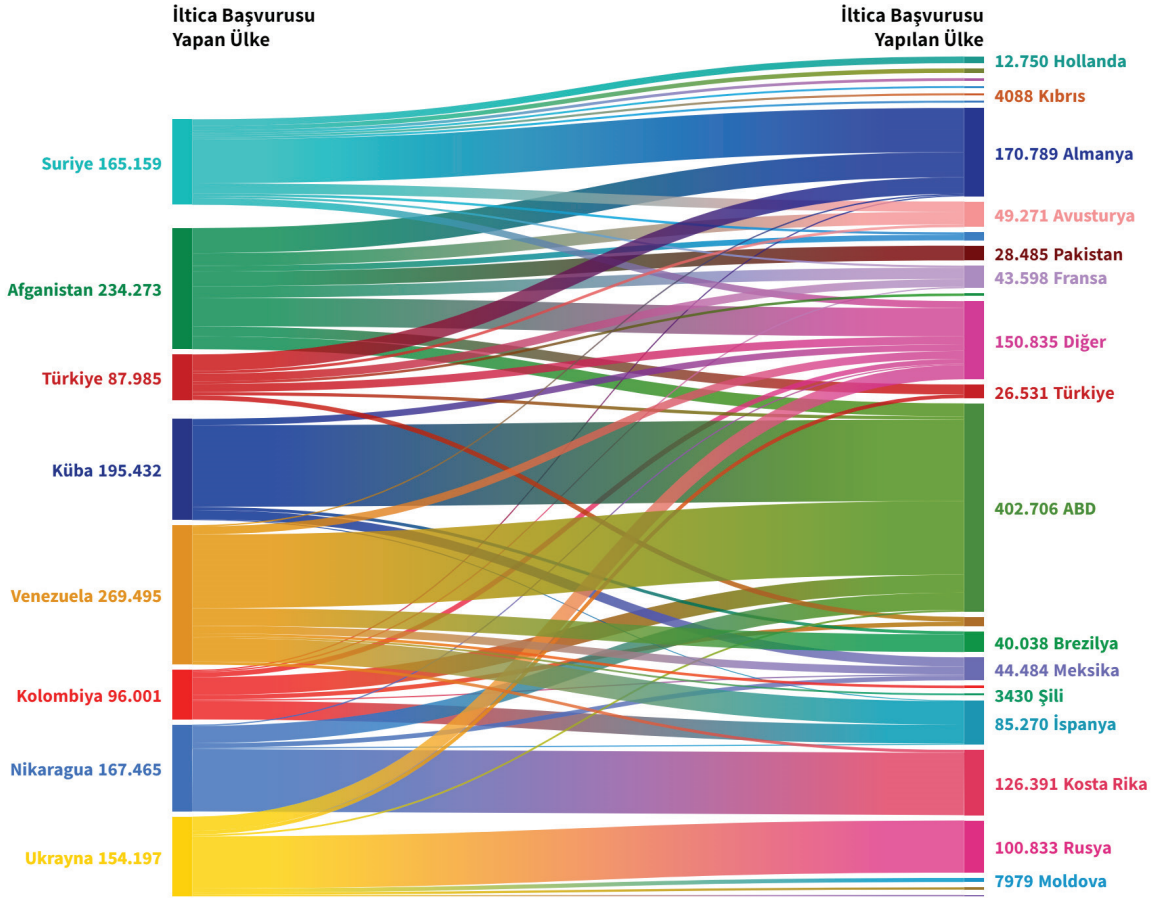
Şekil 94. En Çok Mülteci Bulunduran İlk 10 Ülke (2022)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

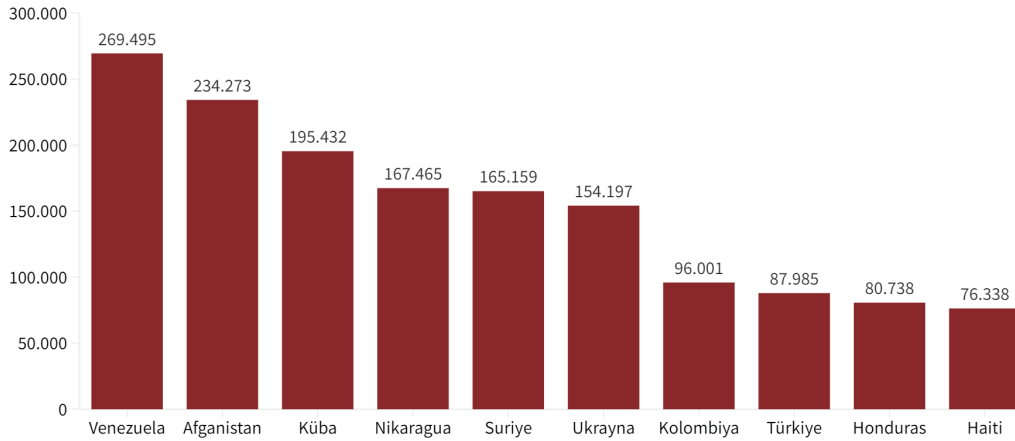
Şekil 95. Türkiye'ye İltica Eden Mülteci Sayısı (1990-2022)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

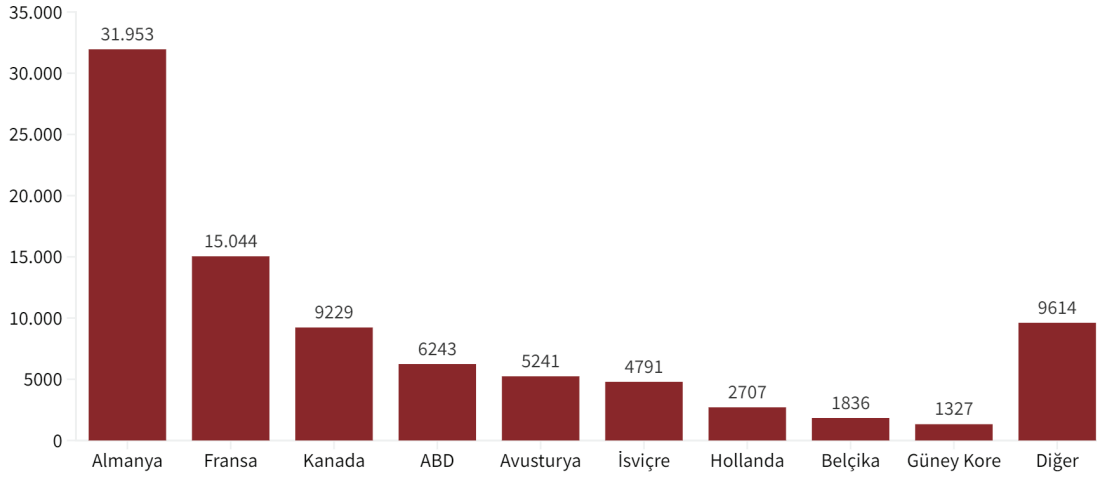
Şekil 96. En Çok İltica Başvurusu Yapan Ülkelerin İltica Başvurusunda Bulunduğu Ülkeler (İlk 8 Ülke, 2022)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

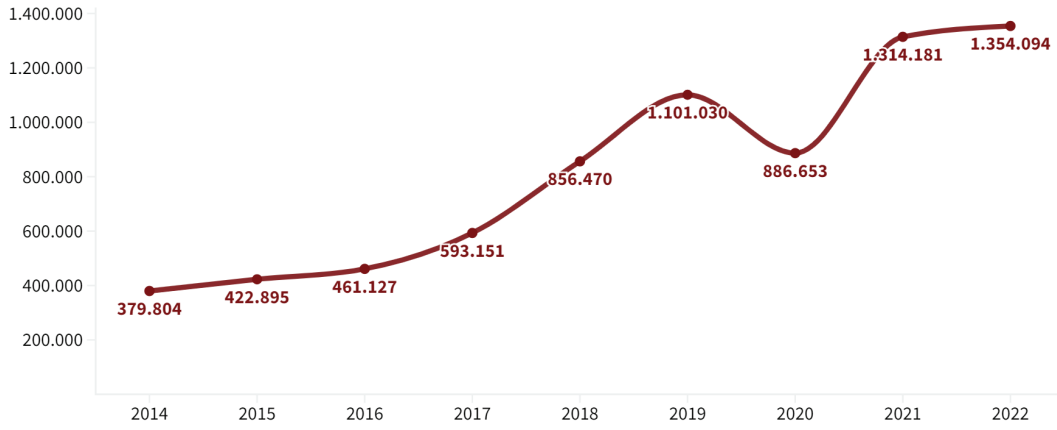
Şekil 97. En Çok İltica Başvurusu Yapan Ülkeler (2022)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

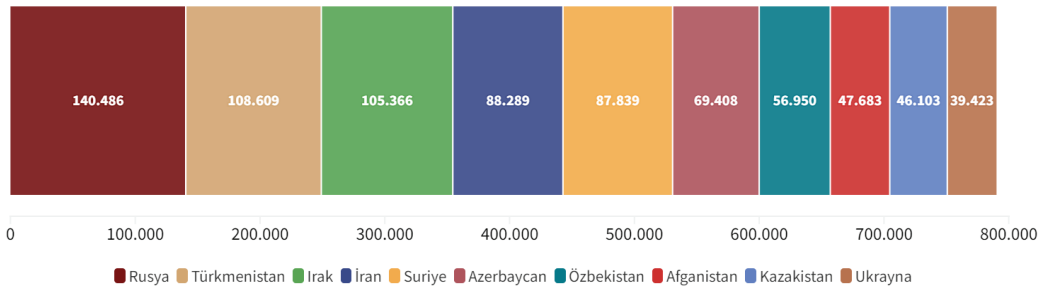
Şekil 98. Türkiye’den En Çok İltica Başvurusu Yapılan Ülkeler (2022)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR 2022.

Şekil 99. İkamet İzni ile Türkiye’de Bulunan Yabancıların Sayısı (2014-2022)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı İstatistikleri.

Şekil 100. İkamet İzni ile Türkiye’de Bulunan Yabancıların Sayısı (İlk 10 Uyrık, 2022)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı İstatistikleri

Suçta Sürüklenen Çocuklar

Yunus Emre Bozcu

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuk, "daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi" ve suçta sürüklenen çocuk, "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" olarak tanımlanmıştır. Türk Ceza Kanunu'na göre çocukların ceza sorumluluğu; 0-12, 12-15 ve 15-18 yaş olmak üzere üç aralıkta incelenmektedir.

Cumhuriyet başsavcılıkları ve ceza mahkemelerinde suçta sürüklenen çocuklar hakkındaki dosya oranlarına ilişkin rakamlarda dalgalanmalar yaşansa da genel eğilim azalma yönündedir. Bu durumun ana faktörlerinin; yetişkinlerin çocuklara nazaran daha fazla suç işleminin yanında, uzlaştırma ve ön ödeme kapsamına giren suçlar ile kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilebilecek suçların sayısının artırılması ve soruşturmaya yer olmadığına dair karar gibi müesseselerin uygulanmasıyla başlanması olduğu düşünülmektedir.

Ceza mahkemelerine yıl içinde gelen dosyalardaki suçta sürüklenen çocuklar sayısına ilişkin tablo ise toplumsal bir ikaz niteliğindedir. Zira 2015-2020 arasında düşüş eğilimli olan suçta sürüklenen çocuklar sayısı, 2021'de artış eğilimine geçmiş, 2022'de ise sıçrama hareketi yapmıştır.

Ceza muhakemesinde çocukların işlediği suçları yargılama makamı çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemeleridir. Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından suçta sürüklenen çocuklar hakkındaki davalara bakarken; çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanındaki suçlarla ilgili davalara bakmaktadır.

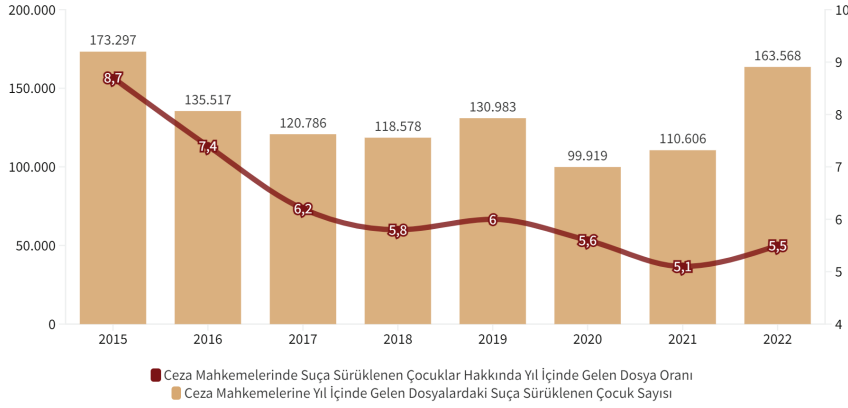
Çocuk mahkemelerine gelen dosya sayılarında dalgalanmalar yaşansa da eğilim azalma yönündedir. Nihai aşamada, 2022'deki dosya sayısının 2015'e göre oldukça azaldığı gözlemlenmektedir. Bu durumun ana faktörlerinin de yargı paketleri ile uzlaştırma ve ön ödeme kapsamına giren ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilebilecek suçların sayısının artırılması olduğu düşünülmektedir. Zira bu kapsamdaki suçlar, ağırlıklı olarak çocuk mahkemelerinin görevine girmektedir. Çocuk ağır ceza mahkemelerine gelen dosya sayısının ise çocuk mahkemelerinin aksine katlanarak artması, ivedilikle önlem alınması gerektiğini resmetmektedir.

Çocukların mağdur olarak yer aldığı dosyalar, güvenlik birimlerine geliş nedenine göre çocukların karıştığı olaylarda en fazla sayıya sahipken, bunu suçta sürüklenme ve bilgisine başvurma izlemektedir. Bu durum, çocukların suç teşkil eden eyleme doğrudan muhatap olma oranının ciddi bir toplumsal mesele olduğunu gözler önüne sermektedir.

Cinsiyete göre çocukların karıştığı olay sayılarına ilişkin hem erkek hem de kadın verilerinde dalgalanmalar olmakla birlikte eğilim artış yönündedir. Özellikle pandemide dosya sayılarında ciddi bir düşüşün yaşandığı ve kapanma sürecinin işlenen suç sayısını azalttığı ortadadır. Buna rağmen hâlihazırdaki artışa yönelik eğilim, adli süreçler ile temas eden çocukların sayısının her geçen gün arttığına işaret etmektedir. Verilerden çıkarılan bir diğer sonuç, erkek çocukların her zaman daha çok suçta sürüklendiğidir. Zira her yıl erkek çocuklarının karıştığı olay sayısı kız çocuklarının karışıklarının yaklaşık iki katıdır. Bu durumda fiziksel ve genetik özelliklerin, toplumsal kabullerin, sosyal bağların ve arkadaşlık ilişkilerinin etkisi olabileceği düşünülmektedir.

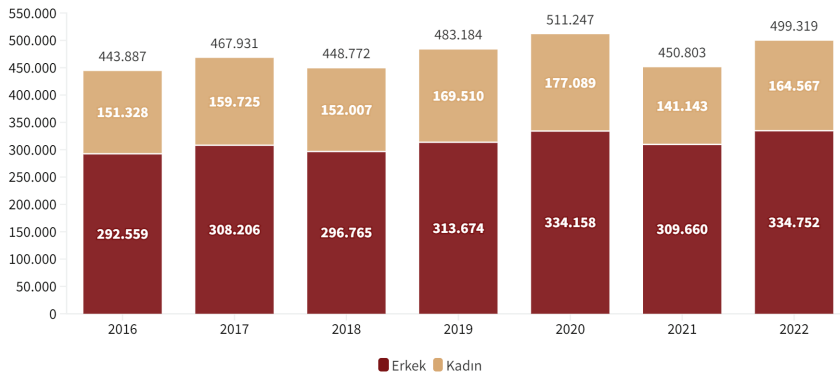
İsnat edilen suç türlerine göre güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısına ilişkin grafikte yer alan suçların tür ve yoğunluğu süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Pandemi sonrası devam eden olay sayısındaki artış eğilimi, 2022 yılında sıçrama hareketi gerçekleştirmiştir. Ancak yaralama ve hırsızlık suçları her yıl en fazla işlenen suçlar olmuştur. En fazla yaralama suçunun işlendiği ve oranın artma eğilimli olduğuna ilişkin veri, akıllara aile içi ya da toplumsal şiddetin ve akrana zorbalığının yanı sıra sosyal medyanın etkisini getirmektedir. Zira sosyal medya aracılığıyla sanal dünyaya erişen çocuklar, burada gördükleri her türlü şiddet ögesini günlük yaşamlarına ve arkadaşlık ilişkilerine aktarmaktadırlar. Bu durum işlenen suç türlerine de doğrudan yansımaktadır. Çocukların en çok karıştığı ikinci suç türünün hırsızlık olması ve grafiğin artış eğilimi göstermesi gelir adaletsizliğinin ve ekonomik refah düşüklüğünün suçta sürüklenmedeki doğrudan etkisini akıllara getirmektedir. Çocukların karıştığı olaylarda oransal olarak en çok artış ise cinsel suçlarda gerçekleşmiştir. Özellikle sosyal medya etkisi, arkadaşlık ilişkilerinin değişmesi ve çocuklar arası cinsel deneyimlerin yaygınlaşması gibi durumların bu artışa neden olduğu düşünülmektedir.

Hülasa, değerlendirmeye tabi tutulan veriler suçta sürüklenen çocuklar ve mağdur çocuk sayısının fazlalığını, bu durumun toplumsal bir mesele olduğunu ve acilen çözülmesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Kanaatimizce anılan toplumsal meselenin çözümü, toplumun bütün paydaşlarının katkısıyla sağlıklı bireylerin yetiştirilmesidir. Bu bağlamda, temel olarak çocukları suçta sürükleyen nedenlere yönelik kalıcı önlemler uygulamaya geçirmeli, eğitim-öğretim süreçlerinde gerekli tedbirler alınmalı ve nihayetinde suçta sürüklenen çocukların ıslah edilerek topluma geri kazandırılması amaçlanmalıdır. Sağlıklı çocuk, sağlıklı birey, sağlıklı aile ve sağlıklı toplum temelli çalışmalar yapılarak çocukların -mağdur ya da suçta sürüklenen çocuklar fark etmeksizin- adli mercilerle olan temasının minimize edilmesi, sosyal politikanın birinci önceliği olmalıdır.

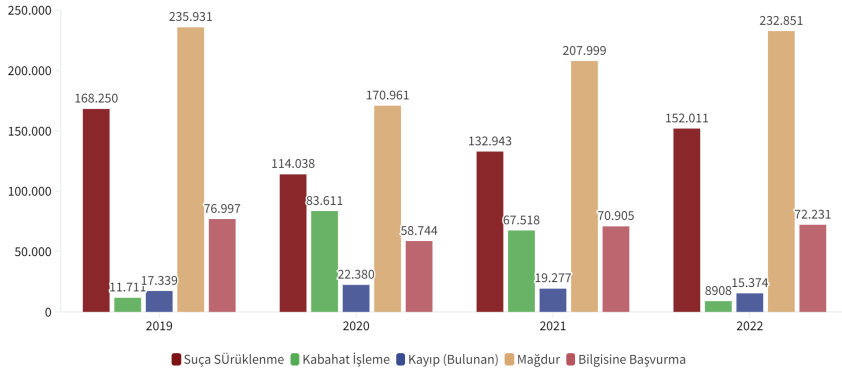
Şekil 101. Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuklar (% , 2015-2022)

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri 2022.

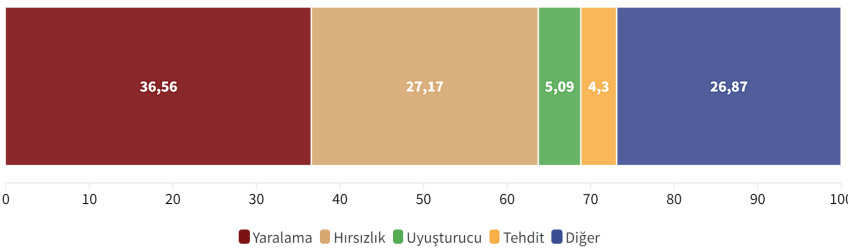
Şekil 102. Cinsiyete Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı (2022)

Kaynak: TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri 2022.

Şekil 103. Geliş Nedenine Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı (2022)

Kaynak: TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri 2022.

Şekil 104. Suça Sürüklenen Çocuklara İsnat Edilen Suç Türü Dağılımı (% , 2021)

Kaynak: TÜİK, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri 2022.

Hukuk Eğitimi

Elyesa Koytak

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Hukuk fakülteleri son on yılda hızla genişledi ve bu genişleme hukuk meslekleri mensupları arasında birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Öncelikle bu genişlemenin hukuk eğitimine özgü olmadığını; yükseköğretimin 2000'lerin sonundan itibaren genişlemesinin olağan bir parçası olduğunu hatırlamakta fayda var. Hukuk fakültesi açmak şüphesiz sözcülemi tıp fakültesi açmaktan daha kolay, daha masrafsız ve vakıf üniversiteleri için bilhassa avantajlı. Bununla birlikte mesele hukuk eğitiminin genişlemesi değil, içerik planlaması, kalite denetimi, akademik kadro yetkinliği ve diploma çıktılarının takibinde düğümleniyor.

Bu noktada, ülkemizde hukuk eğitiminin kalitesine dair bir ölçüm ve sıralama sunan güncel tek bir kaynak var. Barolar Birliği'nin 2017'de yaptığı bir çalışmaya göre "en iyi 10 hukuk fakültesi" sırası şöyle: İstanbul, Ankara, Marmara, Dokuz Eylül, Gazi, Galatasaray, Hacettepe, Bahçeşehir, Anadolu, İstanbul Bilgi üniversiteleri (Türkiye Barolar Birliği, 2017). Akademik kadro, kütüphane imkanları, eğitim-öğretim programları ve akademik yayın ve performans gibi başlıklarda hazırlanan puantaj Barolar Birliği'nin ilgili sayfasından incelenebilir.

Listede kamu üniversitelerinin ilk sıralarda yer alması dikkat çekiyor. "Köklü ekol" olarak anılan bu eski fakültelerde birçok alanda yetkin ve geniş akademik kadroların bulunduğu yadsınamaz. Ancak tam da bu üniversitelerin kontenjanlarının devasa olduğunu ve her sene dolduğunu düşündüğümüzde asıl sorulması gereken sorunun, öğrencilerin pratik beceri ve yetkinliklerinin bu kitlesel eğitim bağlamında ne kadar geliştiği olduğunu fark ederiz.

Bir diğer ifadeyle, akademik personelin yetkinliği, kurumsal gelenek ve itimat, kütüphane kaynakları gibi ölçütlerde ne kadar başarılı olduğu hesaplanırsa hesaplanırsın, köklü ekol fakültelerden mezunların kitabi eğitimin yanı sıra bilhassa avukatlık söz konusu olduğunda sürekli değişen ve genişleyen bir mesleki pratik dünyasına ne kadar hazırlanabildiğini sorgulamak gerekir.

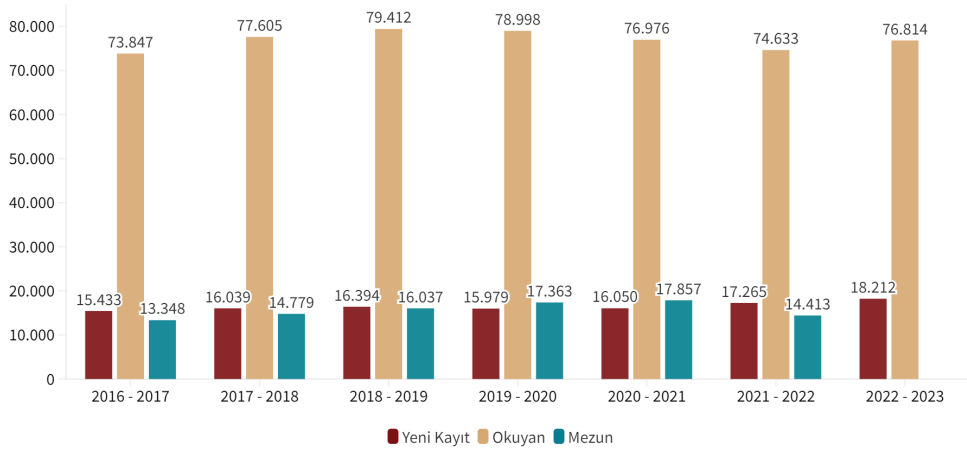
Nitekim avukatlar arasında yaygın kabullerden biri, hukuk fakültesindeki eğitimin avukat yetiştirmek yerine "hukukçu bakışı" veya "hukuk nosyonu" kazandırdığı yönündedir. Nosyon denilen

bu mesleki norm, hukuk fakültesi mezununun, mesleki statüsü ve görevi ne olursa olsun önüne gelen hukuki meseleyi hangi kaynağa giderek, hangi usulle ve perspektifle çözeceğine dair temel bir içselleştirilmiş yatınlığa işaret eder. Nosyon bir yandan nesnel olarak ölçülemez, diğer yandan hangi hukuk fakültesinden mezun olduğuna göre ne kadar hukuk nosyonu, becerisi veya potansiyeline sahip olduğuna dair avukatlık piyasasında yerleşik ve yaygın kanaat ve kabuller vardır (Koytak, 2022).

Tam bu noktada vakıf üniversitelerinin hukuk fakültelerine dair tartışmalar devreye girer (Öztoprak-Sağır, 2010). Tıpkı "köklü ekol" olan kamu üniversiteleriyle yeni açılan ve çoğunlukla Anadolu şehirlerindeki hukuk fakülteleri arasında nitelik yönünden bir fark olduğu kanaatinin yerleşmiş olması gibi, vakıf üniversitelerinin imajı da ikiye ayrılır: Bir yanda Koç, Bahçeşehir, Bilkent, Yeditepe, İstanbul Bilgi gibi muteber vakıf üniversiteleri vardır. Diğer yanda ise, görece daha küçük ve itibarı zayıf üniversiteler vardır.

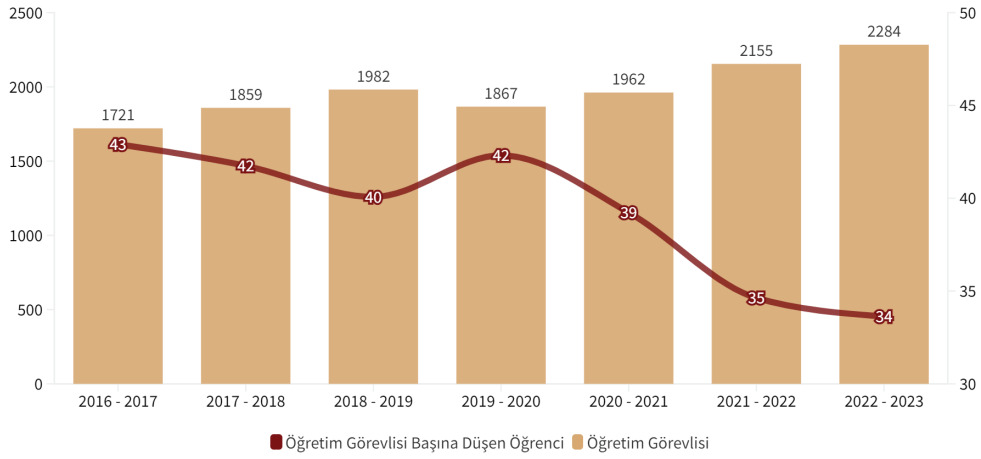
Bu ayrımı çok daha net şekilde esasen YKS yerleştirme sıralamalarında görürüz (YÖK, 2023). İlk grupta olanların tam burslu programları her zaman en başarılı öğrencileri çeker. İngilizce eğitiminin yanı sıra üniversitenin özel sektör ve network odaklı ekosistemi, hukuk diplomasının işgücü piyasalarındaki karşılığını artıran avantajlardır.

Bütün bu tartışmalar, hukuk eğitiminin genel anlamda kitleselleşirken daha yakından bakınca hem kamu hem vakıf üniversiteleri arasında yeni statü ayrımlarının oluşumuna sahne olduğunu gösterir. Hukuk diplomasının iş görüşmesindeki etkisini belirlediği gibi hukuk profesyonelinin kariyer güzergahlarını da şekillendiren bu statü ayrımlarının bir yanıyla önüne geçilmesi zordur. Ancak diğer yanıyla, hukuk gibi bütün toplumun en nitelikli şekilde erişmesi gereken bir hizmet ve sektör söz konusu olduğunda, hukuk mezunlarının asgari seviyede ortak bilgi ve beceriyle donanmış şekilde mesleğe girmesi beklenmelidir. Bu da hukuk eğitimini sadece sayısal genişlemesinden hayıflanarak değil, kaliteyi artırma yönünde düşünmekle mümkün olabilir.

Şekil 105. Hukuk Fakülteleri Öğrenci Sayısı (2016-2022)

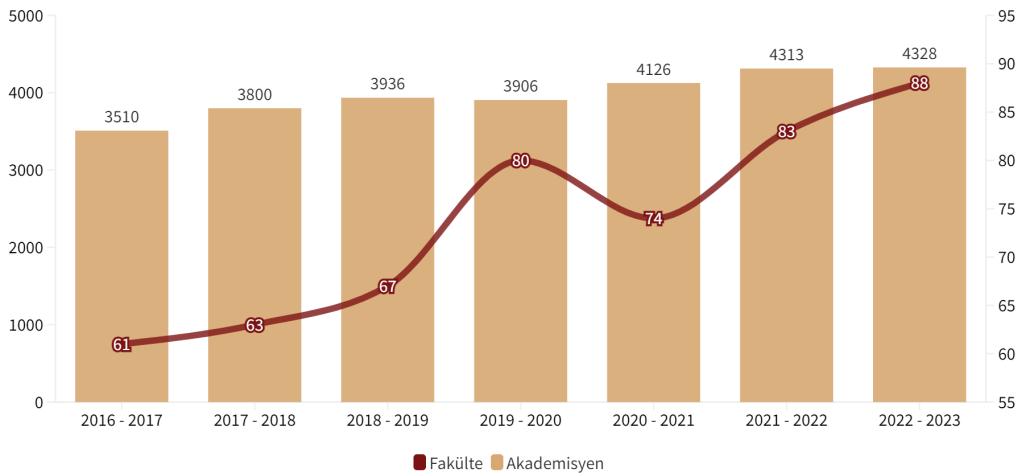
Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023.

Şekil 106. Hukuk Fakültelerindeki Akademisyen ve Öğretim Görevlisi Başına Düşen Öğrenci Sayısı (2016 - 2021)

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023.

Not: Bu veri profesör doçent, doktor öğretim üyesi ve öğretim görevlisi toplam sayısını içermektedir. Araştırma görevlisi sayısı buna dahil değildir.

Şekil 107. Hukuk Fakültesi ve Akademisyen Sayısı (2016-2022)

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023.

Hukukun Üstünlüğü Endeksi – Türkiye

Talha Erdoğan

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

Türkiye’de hukuk alanının durumunu irdelerken ulusal veriler resmin bir kısmını göstermektedir. Kalan eksik parçayı tamamlayabilmek için diğer ülkelerle birlikte Türkiye’yi ele alan uluslararası bir perspektife ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye gibi aslında uluslararası düzeyde de bu yaklaşıma sahip çalışma sayısı azdır. Hukuk İzleme Raporu 2022’ye zenginlik katması için uzun yıllardır ülkelerin hukuki durumunu karşılaştırmalı olarak ele alan sınırlı sayıda çalışmadan birisi, World Justice Project (WJP) tarafından yıllık olarak hazırlanan Hukukun Üstünlüğü Endeksi 2022 (Rule of Law Index 2022) verileri ele alınacaktır.

2006 yılında Amerikan Barolar Birliği (ABA) öncülüğünde kurulan WJP, daha sonra bağımsız bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmüştür. WJP’nin kurucuları, uzun yıllar Microsoft’un baş hukuk müşaviri/avukatı olarak görev yapan eski ABA Başkanlarından William H. Neukom ve yine eski ABA Başkanlarından olan William C. Hubbard’dır. WJP’nin yönetim ve onur kurullarında ise çok sayıda eski devlet başkanı, başbakan, bakan; emekli bürokrat ve yüksek mahkeme başkanı; uluslararası örgüt yöneticisi ve akademisyen yer almaktadır. WJP’nin arka planını bilerek, oldukça sistematik ve değerli çıktılar sunan bu endekse ihtiyat payı bırakarak yaklaşmak gerekmektedir. Raporumuz özelinde ise küresel düzeyde güçlü bir iletişim ağına sahip bu organizasyon tarafından sunulan veriler ve değerlendirmeler, Türkiye’nin dışarıdan bakan bir göz tarafından nasıl konumlandırıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Endekste ülkelerin durumu değerlendirilirken sekiz temel gösterge ve bunların alt bileşenleri esas alınmaktadır: (1) Hükümet gücünün sınırlandırılması, (2) Yolsuzlukla mücadele, (3) Açık hükümet, (4) Temel hak ve özgürlükler, (5) Kamu düzeni ve güvenliği, (6) Kolluk faaliyetleri, (7) Hukuk yargılamasında adalet, (8) Ceza yargılamasında adalet

. Endeksin geneline bakıldığında, incelemeye konu edilen 140 ülkenin genelinde hukukun üstünlüğü¹ kriterleri açısından genel bir gerileme hali görülmektedir. Son beş yılda ülkelerin %61’i kriterler açısından gerilerken, %39’unda iyileşme mevcuttur. Bu seyre paralel olarak geçen yıllar içerisinde ülkelerin pandemi öncesinde başlayan otoriterleşme eğilimi güçlenirken temel hak ve özgürlüklerin uğradığı erozyon daha geniş bir alana yayılmaktadır.

Endeksin 2015-2022 yılları arasındaki değişim grafiğine göre Türkiye, en çok gerileme yaşayan Brezilya, Meksika, Venezuela, Mısır, Rusya, İran,

Etiyopya gibi ülkeler arasında yer almaktadır. 2021-2022 yılları arasındaki değişim grafiği ise Türkiye açısından gerilemenin azalarak da olsa devam ettiğine işaret etmektedir. Endekste ülkeler küresel, bölgesel ve gelir grubuna göre üç düzeyde ayrıca sıralanmaktadır. 2022 yılı itibarıyla genel endeks skoru 0,42 olan Türkiye, küresel sıralamada 140 ülke içerisinde 116. sırada yer almaktadır. 2015 yılında genel endeks skoru 0,46 olan Türkiye, 102 ülke arasında 80. sırada yer almaktaydı. Bölgesel olarak, Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesi’nde konumlandırılan Türkiye, 2015’te 13 ülke² arasında 12. sırada yer alırken, 2022’de 14 ülkenin³ sonuncusu konumuna gerilemiştir. Üst orta gelir grubunda, 2015’te 31 ülke içinde 29. sıradaki Türkiye, 2022’de 42 ülke içinde 40. sırada yer almaktadır.

Türkiye özelindeki verilere bakıldığında genel görünüm itibarıyla, 2015-2022 yılları arasında kamu düzeni ve güvenliği haricinde diğer tüm göstergeler açısından gerileme yaşanmıştır. 2015-2022 arasında en fazla gerilemenin bulunduğu gösterge ise hükümet gücünün sınırlandırılmasıdır. Bu göstergenin alt bileşenleri olarak özellikle, hükümet gücünün yargı dışı bağımsız denetim mekanizmalarınca (insan hakları ve ombudsmanlık kurumları gibi) yeterince sınırlandırılmaması, görevi kötüye kullanan kamu görevlilerine yaptırım uygulanmaması ve hükümet gücü üzerinde sivil toplum denetiminin zayıflığı öne çıkmaktadır. Tüm gösterge alt bileşenleri arasında en sorunlu olanı ise, ceza adaleti altında yer alan ceza yargılamalarının hükümet ve siyaset etkisinden bağımsız kılınmamasıdır. Bunlara ek olarak yine alt bileşenlerde; yasama mensuplarının karıştığı yolsuzluk faaliyetleri, kolluk faaliyetlerinin hukuka uygunluğu, hukuk davalarına hükümet ve siyasetin müdahalesi ile din ve vicdan özgürlüğü en sorunlu alanlar olarak öne çıkmaktadır (Hukukun Üstünlüğü Endeksi 2022, s.167).

Türkiye’nin hukuk alanındaki konumunu farklı ülkeler ile mukayese ederek belirlemeye yönelik çalışmalar, sorunlara daha geniş açıdan bakma imkanı sunmaktadır. Farklı ülkelerle benzeşen veya farklılaşan yönlerin tespiti ve trendlerin izlenebilir hale gelmesi; beklentiler ve çözüm önerilerine daha gerçekçi bir zemin kazandıracaktır. Ayrıca WJP, hukuk alanının tematik göstergeler etrafında izlenmesine yönelik iyi bir örnek sunmaktadır. Türkiye’de hukuk alanının sorunları kanaat ve izlenimlerin ötesinde rasyonel bir zeminde irdelenmek isteniyorsa, resmî kurumlarca üretilen verilerin daha nitelikli, uluslararası perspektife sahip ve anlamlı çıktılar üretir halde sunulması gerekmektedir.

- 1 “Rule of law” kavramının Türkçe karşılığı olarak, endeksin bağlamı dikkate alınarak “hukuk devleti” yerine “hukukun üstünlüğü” ifadesi tercih edilmiştir.
- 2 Sırasıyla bu ülkeler: Gürcistan, Malezya, Kuzey Makedonya, Belarus, Arnavutluk, Sırbistan, Kazakistan, Moldova, Ukrayna, Kırgızistan, Rusya, Türkiye ve Özbekistan.
- 3 Sırasıyla bu ülkeler: Gürcistan, Kosova, Kuzey Makedonya, Kazakistan, Moldova, Bosna Hersek, Ukrayna, Özbekistan, Sırbistan, Arnavutluk, Belarus, Kırgızistan, Rusya ve Türkiye.

Hukuk ve Ekonomi

Türkiye'de Hukuk ve Ekonomi

Ekonomik Değişimlerin Vergi Hukukuna Etkisi

Dijital Ekonomi ve Veri Güvenliği

Bankacılık ve Finans Kurumları

Türkiye’de Hukuk ve Ekonomi

Halil İbrahim Sarıoğlu

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi

Hukuk ve Ekonomiye Genel Bakış

Hukukun sadece normlardan ibaret olmadığı, sosyal ve ekonomik gerçekliğe dayandığı tartışmasıdır. Hayatın hiçbir alanında hukuktan “kurtuluş” mümkün olmadığı gibi, sosyal ve ekonomik olayların da hukukun ilgi alanı dışında kalması düşünülemez. Nitekim “hukuk ve ekonomi” (law and economics) disiplini, bu iki alanın bir kesişme alanı olarak giderek daha fazla ilgiye mazhar olmaktadır.

Hukukla toplum ve ekonomi ilişkisi 20. yüzyılda devlet-piyasa ilişkisinde şekillenmiştir. Bir yandan 1929 Buhranı’ndan çıkış yolu olarak efektif talebin artırılması için kamunun ekonomiye müdahalesini işaret eden Keynesyen makro model, diğer yandan modern anayasalarda yer alan “sosyal haklar” ekonomiye devlet müdahalesinin artmasına yol açmıştır. Savaş ekonomisi dönemleri dışında (ve yanında) devlet, özel sektörün girmedikleri veya giremediği alanlarda kamusal mal ve hizmet üreticisi olarak piyasayı belirleyici konuma gelmiştir. Refah devleti anlayışının yüklediği ekonomik görevler, devleti son yüzyılda tartışmasız bir şekilde ekonomik hayatın en önemli aktörü haline getirmiştir.

Liberal iktisat düşüncesinin temelinde yer alan “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” mottosundaki “bırakınız” talebi devlete

ve özellikle yasakoyuculara yönelik olsa da günümüzde deregülasyon olarak formüle edilen ve bu kez küresel düzeyde savunulan kavram ile gerçekte, kuralların kaldırılması/ olmaması değil yeniden belirlenmesi (reregulation); küreselleşmeden en çok yararlananların görüşlerine ve menfaatlerine uygun olarak şekillenmesi kastedilmektedir.

Ulus devletlerin kendilerini ve vatandaşlarını korumak amacıyla yaptığı kurumsal ve hukuki düzenlemelerin, bu korumayı bertaraf edecek biçimde yeniden şekillenmesi yönünde küresel güçler tarafından yoğun bir baskı vardır. Bu girişimlerinin başarılı olmadığı yerlerde çokuluslu şirketlerin kendi şirket kodlarını (corporate codes of conduct) gittikleri ülkelere taşıma ve emredici düzenlemelere alternatif bir hukuk normu (soft law) haline getirme çabaları yoğunlaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırım ve sermaye çekme kısıcındaki gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye de kırk yılı aşkın bir süredir bu sıkıntıları yaşamaktadır.

24 Ocak 1980 ve Sonrasında Hukuk

1980’li ve 90’lı yıllarda Türk ekonomisinin dünya piyasalarına entegrasyonu amacıyla iktisat ve maliye politikalarında değişikliğe gidilerek ithal ikamesi yerine ihracata dayalı

kalkınma stratejisi benimsenmiş, bu doğrultuda her alanda hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) kuruluş dönemlerinde olduğu gibi kaldırılmasında da araç olarak hukuktan yararlanılmıştır. Özelleştirme politikalarıyla özel sektörün ekonomideki payını artıran devlet, özel hukuk alanını da genişletmiştir. Ekonomik ilişkilerde kuralların belirlenmesini büyük ölçüde taraflara bırakarak sahip olduğu yasa-yetkisini sınırlayan devletin yargı yetkisinden de kısmen feragat etmesi istenmiştir. Nitekim bu dönemde yaşanan küresel, bölgesel ve Türk ekonomisine özgü krizlerden çıkış için özel hukuk alanına devlet müdahaleleri artmış, uluslararası ekonomik aktörler ulus-devletlerden “yeni kurallar ve kurullar” talep etmiş, uluslararası özel tahkim dayatmalarında bulunmuşlardır.

Bir yandan dünyaya açılması istenen ancak henüz emekleme döneminde olan yerli sanayici ve ihracatçılar yasalarla teşvik edilirken, hammadde ve aramal maliyetlerini azaltmak için düşük tutulan kur, ithalatın ucuzlamasına ve yerli üreticinin dünya piyasalarında tutunmak şöyle dursun, gümrük vergilerindeki indirimler yüzünden iç piyasayı küresel üreticilere kaptırmasına neden olmuştur. Zamanla belirli alanlarda uluslararası rekabet gücü elde eden sanayicinin yatırım finansman ihtiyacı her dönemde çok yüksek olmuştur. Uluslararası para piyasalarından ucuz finansman dönemlerinde alınan kredilerin orta vadede sonuç alınacak girişimler yerine büyük ölçüde altyapı yatırımlarına harcanması gibi sebeplerle büyüyen dış borçların borçlanma maliyetlerine yansması ve risk priminin yükselmesi ekonomi yönetiminin temel sorunlarından biri haline gelmiştir.

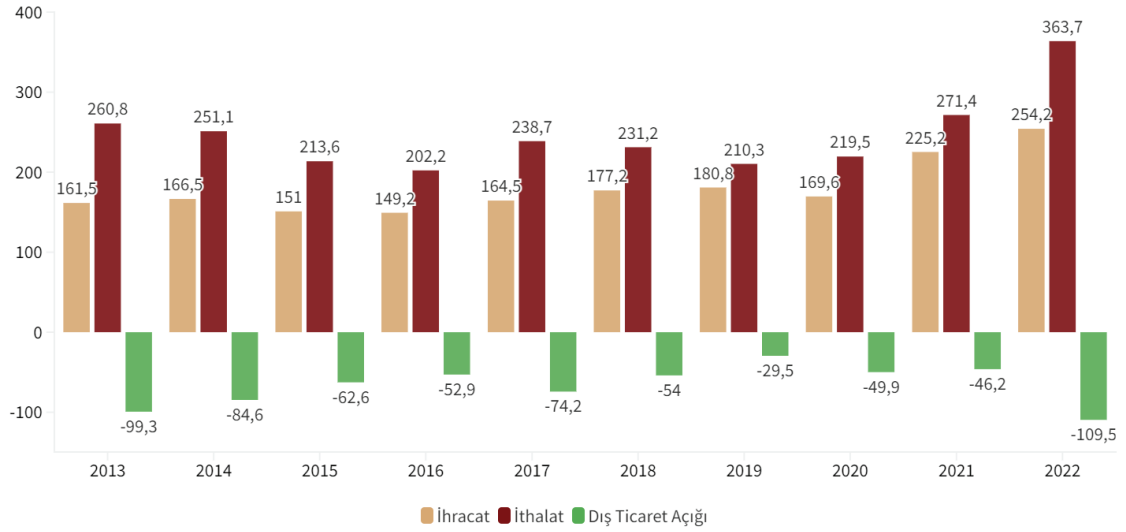
Çeşitli sebeplerle devletin ekonomideki payı ve Türk ekonomisinin dışa bağımlılığı tüm çabalara rağmen azalmamıştır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkileri kadar iç hukuk düzenine de yansımıştır. Yapılan idari tasarruf hataları, doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için kamunun ekonomi üzerinde belirleyici etkisinin olmadığını ve ekonominin kendi kurallarına göre işlediğini göstermek üzere oluşturulan çok sayıda üst kurulun (SPK, BDDK, EPDK gibi) etkinliğinin sorgulanmasına ve ekonomi yönetimine olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır.

Türkiye’de Ekonomi ve Hukukun Güncel Durumu

Arz Yönlü Sorunlar

Tüm dünyayı ve ekonomileri derinden etkileyerek büyük kayıplara yol açan COVID-19 salgını sönümlenmesine rağmen, yarattığı kriz ve ekonomik daralma devam etmiş, Türkiye piyasayı canlandırmak için arz yönlü tedbirler almıştır. Hem COVID-19 salgını hem de süregiden Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle küresel tedarik zincirindeki aksamalar bazı sektörlerde hammadde ve ara malların teminini zorlaştırdığından ve dolayısıyla fiyatları yükselttiğinden üretim daralmış, üretimi ithalata bağlı ihrac ürünler pahalalmış, buna karşılık ithalat ucuzladığından azalma eğilimine giren dış ticaret açığı rekor seviyede yükselmiştir. Ertelenen arzlar nedeniyle başta konut ve otomotiv olmak üzere birçok sektörde talep birikmesi yaşanmıştır.

Salgın döneminde, bir yandan kapanma kaynaklı mal ve hizmet arzındaki azalmanın firmalar üzerindeki yükünü azaltılmak, diğer

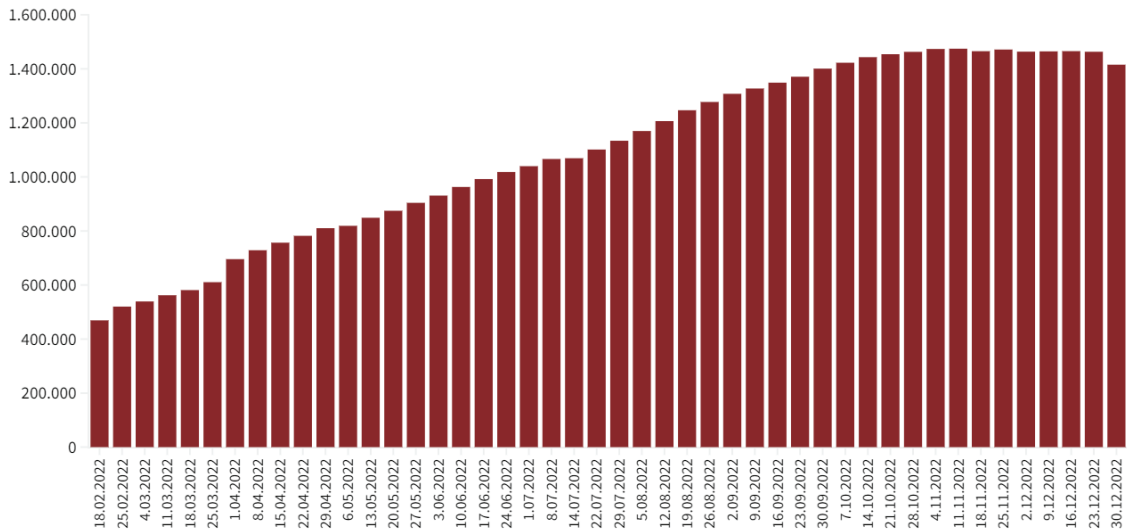

Şekil 109. Dış Ticaret Dengesi (Milyar USD, 2013-2022)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Temmuz 2023.

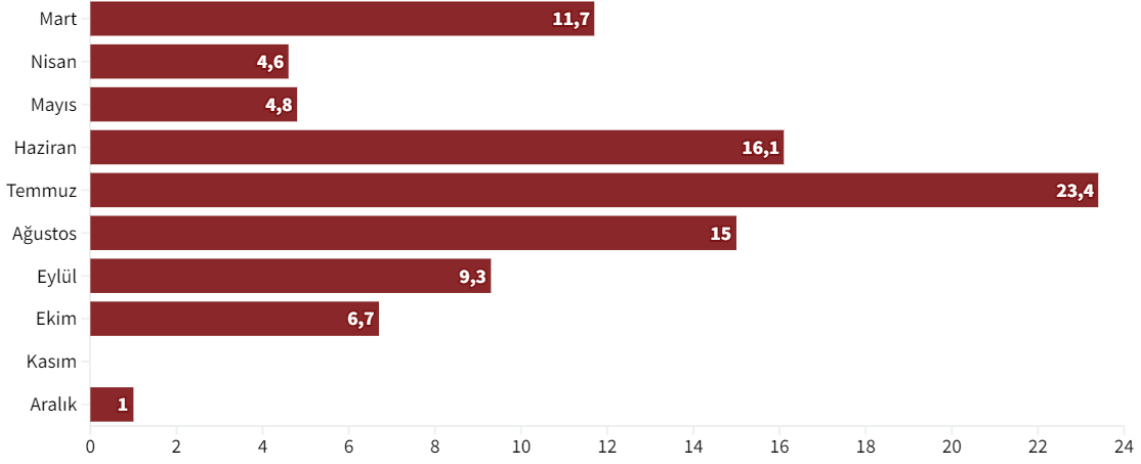
yandan ekonomik durgunluğu önlemek için çalışanlara işsizlik sigortası ve kısa çalışma ödeneği gibi doğrudan destekler artırılmıştır. Tüketici kredilerinin de arttığı bu parasal genişleme döneminde, biriken taleplerin yarattığı fiyat baskısını azaltmak ve tüketicinin korunması amacıyla, üretimin teşviki ve ithalatın kontrol altına alınabilmesi için düzenlemeler yapılmıştır.

Yüksek büyüme potansiyeline rağmen yatırımlar için gereken finansmanın yurtiçi tasarruflardan sağlanamaması ve dış borçların döndürülebilmesi için gereken borçlanma ihtiyacı, uluslararası piyasalardan yabancı sermaye arayışını (ve finansman maliyetini) artırmıştır. Türk lirasının değerinin hızla değer kaybetmesi de bu bağlamda gerçekleşmiştir. 2022 yılında bu baskı artarak sürmüştür.

Şekil 110. Kur Korumalı TL Mevduat ve Katılma Hesapları (Milyon TL, 2022)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankacılık Sektörü Verileri, Haftalık Bülten.

Şekil 111. Kur Korumalı Mevduat Maliyeti (Milyar TL, 2022)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

TCMB kaynaklarının dış borç ödemeleri ve ithalatın sürdürülebilmesi için kullanıldığı bu dönemde, özellikle iç piyasada düşük faiz politikasının yarattığı döviz taleplerini karşılamak üzere devreye sokulan yeni finansal enstrüman, Kur Korumalı Vadeli TL Mevduat Hesabı, 2022 yılında yaklaşık 370 milyar TL'den 1.4 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Kur yükselişine karşı düşünülen bu tedbirin etkinli-

ğinin sınırlı olması, TL cinsinden maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır.

Arzdaki daralmaya karşı Merkez Bankası üzerinden yapılan bu hukuki ve idari müdahalelerin liberal iktisat anlayışı ve Merkez Bankasının bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmadığı eleştirileri sıkça yapılmıştır. Türkiye'nin bu dönemde para politikası ve uygulamaları henüz döviz kurunun yükselişini telafi etmiş görünmemektedir.

Tablo 1. Merkezi Yönetim Borç Stoku (Milyar TL)

Yıl	İç Borç			Dış Borç	Toplam Dövizli Borç	Toplam M.Y. Borç Stoku	Borçta Dolarizasyon (%)
	TL	Döviz	Toplam				
2013	403	0	403	183,2	183,2	586,2	31,3
2014	414,6	0	414,6	107,9	197,9	612,5	32,3
2015	440,1	0	440,1	238,1	238,1	678,2	35,1
2016	468,6	0	468,6	201,3	291,3	780	38,3
2017	535,1	0,4	535,4	341	341,3	876,5	39
2018	580,3	5,9	588,1	481	486,8	1.067,10	45,6
2019	688,5	86,5	755,1	574	880,5	1.329,10	49,7
2020	794,4	265,9	1.060,40	752,5	1.018,40	1.812,80	56,20
2021	933,2	388	1.321,20	1.426,60	1.814,60	2.747,80	66,00
2022	1.392,10	513,2	1.905,30	2.128,90	2.642,10	4.034,20	65,50

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Bu dönemde dünyada artan emtia ve enerji maliyeti yanında dağıtım problemleri, Türkiye’de de genel olarak arzın daralmasına, maliyetlerin aşırı yükselmesine sebep olmuştur. Devletin bu alana müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiş, “piyasaya müdahale” niteliğinde düzenlemeler yapılmıştır. Enerji maliyetlerinin fiyatlara etkisini sınırlayacak şekilde vergi ve tavan fiyat uygulaması yapılarak bazı mallarda ihraç kısıtlamasına gidilmiştir. Bu dönemde birçok üretim kalemine girdi olan akaryakıt fiyatlarındaki değişim dikkat çekicidir.

2023 seçimleri öncesi kamu harcamaları ve kamu bankalarınca kullanılan krediler artmış, artan para arzının tüketim harcamalarına etkisi istenenden yüksek gerçekleşmiştir. Mal piyasalarında arzın sınırlı olması yüzünden talep enflasyonu hızlanmış, sabit gelirlerin korunması için artırılan asgari ücret, transfer harcamaları ve kamu sosyal yardımları ücret-fiyat sarmalına neden olmuştur. Arzlardaki spekülasyon daralmalarla birlikte yaşanan beklenti enflasyonu, piyasaya müdahale taleplerini yükseltmiştir. Üretici-tüke-

tici fiyatları ile arasında uçurum artmış, gıda fiyatları artışı dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Bu alandaki düzenlemelerin ve denetimlerin yetersiz kaldığı görülmüştür.

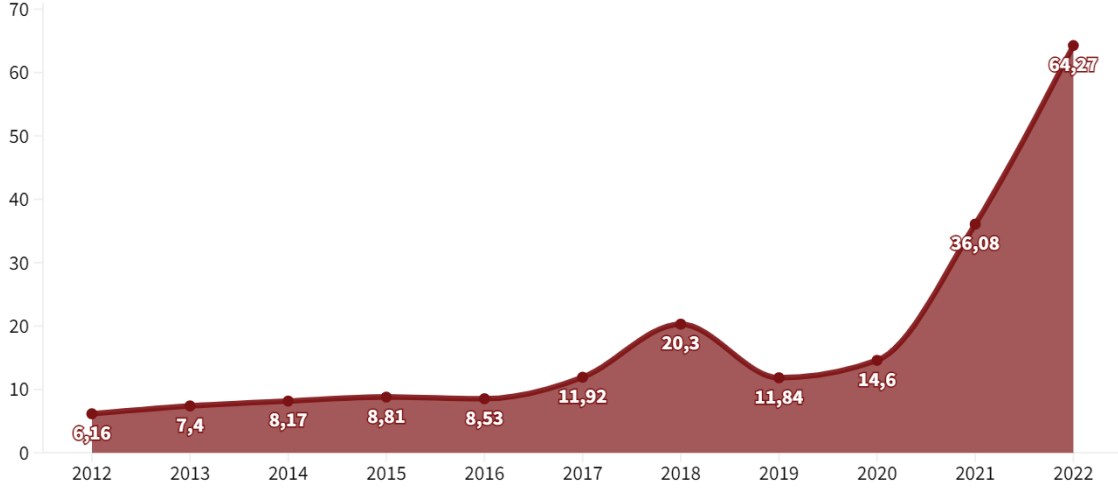
Talep Yönlü Sorunlar

Bu dönemde arz yönlü sorunların yanı sıra talep yönlü sorunların da birbirini tetiklediği söylenmelidir. Gevşek para politikasının artırdığı talebin ekonomik canlanmaya yaptığı olumlu katkı, yarattığı enflasyonist etkiden büyük olmuştur. Talebin baskılanması için ulaşım, enerji, su gibi temel harcamalarda yapılan fiyat düzenlemelerinin etkisiyle alt gelir gruplarının hayat standardı düşmüştür. Konut kiralardaki hızlı artış da harcanabilir gelir üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu durum, ekonomik gidişatin sosyal eşitsizlikleri derinleştirdiği yönünde uyarı vermektedir.

Diğer yandan, küresel salgın sonrası artan turizm ve bölgesel savaş ve göç hareketlerinin 2022 yılında iç talep artışında önemli etkisi olmuş; ihracatın/dış taleplerin karşılanması önceliği (fiyatların içeriden daha yüksek olması) sebebiyle piyasa, iç talebe cevap ver-

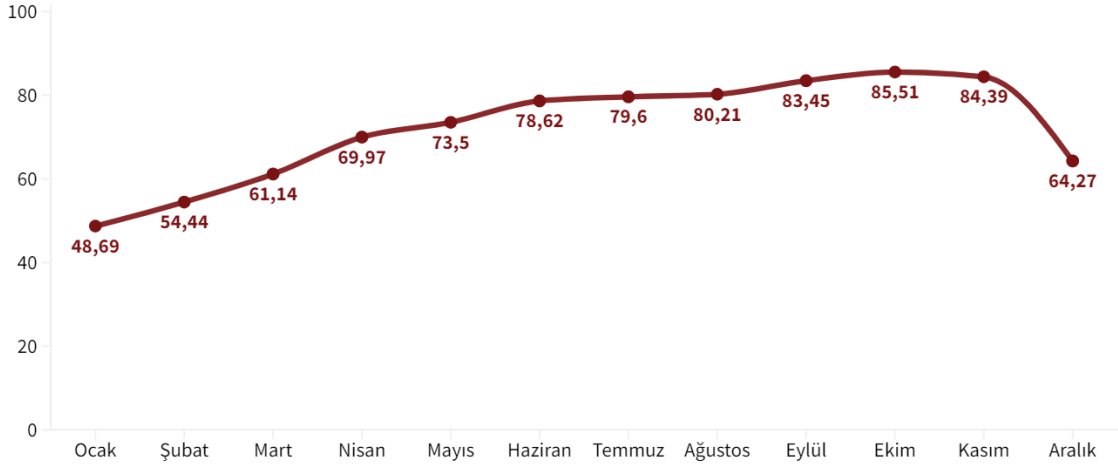
Tablo 2. Benzin Ortalama Fiyat Oluşumu (TL/LT, İstanbul Avrupa Yakası, 2015-2023)

Yıl	Ürün Fiyatı	Toplam Vergi	Nihai Satış Fiyatı	Vergi Oranı
2015	1,17	2,86	4,49	63,6971
2016	1,08	2,93	4,50	65,11111
2017	1,54	3,18	5,26	60,456274
2018	2,445	3,158	6,219	50,779868
2019	2,602	3,355	6,689	50,156974
2020	2,055	3,467	6,347	54,624232
2021	4,579	2,245	7,852	28,591442
2022	12,55	5,516	20,083	27,466016
2023 (Temmuz)	17,818	10,109	30,637	32,996051

Şekil 112. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (Yıllık % Değişim, 2012-2022)

Kaynak: TCMB, Tüketici Fiyat Endeksi.

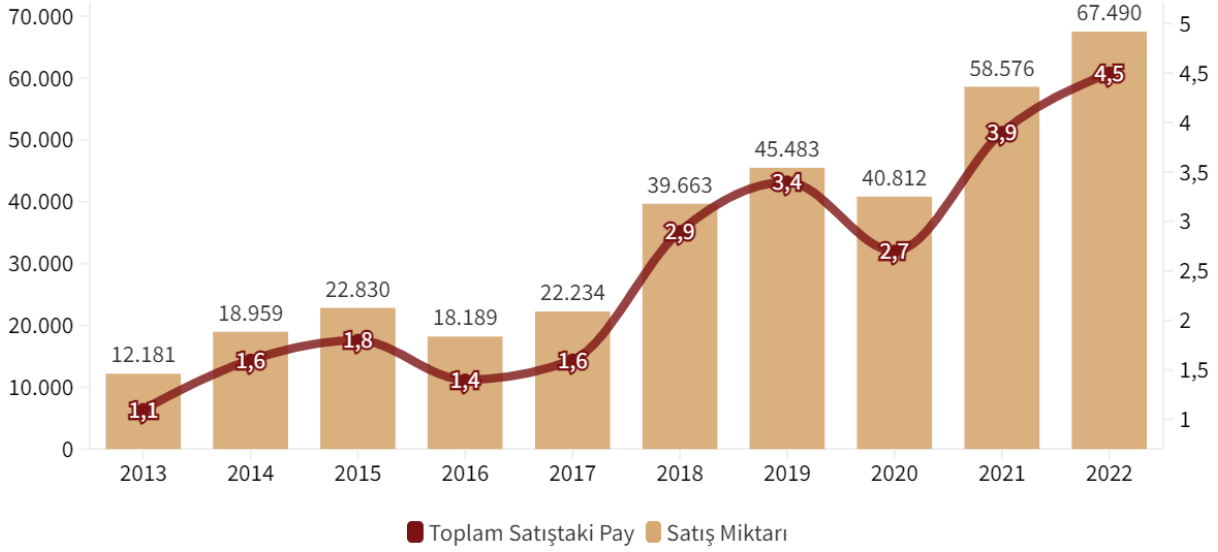

Şekil 113. Türkiye'de Aylık Enflasyon Oranları (Yıllık % Değişim, 2022)

Kaynak: TCMB, Tüketici Fiyat Endeksi.

mekte zorlanmıştır. Kendini sık sık hatırlatan deprem gerçeği ve yapı stokunun iyileştirilmesi ihtiyacı, kentsel dönüşüm uygulamaları, sığınmacı (göçmen) sayısının yüksekliği olağan konut talep artışını hızlandırmıştır. İnşaat maliyetlerindeki hızlı artış nedeniyle azalan konut üretimi ve yüksek kira beklentisiyle boş tutulan gayrimenkuller, kiraların da hızla yükselmesinde etken olmuş; bunlar da bu alanda yapılan ve yapılmayan hukuki dü-

zenlemeleri gündeme getirmiştir. Yabancılar konut satışının yasaklanması/kısıtlanması, kira artışlarının yıllık %25'le sınırlandırılması, kiracılık ilişkisinden doğan uyuşmazlıkların artması ve yargılama hukukuna ilişkin tartışmalar seçimlerin yaklaşmasının da artan etkisiyle kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca bu konunun sözleşme özgürlüğü ve sınırlandırılması boyutuyla değerlendirilmesi gerekir.

Şekil 114. Yabancılara Yapılan Konut Satışı ve Toplam Satıştaki Payı (2013-2022)

Kaynak: TÜİK Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2022.

Yabancıların Türkiye’de konut satın almalarının özel hukuk bakımından bir özelliği olmakla birlikte, alımlar, Türk vatandaşlığı hakkı kazanmanın bir yolu olan belli miktarda döviz Türkiye’ye getirme zorunluluğunun kazanca tahvil edildiği -hatta “vatandaşlığın ucuzlatıldığı”- eleştirilerine yol açmış; ekonomik çıkarlar için kamu hukuku düzenlemelerine ilginç bir örnek oluşturmuştur. Alıcıların uyrukluğa göre sıralamasında belirli ülke vatandaşlarının yoğunluğu, dış politika ve göç yönetimi konularıyla birlikte tartışılmasına neden olmuştur. Mesele, bu işlemlerin sadece piyasayı canlandırması ve konut fiyatlarının ve kiraların aşırı artışı boyutuyla değil, uluslararası hukuk, mütekabiliyet, milli güvenlik açısından da ele alınmalıdır.

Piyasa ekonomisi fiyatların arz ve talebe göre sağlıklı bir şekilde oluştuğu bir model olmasına rağmen, satıcıların birçok sektörde arzı yapay bir şekilde sınırlaması ve fiyat oluşumuna müdahale etmeleri, devletin tavan fiyat uygulama yetkisinin bulunup bulun-

madığını, girişim ve sözleşme özgürlüğü- nü gündeme getirmiştir. Fiyatın serbestçe oluşumuna müdahale eden tekelleşme ve kartel oluşturma konusunda liberal ekonomi yanlıları dahi devleti görevli ve yetkili saydığından, tartışma, buna yönelik hukuki düzenlemelerin meşruiyeti yerine tekelleşmenin bulunup bulunmadığı noktasında yaşanmıştır. Başta gıda olmak üzere temel ihtiyaç maddeleri fiyatlarının zincir marketler tarafından birbirine çok yakın belirlenmesi, depolarda tutulup satışa sunulmayan -hatta araziye dökülen- sebzeler, patates-soğan ve sıvıyağ fiyatları üzerinden fiyat, karaborsa, spekülasyon tartışmaları yaratmıştır. Bu da dikkatleri düzenleme ve denetleme meselesinin piyasanın sağlıklı işlemesindeki hayati önemine yoğunlaştırmıştır.

Konu aslında son gelişmelerle sınırlı ve onların yarattığı bir sorun değildir. Neo-liberal ekonomik dalganın devletin ekonomideki rolünün azaltılmasına ilişkin tezlerinin etkisiyle Türkiye’de de devlet, 1980’lerin ortasın-

dan 2000'lerin ortasına kadar yaklaşık 20-25 yıllık dönemde bir üretici olarak piyasadan büyük ölçüde çekilmiş, ancak düzenleyici (kuralları belirleyen, regülasyon yapan anlamında) ve denetleyici rolünü sürdürmesi için üst kurullar oluşturulması cihetine gidilmiştir.

Türkiye'de Ekonomiye Düzenleyen Üst Kurullar

Görev ve yetkileri kanunlarla belirlenen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) ve Sermaye Piyasası Kurulu'nda (SPK) farklı kesimlerin temsilcilerine de yer verilmekle beraber bu "bağımsız" kurulların yönetimi merkezi idare tarafından belirlenmekte; bunun sonucunda politikaları, kararları ve bunların sonuçları hükümetlere mal edilmektedir. Bu da kurulların bürokratik olmaktan çok siyasi olduğu yönünde bir izlenimi doğurmakta ve ekonomi-hukuk ilişkisinde yürütmenin etkisine dikkat çevirmektedir.

Hükümet, piyasa ekonomisi gerekleri ve piyasa denetimlerine ilişkin hukuk kuralları arasında denge kurma konusunda zorlanmıştır. 2022'de yaşanan işletmelerin hızlı ve keyfi fiyat ayarlamalarına Rekabet Kurulunun verdiği tepkinin yavaş ve yetersiz olduğu eleştirileri gelmiştir. Bu eleştirilerin hedefinin esasen hükümet olduğunu, Kurul kararlarının uygulanmasında ve etkililiğinde hukuki ve idari zaaf bulunduğunu not etmek gerekir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

2022 yılında, finansal sektörün %88,95'lik pay ile 14.744 milyar TL aktif büyüklüğe sahip kısmının denetim ve gözetiminden so-

rumlu olan BDDK, finansal sistemin güvenirliliğini artırarak finans piyasalarının doğru ve etkin çalışması amacıyla yayınladığı çok sayıda yönetmelik, tebliğ, genelge ve kararla sistem üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bankaların sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi, kredilerin sınıflandırılması ve bunlar için ayrılacak karşılıklara ilişkin usul ve esaslar bu role dahildir. Bunların yanı sıra, sermaye yeterlik oranlarının hesaplanması, konut kredilerinde ve konut teminatlı kredilerde uygulanacak kredi değer oranı ve azami kredi tutarları, Türk lirası cinsinden nakdi ticari kredilerin amacına uygun kullanılması, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum gibi sistemin yapısına ve faaliyetlerine ilişkin düzenleme ve yönlendirmelerden bahsetmek gerekir. Bu rollerin TCMB politikalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)

Kurulduğu 2001 yılından beri EPDK kendi kuruluş kanunu, Doğal Gaz Piyasası Kanunu, Petrol Piyasası Kanunu, Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu ve Elektrik Piyasası Kanunu gibi mevzuata göre iş ve işlem yapar. Elektrik, doğal gaz, petrol ve LPG'nin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, "rekabet ortamında faaliyet gösteren, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulmasını ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetim" faaliyetleri yürütür. Bunun yanı sıra, ilgili olduğu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın (ETKB) politikalarına paralel hareket ettiğini; 2022 yılında da lisanslama, yatırım, fiyatlandırma (ve bunların zamanlaması) faa-

liyetlerinde bağımsızlığının sorgulanmasına yol açacak kararlar verdiğini söyleyebiliriz. Enerji maliyetlerinin arz kaynaklı enflasyon üzerindeki etkisini sınırlamayı amaçlayan ve vergi gelirlerinin artırılmasına ilişkin hükümet politikalarının Kurulun etkinliğini azalttığı da görülmüştür.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Ekonomik büyüme için tasarrufların yatırıma yönlendirilmesi amacıyla sermaye piyasalarına çekilmesi; tüm işlemlerin güvenlik, şeffaflık, etkinlik anlayışı ile yönetilmesi; sermayenin tabana yayılması gibi gerekçeler ve hedefler, kamunun bu alana ilgisiz kalmasına imkan vermez. Kurul'un kuruluşu, oluşumu, yönetimi ve faaliyetleri hukuki düzenlemelere konu olduğu gibi, bunların kamu politikalarıyla uyumu da kamu müdahalesine yol açabilmektedir. Bir kamu hukuku tüzel kişisi olarak yatırımcıların hak ve menfaatlerini korumaya yönelik düzenlemeler yapan Kurul'un 2022 yılında çok sayıda kararla menkul kıymetler borsası, yatırım fonları, borçlanma enstrümanları üzerinde belirleyici/etkili olduğu gözlenmiştir. Kurul'un kontrol ettiği faaliyetlerin ekonomik büyüklükleri, Türkiye ekonomisi üzerindeki rolünün de göstergesi niteliğindedir.

Sosyal Devlet, Sosyal Hukuk

Sosyal devletin tanımı gereği "insan onuruna yaraşır hayat standardı" sağlanması, öncelikle maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirdiğinden, bu ilkeye yer veren anayasalarda ekonomik ve sosyal haklar önemli yer tutar. Modern anayasaların tümünde olduğu gibi Türkiye'de de 1961'den beri "sosyal devlet" ve kurumları anayasada yer almış, bunun bir konusu olarak "karma ekonomik model"

benimsenmiş ve planlı kalkınma döneminde sosyal-ekonomik haklar ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi için devletin harekete geçmesi gerekmişti. Bir başka söyleyişle, hukuk-ekonomi ilişkisi en üst hukuk normunda yer almaya başlamıştır.

1982 Anayasası da, biraz ürkek bir biçimde de olsa sosyal devletin tanımına uygun yasal ve kurumsal düzenlemelere yer vermiş ve kanun koyucu bireysel-siyasal hakları, ekonomik haklarla tamamlamasını istemiştir. Bununla birlikte sosyal devlet olarak yapabilecekleri konusunda muhtemel taleplerin önünü kesecek şekilde bir gerekçe üretme imkanı getirerek (m.65), sorumluluğun bir davaya konu olmasını engellemiştir. İmkanların kısıtlı olduğu ileri sürülerek ekonomik ve sosyal hakların hayata geçirilmesi istikametinde ancak liberal ekonomik ilkelerle uyumlu müdahaleler yapılabilecektir.

Ekonominin insan unsuruna ve emek faktörüne ilişkin düzenlemeler, nüfus politikasından ücretlere, sosyal güvenliğe çok geniş bir yelpazede yapılmaktadır. Emek arzını artırmaya, işgücüne katılma oranını ve işgücünün kalitesini yükseltmeye (bu bağlamda eğitim politikasına), işsizliğe, girişimciliğe dair uzun ve orta vadeli politikalar yanında ücret ve maaşlara, hane halkı gelirlerine, istihdam teşviklerine kadar kısa vadede sonuç alınabilecek hukuki düzenlemeler hemen her gün gündeme gelmektedir.

Türkiye'de en sık değişen mevzuat çalışma hayatı ve sosyal güvenlikle ilgilidir. Bireysel ve toplu iş ilişkilerinin temel kanunları 1960'lardan itibaren üçer kez tümüyle değiştiği gibi, sosyal güvenlikle ilgili çok sayıda kanunla kurulan parçalı yapının toparlanması için çıkarılan 5510 sayılı Kanun da -muhtelif

maddelerinde yüzlerce kez değişiklik yapılan 506 sayılı Kanun gibi- çok sayıda tadile konu olmuştur. Bunların alt mevzuatı olan idari düzenleyici işlemler de hesaba katılınca, değişiklik sayısı binlere ulaşmaktadır ve güncel mevzuatın takibi en zor alan haline gelmiştir.

Bir ekonomik kaynak olarak nüfusun tam ve etkin değerlendirilmesi için kadınların işgücüne katılması mevzuatla teşvik edilmekte, korunmaları için bazı pozitif ayrımcılıklar yapılmaktadır. Tarımda ücretsiz aile işçisi olan kadınların inşaat ve sanayide istihdamı sınırlı olmakla birlikte hizmetler sektörünün kadın istihdamına daha elverişli olması, kadınların işgücüne katılma oranını kısmen kanunların katkısıyla artırmıştır. Sanayileşmesi geç başlayan ve kesintilere uğrayan Türkiye’de, işgücünün tarımdan sanayiye, buradan hizmetler sektörüne kayması modeli Batıdakinden farklı gelişmiş, sanayi toplumu ol(a)madan hizmetler sektörünün payı %55’i aşmıştır. Son bir yıl içinde bu sektörde meydana ge-

len istihdam artışında kadınların payı erkeklerden fazladır.

Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünün yetiştirilmesi, emek arz ve talebinin buluşturulması, kişilerin vasıflarına uygun işlerde istihdamı gibi işgücü piyasası yönetimi konuları bir sosyal devlet ödevi olarak yasalarla düzenlenmekte, bu hizmetlerin yerine getirilmesi için kamu kurumları kurulmakta, büyük harcamalar yapılmaktadır. Liberal anlayışa uygun olarak bu alanın da son yıllarda özel sektöre açılmasıyla kurulan özel istihdam büroları kamu (İŞKUR) tarafından lisanslanmakta ve denetlenmektedir.

Sosyal güvenliğin bir kamu hizmeti olarak Anayasaya girmesinden önce kurulan (1945’ten itibaren) sistem de mevzuatla şekillenmiştir ve doğrularıyla yanlışlarıyla devlet tarafından sürdürülmektedir. Zaman zaman reforma tabi tutulan sisteme yapılan müdahaleler uzun vadede başka hukuki ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. 1990’ların başında emeklilik yaşının düşürülmesi

Tablo 3. Kısa Çalışma Ödeneği Miktarları ve Yararlanan Çalışan Sayısı (2013-2022)

Yıl	Kısa Çalışma Ödeneği		
	Hak Eden Kişi Sayısı	Ödeme Yapılan Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (TL)
2013	968	872	824.581
2014	66	94	74.205
2015	115	1.384	304.470
2016	733	789	1.276.589
2017	494	465	759.961
2018	1.393	4.369	3.070.784
2019	105.125	95.666	181.808.909
2020	3.743.473	3.723.097	25.565.353.975
2021	647.215	899.318	5.960.584.920
2022	70	48.984	11.382.178

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

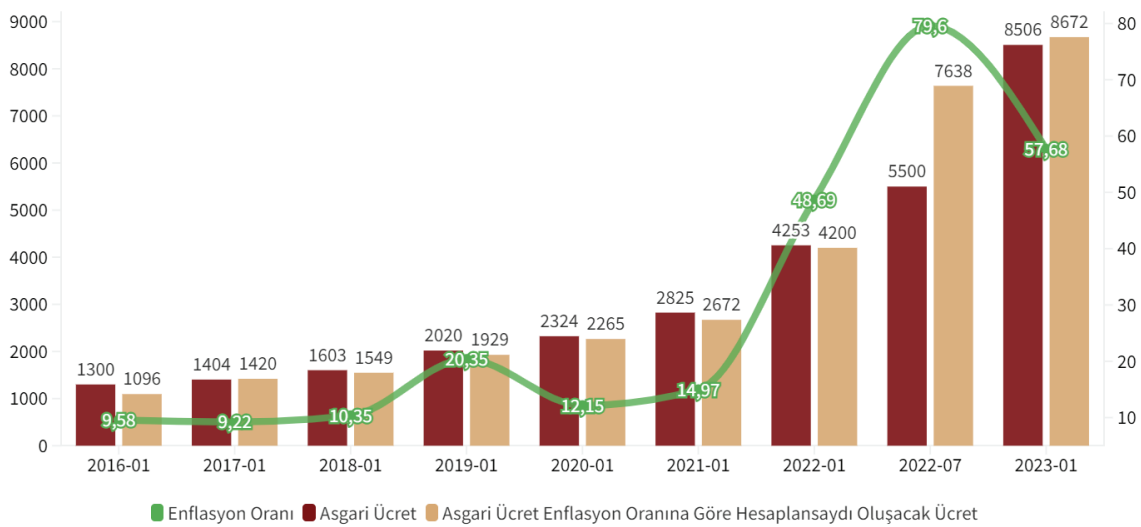
nasıl prim-ivaz ilişkisini ve aktüeryal dengeyi bozduysa, emeklilik şartlarının değiştirilmesi ve kademeli geçiş düzenlemesi de 2022 yılına damgasını vuran EYT sorununun kaynağıdır. Kanun koyucuların, kazanılmış hak yanında beklenen hak/yararı göz önünde tutmaları gereğini acı bir şekilde göstermiştir.

İşsizlik sigortası ve fon uygulamasının kamu elinde önemli bir müdahale aracı haline gelmesinin en çarpıcı örneklerinden birisi İŞKUR ve kısa çalışma ödeneği uygulamasıdır. Fonda biriken ve değerlendirilen büyük mali kaynak, yeri geldiğinde (GAP örneğindeki gibi) yatırımlara aktararak kalkınmada ve istihdam yaratmada kullanıldığı gibi, kriz ve salgın dönemlerinde istihdamın sürekliliğini sağlamada da etkin bir biçimde devreye sokulmuştur. COVID-19 salgınının etkilerinin devam ettiği dönemde fondan ödemeler de devam ettirilmiştir.

İstihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması bir sosyal refah devleti ödevi olmasının yanı sıra, düşük gelir grupları için ayrılan kamu

kaynaklarının ekonomide daha etkin biçimde kullanılmasına da imkan sağlamaktadır. İşsizliğin azaltılması için kamu tarafından yaratılan ilave istihdamın sadece gizli işsiz yarattığı “tecrübe ile sabit” olduğundan, tüm sosyal baskılara (hatta ihtiyaca) rağmen kamuda istihdam artışı sınırlı tutulmuştur. İstihdam teşvikleri özel sektör tarafından istihdam edilenlerin ücret ve sigorta primlerinde yoğunlaşmıştır.

Çok sayıda kanun onlarca yönetmelik ve kararname ve idari kararlar devletin çalışma hayatındaki düzenleyici rolü sürmektedir. İş mevzuatının sosyal koruma işlevi küreselleşmenin üretim yönetiminde getirdiği yapısal değişimler, taşeronlaşma, hizmetler sektörünün artan payı ve bunlara bağlı olarak işverenlerin talep ettiği daha az koruma ve esnek çalışma biçimlerine imkân veren bir mevzuat, kayıt dışılık gibi sebeplerle zayıflamış, Türkiye’de de 2000’li yılların başından itibaren etkili olmuştur. Çalışma ve dinlenme süreleri, iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliği

Şekil 115. Asgari Ücret ve Enflasyon Oranı Karşılaştırması (2016-2023)

Kaynak: TCMB

ği, asgari ücret, iş yargılaması, sendikacılık ve toplu pazarlık düzeninin sağlıklı işlemesi kamu müdahalesinin yoğunlaştığı alanlardır. 696 sayılı Kararname ile kamuda alt işveren işçileri ile ilgili önemli bir adım atılmakla beraber, yüzbinleri bulan taşeron işçisi doğrudan devlet tarafından istihdam edilme beklentisi içindedir.

2022 yılı yüksek enflasyon ortamında geçim sıkıntısı yaşayan sabit gelirlilerin satın alma güçlerinin kamu müdahalesi ile artırıldığı, düzeltilmeye çalışıldığı bir yıl olmuştur. Kanunda en geç 2 yılda bir belirleneceği ifade edilen asgari ücret, her yıl yenilenmekteyken bu periyot 6 aya inmiştir. Asgari ücretin enflasyon karşısında ne kadar anlamlı bir artış arz ettiği ise tartışmalıdır.

2023 seçimleri öncesi para arzını artıran politikalar ve teşvikler yanında kişisel gelirlerin

enflasyon karşısında korunması için çok sayıda müdahale ile karşılaşmıştır. Kamu görevlilerinin maaşları bütçe kanunları ile en az enflasyon oranında artırılmıştır. Sadece yasal müdahale ile yetinilmemiş, sözleşmeler de devreye sokulmuş, kamu görevlileri sendikaları ile yapılan toplu sözleşmelerde de enflasyon şartlarının dikkate aldığı görülmüştür. Kamu kesiminde -mahalli idareler dahil- sendikalarla yapılan çerçeve protokoller enflasyona paralel ücret artışları getirmiştir. Sosyal güvenlik sistemine yapılan kapsamlı müdahalenin bir parçası olarak emeklilik gelirleri yükseltilmiş/yükselme beklentisi artmıştır. Sosyal güvenlikte standart ve norm birliğinin sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemelerin maliyetinin katlanmasına yol açacak hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ekonomik ilişkiler ve olaylara bakışımız hukuka bakışımızla doğrudan ilgilidir. Sınırsız ekonomik güç peşinde bireyler ve gruplar hukuki sınırlamaları kendine engel görür. Oysa hukuk bireysel hırsları toplum yararına dizginleyerek bir düzen kurar. Ekonomi gibi ihtiyaç ve menfaatlerin iç içe geçtiği bir alanda hukukun etkisi ve rolü bu bakımdan hayatidir. Hukuk kuralları, değişim için bir araç olarak kullanıldığı gibi gerek normlar gerekse uygulanması ekonomik ve toplumsal değişimin göstergeleridir. Ekonomik ilişkiler arttıkça uyuşmazlıklar da artacaktır ancak herkesin birbirine husumet yönelttiği, davacı-davalı olduğu bir hukuki ortam toplumsal değişimin yönü ve hızı hakkında iyimser olmamızı engeller.

Türkiye’de ekonomik uyuşmazlıkların artması maddi hukuka ilişkin düzenlemeler kadar usul hukukunun da yetersiz ve sorunlu yanlarını göstermektedir. Adaletin tecellisi, subjektif adalet hissinin tatmini ve usul ekonomisi için dava dışı uyuşmazlık çözüm yöntemlerine (ihtiyari veya zorunlu) daha fazla yer verilmesi bir ihtiyaç olmakla birlikte, devletin asli fonksiyonları zaafa uğratılmamalıdır. Hukuki ilişkinin içeriğini belirleme serbestisi kadar uyuşmazlıkların çözümünde de taraflara daha geniş bir hareket alanı tanınmalıdır.

Ekonomi yönetimine ilişkin hukuki düzenlemelerin etkisi diğer alanlara da sirayet ettiğinden öngörülemeyen olumsuz etkilerin sonuçlarını telafi edici uygulamalara ihtiyaç vardır. Maliye, para, vergi, politikaları ve sosyal politikalar karşılıklı etkileşim içindedir ve bu yüzden birbiriyle uyumlu olmalıdır. Bu bağlamda fiyat artışlarını kontrol amacıyla izlenecek sıkı para politikalarına ilişkin düzenlemelerin işsizlik oranlarına yansımaları kaçınılmaz olduğu gibi, sosyal politikalar ve düzenlemeler de (EYT örneğinde olduğu üzere) uzun vadede ortaya çıkacak hane halkı geliri, sosyal güvenlik açıkları gibi ekonomik sorunların kaynağı haline gelebilmektedir.

Devletin iyi bir işletme yöneticisi olmaması planlamacı ekonomik modelin yıkılmasını ve neo-liberalizmin yükselişini hızlandırdığı gibi, kontrolsüz (hatta büyük sermaye kontrolündeki) piyasadan kaynaklanan sorunlar da ekonomik model, sistem, rejim tartışmalarının doğmasına yol açmaktadır. Devletin arzı artırıcı önlemler çerçevesinde konuttan otomotive, hatta marketçiliğe yönelmesi, ekonomik sistemin yapısal sorunları kadar gözetim ve denetimle ilgili hukuki düzenlemelerin yeterli olmadığı da bir işarettir. Yeni otomobillerin ikinci el olarak satılması ve bina stoku yetersiz kaldığı için konut kiralılarının arttırılmasında sözleşme özgürlüğüne müdahale edilmeye çalışılması 2022’de karşılaştığımız tipik örneklerdendir.

Sosyal hukuk düzenlemelerinin yapılabilmesi ve başarısı için devletin ekonomik imkanlarının yeterli olması gerekir. Temel hakların hayata geçirilebilmesi için devletin aktif katkısının gerektiği bu yeni nesil haklar, ekonomik ve sosyal koruma ihtiyacının arttığı dönemlerinde daha anlamlı hale gelmektedir. Salgın döneminde sağlık, doğal afetler sonrasında barınma ve işe hizmetleri ancak kamunun doğrudan hizmet sağlayıcısı olduğu hallerde kesintisiz sürdürülebilmektedir.

Kuşkusuz kar amacı ve imkanı olmayan, kamu hizmeti olarak görülen alanlarda devletin yapması ya da sürdürmesi gereken yatırımlar ve temel ihtiyaç maddelerinin üretimi (enerji, demiryolları işletmeciliği, kağıt üretimi gibi) ve arz güvenliğinin sağlanması gibi ekonomik faaliyetler dışında devletin bu alandaki varlığı sınırlı tutulmalıdır. Uluslararası tecrübeler ve son elli yıllık ulusal ölçekte uygulamalar kamunun ekonomik gücünün görünürlüğüne artmasının ne tür sosyal, siyasal, ahlaki, hukuki ve ekonomik sorunlara yol açtığına dair çok fazla örnek içermektedir.

Ekonomik Değişimlerin Vergi Hukukuna Etkisi

Fevzi Rifat Ortaç

Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi Rektörü

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren AR-GE faaliyetlerine yönelik olarak yapılan büyük yatırımlar ve harcamaların bir sonucu olarak teknoloji hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu dönemde dünyada sermaye birikimi hızla artış göstermiş ayrıca dünya genelinde de serbest dolaşıma sahip olmuştur. Kısaca ana unsurlarını belirtmeye çalıştığımız bu durum; internetin teknik yapısının gelişmesine, yeryüzünde yaygın kullanımına, üretimden tüketime kadar her aşamada dijitalleşme olarak kabul edilen olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle sanayi devriminden dijital devrime doğru bir gelişim sağlanmıştır (Uricchio, 2016, s. 83). Bu dönüşüm beraberinde vergilemeye tabi işlemlerin ve dijital ortamda faaliyet gösteren işletmelerin belirlenmesi ve vergilendirmesi sorununu da beraberinde getirmiştir.

Yeni (Dijital) Ekonomi ve Vergileme

Dijital ekonomi olarak adlandırılan yeni ekonomik sistem bünyesinde dijital ortamda (server) oluşturulan şirketleri barındırmaktadır. Bu şirketlerin şirket merkezlerini uluslararası alanda kolayca hareket ettirebilmeleri, vergilendirme açısından sahip oldukları en önemli avantajları olmuştur. Bu tür şirketler, merkezlerini vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkelerde tutmakta ve kârlarını bu ülkelere transfer ederek vergi yüklerini azaltabilmektedir.

Üretim-tüketim zincirinde dijitalleşme kavramı iki farklı durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. İlk kullanım şekli, ekonomik olarak klasik üretim metotları ile gerçekleştirilen reel ortamda var olan işletmelerin bir mal veya hizmetin üretimden tüketime kadar olan zincirinin tamamının veya bir kısmının dijital ortamda gerçekleştirilmesidir. Burada aslında yeni bir ürün veya tüketim şekli var olmayıp işletmelerin ürünlerini dijital ortamlarda daha hızlı, nitelikli olarak üretmeleri ve tüketime sunmalarıdır. Bu duruma örnek olarak e-ticareti örnek göstermek mümkündür. Reel ortamda var olan işletmenin ürettiği malın satış işleminin e-pazarlama olarak yapılması da dijitalleşme olarak tanımlanabilmektedir. Dijitalleşme kavramı kapsamında olan ikinci durum, dijitalleşme süreci ile ortaya çıkan yeni dijital ürünlerin üretilmesi ve dijital olarak tüketime sunulmasıdır. Dijitalleşmenin bu tanımında işletme dijital ortamda kurulmuş ve üretilen ürün de dijital bir yapıdadır (sosyal medya platformları vb).

Dijital ekonomi ile ilişkili olarak yapılacak yasal düzenlemelerin başarısı, özellikle de vergilendirme işlemlerinin gereği gibi yapılabilmesi, vergiye tabi işlemin kavranabilmesi için iki kavramın net olarak vergi kanunlarında tanımlanması gerekir. Bunlardan birincisi dijital şirket kavramı, diğeri ise dijital mal ve hizmet kavramıdır.

İşletmelerin dijital dönüşüm eğilimi aşağıdaki grafikteki gibi gösterilebilir.

Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi işletmelerin ve üretilen mal ve hizmetlerin dijital dönüşümü üç aşamada gerçekleşmektedir. Üçüncü aşama dijital dönüşümün günümüzde eriştiği son seviyedir.

Dijital dönüşümün üçüncü aşaması olan dijital iş süreçleri bünyesinde üç unsuru barındırmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Dijital mal ve hizmetler (ürünler)
- Dijital üretim süreçleri ve kararlar
- Yeni gelir kaynakları (mekanizmaları).

Dijitalleşmede en önemli unsur dijital mal ve hizmetlerdir. Bu kavram yeni gelişen ve sık kullanılan bir kavramdır. Tanımlaması ve özellikle mali literatürdeki karşılığı yeni belirlenmeye başlamıştır. Dijital mal ve hizmet kavramı literatürde genellikle e-ticarete konu olan mallar ve hizmetler için kullanılmaktadır. Oysa iki kavram kapsam ve fonksiyon açısından birbirlerinden çok farklıdır. Elektronik ticaret (e-ticaret), Avrupa Birliği'ndeki çalışmalarda "mal ve hizmetlerin internet üzerinden

satılması" olarak tanımlanmaktadır. OECD ise e-ticareti "internet üzerinden yapılan ticari işlemler" şeklinde tanımlamakta ve "işletmeler arası (B2B) ve işletmelerle son kullanıcı arasında (B2C) olan ticari işlemler" olarak iki gruba ayırmaktadır. Ülkemizde ise e-ticaret, 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da "fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrimiçi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet" olarak tanımlanmaktadır (Dijital Ticaret Tanım ve Kavramlar, 2019). Oysa e-ticarete konu olan mal ve hizmetler nesnel ve reel ortamlarda veya dijital ortamlarda da olabilir. Geleneksel mal ve hizmetlerde malın üretimi fiziki ortamda, satış ve pazarlama kısmı e-ticaret ortamında yapılmaktadır. Oysa dijital mal ve hizmette ise ürün, dijital ortamda yaratılmakta, satılmakta ve çevrim içi kullanıma sunulmaktadır (OECD, 2022).

İkinci olarak dijital üretim süreçleri ve kararlar unsurunu inceleyebiliriz. Üretim yönünden dijitalleşme çok önceleri başlamıştır. Dijital ürün kavramı, dijitalleştirilebilen (ikili formata dönüştürülebilen) mal veya hizmeti

Şekil 116. Dijital Dönüşüm Eğilimi

Kaynak: Matzler, von den Eichen, Anschober ve Kohler, 2018, s.13.

ifade etmektedir. Örneğin; yazılım veya müzik gibi geleneksel dijital ürünlerin yanı sıra artık giderek daha fazla dijitalleştirilen ve internet üzerinden satılan raporlar, dergiler veya kitaplar da dijital ürünler olarak sayılabilmektedir (Hui ve Chau, 2002, s. 73). Mal ve hizmetlerin dijitalleşmesini izleyen aşama, süreçlerin ve kararların otomasyonudur. Maliyetleri düşürme, esnekliği artırma, hızı artırma ve kaliteyi iyileştirmeye yönelik teknolojileri yapısında barındıran Endüstri 4.0, ilk defa Alman ekonomik kalkınma ajansı GTAI tarafından kullanılan bir terimdir. Reel üretim ile dijital üretimi birleştiren Endüstri 4.0, fabrikaların ve tedarik zincirlerinin her noktasını etkilemektedir (Olsen ve Tomlin, 2020, s. 113).

Yeni dijital iş modellerine bakıldığında bu modellerin daha kısa sürede geleneksel iş modellerinin yerini aldığı görülmektedir. (Matzler, von den Eichen, Anschober ve Kohler, 2018, s. 13). Dijitalliğin ve iş modelinin temelinde yer aldığı ifade edilebilen yenilik kavramı, teknolojik ve organizasyonel yenilikleri talep etmek ve aynı zamanda teknoloji ve organizasyonel yeniliklere yol açmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Bouncken, Kraus ve Roig-Tierno, 2019, s. 3).

Yapılan açıklamalardan da görüldüğü gibi, dijital ekonomi dünya genelinde kabul gören tek bir tanımlamaya sahip değildir. Ülkeler, uluslararası kuruluşlar ya da iş kolları ihtiyaç duydukları unsurlar üzerinden tanımlama yapabilmektedir. En genel tanımıyla dijital ekonomi; dijital teknolojiler, dijital hizmetler ve veriler dâhil olmak üzere herhangi bir şekilde dijital girdilere dayanan veya dijital girdilerin kullanımıyla önemli ölçüde geliştirilmiş ekonomik faaliyetlerdir.

Dijital Ekonominin Vergilendirilme Sorunu

Dijital ekonomik faaliyetlerin yarattığı vergi kaybını önlemek açısından başta OECD olmak üzere birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından uluslararası vergi politikası üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Nitekim bu çalışmaları yapan öncü ülkelerden birisi Fransa, diğeri ise Türkiye'dir. Fransa ve ülkemizde "Dijital Hizmet Vergisi" adını taşıyan vergiler uygulamaya konmuştur. Ancak bu vergilerin uygulamaya konması ve diğer ülkeler tarafından da benzer düzenlemelerin yapılmaya başlanması, sermaye ihracatçısı ülkeleri ve uluslararası firmaları rahatsız etmiştir (Kısaca GAFA diye tanımlanan Google, Apple, Facebook ve Amazon gibi ABD'li teknoloji şirketleri, aralarında Türkiye'nin de olduğu birçok ülkenin uyguladığı dijital hizmet vergisinin kaldırılmasını istemektedir). Bunun sonucu olarak, OECD tarafından uluslararası olarak faaliyet gösteren kurumların en az %10 oranında vergilendirilmesini öngören uluslararası vergi anlaşması taslağını imzaya açmış Türkiye de dahil birçok (130) ülke bu anlaşma taslağını imzalamıştır (Akbulak, 2022). OECD tarafından hazırlanan bu metin uluslararası çalışan dijital hizmet sunan büyük firmalarca desteklenmiştir.

Dijital ekonominin vergilendirilmesinde sorun yaşanmasının en temel nedenleri, iş yerinin nerede olduğunun belirlenmesi ve kazancın nerede elde edildiği sorularının yanıtlanmasındaki güçlülüdür. Gelişmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelere göre dijital üretim ön plana çıkmaktadır. 2018 ile 2020 yılları arasındaki e-ticaret verilerine bakıldığında zaman en yüksek ticaret hacmine sahip ilk 10 ülke dünya genelindeki ticaret hacminin neredeyse %80'ini elinde tutmaktadır (UNCTAD, 2023). ABD, Japonya,

Çin ya da Güney Kore gibi dijital ekonominin üretim alanında güçlü olan ülkeler, bu alanda elde edilen gelirin sadece iş merkezi ülkeler tarafından vergilendirilmesini istemektedir. Bu görüşe göre; örneğin merkezi ABD’de olan bir şirketin ABD dışında fiziki bir iş yeri yoksa şirket kazançları sadece ABD tarafından vergilendirilebilecektir. Dijital ekonomide etkinlik gösteren şirketlerin çok uluslu şirketler olduğu göz önünde bulundurulursa, şirketlerin uzun vadede şirket merkezlerini vergi cenneti olarak ifade edilen, düşük kurumlar vergisi ödeyecekleri yerlere taşınmaları kaçınılmaz olacaktır. Bu gerekçeyle, söz konusu yaklaşım sadece dijital ekonomisi zayıf olan ülkeleri değil; bütün ülkeleri etkileyen olumsuzluklar doğuracaktır.

Dijital ekonomisi zayıf olan ülkeler ise vergilendirme yapılırken kaynak ülke prensibinin takip edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durum uluslararası çifte vergilendirme sorununa yol açmaktadır. Örneğin dijital hizmet vergisi ele alınacak olursa hem Türkiye hem de ABD aynı konuyu ayrı ayrı vergilendirmektedir. Her iki ülke de diğer ülkede tahsil edilen verginin kendi ülkesinde indirim konusu edilmesini engellemektedir. Fakat gelinen noktada çift taraflı anlaşmalarla geçici olarak bu durumun önüne geçilmiştir.

Dijital ekonominin vergilendirilmesinde OECD tarafından öneri niteliğinde bazı çözümler geliştirilmiştir (OECD, 2023). Çok uluslu şirketlerin hizmet verdikleri, gelir elde ettikleri ülkelere belirli şartlarla vergi ödemeleri bir çözüm olarak sunulmuştur.

Sosyal Medya Kazancının Vergilendirilmesi

Günümüzde sosyal medyanın gücü yadsınmayacak bir noktaya gelmiştir. Gelir kapısı

haline dönüşen sosyal medya platformlarıyla youtuber, blogger, vlogger, tiktoker gibi kavramlar oluşmuştur. Çok sayıda insanın sosyal medya platformları üzerinden gelir elde etmesi, yeni bir sektörün doğumuna yol açmıştır. Bu kapsamda, sosyal medya içerik üreticileri de ciddi emek ve mesai harcayarak oluşturdukları içeriklerden hatırı sayılır meblağlarda gelir elde etmektedirler. Bu platformların yoğun bir şekilde kullanılır olması ve buralar üzerinden gelir elde ediliyor olması vergi idaresini düzenleme yapmaya ve gelirleri kayıt ve beyan altına almaya yönelik adımlar atmaya sevk etmiştir. Vergi kanunlarına göre belirli şartlar altında gelir getirici durum ve olayların vergilendirilmesi gerekmekte olup dijital içerik üreticileri de bu sebeple vergi mükellefi sayılmaktadır.

6.10.2021 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7338 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’da yer alan “sosyal içerik üreticiliği ile mobil cihazlar için uygulama geliştiriciliğinde kazanç istisnası” başlıklı madde ile YouTube içerik üreticilerinin elde ettikleri gelirlerin nasıl vergilendirileceği düzenlenmiştir.

7338 sayılı Kanun’la sosyal içerik üreticiliği ile mobil cihazlar için uygulama geliştiriciliği faaliyeti gelir vergisinden istisna edilmiş daha sonra 318 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile de uygulamaya yön verilmiştir.

7338 sayılı düzenleme ile, Gelir Vergisi Kanunu madde 103’teki tarifenin IV. diliminde belirlenen sınırın aşılması halinde sosyal mecralardan gelir elde edenlerin vergiden istisna edileceği hüküm altına alınmıştır. Fakat bu belirtilen sınıra kadar gelir elde eden kişiler, %15 oranında banka hesaplarına bu faaliyetlerinden dolayı yatırılan paralardan stopa-

ja tabi tutulacaktır. Söz konusu stopaj, vergi istisnasını zedeleyen bir düzenleme değildir. Dolayısıyla 2022 yılında sosyal medya fenomenleri bu faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlarından dolayı Türkiye’de kurulu bir bankadan özel hesap açtırmaları kaydıyla ve %15 oranında stopaja tabi tutularak ödevlerini tamamlamış olmaktadır. Fakat IV. diliminde sınır aşıldığı takdirde sosyal medya içerik üreticilerinin şirket kurmaları ve beyanname vermeleri gerekmekte, kurumlar vergisi mükellefiyetleri söz konusu olmaktadır (Gözen Bozdoğan ve Bayramoğlu, 2022). Dolayısıyla bu durumda stopaj imkânından faydalanamamaktadırlar. Bu düzenleme ile sosyal medya platformlarından gelir elde eden sosyal medya içerik üreticileri ve akıllı cihazlar için uygulama geliştirenler, belli bir noktaya kadar vergiden istisna tutulmakta ancak %15’lik bir stopaja muhatap olmaktadır. Ayrıca defter tutma, beyanname verme gibi birtakım yükümlülükler de doğmamaktadır (Gözen Bozdoğan ve Bayramoğlu, 2022).

7338 sayılı Kanun youtuber, blogger, vlogger, tiktoker gibi sosyal medya üzerinden gelir elde edenlerin vergilendirilmesindeki belirsizliğe ve karmaşaya son vermekle birlikte birtakım eksikler de içermektedir. Düzenlemeyle sosyal medya üzerinden elde edilen gelirlerin bir kısmı kanunda yazılı şartlar dahilinde gelir vergisi ve katma değer vergisinden istisna edilmiş bulunmakta, istisna edilen tutarlar üzerinden bankalarca %15 tevkifat yapılması zorunluluğu getirilmektedir. Bankalar tarafından yapılacak olan tevkifat, nihai vergileme olacak ve bu geliri elde eden gerçek kişiler için yıllık gelir vergisi beyanname verilmecektir, diğer gelirleri nedeniyle beyanname verilmesi halinde bu kazançlar beyannameye dahil edilmeyecektir. İstisna tutarının aşılması halinde elde

edilen gelirin tamamının gelir vergisine tabi olması, istisnayı aşan kısmın katma değer vergisine tabi olması; bu mükellefler açısından defter tutma, beyan verme gibi yükümlülükler getirmesinin yanı sıra vergilemede adalet ilkesini zedeleyebilecektir.

Coin ve Kripto Para Borsaları ve Vergileme

Kripto paralar temelde blok zincir teknolojisini kullandığı bir veri depolama sistemidir. Bir iş ağındaki işlemlerin kaydedilmesi ve varlıkların izlenmesi sürecini kolaylaştıran, paylaşılan, değiştirilemez bir dijital defterdir (Türkyılmaz, 2018). Blok zincir veya dağıtık defter kayıt teknolojisi bir aracıya ihtiyaç duymadan bir verinin iki parti arasında doğrudan değiş tokuşunu mümkün kılmaktadır. Kripto paralar en temel şekilde, “karşılığı parasal bir değer olan bilgisayar kayıtlarının şifrelenmiş halidir” şeklinde ifade edilebilir.

Kripto paralar herhangi bir merkez bankası, kredi kurumu veya e-para kurumu tarafından oluşturulmamaktadır. Geliştiricileri tarafından oluşturulan ve kontrol edilen, belirli bir sanal topluluğun üyeleri tarafından kabul edilip kullanılan, paraya alternatif değer olarak ifade edilebilir. Kripto paraların mahiyeti çoğunlukla “para”, “emtia” ve “menkul kıymet” şeklinde kabul edilmektedir. Kripto paraların somut varlıklarının olmaması nedeniyle emtia olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Kripto paraların paranın fonksiyonlarını taşıyamaması ve bireysel olarak oluşturulması nedenleriyle dünya genelinde yasal para birimi ya da para olarak kabul edilmediği ve kullanımlarının sınırlandırılma eğiliminde olduğu söylenebilir (Avrupa Merkez Bankası, 2015). Merkez Bankası, kripto paraları gayri maddi hak ola-

rak nitelendirmiş olmakla birlikte dünya genelinde olduğu gibi Türk hukuku açısından da kripto paranın ekonomik, teknolojik ve yasal altyapısının tam manasıyla oluşturulduğuna söylemek mümkün değildir.

Kripto paraların vergilendirilmesi hususundaki temel sorun nitelendirmeye dayanmaktadır. Bir diğer ifade ile bu işlemlerin vergilendirilirken bir varlık olarak mı yoksa bir para birimi olarak mı kabul edileceği belirsizdir. Türk hukukunda kripto paraların vergilendirilmesi hakkında farklı nitelendirmelere göre açıklamalarda bulunulacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere dünya genelinde kripto paralar "para" olarak nitelendirilmemekle birlikte "para" olarak değerlendirilmesi de mümkündür. 11.8.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar" uyarınca bir değer para olabilmesi için bir ülkeye ait olması gerekmektedir. Dolayısıyla piyasada işlem gören kripto paraların tamamına yakını anonim bir özellik arz ettiğinden kripto paraların yabancı para olarak değerlendirilerek 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 280. madde hükümleri kapsamında vergilendirilmesi mevcut mevzuat koşullarında mümkün gözükmemektedir. Türkiye'de kripto paraların ödeme aracı olarak kullanılması 16.04.2021 tarih 31456 sayılı Resmi Gazete ile yasaklanmıştır. Diğer nitelendirmelerde de olacağı gibi "para" nitelendirmesinin kabul edilmesi durumunda da kripto para borsalarının aracılık ettiği alım-satım işlemlerinde alınan komisyonlar ticari kazanç olarak vergiye tabi olacaktır.

Türk vergi sisteminde kazanç ve iradın vergiye tabi olabilmesi için 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda sayılan yedi gelir unsurunun birisinin içinde olması gerekmektedir. Mahiye-

tin menkul kıymet olarak kabul edilmesi durumunda ise faaliyetin sürekliliğine bakılmadan değer artışı kazançları kapsamında ele alınabilecektir. Ancak kripto paraların hangi gelir unsuru sayıldığı hukuki düzenlemelerle belirlenmediği sürece vergilendirmeye ilişkin belirsizlikler çözümlenemeyecektir.

Kripto paraların emtia olarak kabul edilmesi durumunda ise arazi kazanç olarak nitelendirilmesi uygundur. Ancak faaliyetin süreklilik arz etmesi durumunda ticari kazanç olarak nitelendirilmesi gerekecektir (Akkaya ve Yüce, 2021, s. 57).

Yeni Gelir ve Kazanç Modelleri

Çok sayıda gelir modeli türü vardır. Bu yazıda, aşağıda açıklandığı üzere hem büyü hem de küçük şirketler tarafından kullanılan popüler ve etkili gelir modellerine yer verilmektedir (Dempsey ve Kelliher 2018).

Reklam Tabanlı Gelir Modeli

Reklam tabanlı gelir modelleri, belirli bir web sitesi, hizmet, uygulama veya başka bir ürün için reklamlar oluşturmayı ve bunları stratejik, yüksek trafikli kanallara yerleştirmeyi gerektirmektedir. Reklam modeli sıklıkla gazeteler, arama motorları ve sosyal medya siteleri gibi platformlar tarafından kullanılmaktadır. Gelir, reklam alanının boyutu veya tıklama sayısı da dahil olmak üzere çeşitli kriterlere göre reklam verenlerden ücret alınarak elde edilmektedir. Reklam stratejilerinin dört ana kategorisi vardır: görüntülü, video, mobil ve yerel. CTR (Clickthrough Rate - tıklama oranı), CPC (cost-per-click - tıklama başına maliyet), CPM (cost-per-impression - gösterim başına maliyet) vb. kesin ölçümler sağlanarak reklam performansının ölçülmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Freemium Gelir Modeli

Freemium modeli, bir şirketin temel hizmetlerinin ücretsiz olduğu, ancak kullanıcıların ek premium özellikler, uzantılar, işlevler vb. için ödeme yapması gereken bir modeldir. Freemium, bir şirketin bir yazılım ürünü gibi ürün veya hizmetlerine müşterilere ücretsiz erişim sunduğu, ancak bir katman biçiminde premium özellikler ve işlevsellik için bir lisans ücreti belirlediği bir iş modelidir. Bu model, genellikle uygulamalar için bir para kazanma stratejisi olarak kullanılır.

Lisanslama Gelir Modeli

Bu gelir modeli, veri ve teknoloji sağlayıcıları tarafından yaygın olarak benimsenmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere, lisanslama gelir stratejisi bir teklifi kullanma haklarını yönetmekle ilgilidir. Lisanslama modelinde, bir şirket sahip olduğu içeriği üçüncü taraflara kiralar. Bu model, yazılım şirketleri tarafından ürünlerinin işlemsel satışları yerine ve ticari markalar ve patentler gibi fikri mülkiyetler için sıklıkla kullanılır. Yasal bir anlaşma imzalandıktan sonra telif hakkı sahibi, ürünlerini veya hizmetlerini kullanmak isteyen kişi veya kuruluşlardan ödeme alır. Lisans anlaşması geçici veya kalıcı olabilir; sınırsız sayıda müşteriye erişim sağlayabilir veya münhasır olabilir.

Abonelik Gelir Modeli

Abonelik gelir modeli, bir şirketin hedef kitlesinin bir ürün veya hizmeti önceden belirlenmiş ve sözleşmeye bağlanmış bir ücret ve süre boyunca kullanmasına olanak tanır. Abonelik gelir modelinde, müşterilere genellikle aydan aya veya yıldan yıla olmak üzere daha uzun bir süre boyunca ödeyebilecekleri bir ürün veya hizmet sunulur. Hizmet olarak abonelik sağlayan şirketler genellikle kullanıcı-

larından aylık veya yıllık ücret almaya başlamadan önce onlara ücretsiz bir deneme sunar. Netflix, Spotify gibi şirketler başta olmak üzere bulut tabanlı veya hizmet olarak yazılım şirketleri ve çevrimiçi eğlence barındırma şirketleri için popüler bir gelir kaynağıdır.

İşleme Dayalı Gelir Modeli

İşlem bazlı gelir modeli; bir şirketin, müşterilerin mal ve hizmetler için bireysel olarak ödeme yapmalarını sağlayan bir sistem kurduğu bir iş stratejisidir. Bu tür bir gelir modeli genellikle çevrimiçi işletmeler ve abonelik hizmetleri gibi internet tabanlı şirketler tarafından kullanılır. İşlem bazlı gelir modeli, müşterilerin ihtiyaç duydukları mal veya hizmetler için bireysel olarak ödeme yapacakları fikrine dayanır. Bu, büyük bir satın alma veya abonelik için tek bir ödeme yapmak yerine, şirketin her işlem için ayrı ayrı ödeme topladığı anlamına gelir. İşlem bazlı gelir modeli kullanan birçok şirket vardır. Amazon, eBay ve Etsy gibi çevrimiçi perakendeciler bu tür gelir modelini kullanan şirketlere örnektir. Ayrıca Netflix ve Spotify gibi abonelik hizmetleri de işlem bazlı bir gelir modeli kullanmaktadır.

Satış Ortaklığı İş Modeli

Satış ortaklığı; işletmelerin, müşterileri kendi ürün veya hizmetlerine yönlendirmeleri karşılığında satış ortaklarına (bireylere veya şirketlere) ödeme yaptığı bir çevrimiçi gelir modelidir. Satış ortağı genellikle yönlendirdiği her müşteri için satış yüzdesi ya da sabit bir oran gibi bir ödeme alır. Bu ödeme modeli bazen "performans başına ödeme" pazarlaması olarak da adlandırılır. Bu modelde işletmeler satış ortaklarına yalnızca gerçek satışlar veya potansiyel müşteriler oluşturduklarında ödeme yapar. Bu modeli kullanan şirketlere Amazon ve Shopify örnek olarak verilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Vergi hukukunda dijital ekonomide yer alan mal ve hizmetlerin ve dijital işletmelerin vergilendirilmesi yeni gelişen ve tartışılan bir alandır. Mevcut pozitif hukuk düzenlemeleri ile bu teknolojik gelişmelerin anlamlandırılması ve yasal bir zemine oturtulması oldukça zor görünmektedir. Merkeziyetsiz bir sistemin pozitif hukuk düzenlemeleri ile vergilendirilmesine imkan bulunmadığı açıktır. Kullanılan algoritmalar, bilgisayar yazılım ve donanımları oldukça farklıdır. Teknolojinin bu alanında gerçekleştirilen işlemlerin vergilendirilmesinin yolu, bu türden teknolojik gelişmelerin tamamını kapsayacak evrensel nitelikte düzenlemeler yapılmasından geçmektedir.

Teknolojik gelişmelerin hızlı seyri, gelecekte dijital ekonomiyle ilgili mevcuda ek olarak başka yeni sorularla da yüzleşmemizi gerektirecek gibi gözükmektedir. Tüm bu değişim ve dönüşümün bir anda hukuk sistemlerinde karşılığını bulmasını beklemek gerçekçi olmayabilir. Sadece vergi hukuku değil, hukukun neredeyse tüm alanlarında bu yeni durumun farkında olmak gerekir. Dolayısıyla yasa koyucular, bu hızlı seyrin farkında olarak kural belirleme alışkanlıklarını yeniden gözden geçirmelidir. Özellikle çerçeve düzenlemelerin kuşatıcılığı ve alt düzenlemelere uygun zemin hazırlaması, yeni gelişmelerin doğurduğu ihtiyaçların hukuk eliyle karşılanabilmesini kolaylaştıracaktır. İlaveten, oldukça ileri düzeyde teknik bilgi gerektiren bu yeni teknolojik gelişmelere ilişkin kuralların belirlenmesinde, alan uzmanlarının daha güçlü biçimde süreçlerde yer alması gerekmektedir.

Yeni gelişmeler yeni sorunları getirmekte; yeni sorunlar yeni çözüm yöntemlerini gerektirmektedir. Belirtilen sorunlara yönelik vergi hukukunda ortaya konacak akılcı çözümler, hukuk ve ekonomi ilişkisinin yoğun etkileşim içerisinde bulunduğu diğer alanlara yol gösterici olacaktır.

Dijital Ekonomi ve Veri Hukuku

Mehmet Bedii Kaya

Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte hayatın her alanında kapsamlı bir dijital dönüşüm süreci başlamıştır. Bu dönüşüm, kamuda da özel sektörde de tüm parametrelerin değerlendirildiği ve aynı uyum seviyesinin gözetildiği bir plan çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Teknik kapasitelerin elverişliliği, beşerî sermayenin yetkinliği, maddi imkanlar gibi faktörler dijital dönüşümü bu bağlamda etkilemiştir. Dijital dönüşüm hem dünyada hem ülkemizde ticareti ve rekabeti de esaslı şekilde değiştirmiştir.

Dijital dönüşüm hız ve etkinlik açısından muhtelif avantajlar getirmekle birlikte beraberinde kendine özgü sorunlar da doğurmuştur. Dijital dönüşüm temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını farklı şekillerde etkilemiştir. Bir yandan bazı hakların kullanılması için dijital altyapılar temel mecra haline dönüşürken bir yandan da dijital ortam bazı temel hak ve hürriyetler için temel tehdit haline dönüşmüştür.

Endüstri 4.0 veya "dijital devrim" olarak adlandırılan son sanayi devrimi, akıllı cihazların, aygıtların veya makinelerin, her an her saniye birbiriyle bağlı halde veri paylaşması ve sistemlerin minimum insan müdahalesiyle çalışması esasına dayanmaktadır (Kaya, 2020). Bilgi toplumunun modern çağdaki

yeni hali olan ağ toplumu ise bireylerin birbirlerine farklı noktalardan bağlı olması, her saniye hayatlarının, mahrem dâhil tüm alanlarına ilişkin verileri paylaşmaları ve verileri anlamlandırarak sosyal ilişkilerini şekillendirmeleri esasına dayanmaktadır.

Modern bireyin ağa bağımlılığı artık bir gerçekliktir. Bağımlılığın mutlaka olumsuz anlam ifade etmesi gerekmez. İnsan, modern toplumda ağa bağlı oldukça sosyal, kültürel ve maddi gelişimini sağlar. Ağdan uzaklaştıkça, hayat zorlaşır, her türlü rekabette geride kalınır. Bağlı olunan ağ bireysel kimliğin en temel unsurlarından biridir. Toplumlar için de aynı önerme geçerlidir. Ağa bağlanırken, ağda dolaşırken, ağda veri paylaşırken bir toplum ne kadar az engelle veya kısıtlamayla karşılaşılıyorsa, o toplumda ağ üzerinden gerçekleşen işlemlere ne kadar muafiyetler veya kolaylıklar getiriliyorsa, o toplum, uluslararası rekabette daha fazla öne çıkmaktadır. Dijital eşitsizlik, bu bağlamda hem bireysel hem de toplumsal seviyede gözlemlenebilmektedir.

Modern ağ toplumunun ekonomisi de yeni bir model olarak karşımıza çıkan veri temelli ekonomidir. Bu ekonominin mütedavil parası veya diğer bir ifadeyle yakıtı veridir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla beraber, verilerin otomatize edilmiş sistemler vasıtasıyla hızlı ve etkin şekilde işlenmesi

ve yüksek kapasiteli sistemlerde uzun süreli saklanması mümkün hale gelmiştir. Otomatik işlemeyle beraber veriler arası korelasyon ile dağıtık verilerin ilişkilendirilmesi, daha önce bir araya getirilmesi mümkün olmayan verilerin bir araya getirilerek anlamlandırılması pratik hale gelmiştir. Bulut bilişim bu alana büyük bir ivme kazandırmıştır (Kaya, 2017).

Bilgi toplumuna giden yol verinin etkin ve hızlı işlenmesinden, ağ toplumuna giden yol ise bu verinin pratik şekilde aktarılmasından geçmektedir. Sınır tanımadan akan veriler, birbirine her an bağlı cihazlar ve birbiriyle bağlantılı insanlar evreninde büyük bir veri yığını oluştururlar. Veri analitiği, makine öğrenmesi veya daha genel bir ifadeyle yapay zekâ teknolojileri, bu veri yığınlarını belirli ölçüde anlamlandırılarak katma değerli hizmetlerin oluşturulmasını ve hayatın kolaylaştırılmasını sağlamaktadır.

Kişisel verilerin otomatik işlenmesi durumunda haliyle ihlallerin niteliği ve ağırlığında esaslı değişiklikler olmuş, başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak için yeni yöntemlere, usullere ve ilkelere ihtiyaç duyulmuştur (Kaya, 2017). Nihayetinde kişisel verilerin korunması, kişilik hakkı, özel yaşamın gizliliği, kişinin manevi bütünlüğü, şeref ve onuru, kişinin adından ve resminden doğan maddi çıkarları, kişinin şöhreti ve adı, haberleşmenin gizliliği, düşünceyi yayma ve açıklama özgürlüğü, bilgi edinme hakkı, haber alma özgürlüğü, bilim özgürlüğü ve akademik özgürlük gibi haklarla kesişmektedir.

Kişisel verilerin korunması alanında uluslararası, bölgesel ve ulusal çok farklı çalışmalar yürütülmekte; konunun teknik ve hukuki

boyutları için girift düzenlemeler yapılmaktadır. Türkiye’de Anayasa’da tanımlanmış olan kişisel verilerin korunmasını talep hakkını somutlaştıracak olan kanunun yürürlüğü için momentum, 2016 yılında Avrupa Birliği ile yapılan üyelik müzakereleri sırasında yakalanmıştır. 24 Mart 2016 tarihinde kabul edilen ve 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmak suretiyle yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Anayasal hakkın nasıl uygulanacağı, kişisel verilerin hangi koşullarda işleneceği, üçüncü kişilere veya yurtdışına aktarılacağı, verilerin nasıl korunacağı, temel hukuki, idari ve cezai sorumlulukların esasını belirlemiştir (Kaya, 2017).

Kanunun amacı kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir. Kanunla verilen görevleri yerine getirmek üzere ayrıca, idari ve mali özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğini haiz Kişisel Verileri Koruma Kurumu kurulmuştur (Kaya, 2017).

KVKK’nın kabulünden önce Türk hukukunda kişisel verilerin korunmasına ilişkin dağınık bir yapı vardı. Sektör-spesifik düzenlemelerle kişisel veriler dar bir alanda korunmaktaydı. Türk Medeni Kanunu 24 ve 25. maddeleri, 5070 Elektronik İmza Kanunu, 6563 Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun gibi düzenlemeler bu bağlamda genel bir koruma getirmekten uzaktı. Ayrıca

kişisel verilerin korunması alanında kurumsal bir yapının olmaması, kişisel verilerin korunması alanındaki mücadelenin etkinliğini etkilemekteydi. Bu sebeple, KVKK'nın kabulü ve Kişisel Verileri Koruma Kurumu'nun kurulması önemli bir dönüm noktasıdır.

KVKK'nın yürürlüğe girmiş olması önemlidir; zira henüz bu yolda atılacak daha çok adım olmasına rağmen Kanun bu haliyle bile önemli fırsatlar sunmaktadır. Kanunun yürürlüğü öncesinde kişisel verilerin hangi koşullarda işleneceği, hukuka uygunluğun nerede başladığı ve nerede bittiğine yönelik esaslı tartışmalar ve çelişkili uygulamalar bulunmaktaydı. Yargı içtihatları da bu bağlamda genel bir düzenleme olmaması sebebiyle tutarlı değildi. Artık hayatın her alanında verilerin işlenmesine, aktarılmasına, farklı verilerle bir araya getirilmesine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Kaya, 2017). KVKK, kişisel verilerin işlenmesini yasaklamamakta; verilerin işlenmesine yönelik kapsamlı bir metodoloji getirmektedir. Bu anlamda KVKK'nın Türkiye'de yürürlüğü önemli bir gelişmedir.

KVK Kanunu salt bilgi güvenliği düzenlemesi değildir. Her ne kadar bilgi güvenliğine yönelik hükümler içerse de bilgi güvenliği alanındaki düzenlemelerin amacı veriyi korumak,

kişisel verilerin korunması düzenlemelerinin amacı ise o verinin muhatabı olan bireyi korumaktır. KVK Kanunu, bir temel hak ve hürriyeti koruma altına alan bir düzenlemedir.

Temel hak ve özgürlükler de geniş bir spektruma yayılmaktadır. Öyle ki, özel hayatın gizliliği; kişilik hakkı, konut dokunulmazlığı ve serbest iradenin korunması gibi kişisel verilerle sıkı bir bağ içinde olan temel haklardır. Serbest iradenin korunmasının kişisel verilerle bağlantısı kişisel verileri istem dışı elinden alınıp ifşa edilen ya da ifşa edilmekle tehdit edilen kişiler örneğiyle açıklanmaktadır. Bireyin, devamlı kendi mahreminin ifşa edileceği korkusuyla yaşadığı takdirde hür iradeyle hareket etmesi, bu iradeye binaen kişiliğini ve geleceğini şekillendirmesinin zorlaşacağı tartışılmaktadır.

Kişisel verilerin korunması neden önemlidir? Kişisel verilerin korunması kişilik haklarının korunması için zorunlu bir eylemdir. Keza kişisel verilerin gereğince korunmamasının toplumsal etkileri de vardır. İngiliz Veri Koruma Otoritesi (ICO), kişisel verilerin hukuka aykırı işlenmesi durumunda ortaya çıkabilecek kişisel zararları şu şekilde sınıflandırmaktadır:¹

1 Information Commissioner's Office, Overview of Data Protection Harms and the ICO's Taxonomy, s.2-4.

Tablo 4. Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı İşlenmesi Durumunda Ortaya Çıkabilecek Bireysel Zararlar

Kategori	Tanım	Örnekler
Mali zarar	İhmalde, bilerek veya kasıtlı olarak mali kayıpların meydana gelmesine yol açmak	<ul style="list-style-type: none"> - Dolandırıcılığa yol açan ihlal - Kredi notu üzerinde etki - Kişisel verilerin kullanılması yoluyla gasp - Kumar reklamları ile kumar bağımlılığı sorunu olanları hedeflemek - İtibar kaybı nedeniyle gelir/istihdam kaybı
Fiziksel zarar	İhmalde, bilerek veya kasıtlı olarak fiziksel yaralanmanın meydana gelmesine yol açmak	<ul style="list-style-type: none"> - İntihar veya benzeri kendine zarar verme halleri - Birinin konumunu izlemek için kullanılan kişisel veriler fiziki bir saldırıya yol açması - İhmal veya yanlışlıklardan kaynaklanan tıbbi uygulama hataları
Zararı önleme/azaltma maliyetleri	Veri gizliliğiyle ilgili zararların veya güvenlik açıklarının önlenmesi veya azaltılması için harcanan zaman veya para açısından maliyet	<ul style="list-style-type: none"> - Zarardan/zarar riskinden kaçınmak için harcanan zaman - Kişisel verilerin korunmasına ilişkin güvenlik maliyetleri
Ayrımcılık	Ayrımcılık veya önyargıdan kaynaklanan zararlar (bilinçli veya bilinçsiz)	<ul style="list-style-type: none"> - Otomatik kararlarda yerleşik önyargı - Fiyat ayrımcılığı
Haksız müdahale	Huzuru bozan, faaliyetleri kesintiye uğratan, zaman kaybettiren veya başka zararların meydana gelme riskini artıran istenmeyen iletişimler veya haksız müdahaleler	<ul style="list-style-type: none"> - İstenmeyen hedefli reklamcılık - Rahatsız edici aramalar veya spam - İzinsiz gözetim

Kişisel verilerin kontrolünün kaybedilmesi	Verilerin doğruluğuna ilişkin taahhüt eksikliği veya şeffaflık eksikliği de dahil olmak üzere, kişisel verilerin kötüye kullanımı, yeniden kullanımı, istenmeyen şekilde saklanması veya sürekli kullanımı ve paylaşımı yoluyla engellenen beklentilerden kaynaklanan zararlar	<ul style="list-style-type: none"> - İç huzuruna ve riski yönetme becerisine zarar verme - Kişisel verilere erişme veya kullanımını gözden geçirme becerisine ilişkin kısıtlamalar - Duygusal sıkıntıya yol açan uyumsuz yeniden kullanım
Özerklik eksikliği; manipülasyon ve etki	Kısıtlama, zorlama veya insanların seçimlerinin veya bilinçli bir seçim yapma yeteneklerinin manipüle edilmesi	<ul style="list-style-type: none"> - Kötü kararlara yol açan yersiz dürtüler - Güç ve bilgi asimetrisi nedeniyle tercihin kısıtlanması
Psikolojik Zararlar	İhmalle, bilerek veya kasıtlı olarak duygusal sıkıntı veya rahatsızlığın (utanç, endişe, korku) ortaya çıkmasına zemin hazırlamak	<ul style="list-style-type: none"> - Ruh sağlığına zarar vermek - Kimlik duygusunun veya kontrolünün kaybı - Sıkıntılı ilişkiler - Güven kaybı - İtibar kaybı / duruş kaybı - Taciz veya zorbalık
Caydırıcı etkiler	Gerçek veya algılanan potansiyel zarar riski nedeniyle hizmetlerin veya faaliyetlerin kullanımının azalması ve dolayısıyla elde edilebilecek faydaların azalması	<ul style="list-style-type: none"> - İyi kredi notu gerektiren faaliyetlerin azaltılması - Algılanan risk nedeniyle veri paylaşımı gerektiren faydalı ürün veya hizmetlerin kullanımında azalma
Hak ve özgürlükler üzerindeki olumsuz etkiler	Hak ve özgürlükler üzerinde kendi başlarına olumsuz etkiler	<ul style="list-style-type: none"> - Veri gizliliği haklarına getirilen kısıtlamalar - Toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar - İfade özgürlüğü üzerindeki caydırıcı etkiler

Tablo 5. Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı İşlenmesi Durumunda Ortaya Çıkabilecek Toplumsal Zararlar

Hukuka ve adalete zarar verme	Yasama amacının veya yasal ya da adli sürecin kısıtlanması veya altüst edilmesi	- Bir yasanın geniş çaplı olarak altüst edilmesi için bir yol yaratılması - Mağdurlar veya tanıklar üzerinde caydırıcı etkiler
Medya, demokrasi, bilgi ve kamusal söylemin zarar görmesi	Medya, demokrasi bilgisi ve toplumsal düzeyde kamusal söylem üzerinde olumsuz etkiler	- Seçimleri veya seçmen katılımını etkileyen seçim rolünün ele alınmasına duyulan güvensizlik - İfade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etkilere yol açan yaygın güvensizlik
Kamu sağlığına zarar	Toplum için olumsuz sağlık sonuçlarına yol açan zararlar	- Sağlık verilerinin kullanımına ilişkin güvensizlik, sağlık hizmetlerinin kullanımında caydırıcı etkilere yol açması
Ekonomiye verilen zarar	Ekonomi üzerinde yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde ya da belirli bir sektör için önemli olan olumsuz etkiler	- Yaygın gizlilik ihlallerinden kaynaklanan güven kaybı, büyük hizmetler üzerinde caydırıcı etkilere yol açması - Kişisel verilerin haksız rekabet avantajına yol açacak şekilde kötüye kullanılması
Çevreye verilen zarar	Verilerin yanlış kullanımı veya ilgili riskin azaltılmasından kaynaklanan doğrudan veya dolaylı olarak çevre üzerindeki olumsuz etkiler	- Veri madenciliği, depolama ve paylaşımı ile ilişkili yüksek enerji kullanımı - Sunucu çiftlikleri için arazi kullanımı nedeniyle ekolojik çeşitlilik ve/veya yeşil alan kaybı

Kaynak: İngiliz Veri Koruma Otoritesi (ICO)

Sonuç ve Değerlendirme

Peki, Türkiye’de kişisel verilerin korunmasına ilişkin temel sorunlar nelerdir?

1. KVKK’nın 6. maddesinde düzenlenen özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesine ilişkin hukuki işleme sebepleri Kanunun kabul edildiği 2016 yılından beri yapısal sorunlar içermektedir. Yukarıda izah edildiği üzere kişisel verilerin gereğince ve etkin işlenmemesi ve aktarılamaması da kişisel verilere bireysel ve toplumsal seviyede zarar vermektedir. Halihazırda açık rızaya sınırlanan kişisel veri işleme uygulamada ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bu konudaki yapısal sorunlar henüz çözümlenmemiştir.
2. KVKK’nın 12. maddesi uyarınca kişisel veri ihlallerinin Kişisel Verileri Kuruluna bildirilmesi bilgi güvenliğini sağlamak açısından önemli bir güvencedir. Lakin KVKK’nın istisnasız her türlü ihlalin bildirilmesini zorunlu tutması ve istisnaları tanımlamamış olması bir külfet olarak veri sorumluları üzerinde durmaktadır. Yaptıkları bildirim sebebiyle idari para cezasına tabi tutulma çekinceleri sebebiyle veri sorumluları veri ihlallerini bildirmekten imtina edebilmektedir. Bu durum da genel olarak Türkiye’de kişisel verilerin korunmasını ve siber güvenliği olumsuz etkilemektedir.
3. KVKK her ne kadar hem kamuya hem de özel sektöre uygulanan bir düzenlemeyse de kamuya caydırıcı şekilde uygulanmasını sağlayacak etkin yaptırımları içermemesi hakkaniyete aykırı bir durum ortaya çıkarmaktadır. KVKK’nın salt özel sektöre uygulanan bir düzenleme olduğu izlenimi ortaya çıkarmaktadır.
4. KVKK’da sınırlı sayı prensibine göre dört kabahat belirlenmiştir. Bunlar aydınlatma yükümlülüğünün ihlali (Madde 10), veri güvenliği yükümlülüklerinin ihlali (Madde 12), KVK Kurulu tarafından verilen kararların yerine getirilmemesi (Madde 15), Veri Sorumluları Sicili’ne kayıt ve bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi (Madde 16). Bilindiği üzere kabahatler ancak kanunla getirilebilir ve idare yeni bir kabahat ihdas edemeyeceği gibi mevcut kabahati yorum yoluyla genişletici şekilde uygulayamaz. Buna rağmen KVK Kurulu, KVKK’daki neredeyse her bir ihlali 12. maddenin ihlali olarak uygulamakta ve bu doğrultuda idari para cezası kesmektedir. Salt idari para cezaları yoluyla kişisel verilerin korunmasının temini mümkün değildir. İdari para cezası dışında düzeltici tedbir mekanizmalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.
5. KVKK’nın 28. maddesinin birinci fıkrası uyarınca kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini veya ekonomik güvenliği sağlamaya yönelik olarak kanunla görev ve yetki verilmiş kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen önleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetler kapsamında işlenmesi ile kişisel verilerin soruşturma, kovuşturma, yargılama veya infaz işlemlerine ilişkin olarak yargı makamları veya infaz mercileri tarafından işlenmesi durumunda KVKK uygulanmaya-

caktır. Ancak bu tam istisnalar durumunda kişisel veriler tamamen güvencesiz kalmaktadır. Lakin bu konuya ilişkin genel bir düzenleyici çerçevenin olmaması önemli bir eksikliklerdir.

6. KVKK'nın 23. maddesi KVK Kuruluna gerekli gördüğü kararları kamuoyuna duyurma konusunda takdir yetkisi vermektedir. KVK Kurulu belirli dönemlerde bazı kararlarının özetlerini yayınlıyor olmasına rağmen uygulamaya ilişkin tam bir şeffaflığın sağlandığını söylemek zordur. Şeffaflık hukuki belirliliği artırdığı için KVK Kurulunun şeffaflığı artırması gerekmektedir.
7. KVK Kurulunun idari para cezalarına karşı yargı yolu sulh ceza hakimliğidir. İdari para cezası dışında kalan kısmı için ise idari yargıya başvurulması gerekmektedir. İkili sistemin ortadan kaldırılarak kurulun tüm işlemlerinin idari yargının denetimine açılması gerekmektedir.
8. KVK Kurulu 2023 yılına gelinmiş olmasına rağmen kişisel verilerin aktarılabileceği güvenli ülkeleri ilan etmemiştir. Hâlihazırda kişisel verilerin yurtdışına aktarılması açık rıza ve işler olmayan taahhütname mekanizmasına hapsedilmiştir. Bu konu uygulamada haksız rekabete yol açmaktadır. Hukuki belirsizlik veri temelli ekonomi ve uluslararası ticaret bağlamında da olumsuz etkiler doğurmaktadır.

KVKK kabulünden bu yana birçok tartışmanın odağında olmuştur. Kişisel verilere ilişkin ne zaman bir sorun olsa kimi yasayı suçlamış, kimi ise kurumları. 2023 yılı itibariyle temel seviyede farkındalığın oluştuğunu ve KVKK'nın artık günlük dile de yerleştiğini söylemek doğru olacaktır.

KVKK temelde Avrupa Birliği'nin 95/46 sayılı Direktifini esas almıştır. Bazı hükümleri -veri ihlal bildirimleri gibi- GDPR olarak da anılan Genel Veri Koruma Tüzüğü'nden ilham almış olsa da KVKK temelde 95 model bir düzenlemenin üzerine inşa edilmiştir. Belirtmek gerekir ki, mehzaz olarak 95/46 sayılı Direktifin esas alması 2016 yılında bilinçli bir tercihtir. GDPR o tarihte yeni bir düzenlemeydi, henüz yürürlüğe dahi girmemişti. Bir yanda yıllardır uygulanan, neredeyse tüm hükümlerine ilişkin içtihatlar oluşmuş 95 model düzenleme durmaktaydı. Bir yanda ise temel bir paradigma değişikliği niteliğinde olan 2016 model düzenleme durmaktaydı.

Bir benzetme yapmak gerekirse, 95/46 sayılı Direktif benzinli araba, GDPR ise elektrikli arabaydı. Elektrikli araba geleceğin teknolojisiydi ancak yaygın servis ağı henüz kurulmamıştı (kısıtlı uygulama, sıfır içtihat, kurumlar henüz faaliyete geçmemiş, kurumsal çerçeve belirsiz) ve menzili henüz tam manasıyla test edilmemiş (KOBİ'lere etkileri bilhassa) durumdaydı. GDPR düzenlemesinin doğrudan model olarak alınmasının önünde bu durum

psikolojik bariyer olarak duruyordu. Adalet Komisyonunda da bu konu özellikle tartışılmış ve politik bir tercih yapılmıştır.

Plan kabaca şu şekildedir: KVKK mehzaz 95/46 sayılı Direktif esas alınarak yürürlüğe koyulacak, Kişisel Verileri Koruma Kurumu kurulacak, kişisel verilerin korunmasına ilişkin teknik ve idari dönüşüm süreci başlayacak ve süreç gözlenecek ve tüm bunlar yapılırken, GDPR uygulaması gözlemlenecekti. Ne zaman ki, temel düzeyde farkındalık sağlanır, o zaman mevzuatla GDPR düzenlemesine uyumlu hale getirilmesi için ikinci faz çalışmaları başlatılacaktı.

Nihai plan GDPR uygulamasının oturmasıyla Avrupa Birliğinin tecrübesinden faydalanarak daha sağlıklı bir karar vermektir. Nihayetinde Avrupa Birliği, GDPR düzenlemesine geçtiği dönemde 21 yıllık bir 95/46 sayılı Direktif tecrübesini haizdi. Türkiye gibi kişisel verilerin korunmasına ilişkin geç kalmış bir ülke için GDPR gibi bir düzenlemeyle yola çıkmak riskliydi.

GDPR bir yandan dünyadaki birçok düzenlemeye ilham oldu. Öyle ki, Avrupa Konseyi'nin 108 sayılı Sözleşmesi de GPDR ile paralel şekilde 108+ Sözleşmesine evrilmiş ve Avrupa Konseyi de uzun tartışmalar neticesinde uluslararası sözleşmesinde model yükseltmiştir.

GDPR düzenlemesine uyumlu bir mevzuatın hazırlanması beklenen bir husustur. Bir yandan da KVKK'nın uygulanmasında bazı konular tıkanmıştı. Cumhurbaşkanlığı bu tıkanıklığı dikkate alarak 2021 yılında kişisel verilerin korunmasına ilişkin politik hedefleri somut olarak belirlemiştir. İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takviminde Kişisel Verilerin İşlenmesinde Özel Hayatın Korunması başlığı altında "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Avrupa Birliği standartları ile uyumlu hale getirilecektir." hedefi ile "Kişisel Verileri Koruma Kurulunun idari para cezası kararlarına karşı sulh ceza hâkimlikleri yerine idari yargıya başvuru imkânı sağlanacaktır." hedefi belirlenmiştir. Her iki hedef için sorumlu kurum Adalet Bakanlığı olarak belirlendi ve hedefin hayata geçirilmesi için bir yıl süre tanınmıştır. Keza Ekonomi Reformları Eylem Planında "AB Genel Veri Koruma Tüzüğü'nün (GDPR) yurt dışına veri aktarılmasına yönelik hükümleri esas alınarak Kişisel Verilerin Korunması Kanununda gerekli değişiklikler yapılacaktır." hedefi belirlenmiş ve sorumlu kurum olarak Adalet Bakanlığı görevlendirilerek bu eylemin bitiş tarihi olarak 31.03.2022 tarihi belirlenmiştir.

Özetle, KVKK Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına yönelik önemli bir başlangıç noktası olmuştur. 95/46 sayılı Direktif ile yola çıkıldı, bu sürede GDPR uygulaması genel olarak oturdu. Türkiye için de paradigma değişikliği yapılması zamanı gelmiştir.

“Hukuk, Bankacılık ve Finans Sektöründe Güven Ortamını Tesis Etmeli”

Melikşah Utku

Söyleşi: Talha Erdoğan

Albaraka Türk Katılım Bankası, Borsa İstanbul ve finans sektörünün farklı alanlarında uzun yıllar üst düzey yöneticilik yapmış olan Melikşah Utku ile hukuk ve ekonomi ilişkisi bağlamında bankacılık ve finans sektörünün işleyişine dayanak oluşturan hukuki düzenlemeleri, sektörde dijitalleşmenin getirmiş olduğu yeni hukuki durumları ve düzenleyici ve denetleyici kurumların rolü ve sektör üzerindeki etkisini konuştuk.

Bankacılık ve finans sektöründe üst düzey yönetici olarak çok ciddi bir tecrübeniz var. Bu bağlamda sizce Türkiye’de bankacılık ve finans hukuku anlamında nereden nereye geldik? Geline noktaı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben şöyle bir şeyle başlayayım müsaadenizle, her zaman ve her yer için geçerli değil ama Batı; bir aksiyon dünyası, aksiyon anlayışı var. Yani, önce fiil geliyor, felsefe arkadan geliyor; yaşadıkça bazı şeyleri konuşmaya başlıyorlar. Doğu ise bir fetva dünyası; yeni bir şey denemedi önce izin alınıyor, önce kurallar belli oluyor, ona göre aksiyon alınıyor. Halk da öyle, yani Doğu toplumunda “Şunu yapmam caiz midir? Bunu yapmam şey midir?” diye hep sorulur. Böyle bir anlayış var, bizim dünyamız ise büyük ölçüde Batı tarafından şekillendiği için hukuki altyapılar, özellikle finans özelinde, büyük ölçüde Batı’dan alınma. Hep de şunu görüyoruz; Batı’da özellikle iktisadi yapılarla alakalı hukuki ve düzenleyici altyapılar büyük ölçüde krizlerin ardından şekilleniyor. Mesela Basel örneğini alalım, Basel I, II, III var. Şimdi işte 3.5 konuşuluyor... Bunların her

biri büyük dünya krizlerinin, finansal krizlerin arkasından çıkmıştır. Basel ilk çıkarıldığında 70’lerdeki petrol krizi Amerika ve Avrupa’da birçok bankayı batırmıştır, bunun üzerine çıkmıştır. Basel II, Asya krizine müteakip konuşulmuş ve kabul edilmiştir. Basel III de biliyorsunuz, en son 2008’deki küresel finans krizinin arkasından çıkmıştır. Yani, tecrübeyle şekillenen bir hukuk anlayışı var.

Türkiye’ye de baktığımız zaman hem ekonomi politikaları hem de hukuki altyapı; büyük ölçüde Tanzimat’tan bu yana aslında Batılılardan devralınan, devşirilen alt yapılardan oluşuyor. Onların yaşadığı tecrübelerin sonucu olarak belirlenmiş hukuki çatıyı, biz alıp kendimize uyarlamaya çalışmışız. Bu sadece iktisadi kanunlarla alakalı değil; bu aynı zamanda, Medeni Kanun vesaire için de geçerli. Şimdi tabii olarak ve her zaman bir uyum olmamıştır. Batı’da yaşanan krizlerin mahiyetinden daha farklı sorunlar ve krizler de yaşamışız. Söz gelimi 90’lardaki ekonomi, üst üste gelen krizler depremlerle birleşince, Asya krizinin ve Rusya’ya etkileriyle de birlikte Türkiye’de çok ciddi bir

bankacılık sektörü krizi yaşanmıştır. Bunun üzerine 99'da, sonra o yetmemiştir 2000'de, sonra 2003'te, bilahare 2005'te Bankacılık Kanunu ve altyapısı yenilenmiştir. Buna rağmen birçok kanun, mesela Borçlar Kanunu, yamalarla bugünlere getirilmiştir; komple yeniden ele alınmış değildir.

Bu, Türkiye'nin aslında "arada kalmışlığının" bir ifadesi. Büyük ölçüde hukuki mevzuat; "mümkün olduğu kadar değişmesin" anlayışıyla, küçük değişikliklerle geriden gelmeye ve belli ölçüde de Batı'dan, büyük krizler olduğu zamanda yani 2000'de veyahut da Cumhuriyetin ilk kurulduğu dönemlerde olduğu gibi, büyük ölçüde Batı'dan devşirme yapılarla devralınmıştır. Aslında, 2000 veya 99'daki Bankacılık Kanunu ve ardından 2000 ve 2003'te eklenen yapılarla birlikte Türkiye'deki finansal piyasalara ve bankacılık sistemine birkaç gömlek büyük bir regülasyon yapısı devraldık. Hakikaten çok ciddi anlamda bizim için fazla olan bir yapıydı. Bu, Türkiye'de bankacılık sisteminin aslında 2008 krizini oldukça hafif atlatmasına da sebep oldu. Yani 99'da Türkiye'nin sütten ağzı yandığı için türev piyasa işlemleri veya 2008'deki küresel krize sebep olduğu söylenen *collateralized debt obligation* gibi türevin türevi diyebileceğimiz enstrümanlar, Türk bankacılık sistemine girmemiştir; ki bu yatırım enstrümanları, dünyada hiç tahmin etmediğiniz yerlere girmiştir. Norveç'in belediyelerinden Arap şehirlerine, Asya'ya kadar genişti. Türkiye ise doğrudan hemen hemen hiç etkilenmemiştir; küresel bir kriz neticede herkesi etkiliyor, bizde de daralma olmuştur ama doğrudan bu enstrümanlara yatırım yaptıklarından dolayı finansal sistem çökmemiştir. Hakikaten çok ciddi bir dayanıklılık göstermiştir ama dayanıklılığı muhafazakâr yatırım tercihlerinden dolayıdır yoksa sadece sistem güçlü olduğu için değil. Hasılı, Türki-

ye'de bu arada kalmışlığın, yani hem kendi tecrübelerinden hareketle yaşananlar hem de devşirme kanun ve regülasyonların alınması sebebiyle, bizim Doğu toplumu felsefesi dediğimiz yani "Bu ne kadar doğrudur, ne kadar yanlıştır, burada neler olabilir?" tarzı ile "Bunu yaşadık, bir daha yaşanmaması için ne yapabiliriz?" tarzının bir karması şeklinde -ki üzerinde düşünülmüş bir karma da değil bu, zaman zaman işe yarayan ama birçok kez de Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap veremeyen- mekanizmalar ortaya çıkmıştır. Dediğim gibi, aslında hukuk düzenleme mekanizmalarımızın çok zor, yeniliklere karşı kapalı bir yapısı var.

Peki bu kapalılık ile ilgili sorun aktarılan mevzuattan mı kaynaklanıyor? Avrupa ya da Amerika'daki örnek alınan ülkedeki yapı mı buraya uymuyor yoksa buradaki finansal alışkanlıkların ya da bankacılık alışkanlıklarının tarzı mı kapalı?

Bürokrasinin ve kanun düzenleyicinin "önce fetvasını verelim" mantığı var ya neticede yeni bir şey deniyorsunuz... Örneğin dijital, e-imza. Şimdi bu ilk çıktığında da mevzuat yapıcı, düzenleyici tarafta çok ciddi dirençle karşılaştık. Risklere karşı anlamama ve adım atmama yönünde önemli bir direnç gösterdiler. Ama hayat giderek dijitalleşti ve çok hızlı bir şekilde dijital bankacılık ve e-imza ile alakalı kanunlar çıkarıldı. Ama o kanunlar çıkarıldığı zaman büyük ölçüde Batı'dan devşirme şeyler alındı. Yani önce bir direniyoruz, o Doğu toplumunun tepkisini veriyoruz, ama yapmak zorunda kaldığımız zaman da Batı'nın tecrübesi ile yapılmış kanunları büyük ölçüde almaya çalışıyoruz. Bunun bir ortasını ve dengesini bulabilmiş değiliz, bizde sıkıntı büyük ölçüde böyle oluyor gibi hissediyorum.

O zaman burada bir yetiştirme psikolojisiyle hareket ediliyor denilebilir mi?

Her zaman için geçerli bir tepki değil bu, mesela çok iyi bir iletişim kanalı açıldığı zaman sektör temsilcileri ve paydaşların hepsine sorulmalı, burada sadece belli bir kesimden geri bildirim almak için “Dijital bankayla alakalı kanunlar çıkarılması lazım, gidişat o yöne doğru, ne diyorsunuz?” diye sadece bankacılara sorulmaması lazım. Teknolojiyi onlar geliştirecek veya geliştirmiş olanların belli tecrübeleri var ama aynı zamanda, müşterilere de farklı kurumlara da sermaye piyasalarına vesaire de sorulması lazım. Çünkü bu değişiklikler hayatımızı etkiliyor. Örneğin bizim en son çıkarılan Dijital Bankacılık Kanunu bu anlamda güzel bir çalışmanın eseri ama daha eskiden, örneğin, ses iletimi tekeldeydi; yani sadece devlet, Telekom, PTT yapabiliyordu. O zamanlar modemler, ADSL çıkmış, insanlar voice over IP (VoIP) ile görüşmeye başladılar. Kendi kurdukları network üzerine ses iletişimi yapıyorlar. Şimdi bu kanuna aykırı ve mevzuat yapanlar uzun süre bu konuda “Ne yapabilirim? Alternatif nedir? Yeni bir düzenleme yapmam gerekir.” diye adım atmadı. Başlangıçta cezalandırma yoluna gitti ama kimi cezalandıracaksınız, nasıl takip edeceksiniz? Bir müddet sonunda da devam ettirilmedi, belki hala kanun duruyordur ama artık bir anlamı kalmadı.

Birçok finansal inovasyon, örneğin ıslak imza olmadan müşteri edinimi, onboardingle alakalı mevzuat çıkmadan önce başlamıştı. Birçok banka; risk aldı, birçok yeni dijital ürünle alakalı hukukçularımızdan menfi görüş aldı ve o menfi görüşe rağmen bu inovasyonları devreye soktu. Çünkü hukuk çok ciddi muallak bırakıyor veya net bir şekilde yasaklama var ama ona rağmen ilerliyorsunuz. Bir müddet sonra da o kanunların artık anlamı kalmıyor. Buralarda o dirençler var, adım atmama yani yanlış bir adım atarsam başıma bela olur

anlayışı. İzin verecek veya mevzuat yapacak makamın konuya hâkim olması ve taraflarla görüşüp doğru karar verebilmesi lazım; böyle bir niyeti veyahut yetkinliği yoksa süreci öteliyor, yapmıyor. O zaman da işte dediğim gibi duvara toslayınca yapıyorsunuz; düşünmemiş olduğunuz için başkasından devralıyorsunuz, başkasının yapmış olduğunu alıyorsunuz. Yani böyle bir git gel yaşıyoruz. Her zaman olmasa bile genel yapı itibarıyla böyle. O anlamda bankacılık sektörü olarak bizim tecrübemiz dediğim gibi ya yetersiz ya da aşırı bol veya aşırı sağlamcı bir hukuki altyapıyla iş hayatını idame ettirmek şeklinde oluyor.

Katılım bankaları ise 85’ten beri Türkiye’de faaliyetler ama kanun hükmünde kararname ile faaliyet izinleri veriliyordu ve 99’a kadar ortada kanun yok. Yani bu finans sektöründe faaliyet gösteren özel finans kurumlarının bütün işlemleri, bankacılık işlemleriydi aslında; herhangi bir kanuna tabi olmadan, kanun hükmünde kararname ile işlem yaptılar. O zamanki politik ortam sebebiyle Turgut Özal bunu kanunlaştıramadı, kanun hükmünde kararnameyle, daha kolay bir yöntemle çıkarttı. Ama bu pratik çözüm, mevzuat yapanlar, kanun yapanlar tarafından adım atılmadığı için 99 krizine kadar geldi. İlginç bir şeydir yani düşünün 15 sene finans kurumları kanunsuz bir kanunu, kanunları olmadan yaşadılar. Ondan sonra bankacılık kanunun altından sokuldular. Bakın daha yeni yeni katılım bankalarına has faizsiz bankacılığa veya katılım finansına has kanun taslağı ile çalışılıyor. Ayrıca daha geniş bir kitlenin fikirleri her ne kadar dinleniyor gibi gözükse de dikkate alınmıyor. Şimdi bu süreçler, gelecekte sorun çıkaracak süreçler, “artık yapalım” paniği ile atılan adımlar, sorun çıkarmaya gebe şeylerdir.

Bankacılık ve finans sektörünün aslında temelini oluşturan mevzuatla ilgili çok kıymetli bir değerlendirme ortaya koymuş oldunuz. Peki bunu tamamlayacak bir husus olan dijitalleşmeyi ve dijitalleşmenin getirdiği yeni durumları ele alırsak sektör ve hukuki süreç özellikle son beş, on sene içindeki bu yeni gelişmelere ne kadar ayak uydurabilir? Buradaki hukuk ve piyasa faaliyetlerinin işleyişi arasında bir uyum var veya uyumsuzluk var mı? Hukuki düzenlemeler yeterli alt yapı sunabiliyor mu?

Dijitalleşme, toplumsal kültürle de alakalı bir şey. Avrupa'da halk tarafından finansal hizmetlerin kullanımı oldukça zayıf. Türkiye'deki finansal teknolojinin, hem bankalar tarafından bir ürün haline getirilmesi hem de müşteri tarafından kullanılması gerçekten çok hızlı ve çok çabuk kabul görüyor. O anlamda dijital yatırımın gerçek bir karşılığı var. Batı'da öyle değil, Amerika'da bankacılık sistemi o kadar eski düzen ki şaşırıyoruz. Bu onlar inovasyon yapmadığı için değil, karşılık bulmadığı için; mesela teknoloji şirketlerinin finansal ürün ve hizmetleri bankalardan daha iyi. Alternatif mecralar, PayPal, Apple Pay, Amazon veya FinTech çok daha hızlı bir şekilde finansal inovasyonu halkın kullanımına açmış durumda; bankalar ön planda gitmiyor. Türkiye'de ise tam tersi. Türkiye'de bankalar finansal ve dijital teknolojilerde öncüler ve lokomotifler; bankalar birbirleri ile bu alanda çok ciddi rekabet ediyorlar, müşteri de bu ürünleri hemen benimsiyor. Bu çok önemli bir farklılık, kendini besleyen bir döngü var; müşteri bu ürünleri kullanıyor, bankalar müşteri kazanmak için yeni teknolojilerle birbirleriyle yarış ediyorlar. Mevzuat yapımcıların bu hızlı döngüye yetişebilmesi lazım. Yetişemediği zaman boşluklardan yararlanmaya başlıyorsunuz. Boşluklar her zaman şu demek...Kanun niye

var? Her şeyden önce belirsizliği azaltmak için, değil mi? Yani karşılıklı güveni arttıracak mekanizmalar. Ben size güveniyor olsam hiç kanuna ihtiyaç duymadan sizle ticari işlem yaparım. Güvenin bir unsuru, sizin şahsiyetinizle, ödeme gücünüzle alakalı; ikincisi de belirsizlik, hayatın ne getireceğini bilemezsiniz. Elinizde olmayan sebeplerle bu sorumluluğunuzu, yükünüzü bana karşı tamamlamayabilirsiniz. Öyle olunca kanunlar, mekanizmalar veya işte kurumlar koyuyoruz ki bu güven unsuru ve belirsizlikle alakalı sorunları azaltsın. Örneğin çekin hukuki bir karşılığı var, sadece bir ödeme aracı değil, o çekin karşılığın yoksa bazı hukuki müeyyideler sizi bağlıyor. Şimdi teknoloji de böyle...Biz yeni bir enstrüman çıkarttığımız zaman ve insanlar onu kullanmaya başladığı zaman bu tamamen güven üzerine inşa edilmiş oluyor. Bunu bankalar kendi itibarlarını korumak için savunabilir çünkü müşteri mağduriyeti ile alakalı adları çıkarsa çok ciddi müşteri kaybına uğrayabilirler. Ama aynı finansal inovasyon ürünlerini FinTech de çıkarıyor, para ödeme kuruluşları da çıkarıyor ve sıkıntılarını gördük. Hem Türkiye'de hem dünyada Bitcoin ile alakalı kaç tane vaka yaşandı. O yüzden kanunun olmadığı yerde heyecanla, Keynes'in hayvani dürtüleriyle, spekülasyonlarla bazen işler yürüyormuş gibi olabilir ama eğer uzun süreli güven ortamı oluşturamazsınız eninde sonunda çökecektir. Kanun bunu çökmesini engellemek için veya o güven ortamını tesis etmek için var. O yüzden hızlı adım atılması lazım.

Peki biz bu imkânı açarsak oluşacak riskleri nasıl göreceğiz, nasıl ölçeceğiz? Kanun yapmak, o riskleri takdir etmekle alakalı bir şey -ki kanunun maddelerini doğru yazasınız. Orada koyacağınız küçük bir virgül bile bazen yorumu etkileyebiliyor, o yüzden mekanizmaları an-

lamanız lazım. Bu sebeple mevzuat tarafında böyle insanlara ihtiyaç var. İkincisi, riskleri anladınız, kanunu yazdınız; bir de denetleyeceksiniz. Denetim mekanizmalarınızın da uyum sağlandığını temin edeceğiniz mekanizmanın da yine dijital teknolojiler olması lazım, öyle değil mi? Kanun koyucu ve mevzuat düzenleyici olarak o altyapı da sizde eksikse o zaman da çekinmeye başlıyorsunuz...” Ben bunu koydum ama denetleyemediğim zaman da hesap soracaklar bana, o yüzden neme lazım!” denebiliyor. Üçüncü bir problem de kurumlar arası iletişim. Herhangi bir mevzuat sadece tek bir kurum tarafından çıkarılmıyor, yalnız BDDK ile muhatap değilsiniz; Merkez Bankası var, Gelir İdaresi var, çok sayıda kurum var. Benzer tepkileri onlar da veriyorlar, o yüzden tek bir kurumu ikna etmekle bu iş bitmiyor. Siyasi irade o yüzden çok önemli burada veyahut da piyasa baskısı bu anlamda çok ciddi bir etki görüyor. Türkiye’de özellikle dijitalleşme tarafında piyasa baskısı önemli olmuştur.

Dijitalleşme özelinde adımları geç atıyoruz ama farkındaysanız yeni dijital banka faaliyetleri çok hızlı bir şekilde de benimsendi, önemli bir kısmı da katılım bankası. O yüzden ne kadar da hızlı benimsendiğini de ihtiyacın olduğunu da görüyoruz. Yine KVKK ile alakalı sıkıntılar, verilerin depolanması ile alakalı sıkıntılar var. Bütün dünya mesela buluta doğru evriliyor. Bulut deyince birçok mevcut kanunla alakalı sıkıntı veya engele takılıyorsunuz. Kimi gerekçeler haklı bu arada, o adım atmamakla da alakalı endişelerin bir kısmının haklılık payı var ama çözüm de bulmak lazım.

Yasama boyutuyla, özellikle kanun düzeyindeki düzenlemeler boyutuyla ilgili konuştuk ama bir de sektörel regülasyon boyutunda BDDK gibi önemli bir kurumumuz var. BDDK’nın buradaki rolü sizce nasıl işliyor? Dijitalleşme ve kuşatıcı anlamda, bankacılık,

finans sektörünün geneline ilişkin olarak BDDK’nın rolünü nasıl buluyorsunuz? Özellikle kanuni düzenlemelerin somutlaşması ya da kanunla çerçevesi çizilmiş alanda biraz daha detay işlerin belirlenmesi, detay düzenlemelerin yapılması noktasında bir boşluk dolduruyor mu ya da uygulamaya yön verebiliyor mu?

Kanun yapmak da konmuş kanunun uygulandığını temin etmek de maliyetli bir süreç. Bu maliyet kime yansıyor? Bütün topluma ve iki yönden yansıyor. Niçin BDDK var? Her şeyden önce düzenlemek ve denetlemek için var. BDDK’nın varlığı ve giderleri bütçe üzerinde toplumsal bir maliyet oluşturuyor. İkincisi, olası bir sorunda müşteriler, hatta sorun büyükse bütün sektör, mağdur olabiliyor. Doğru mevzuatla doğru müdahaleyi yapmadığınız zaman, İmar Bankası olayında olduğu gibi; ki oradaki şey sorun büyük ölçüde teknolojiktir yani ikili bir sistem kurmuşlar, ekranda yatırımınız var gibi gözüküyor ama aslında yok. Bu anlamda BDDK’nın önemli bir tecrübesi var yani hangi teknolojilerle, neler yapılabilir? Hem dünyayı takip ediyorlar hem de bizim kendi ciddi, acı tecrübelerimiz de var. Bu sebeple o maliyetin hakkını vermek istiyorlar. Kendi içlerinde de ciddi anlamda kendilerini yetiştirdiklerini de görüyoruz. Bu tip şeylerin bankalara da maliyeti var. Mesela COBIT, yazılım süreçleri ile ilgili akıllı kurallar manzumesi koymuş ve bunları uygulamak maliyetli. Çünkü ona göre süreçler hazırlaması lazım, yazılım süreçlerinin kendisi uzuyor; zaten bilgi işlem birimlerinin üzerinde çok fazla yük var, bir de ilave dokümantasyondur, mimaridir, işlemleri yapan ve kontrol eden mekanizmalar veya log kayıtları, log kayıtlarının alındığına dair veya izlenebilirlik mekanizmalarının kurgulanması, kurulması vesaire yığınlarca ilave yük getiriyor. BDDK bunları en üst seviyede Türk bankalarına empoze etti ve

başlarda bankacılık sektöründe çok ciddi bir direnç oldu. Ama yavaş yavaş benimsediler ve benim kanaatim, Türk bankacılık sistemindeki dijital altyapıların sıhhati birçok uluslararası bankadan daha iyidir. Çünkü BDDK bunları empoze ettiği için bazen cezalar yiyerek bu yapıları oturtmak zorunda kaldılar. Empoze edebilmesi için de bunların doğru bir şekilde denetlenmesi lazım, öyle değil mi? Denetlenmesi için iki alternatif var: Ya bağımsız denetçilere baktıracak veyahut da kendisi bakacak, bir de veya banka kendi müfettişlerini görevlendirecek. Üçünün de dezavantajı var ama BDDK üçünü birden yaptırdı. Hem kendini yetiştirdi, kendi kontrol edebilir hale geldi, hem bağımsız denetçileri bu anlamda zorladı, hem de bankaların kendi bağımsız teftiş mekanizmalarını kurdurdu. Yani BDDK bazı konularda yavaş adım atıyor olsa bile, özellikle dijital teknolojiler konusunda doğru standartların oturtulması konusunda bence önemli bir mesai ve yönlendirme yapmıştır.

Hukuk ve ekonomi ilişkisinde gündemimizde olan meselelerden bir tanesi de faiz meselesi. Özellikle Türkiye’de yargılama süreçleri uzun sürdüğü için geçen zaman içinde alacakların çok ciddi değer kaybı söz konusu; bu değer kaybindan dolayı ödemeye ilgili de kanun koyucu tarafından ortaya konan bir mekanizma olarak çeşitli faiz türleri var. Bu faiz temelli yaklaşım ya da faiz türleri gerçekten geçen zaman dilimi içerisinde kişilerin parasının, alacağın değer kaybetmesini önlemeye yönelik etkili bir yöntem mi ya da burada yeni ne söylenebilir? Daha iyi bir yol için nerelere bakmak lazım? Faizin yerine ne koyabiliriz?

Şöyle bakmak lazım, faiz aslında geç ödemeye alakalı bir ceza. Cezanın olduğunu bilerseniz mümkün olduğu kadar cezanın sizi etkilememesi yönünde adım atarsınız. O yüzden her şeyden önce, ciddi bir ilave faiz maliyetiyle

karşılaşacaksınız. Bu sebeple insanlar vaktinde ödemeye çalışıyorlar, öyle bir önleyici durum var. Ama buna rağmen ödenemediği zamanda da çok ciddi mağduriyetler yaşıyor. Bu ikilemi nasıl aşacaksınız? Katılım bankaları olarak bizim bu anlamda çok ciddi sıkıntı çekmişliğimiz var. Örneğin, bir şirketin hem normal bir bankaya hem de katılım bankasına borcu var; işleri kötü gidiyor. Geç öderse ticari banka faiz yükü bindirecek, katılım bankası hiçbir şey bindirmeyecek. Siz olsanız hangi borcunuzu önce ödersiniz? Faiz cezasına çarptırılacak olanı önce ödersiniz. Şimdi iyilik yapıyorsunuz gibi gözüken bir durumda, aslında o iyilik, alan kötü niyetli olmasa bile size negatif bir geri dönüş olarak yansıyor. Şimdi böyle bir sıkıntıyla karşılaşıldı. İster istemez bankalar da, adına faiz demeseler bile, cezai müeyyideler koymak durumunda kaldılar. Neticede bankadan farklı olarak da sizin kredi müşterinizin yaptığı gecikmeler, sizin mevduat katılım hesabı müşterinizi de menfi etkiliyor. Yani normal ticari bankanın kendisini, kâr zararını etkiler; ama katılım bankasında kâr zarardan ziyade katılım hesabının geliri, getirisi azalmış oluyor. Çünkü gecikmeleri zarar olarak yazıyorsunuz. O yüzden cezai müeyyideler getirdiler, onları da sosyal sorumluluk, hayır hasenat gibi şeylere aktarıyorlar, çünkü şeri olarak bunlar caiz bir gelir değil. Ama mekanizma doğru mu? Mağduriyet oluyor, yapacağı başka bir şey yoksa bazı kötü davranışları engelliyor ama dediğim gibi mağdur olan insanı da daha da mağdur eden bir şey oluyor. O yüzden bu mekanizmaları yeniden düşünmek lazım. Nasıl yapacaksınız? Kolay değil, hukuk ve hukuk mantalitesi açısından; hukuk kişiye özel yapılmaz, bir kanun veya bir mevzuat, bir düzenleme yapılmışsa herkes için geçerli olur. Ama bu aynı zamanda ilave maliyet oluşturuyor. Şöyle ki mesela diyelim ki eko-

nominin kötüye gittiğini görüyorum, bu ne demektir? İnsanların geri ödeme kabiliyetlerini azalacağı demektir, art niyetle alakası yok, şartlar öyle. Bu durumda takipteki alacakların artacağını varsayarak, buradan oluşacak zararı telafi etmek için herkese yani bütün kredi verdiğim insanlara ilave maliyet yüklemiş oluyorum. Bu adil mi? Burada o maliyetin topluma yansımaması için kişiye özel tanımlamalar, fiyatlamalar ve değerlendirmeler yapmanız lazım; hukuki düzenleme olarak bakmayıp cezai işlemler uygulamanız lazım. Çünkü ceza bireyseldir ama kanun geneldir. Cezai bir mantıkla baktığınız zaman da artık yapay zekâ, büyük veri, insanların ödeme performansları, mali tablolarının gidişatı, ekonomik ortam gibi sebeplerle beraber giderek kişiye özel tahminler yapmaya başlıyorsunuz. Kişinin yanlış yapması durumunda ve bu yanlışın da söz gelimi şartlar sebebiyle değil, kişinin art niyeti sebebiyle olduğunun tespit edilmesi durumunda ise bu kişi hayatı boyunca artık o ilave maliyetle yaşayacak demektir. Eğer kişiler, yaptıklarının gelecekteki adımlarını veya ticaretini menfi etkileyeceğinin farkına varırsa o zaman faize de gerek kalmaz; başka mekanizmalara da gerek kalmaz. Şimdi öyle değil, şu anda batan da piyasayı dolandıran da yeniden şirket kurabiliyor, yeniden hayatına devam ediyor; hatta yeniden zengin olabiliyor. Böyle olamaması lazım, finansal sistemin açıklarından, o açıklardan bir tanesi dediğim gibi kredi maliyetini, kredi risk maliyetini herkese yükletmektir, mesela faydalanmayacaktır. Eğer yanlış yaparsan hayatın boyunca bir daha düzgün iş yapamayacağını bilirsen ona göre biraz daha adım atıyorsun, buna mahalle baskısı diyoruz. Bu tip mekanizmaları yavaş yavaş hukukun da devreye alabilmesi lazım. Öyle olursa faize alternatif mekanizmalar geliştirilir. Kredi faizi, mevduat faizi, politika fai-

zi vesaire bunlarda mekanizma ayrı, onların dünya sistemiyle veya finansal sistemle alakası var; ayrı çözümler getirilmek lazım. Ama bu geç ödeme konusu ile alakalı mağduriyeti de faiz dışı bir teşvik mekanizmasını da alternatiflere ve teknolojiye uygun kurmak mümkün olur diye düşünüyorum ama hukuki anlayışımızın da o anlamda evrilmesi gerekiyor.

Bankalarla ilişkilerde böyle bir sorunlu yön var, peki, kişiler arasındaki ekonomik ilişkiler için nasıl bir yorum yapabiliriz?

Mesela risk merkezi tarafından Findeks diye bir mekanizma kuruldu. Bankaların müşterileriyle alakalı diğer bankalardaki geçmiş performansının üzerine bir risk skoru üreten mekanizma var, bankalar bu istihbarata ulaşabiliyorlar. Ama ben bir tüccar olsam bir başka tüccarın riskini ölçemiyorum fakat Findeks gibi mekanizmalar yavaş yavaş genele de bu alternatifleri açmaya başladılar. Bu sebeple, normal şartlar altında güven oluşturamıyorsanız güven oluşturan mekanizmalar kurmanız lazım, teknoloji de buna izin veriyor artık. Bunun bir dezavantajı da var, örneğin Çin'de *social credits*, *social score* diye bir şey var; sosyal not veriyorlar, kredi riski gibi risk skoru veriyorlar. Bu nedir? Mesela trafik cezası yemişsin, komşularınla kavga etmişsin... Böyle basit şeyler sizin sosyal skorunuzu menfi olarak etkiliyor. Sonrasında uçak bileti alamıyorsunuz mesela, bu tür cezai müeyyideler oluşuyor. Şimdi bunlar ne kadar etik, ne kadar adaletli, ne kadar hukuki? Hem felsefi olarak hem hukuk kuramı olarak hem de toplumsal düzen olarak değerlendirilmesi lazım. Bunlar tartışacağımız önemli konular ama her şey gibi bunlar da toplum kabul ettikçe bir müddet sonra tabii olarak algılamaya başladığımız şeyler olmaya başlıyor. Başlangıçta yadırgıyoruz belki ama zaman içerisinde, bu mekanizmalar sayesinde arzu

ettiğiniz sonuçları almaya başladıkça, toplum olarak, sadece hükümetler olarak değil, herkes mutlu olmaya başlıyor. Hürriyetinizden veya kendinize ait bilgilerden verdiğiniz tavizlerin karşılığını alabiliyorsanız anlamlı oluyor.

Hukuk çok derin, çok katmanlı bir alan. Tartışılabilir birçok problem veya ekonomi ve hukuk bağlamında konuşulabilecek birçok soru var. Sözleşme hukukundan tutun kurumsal yönetişime, mevzuattan kanunlara, Basel gibi uluslararası kanunlara veya kara para aklamaya kadar... Mesela kara para aklama tamamen Amerika'nın endişeleri ile şekillenmiş bir kanundur veya bütün dünyaya empoze edilen, bütün dünyanın dolarla işlem yapmasını zorunlu kılan bütün finansal sektörün uyması gereken bir yapıdır. Özü itibarıyla yanlış olduğu için söylemiyorum, hukuki olmayan, yasal olmayan, topluma zarar veren her işlemin bir şekilde denetlenmesi lazım, bu ayrı bir şey. Ama mevcuttaki dünyada uygulanan sistem tamamen Amerika'nın öncelikleri, endişeleri ile şekillenmiş bir şeydir. Çünkü neticede belli listelerle karşılaşıyorsunuz. Listeleri kim oluşturuyor? Ben oluşturmuyorum, onlar oluşturuyorlar. O yüzden kriterlerini benimsemek durumunda kalıyorsunuz. Bütün bu katmanlarda hukukun ekonomiyle ilişkisi açısından tartışılacak çok konu var. Katılım finansmanı, İslami bankacılık ve İslami finans açısından mesela İngiltere'nin kanunları çok daha elverişli gözüküyor. Çünkü çok fazla sözleşme hukuku var. Çok güçlü bir anayasa yok, olmadığı gibi kanun yapısı da çok rahat ve genel şeylere dokunuyor. O yüzden taraflar arasındaki sözleşme hukuku çok önemli. İslam'da da sözleşme hukuku ağırlıklı bir anlayış var. Anayasa'nın derinliği ne kadar hayata karışıyor? Bunların birbirine karışması da ayrı bir sorun. Ne ölçüde piyasaları kendi haline bırakacaksınız, ne ölçüde denetleyeceksiniz? Bunların hiçbir zaman

tek bir doğrusu, tek bir cevabı yok. Bankacılık çok regüle edilen, çok kanunu olan, girişin, çıkışın serbest olmadığı bir sektördür. Ama örneğin araba ticareti öyle değildir.

Kanunla hukuk çok yakından ilişkili; kurallar koyuyorsunuz, o kurallara göre oynanmasını bekliyorsunuz. Türkiye'de yapılması gereken en önemli şey, bence, kanun koyucu, mevzuat yapıcı, düzenleyici ve denetleyicilerin daha dinleyici, daha geri bildirim alıcı tutum sergilemesi lazım. İlave etmekte de fayda var, dijital tarafta geniş risk alanları var, ürünlerin ne etki yapacağı, piyasayı nasıl etkileyeceğini bilemiyorsunuz. Ama mesela *sandbox* denen bir mantık var, şöyle ki belli bir alanda enstrümanları, yeni ürünleri deniyorsunuz, etkilerini görmeye başlıyorsunuz; oralarda henüz kanun yok, yani tabiri caizse pilot çalışmalar oluyor. Yanlış giden şeyler olsa da etkisi sınırlı oluyor, sizin de öğrenme süreciniz oluyor. Ona göre kanun veya mevzuat çıkarma imkânınız oluyor. Bu yapı henüz Türkiye'de yok ama olsa hem dijitalleşmeye yönelik daha sağlıklı mevzuat yapılırsa hem de teşvik de edilmiş olur, inovasyonun önü açılmış olur. Çünkü Türkiye'de birçok alanda mevzuat inovasyonun önünü tıkıyor.

Ayrıca görüyoruz ki mevcut hukuki altyapılar bütün dünyada yetersiz kalıyor. Dünya çok hızlı değişiyor. Hukukla alakalı altyapının tamamen yenilenmesi lazım. Örneğin avukatlar veya hukukçular yapay zekadan en menfi etkilenecek grup olarak, meslek olarak söyleniyor. Bu durumda yapay zekâ tarafından çıkarılmış sözleşmeler ne ölçüde bağlayıcı olacak, onlardan kim sorumlu tutulacak, biliyorsunuz, bunlar hep tartışma mevzusu. Bunların üzerine düşmedikçe, bunları dert etmedikçe çözüm üretemezsiniz, çözümün parçası olamazsınız. Birilerinden alıp kopyala yapıştır yaparsınız, kes yapıştır yaparsınız, o da size tam uymayabiliyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Hukuk İzleme Raporları'nın dördüncüsünün ana teması "Hukuk ve Ekonomi" olarak belirlenmişti. Hukuk ilminin insana dair hususları bütün yönleriyle kapsamayı onu farklı disiplinlerle de yakın kılmaktadır. Bu disiplinlere eğitim, sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih, sağlık gibi alanlar örnek verilebilir. Ekonomi, etki alanı itibarıyla belki de bu alanlar içinde en baskın karakterde olanıdır. Kadim tarihten günümüze süregelen bu etkinin yanında toplumsal dönüşümün öncüllerinden biri olarak kabul edilen ekonomi, hukukun konuları üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Ekonomik sorunlar, diğer toplumsal etkilerinin yanı sıra hukuk düzenini de derinden etkileme riski taşımaktadır. Hukuk ve ekonomi arasındaki bu karşılıklı ilişki, ekonomik belirsizlik ve istikrarsızlığın hukuki güvensizlik ve öngörülemezlik sonuçları doğurmasına neden olmaktadır.

Gasp, hırsızlık, mala zarar verme gibi suçların insanlık tarihi kadar eski suç tipleri olduğu ve ahlakî değerlerle beraber ekonomik bir arka plana dayandıkları bilinmektedir. Günümüzde ise karşılıksız çek verme, internet dolandırıcılığı, dijital suçlar gibi suçların ekonomik temelli suç tipleri olduğu aşikardır. Benzer

şekilde geçmişten günümüze var olan ve ekonomik nedenlere dayanan hukuki uyumsuzluklar da (borcun ifası, sözleşme tanzimi, tazminatlar vs.) aynı çerçevede zikredilebilir.

Hukuk ve ekonomi temasıyla vücuda getirilen Hukuk İzleme Raporu 2022'de, hukuk sisteminin temel sacayakları da ele alındı. Bu çerçevede mahkemeler, cezaevleri, barolar, düzenleyici ve denetleyici kurulların işleyişi verilerle analiz edilerek grafiklerle görsel düzleme taşındı. Tüm bu çalışmaların hedefi ise kuşkusuz Türk Hukuk Sistemi'nin gelişimine katkı sunmaktır.

Hukuka dair her şey insanla ve sistemle ilişkili olduğundan, hukukla beraber ahlak, din, siyaset, örf, kültür ve tarihsel gerçeklik de ele alınmaktadır. Mevcut sorunlar, eğilimler ve çözüm önerileri bu perspektifle ele alındığında hem küresel hem de yerel paradigmalarda birer yapı taşı olarak devreye alınmış olacaktır. Çözüm mekanizmalarının sağlıklı reflekslerle işletilmesine vesile olacak bu yöntemle hukuk sistemi namına makul yol almalar sağlanabilecektir. Hukuk İzleme Raporu 2022'nin bu yol alışı katkı sunması en büyük temennimizdir. Raporda öne çıkan tespit ve önerilerin özeti aşağıdaki gibidir:

Ekonomik belirsizlikler hukuki güvenliğe zarar vermektedir. Ekonomik düzenin sarsılması, hukuk düzenini sarsmakta ve hukuki öngörülebilirliği azaltmaktadır. Bu bağlamda ekonomik düzenin tesisi ve normalleşmesi hukuki düzenin teminatı işlevini görecektir.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar ekonomi hukukunu tahkim etmektedir. Literatürde “hassas alan” olarak tarif edilen ve hukuk-ekonomi ilişkisinin yoğun biçimde gözlemlendiği radyo ve televizyon, rekabetin korunması, bankacılık, sermaye piyasası, bilgi teknolojileri, sigortacılık, kamu gözetimi veya kişisel verilerin korunması gibi alanlarda düzenleyici ve denetleyici kurumlar kritik bir role sahiptir. Ekonomik faaliyetlerin rekabetçi ve adil piyasa şartlarında sürdürülmesi için özellikle Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kendilerine tanınan denetim ve düzenleme yetkisini, ölçülü ve orantılı müdahale araçlarıyla etkin biçimde kullanmalıdır.”

Başta dijital ekonomi olmak üzere yeni ekonomik alanların takibi etkin yapılmamıştır. Dijital dönüşüm, yeni ekonomik üretim alanları ve hukuki sorunları beraberinde getirmektedir. Ancak dijital ekonominin dönüşüm ve yayılım hızı aynı oranda vergilendirme sistemine yansımamış, hatta dijitalleşen ve küreselleşen dünyada yer yer vergi cenneti kavramıyla anılacak ülkeler gündeme gelmiştir. Kapsamı genişleyen dijital ekonomi karşısında bir yandan uluslararası hukuk bağlamında entegrasyon ile beraber kanunlaştırma hareketlerinin yapılması gerekirken öte yandan toplumsal yapının dinamiklerinin korunması da stratejik planlamalar çerçevesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyal medya kazançları adalet ilkesi çerçevesinde vergilendirilmelidir. Ekonomik değişimlerin vergi hukukuna etkisini Youtuber, blogger, vlogger, Tiktoker gibi sosyal medya platformları üzerinden gelir elde edenlerde görmek mümkündür. Sosyal medya kazancının vergilendirilmesi 7338 sayılı yasa ile çözüme kavuşturulmuşsa da gelirlerin bir kısmının gelir vergisi ve KDV’den istisna tutulması ve bu istisnaların denetiminin zorluğu gibi hususlar vergilendirmede adalet ilkesini gündeme getirecektir.

Kripto para meselelerinde tanımlama sorunu ortadan kaldırılmalı ve dijital ödeme platformlarına dair hukuki altyapı güçlendirilmelidir. Para, emtia ya da menkul kıymet olup olmadığı hakkında farklı görüşler bulunan kripto para veya diğer dijital ödeme araçlarına dair merkezi tanımlama ve güçlü yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca dijital ödeme platformlarına ilişkin tüm hukuki altyapı, bu yeni araçlar ve yöntemler dikkate alınarak yetkinleştirilmelidir.

Dijital ekonomide veri güvenliğini sağlamak için hukuki güvenceler güçlendirilmelidir. Dijital dönüşüm hem dünyada hem ülkemizde ticareti ve rekabeti esaslı şekilde değiştirmiştir. Endüstri 4.0 veya “dijital devrim” olarak adlandırılan son sanayi devrimi, akıllı cihazların, aygıtların veya makinelerin her an her saniye birbiriyle bağlı halde veri paylaşması ve sistemlerin minimum insan müdahalesiyle çalışması esasına dayanmaktadır. Verilerin korunması, başta özel hayatın gizliliği olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) getirdiği düzenlemelerle alanda-

ki dağınık görünümü toparlamıştır. Ancak kişisel verilerin etkin biçimde işlenmesi ve aktarımı konusunda yapısal problemler devam etmektedir. KVKK'nın özel sektör kadar kamuya da etkin yaptırımlar getirmesi gerekmektedir. Yine KVK Kurulu işlemlerinin sulh ceza hakimliği ve idari yargı üzerinden denetime tabi tutulması yargısal anlamda parçalı/ikili bir sistemi ortaya çıkarmaktadır. KVK Kurulu işlemlerinin tamamının idari yargı denetiminden geçmesi bu ikili yapıyı kaldırıp bütünlüğü sağlayacaktır.

AİHM'de mülkiyet hakkına yönelik karar sayısının Türkiye aleyhine arttığı görülmektedir. Türkiye'den AİHM'e yapılan mülkiyet hakkına yönelik başvurularda ciddi bir artış olmuştur. Yine mülkiyet hakkına yönelik karar sayısı 2022 yılında önceki yıla oranla iki katına çıkmıştır. Her ne kadar ilk bakışta bu durum ekonominin hukuka etkisi olarak görünse de başvuruların genel olarak 2009-2016 yılları arasına ait olduğu düşünüldüğünde, ekonomik gidişat ile AİHM'in kararları arasında doğrudan bir ilişki kurmak pek kolay gözükmemektedir. Ekonomiye bağlı neticeler, yakın dönemde yapılan başvurular ilerleyen yıllarda karara bağlandıkça daha sağlıklı bir şekilde analiz edilebilir. AİHM'in genel işleyişi içerisinde birtakım bağlantılı davalar toplu olarak karara bağlandıkça da ilgili yıla ait istatistiki veri yükselebilmektedir. Bu anlamda bu artışı tek bir nedene bağlamak kolay değildir.

En çok işlenen suçlar arasında mal varlığına yönelik suçların ilk sırada olması hukuk-ekonomi ilişkisi açısından dikkat çekmektedir. 2022 verileri kapsamında ceza mahkemelerinde mal varlığına yönelik suçların ilk sırada olması ve giderek artması hu-

kuk-ekonomi ilişkisi bağlamında önemli neticeler ortaya çıkarmaktadır. Bir dönem sık işlenen gasp suçlarındaki düşüşün nedeninin artırılan cezai yaptırımlar olduğu bilinmektedir. Bu manada bir yandan cezai müeyyidelerin korunup güçlendirilmesi gerekirken öte yandan ekonomik koşulların düzeltilerek suç ve suçlu ile mücadelede önleyici önlemlerin alınması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlardaki bütünlük ve tutarlılık devam ettirilerek mahkemeler hiyerarşisindeki itibarı korunmalıdır. Yoğun tazminat davaları, Anayasa Mahkemesi'nde artan iş yüküne neden olmaktadır. Bu davaların komisyona devredilmesi bir çözüm olmakla beraber Anayasa Mahkemesinin vatandaşa dönük yüzünün devam etmesi adına yine mahkeme üzerinden karara bağlanması hususu da gözden kaçırılmamalıdır. Anayasa Mahkemesi'nin üye değişimleri bir yandan teamüldeki doğal seyri içinde gerçekleşirken öte yandan mahkemeler hiyerarşisinin en üst basamağında duran mahkemenin verdiği kararlardaki bütünlük ve tutarlılık korunmalı, mahkemenin hukuku yorumlayıcı ve içtihat geliştirici misyonu devam ettirilmelidir.

Yargıtay'da iş yükü hafiflemeli ve dosya görülme süreleri kısalmalıdır. Yargıtay Hukuk dairelerinde onama oranlarının yüksek olması, hukuk sistemi adına ilk derece mahkemelerinden başlayarak oturmuş bir mahkeme profili ortaya koymaktadır. Arabuluculuk kurumunun bu tabloya etkisi henüz ölçülebilmiş değildir. Ancak nispi de olsa katkısı olduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber ceza dairelerindeki dosya yoğunluğu ve dosya görülme süresinin uzunluğu adaletin tecellisi ve adil yargılanma ilkeleri-

nin uygulanabilirliği açısından endişe vericidir. Yine Yargıtay ceza dairelerinde dosya onama oranlarının düşük olması bizi ceza yargılamasında bütünsellik ve istikrarın tam olarak oluşmadığı sonucuna ulaştırmaktadır. Bu noktada özellikle istinaf mahkemelerinin işlevselliğini artırmasının tabloyu müsbet yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Bölge adliye mahkemeleri (istinaf) ihdas amacına uygun şekilde yargı sistemindeki konumunu yerleşik hale getirmelidir.

Türk Hukuk Sistemi'nde yeni bir uygulama olarak görülmekte olan bölge adliye mahkemelerinin itibarının korunması için ihdas amacına ulaşacak şekilde konumlandırılması gerekmektedir. İstinafta kesinleşen dosyaların Yargıtay'a intikal etmemesi suretiyle iş yükünün azaltılması ve ilk derece mahkemelerinde verilen kararların bütünselliğine katkı sunması istinaf mahkemeleri adına olumlu görülen hususlardır. Bununla beraber, istinafta geçen sürelerin kısalması, yanı sıra Yargıtay'a intikal eden dosyalarda Yargıtay'ın iş yükünü azaltacak şekilde maddi ve hukuki denetimin yerinde yapılması önem arz etmektedir. İhtihatta birliğin sağlanması adına verilen kararlarda bütünlük ve istikrar oranı artmalı; dağınık ve çelişik bir görünüm oluşmamalıdır.

Ticaret mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemelerindeki genel görünüm olumludur.

Ticaret mahkemelerinde dosyaların hızlı neticelenmesi, onama oranlarının yüksekliği hukuk ve ekonomik hayat adına gayet olumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Aynı tablonun idare, vergi ve tüketici mahkemelerinde de görünür olduğu, bu mahkemelerde uyumsuzluk çözme kapasitesinin

yüksek olduğu, dosya görülme sürelerinin düşüş eğiliminde olduğu verilere yansımaktadır. Bu veriler Türk Hukuk Sistemi adına olumlu veriler olarak görülmektedir.

Hakim-Savcı Yardımcılığı müessesesi adalet hizmetlerinin etkin olarak sunulmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de hakim ve savcı sayıları istikrarlı şekilde artmakla beraber bu sayının Avrupa Konseyi üye ülkelerinin ortalamasının gerisinde olduğu verilere yansımaktadır. Niteliğin göz ardı edilmediği bir sayı artışının adalet hizmetine müsbet katkı sunacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede usta çırak ilişkisine benzer bir uygulama ile sürdürülen hakim savcı yardımcılıklarının zaman içerisinde hakim savcıların daha nitelikli yetişmelerine imkan tanıyacağı ve adalet hizmetinin daha etkin sunumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hedef süre uygulaması geliştirilmeli ve etkinleştirilmelidir.

Hedef süre bir nevi tavsiye vasfında olup, yargılamaların ivedilikle neticelenmesi konusunda muharrik güç misyonu taşımaktadır. Ancak işlevselliğini kaybetme riski altında olduğu görülmektedir. Hakimin bağımsızlığına gölge düşürmek ve adaletin tecellisini süreye hasretmek için kesin süre konulamayacağı açıktır. Bu nedenle hedef sürenin tavsiye vasfı korunmalı fakat sürenin makul olmayan aşımı hallerinde AİHM içtihatları, menfi zarar oluşumu gibi gerekçelerle tazminat kurumu etkinleştirilmelidir. Yine duruşma aralıklarının kısa tutulması, hatta delil toplama sürdürülürken duruma göre günlük veya haftalık duruşmalar verilmesi bir çözüm olarak Türk Hukuk Sistemi'nde tartışmaya açılmalıdır.

Arabuluculuk ve uzlaştırma uygulamaları, yargının iş yükünü azaltırken hem reel ekonomi hem de usul ekonomisine katkı sunması sebebiyle yaygınlaştırılmalıdır.

Arabuluculuğun kapsamı genişletilmeli, hukuk sistemine entegrasyonu kuvvetlendirilmelidir. Özellikle aile hukukuna dair davaların arabuluculuk kapsamına dahil edilmesi; boşanma, tazminat, nafaka ve velayet konularında ivedilikle yol alınmasını sağlayacaktır. Yine bir zaman evlilik birliği içinde bulunmuş insanların sorunları ele alındığından, arabulucu üzerinden yol alınmasıyla daha hasarsız ayrılmalar sağlanmış, hatta yer yer yeniden uzlaşma kapıları aralanmış olacaktır.

İhtiyari arabuluculuk uygulamasının maksada ulaştığı ancak aynı başarının zorunlu arabuluculukta yakalanamadığı görülmektedir. Özellikle iş davalarında anlaşma gerçekleşmediğinde yüksek enflasyonun etkisiyle elde edeceği maddi değeri zayıflayan işçi, işveren tarafına göre dezavantajlı bir pozisyonda kalmaktadır.

Göçmen meselesi insan onuru, Anadolu örfü, dini hassasiyetler ve uluslararası hukuk birlikte göz önüne alınarak çözüme kavuşturulmalı, bu bağlamda medya ve toplum nezdinde farkındalık oluşturulmalıdır. Göçmen meselesinde insan onuru, anadolu örfü, dini telkinler ve uluslararası hukuk bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bir yandan stratejik planlama ile göçmenlerin iskani, şartları haiz olanların istihdamı gibi akılcı, insani ve vicdani planlamalar yapılmalıdır. Bununla birlikte, geri gönderme usullerinin stratejik planlamada öncelenmesi ancak bunun temel hak ve hürriyetlere uygun bir şekilde yapılması, yaşam hakkının tehlikeye düşmemesi için gerekli fizibilite yapı-

larak adım atılması gerekmektedir. Göçmenlerin sosyal haklarını kullanması konusunda insan onuruna yakışır düzenlemelerin yapılması, kayıt dışı göçmenlerin kayıt altına alınarak kontrolünün sağlanması ve toplumda gelişen göçmen karşıtlığının önüne geçmek için özellikle medya üzerinden farkındalığın artırılması gerekmektedir.

Konut krizi ve kira uyuşmazlıklarının yargıya getirdiği iş yüküne ilişkin etkin bir planlama yapılarak, %25'lik üst sınır uygulamasının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yüksek enflasyon sebebiyle konut kiralarının artışına ilişkin %25'lik üst sınır getiren 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun Geçici 1. Maddesi, 2022 yılında sulh hukuk mahkemelerinde ciddi oranda iş yükü artışına sebep olmuştur. Aynı yaklaşımla Kanuna Geçici 2. Madde eklenerek 02.07.2023 ile 01.07.2024 tarihleri arasında geçerli olacak artış oranı üst sınırının yeniden %25 olarak belirlenmesi, 2023 yılı içerisinde sorunu daha da derinleştirmiş ve yargısal işleyişi ciddi şekilde akamete uğratmıştır. Özellikle büyükşehirlerde sulh hukuk mahkemeleri oldukça ileri tarihler için duruşma günü vermektedir. 1 Eylül 2023 tarihi itibarıyla kira uyuşmazlıkları açısından uygulanmaya başlayan arabuluculuk uygulamasının da kanunla belirlenen artış oranındaki üst sınır sebebiyle sorunu çözmede yeterli gelmeyeceği öngörülmektedir. 2024 yılı itibarıyla bu sorunun kanun koyucu tarafından gerçekçi bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı bütçesi son on sene dolar bazında yarı yarıya düştüğü görülmektedir. Son 10 yılın verilere göre, Adalet Bakanlığının 2012 yılındaki başlangıç ödeneği 5,2 milyar TL iken, bu sayı 2022 yılında

33,3 milyar TL'yi geçmiştir. Ancak bu dönemde bütçenin Amerikan doları bazında ciddi biçimde azaldığı gözlemlenecektir. Mevcut durumun hizmet kalitesinin düşmesine sebebiyet vermesinden endişe duyulmaktadır.

Rekabet Kurulunun vermiş olduğu idari para cezaları TL cinsinden son yıllarda katlandı. İçerisinde bulunduğumuz enflasyonist dönem nedeniyle gıda tedarik zincirine ilişkin dosya ve soruşturma sayısı artmıştır. Bu süreçte başta zincir marketler olmak üzere birçok şirket rekor cezalara çarptırılmıştır. 2014-2019 arasında verilen toplam idari para cezası 400 milyon TL'nin altındayken 2020 yılında 2,2 milyar TL ve 2021 yılında 4,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılında ise 1,8 milyar TL para cezası uygulanmıştır. TL cinsinden miktar çok artmış gibi gözükse bile Amerikan Doları cinsinden bakıldığında, 2022 yılında verilen para cezası toplam ceza tutarının 2014-2019 arasındaki ortalamaya oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Son 8 senede avukat sayısının 2 katına çıkmış olması avukatlık meslek piyasasını olumsuz etkilemektedir. 2014 yılında avukat sayısı 86.918 iken, son 8 yılda yaklaşık iki katına çıkarak 2022 yılında 174.553 olmuştur. Bu artış neticesinde, Türkiye'de 100.000 kişi başına düşen avukat sayısı Avrupa ülkeleri ortalamasının üzerine çıkmıştır. Belirtilen zaman diliminde Türkiye'deki toplam hakim ve savcı sayısı ise yaklaşık 1,5 katına çıkarak 23.150 olmuştur. Ancak hakim ve savcı sayısı,

Avrupa ortalamasının altındadır. Türkiye'deki avukat sayısının kısa süredeki hızlı artışı piyasası dengesini oldukça olumsuz etkilemiştir. Özellikle genç avukatlar, geçim sıkıntısı ve mesleki itibar kaybıyla yoğun bir mücadele içindedir. Hukuk fakültesi kontenjanları ve avukatlık mesleğine giriş koşulları, mevcut sorunlar dikkate alınarak özenle yeniden düzenlenmelidir.

Ortaya konan tespit ve öneriler, hukuk alanındaki gelişmelerin teknik boyutlarının yanında ekonomik ve sosyal etkileriyle birlikte değerlendirilmesinin önemini göstermektedir. Toplumsal hayatı düzenleyen hukuk kuralları, yine bu toplumsal ilişkiler içerisinde şekillenmektedir. Bu yılki raporumuzda, hukuk ile ekonomi arasındaki girift ilişkiye mercek tutmaya çalıştık. Özellikle ekonomik durumun seyrinin hukuk kurallarının belirlenmesi veya işletilmesinde ne kadar belirleyici olabildiği farklı veçhelerden raporda yansıtılmaya çalışılmıştır. Umuyoruz ki, hukuk ve ekonomi alanında politikalar belirlenirken iki alanın karşılıklı etkileşimi daha özenli biçimde dikkate alınır. Gelecek yıllarda da hukuk alanını farklı temalar etrafında izlemeye devam edeceğiz. Hukuk alanındaki sorunları kuşatıcı bir perspektifle, toplumsal etki ve sonuçlarıyla birlikte ele almaya çalışın raporumuzun alana özgün bir katkı sunacağına inanıyoruz.

Kaynakça

- Affiliate Marketing Revenue Model. *Causal*. <https://www.causal.app/define/affiliate-marketing-revenue-model> 20 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Akbulak, Y. (2022, 16 Aralık). *Küresel Vergi Anlaşmasının da Son Durum: Avrupa Birliği İkinci Sütunu Kabul Ediyor**. Legal Blog. <https://legal.com.tr/blog/genel/kuresel-vergi-anlasmasin-da-son-durum-avrupa-birligi-ikinci-sutunu-kabul-ediyor>.
- Akkaya H. & Yüce M. (2021). Kripto paraların vergilendirilmesine yönelik çalışmalar: Türkiye için öneri. *Akademik Bakış Dergisi*, 77, 34-62. DOI: 10.52703/ay.20
- 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi için Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2023, 14 Temmuz). *Resmî Gazete*. (Kanun No. 7456). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/07/20230715-2.pdf> 22 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- Armağan R. (2009). Vergi uyumsuzluklarının yargı sürecinde çözümü: Isparta ili özelinde bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 0(156), 199 - 218.
- Aşık, İ., Oruç, Y., Tok, O., & Saçar, Ö. F. (2022). İcra ve İflâs Hukuku. Seçkin Yayıncılık.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2022). *General Statistics of ECtHR*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_annual_2022_eng 27 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2022). *Pending Applications: 31/12/2022*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_pending_2023_bil 27 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2022). *Violations by Article and by State*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG 27 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2022). *BDDK Yıllık Faaliyet Raporu: 2022*. <https://www.bddk.org.tr/KurumHakkında/EkGetir/5?ekId=13420> Temmuz tarihinde erişildi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. *Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri*. <https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/> 20 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. *Misyon ve Vizyon*. <https://www.bddk.org.tr/>
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) Nedir? (2021, 13 Eylül). *Nesil Teknoloji*. <https://www.nesilteknoloji.com/bddk-bankacilik-duzenleme-ve-denetleme-kurumu-nedir/>
- Bouncken, R.B., Kraus, S. & Roig Tierno, N. (2019). Knowledge- and innovation-based business models for future growth: digitalized business models and portfolio considerations. *Review of Managerial Science*, 15, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s11846-019-00366-z>
- Council of Europe (2022). *European Judicial Systems CEPEJ Evaluation Report: 2022 Evaluation Cycle*. <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>
- Çiçek, M. (2019). İş Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk. Seçkin Yayıncılık.
- Çiçekli, B. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*.
- Dempsey, D., Kelliher, F. (2018). *Industry Trends in Cloud Computing: Alternative Business-to-Business Revenue Models*. Palgrave Macmillan.
- European Central Bank (2015). *Annual Report 2015*. <https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/ar2015.en.html> 24 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Fuat Oktay ihraç edilen hakim ve savcı sayısını açıkladı (2021, 14 Temmuz). *Gazete Vatan*. <https://www.gazetevatan.com/gundem/fuat-oktay-ihrac-edilen-hakim-ve-savci-sayisini-acikladi-1401763>
- Gözen Bozdoğan K., Bayramoğlu S. (2022). Türkiye’de sosyal medya fenomenlerinin ve youtuber’ların kazançlarının vergilendirilmesine dair bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 825 – 838.
- Guide to Revenue Models: 6 Types of Revenue Models (2021, 7 Haziran). *Masterclass*. <https://www.masterclass.com/articles/revenue-model-guide> 20 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Güngör, Mümin (2019). *Ceza Yargılamasında Uzlaştırma*. Adalet Yayınevi.
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu (2022). *2022 Yılı Faaliyet Raporu*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/2103202309502022-yili-faaliyet-raporu-sonpdf.pdf> 2 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.

- Hukuk Muhakemeleri Kanunu (2011, 4 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 27836). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6100.pdf>
- İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (28 ,2023 Mart). *Resmî Gazete* (Kanun No. 7445). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7445.pdf>
- İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı (2021). *Hukuk İzleme Raporu 2021: Türkiye'de Adalete Erişim*. https://ilke.org.tr/images/yayin/air_hukuk_2021.pdf 22 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- Kamu İhale Kanunu (2002, 4 Ocak). *Resmî Gazete* (Kanun No. 4734). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4734.pdf> 30 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Kamu İhale Kurumu (2023). *Kamu Alımları İzleme Raporu 2023*. https://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/2023_alti_ay_kamu_alimlari_izleme_raporu.pdf 30 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Kamu İhale Kurumu. *Kamu İhale Mevzuatı*. www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx 30 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Kaya M.B. (2017). Büyük Verinin Hukuki Boyutları. Sağıroğlu Ş. & Koç O. (der.), *Büyük Veri ve Açık Veri Analitiği: Yöntemler ve Uygulamalar* (181-193). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kaya M.B. (2020). Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Korunması Arasında Denge. Bilgili A.C. & Keser Berber L. (der.), *Güncel Gelişmeler Işığında Kişisel Verilerin Korunması Hukuku Marmara Hukuk Bilimsel Toplantılar Serisi – 1* (33-51). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık
- Koytak, E. (2022). *Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar*. Matbu Yayınları.
- Mete Üstün, M. (2021). Kamu Denetçiliği Kurumu. *Hukuk İzleme Raporu 2021: Türkiye'de Adalete Erişim*. <https://ilke.org.tr/kamu-denetcligi-kurumu>
- Mülteciler Derneği (2023). *Türkiye'deki Suriyeli Sayısı: Ağustos 2023*. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Olsen, T.L. & Tomlin, B. (2020). Industry 4.0: Opportunities and Challenges for Operations Management. *Manufacturing & Service Operations Management*, 22(1), 113-122. <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0796>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). *OECD Trade Policy Papers*. https://www.oecd-ilibrary.org/trade/oecd-trade-policy-working-papers_18166873?page=2
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). *Two-Pillar Solution to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy*. <https://www.oecd.org/tax/beps/brochure-two-pillar-solution-to-address-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy-october-2021.pdf> 23 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Ortaç, F. R, Deneçli, S., Ortaç, C. S. (2020). Dijital Hizmetler ve Vergilendirilmesi. *Dijital Evrenin Yeni İletişim Kodları* içinde (ss. 187-199). Nobel Yayınları.
- Öztoprak-Sağır, M. (2010). *Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Rekabet Kurumu (2022). *Karar İstatistikleri*. <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/2022-yillik-web-20230110153239393.pdf> 23 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Sermaye Piyasası Kurulu. *2022 Yılı Faaliyet Raporu*. <https://spk.gov.tr/data/SPK-Faaliyet-Raporu-2022/mobile/index.html> 10 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Sigorta Tahkim Komisyonu. *Faaliyet Raporu: 2022*. http://www.sigortatahkim.org.tr/files/faaliyetraporu_2022_web.pdf 17 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı, *Arabuluculuk İstatistikleri*. <https://adb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/arabuluculuk-istatistikleri07012021034403> 2 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı (2023). *2022 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu*. <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19042023114739Adalet%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- T.C. Adalet Bakanlığı, *Uzlaştırma İstatistiği*. <https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/HaritaGoster/Harita1> 2 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2023). *Adalet İstatistikleri: 2022*. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf
- T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adalet İstatistikleri: Meta Veri ve Sınıflamalar*. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023095741ASIGM%20Metaveri.pdf> 12 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü. *Ceza İnfaz Kurumları 2022 İstatistikleri*. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri12012021090932>
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü. *Genel Bilgi*. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi> 22 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı. *Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012 - 31/12/2022)*. https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf 9 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı. *Norm Denetimi İstatistikleri (2012-2022)*. https://www.anayasa.gov.tr/media/8501/norm_tr_2022.pdf 9 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.

- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. *Fiyatlandırma Raporu Listesi*. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Ice-rik/3-0-143/fiyatlandirma-raporu> 28 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri*. <https://www.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-but-ce-istatistikleri> 3 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. *Geçici Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. *İkamet İzinleri*. <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> 13 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. *Uluslararası Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler> 13 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023, 18 Ağustos). *Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Kapsamında Yapılan Denetimler*. <https://ticaret.gov.tr/haberler/tuketici-nin-korunmasi-ve-piyasa-gozetimi-kapsaminda-yapilan-denetimler> 22 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- The 10 Most Popular Startup Revenue Models. (2023, 13 Mart). *Founder Institute*. <https://fi.co/insight/the-10-most-popular-startup-revenue-models>, 20 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- Turkey: After being vilified in elections, Syrian refugees are being deported en masse (2023, 27 Temmuz). *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-syria-refugees-forcibly-deported-en-masse>
- Türkiye Bankalar Birliği. *Bankacılık Sektörünün Rolü*. <https://www.tbb.org.tr/tr/finansal-tuketici/faydali-bilgiler/4575> 19 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.
- Türkiye Barolar Birliği (2017, 18 Temmuz). Türkiye'nin En İyi Hukuk Fakülteleri Belli Oldu. *Türkiye Barolar Birliği*. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-nin-en-iyi-hukuk-fakulteleri-belli-oldu-77841>
- Türkiye Barolar Birliği (2023, 11 Ocak). *31.12.2022 İtibariyle Baroların Avukat Sayıları*. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/2022-avukat-sayilari-31122022-83419>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu. *2022 Yıllık Raporu*. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/2022-yillik-rapor-web/mobile/index.html>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Tüketici Fiyatları*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TC-MB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, 29 Temmuz). *Dijital Ticaret Tanım ve Kavramlar*. <https://www.ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar> Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2022*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2022*.
- Türkiye İş Kurumu. *11. Genel Kurul Raporu*. <https://media.iskur.gov.tr/51814/11-genel-kurul-raporu.pdf>
- Türkyılmaz, T. *Kripto para kaynaklı kazançlarda vergileme*. Vergide Gündem. https://www.vergidegundem.com/documents/10156/4739384/ocak2018_mak2.pdf/a2a94dc3-3bda-419f-94a8-b46de0be7455 20 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021, 3 Mayıs). Global e-commerce jumps to \$26.7 trillion, COVID-19 boosts online sales. *UNCTAD*. <https://unctad.org/news/global-e-commerce-jumps-267-trillion-covid-19-boosts-online-sales> 23 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2021). *Global Trends Report 2021*. <https://www.unhcr.org/media/global-trends-report-2021>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2022). *Global Trends Report 2022*. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>
- United Nations High Commissioner for Refugees. *Refugee Data Finder*. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=NCI65F>
- United Nations High Commissioner for Refugees. *Türkiye Reports*. <https://reporting.unhcr.org/operational/operations/t%C3%BCrkiye#:~:text=T%C3%BCrkiye%20hosts%20four%20million%20refugees,and%20maintains%20the%20geographical%20limitation>
- Uricchio, A. (2016). A few ideas for reforming internet taxation. F. Boccia ve R. Leonardi (Der.), *The Challenge Of The Digital Economy: Markets, Taxation And Appropriate Economics Models* içinde (ss. 83-95). Palgrave Macmillan.
- Ünlütepe, M. (2019). *Evlilik Birliğinin Temelinden Sarılması Sebebine Dayalı Boşanma (TMK m. 166/I-II)*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. K. (2007). İhtilafların Mahkeme Dışı Usullerle Çözülmesi Hakkında. *Prof. Dr. Yavuz Alangonya* için Armağan içinde.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. *Yükseköğretim İstatistikleri*. Yükseköğretim Kurulu. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yükseköğretim Kurulu (2023, 22 Mayıs). *EA Puan Türü ile Öğrenci Alan Lisans Programları*. YÖK Atlas. <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4-tablo.php?p=ea>
- World Economic Forum (2021, 5 Nisan). *What is blockchain and what can it do?* <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/what-is-blockchain/> 24 Haziran 2023 tarihinde erişildi.
- World Justice Project (2022). *WJP Rule of Law Index: 2022 Insights*. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPInsights2022.pdf>

Katkıda Bulunanlar

Lütfi Sunar

Proje Yürütücüsü

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığını yürüten Sunar, doktora eğitimini de 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Sosyolojik teori, şarkiyatçılık, öteki, Türkiye’de toplumsal değişim ve tabakalaşma alanlarında çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü görevini yürütmektedir.

Ahmet Sait Öner

Hukuk Alan Sorumlusu

Lisans eğitimini 2003 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladı. Serbest avukatlık mesleğinin yanı sıra çeşitli sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik yaptı ve faaliyetlerde bulundu. 2014 yılında kurduğu Adalet ve İlim Akademisinin (ADİL) danışmanlığını yürütmektedir. Aynı zamanda İLKE Vakfı yönetim kurulu üyesidir.

Talha Erdoğan

Editör

Lisans eğitimini 2017 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladı. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümünde yüksek lisans derecesi almış olup, aynı üniversitede doktora çalışmalarına devam etmektedir. Erdoğan, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Mehtap Nur Öksüz

Yayın Koordinatörü

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesinden 2020 yılında mezun olan Mehtap Nur Öksüz, İstanbul Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim programında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İLKE Vakfı'nda Araştırma Yayın Koordinatörü olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Enes Kuru

Yayın Sekreteri

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olan Enes Kuru, Marmara Üniversitesinde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Ana Bölüm Yazarları

Fevzi Rifat Ortaç

Gazi Üniversitesi Maliye Bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Maliye, maliye hukuku, maliye kuramı, başlıca çalışma alanlarıdır. Çeşitli üniversitelerde öğretim üyesi yapan Ortaç, şu an KTO Karatay Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmaktadır.

Halil İbrahim Sarıoğlu

1985 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde tamamladı. Hukuk, iktisat, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri gibi alanlarda araştırmalarını sürdüren Sarıoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesidir.

Mehmet Bedii Kaya

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 2007 yılında mezun oldu ve aynı üniversitede ekonomi hukuku alanında yüksek lisansını tamamladı. Nottingham Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktorasını tamamlayan Kaya, 2023 yılında Bilişim ve Teknoloji Hukuku alanında doçent oldu. Halihazırda İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Röportaj

Melikşah Utku

Boğaziçi Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünden 1990 yılında mezun oldu. University of London, the London School of Economics and Political Science'ta ve Marmara Üniversitesinde İktisadi Kalkınma üzerine yüksek lisans yaptı. Borsa İstanbul Yönetim Kurulu Üyeliği ve Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsünde yarı zamanlı olarak ders vermeye devam etmektedir.

HUKUK İZLEME RAPORU 2022

HUKUK VE EKONOMİ

Hukuk, ülkenin gündeminde her zaman kendine yer bulan, toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren ve yaşamın her boyutunda etkisi hissedilen bir alandır. Aynı zamanda sadece yargısal sürece indirgenerek tanımlanamaz ve ekonomik, psikolojik, sosyolojik süreç ve dinamiklerle de ilintilidir. Bu nedenlerle bu rapor hukuk alanını bütüncül bir perspektifle ele alarak sosyoloji ve iktisat başta olmak üzere disiplinlerarası bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Bu yılki 2022 raporu "Hukuk ve Ekonomi" temasıyla hazırlanmış olup hukuk ve ekonomi ilişkisi, ekonomik değişimlerin vergi hukukuna etkisi, dijital ekonomi ve veri güvenliği, bankacılık ve finans kurumları gibi konuları kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bunun yanı sıra Adalet Bakanlığı ve diğer birçok kamu kurumunun yayınlamış olduğu 2022 yılı verileri temel alınarak Türkiye'de hukuk sisteminin genel görünümü veri odaklı bir biçimde ortaya konmuştur.

